

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДСЕК ЗА СЛАВИСТИКУ

ЕСЕЈИСТИКА ЈОСИФА БРОДСКОГ

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор:

Др Богдан Косановић, проф. емеритус

Кандидат:

Мр Јелена Фај-Лукић

Нови Сад, 2016. године

образец 5a**УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ** _____**KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA**

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Doktorska disertacija
Ime i prezime autora: AU	Mr Jelena Faj-Lukić
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	Dr Bogdan Kosanović, professor emeritus Univerziteta u Novom Sadu
Naslov rada: NR	«Esejistika Josifa Brodskog»
Jezik publikacije: JP	Srpski/Ruski/Eengleski
Jezik izvoda: JI	Srpski / Engleski
Zemlja publikovanja: ZP	Srbija
Uže geografsko područje: UGP	Novi Sad
Godina: GO	2016
Izdavač: IZ	Autorski reprint
Mesto i adresa: MA	Dalmatinske bukovice 25 21 203 Veternik, Srbija

Fizički opis rada: FO	(broj poglavlja / stranica / slika / grafikona / referenci / priloga) 4 + uvod + zaključak + referentna literatura + sadržaj + 1 slika / 232 str.
Naučna oblast: NO	Nauka o književnosti
Naučna disciplina: ND	Ruska književnost
Predmetna odrednica, ključne reči: PO	Esejistika Josifa Brodskog, Josif Brodski, tematika eseja, ruska književnost, anglo-američka književnost
UDK	
Čuva se: ČU	Biblioteka Univerziteta u Novom Sadu
Važna napomena: VN	
Izvod: IZ	Doktorska disertacija <i>Esejistika Josifa Brodskog</i> za predmet istraživanja ima eseje pisca-nobelovca, J. Brodskog. U tezi je razmatrano šezdeset dosada objavljenih eseja, u kojima dominira prevashodno književna, društveno-politička i geopolitička problematika. Oni su tematski podeljeni, na osnovu toga interpretirani i analizirani. Istraživanje nastoji da pruži odgovore na pitanja kojim se sve raznovrsnim temama, idejama i umetničkim sredstvima služio ovaj rusko-američko-jevrejski pesnik. Ukazali smo i na recepciju eseja Brodskog - na Zapadu, u Rusiji i kod nas. Disertacija je nastala iz potrebe da se na jednom mestu istraži celokupna esejistika ovog velikog pisca, koja je dosada samo fragmentarno obrađivana.
Datum prihvatanja teme od strane NN veća: DP	5/12/2014.
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	predsednik: član: član:

University of Novi Sad
Key word documentation

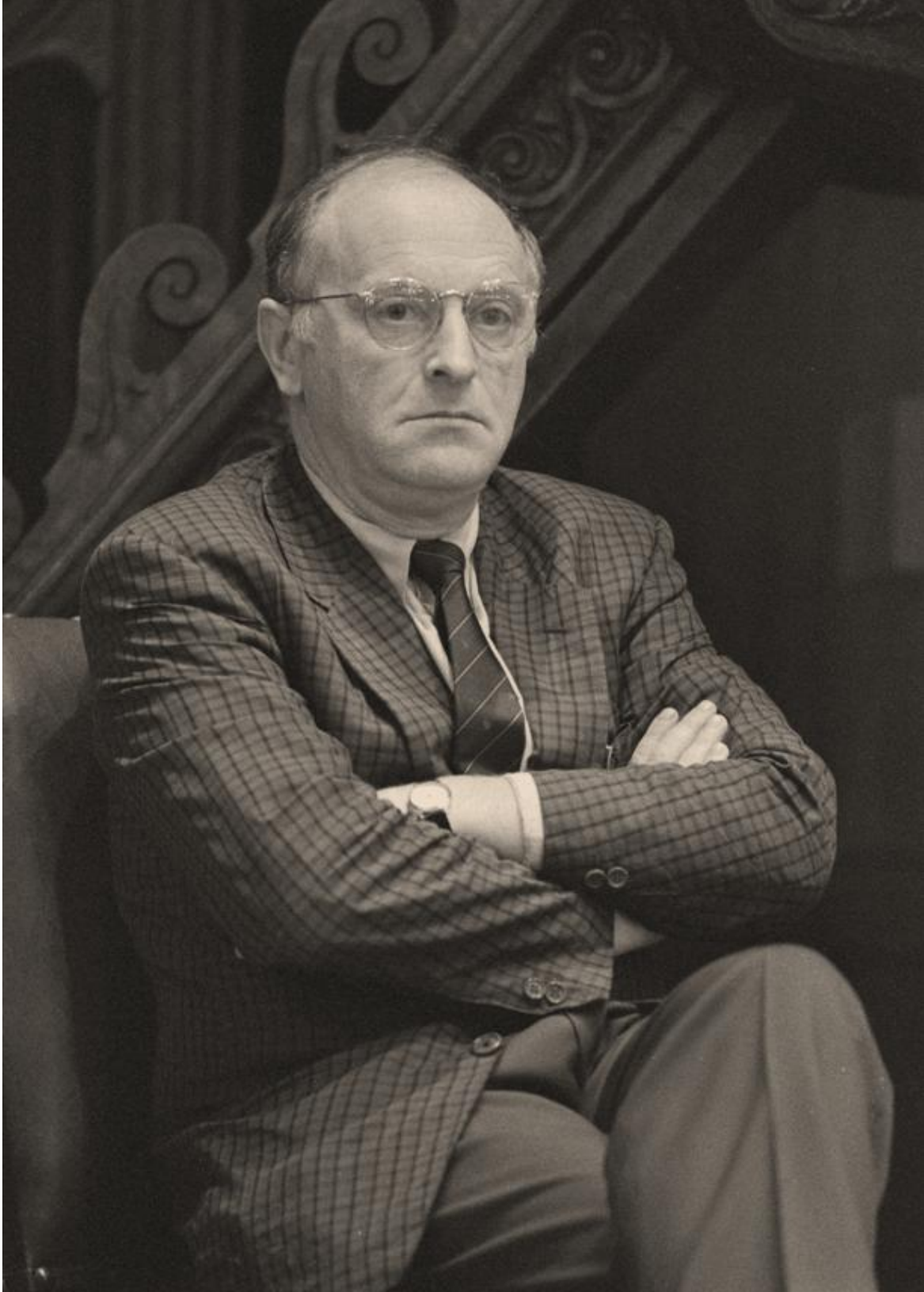
Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	PhD thesis
Author: AU	Jelena Fay-Lukić
Mentor: MN	Dr Bogdan Kosanović, Professor Emeritus, of the University of Novi Sad, Serbia
Title: TI	«Josepf Brodsky: Essays»
Language of text: LT	Serbian/Russian/English
Language of abstract: LA	Serbian/English.
Country of publication: CP	Serbia
Locality of publication: LP	Novi Sad
Publication year: PY	2016.
Publisher: PU	Autor's reprint
Publication place: PP	Dalmatinske bukovice 25 21 203 Veternik, Srbija

Physical description: PD	4 chapters + introduction + conclusion + literature+ contents /232 p.
Scientific field SF	Science of literature
Scientific discipline SD	The Russian Literature
Subject, Key words SKW	«Joseph Brodsky: Essay, Joseph Brodsky, Literature, Writes, Theme, Reception
UC	
Holding data: HD	Faculty of Philosophy, University of Novi Sad
Note: N	
Abstract: AB	This dissertation focusses on the essays Joseph Brodsky wrote in the United States between 1971 and 1995, with a close examination of sixty of those essays. The intent of this detailed analysis is to provide answers as to why Brodsky selected particular themes when writing his essays and assess how his work was received by literary critics in the West, Russia, and Serbia. Ultimately, this dissertation is a response to the dearth of focusing on Brodsky's essays, with an emphasis the works in Serbia
Accepted on Scientific Board on: AS	5/12/2014.
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	president: member: member:

САДРЖАЈ

УВОД.....	9
Циљ, задаци, стање досадашњих истраживања, методе.....	9
ПОГЛАВЉЕ I	13
ЈОСИФ АЛЕКСАНДРОВИЧ БРОДСКИ И ЊЕГОВО ДЕЛО	13
Кратки животопис Јосифа Александровича Бродског (1940-1996)	13
Околности, друштвено-политичка ситуација у вези са емигрирањем Бродског.....	14
Књижевна клима у домовини Бродског – пре и непосредно после његовог емигрирања.....	16
Бродски међу руским емигрантима у САД.....	18
Нобелова награда.....	19
Реакције руске емиграције.....	23
Реакције у Совјетском Савезу.....	27
ПОГЛАВЉЕ II	35
О ЕСЕЈУ КАО КЊИЖЕВНОМ ЖАНРУ УОПШТЕ, У РУСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ ПОСЕБНО	35
Есеј као жанр (порекло, генеза, основне одреднице).....	35
Есеј у руској књижевности.....	38
ПОГЛАВЉЕ III	42
ТЕМАТСКА КЛАСИФИКАЦИЈА ЕСЕЈА БРОДСКОГ И ЊИХОВА АНАЛИЗА	42
А. ЕСЕЈИ НА КЊИЖЕВНЕ ТЕМЕ.....	44
Есеји о књижевности и књижевним ствараоцима.....	44
Есеји о руским песницима.....	46
Есеји о руским прозним писцима.....	68
Есеји о неруским песницима.....	79
Бродски о њему савременим писцима.....	105
О римским класичним песницима.....	123
Есеји о књижевном стваралаштву уопште.....	127
Б. ЕСЕЈИ О УМЕТНОСТИ КАО ТАКВОЈ.....	139

Говор приликом доделе Нобелове награде	139
Реч на банкету у Стокхолму	141
Мачје «мјау»	142
В. ЕСЕЈИ НА ТЕМУ ПОЛИТИКЕ И ОПШТИХ ДРУШТВЕНИХ ПИТАЊА	144
Г. ЕСЕЈИ НА ИСТОРИЈСКЕ ТЕМЕ	163
Д. ПУТОПИСНИ ЕСЕЈИ	173
Е. ЕСЕЈИ АУТОБИОГРАФСКОГ КАРАКТЕРА	184
ПОГЛАВЉЕ IV	196
РЕЦЕПЦИЈА ЕСЕЈИСТИКЕ БРОДСКОГ У СВЕТУ И КОД НАС	196
Пријем есеја Бродског на Западу	196
Пријем есеја Бродског у Русији	201
Шта се знало и писало о Бродском у Југославији?	203
ЗАКЉУЧАК	210
ИЗВОРИ	224
РЕФЕРЕНТНА ЛИТЕРАТУРА	226

Јосиф Бродски, фотографисан 1988. године

Извор: Dutch National Archives, The Hague, Fotocollectie Algemeen Nederlands Persbureau (ANFO), 1945-1989 Bestandsnummer 937-3497

УВОД

Циљ, задаци, стање досадашњих истраживања, методе

Предмет истраживања биће есејистика нобеловца Јосифа Бродског (1940-1996), песника, прозног писца, књижевног критичара, преводиоца, публицисте, добитника многобројних награда за књижевност, једног од најзначајнијих представника руске и светске књижевности друге половине XX века.

Јосиф Бродски је своју есејистичку каријеру започео још раних седамдесетих година прошлог века. Свој први есеј написао је у Русији, 1971. године. Са доласком у Сједињене Америчке Државе, његова каријера есејисте доживљава прави процват. Есеји Бродског су, по правилу, најпре објављивани на енглеском језику у многобројним престижним часописима у Америци, укључујући и *New Yorker*, *New York Book Review*, *New York Times* па чак и у престижном модном часопису *Vogue*, али и неким другим. Већ његова прва збирка есеја - *Мање од јединице* («Less Than One», 1986) била је изузетно добро примљена од стране критике и читалачке публике. Од тада, па све до смрти, 1996. године, Бродски је неуморно писао и прозу.

Есеји Бродског су тематски разноврсни, наглашено субјективни, емоционални, и често су посвећени «свакодневном животу, историји, физичком и духовном животу аутора»¹. Већину својих есеја Бродски је сам писао на енглеском језику, што по мишљењу Лосева сведочи о томе да је «Бродски био есејиста и књижевни полемичар више у складу са енглеском, него са руском традицијом».² Бродски се одваја од руске традиције не само по језику, већ и по томе што се у свом прозном раду определио за есеј, који је више карактеристичан за западне књижевности, као што су француска, енглеска, америчка, немачка.

Есеј се као књижевни жанр ређе сусреће у новијој руској књижевности, мада је у XIX веку био заступљенији, о чему ће више бити речи у другом поглављу наше студије.

¹ Loseff Lev, *Joseph Brodsky a Literary Life*, Translated by Jane Ann Miller, Yale University Press, New Haven & London, 2011, pp. 227.

² Исто, стр. 228.

Иако мање познат као есејиста, а много више као песник, Бродски је своје стваралаштво крајем XX века обележио управо есејима. У њима се он потврдио као аутор велике ерудиције, са истанчаним чулима за спознају и опсервацију, стваралац изузетне меморије и широких културних и историјских видика. Будући без формалног високог образовања, Бродски се самостално, захваљујући својој природној радозналости и неуобичајеној читалачкој култури, упознао са многим врхунским, познатим, али и мање познатим светским писцима и њиховим делом, а препреку за њега нису представљале ни историјске, ни географске, нити пак језичке баријере. Зато је за теме својих есеја често бирао песнике и прозаисте од античких времена, па све до времена у коме је живео, што се и огледа у мноштву његових есеја које је посветио књижевности и књижевницима. У својим есејима Бродски промишља различите теме, прилази им са полемичког становишта, дубоко задирући у суштину ствари и даје своје лично, субјективно мишљење на коме непрестано инсистира.

Реч је о две збирке есеја, изворно објављених најпре на енглеском језику, од којих прву чини збирка под насловом *Мањи од јединице* («Less than One», 1986), другу *Туга и разум* («On Grief and Reason», 1995), и самосталном есеју о Венецији, под насловом *Водени печат* («Watermark», 1992). Збирку есеја под насловом *Мањи од јединице* чини укупно осамнаест есеја, написаних на тему поезије и књижевности, историје, политике, путовања и статуса песника. Збирку под насловом *Туга и разум* чини укупно двадесет и један есеј, тематике сличне есејима из претходне збирке. Свој први есеј (што је уједно и његов први прозни рад икад написан), под насловом *Белешка о Соловјову* («Записка о Соловьеве») Бродски је написао на руском језику 1971. године. Од тог времена па надаље Бродски се у својим есејима углавном служио енглеским језиком.

Преводи ових есеја на руски језик ушли су у седам томова *Дела Јосифа Бродског* («Сочинения Иосифа Бродского») у издању Пушкиновог фонда у Санкт-Петербургу.³ Од укупно седам књига ових *Изабраних дела* - три садрже есеје. Пету књигу, која је изашла из штампе 1999. године, чине есеји збирке *Мањи од јединице*

³ *Сочинения Иосифа Бродского I-VII*. Пушкинский фонд, СПб, 1997 (I-III), 1998 (IV), 1999 (VI), 2001 (VII).

(«Меньше единицы»). Шесту књигу, која се појавила годину дана касније, чине есеји из књиге *Туга и разум* («О скорби и разуме»), док је самостални есеј *Водени печат* («Набережная неисцелимых») ушао у седму књигу ових *Изабраних дела* Бродског, заједно са двадесет раније необјављених есеја, као и две драме - *Мермер* («Мрамор», 1984) и *Демократија* («Демократия», 1990). Осим поменутих публикованих есеја, у архиви Бродског налази се још доста непреведеног и необјављеног рукописног материјала (есеја, белешки, писама, беседа и слично), које би, по мишљењу редакције Пушкиновог фонда, требало да буду укључене у следећу, осму књигу. Наше истраживање засниваће се углавном на *Делима* Бродског (на руском језику), али при томе нећемо занемарити ни енглеске верзије, нити преостали сачувани пишчев архивски материјал.

О делу Јосифа Бродског постоји богата литература, почев од монографија, посебних чланака, докторских дисертација, научних расправа, студија, архивског материјала, новинских чланака и сл. Међутим, у тој литератури је досад мало простора посвећивано његовим есејима, као и његовом прозном раду у целини. Значајан допринос у расветљавању и тумачењу дела Бродског дала је Валентина Полухина («Brodsky Through the Eyes of His Contemporaries, The Prose of Joseph Brodsky: A Continuation of Poetry by Other Means», «Эвтерпа и Клио Иосифа Бродского: хронология жизни и творчества», Иосиф Бродский. «Жизнь, труды, эпоха, Больше самого себя»). Значајан увид у есејистичко стваралаштво Бродског остварио је Лав Лосев («The poetics of Brodsky: collections of essays», Joseph Brodsky: «A Literary Life». «Иосиф Бродский: опыт литературной биографии», «Реальность зазеркалья: Венеция Иосифа Бродского», «Про Иосифа. Мемуарная проза», «Иосиф Бродский: Жизнь замечательных людей»). Поменућемо и Виктора Кулле («Путеводитель по переименованной поэзии: Заметки о прозе Иосифа Бродского»). Свој допринос у проучавању есејистике Бродског дали су и Соломон Волков, Људмила Штерн, Алберт Леонг, Бенгт Јангфелдт (Bengt Jangfeldt), Бровнер Сандер (Brouwner Sander), Дејвид Мекфејден (David MacFadyen), Кејс Верхеул (KeesVerheul) и други. Од руских аутора вреди забележити и имена као што су:

Игор Сухих, Виктор Кривулин, Петар Вајл, Ирма Кудрова, Андреј Ранчин, Јевгениј Келебај, Јаков Гордин, Александар Жолковски, Јана Муравјова и многи други.⁴

Код нас, у Србији, стваралаштво Бродског је остало слабо истражено. Осим превода, већином његове поезије и неколицине есеја и интервјуа, врло мало је научно-критичких студија о стваралаштву Бродског. Набројаћемо само нека имена наших аутора који су се озбиљније бавили стваралаштвом Бродског: Милица Николић, Миливоје Јовановић, Злата Коцић, Милован Данојлић, Матија Бећквић... Сви поменути аутори посматрали су есеје Бродског из различитих углова, и углавном се бавили појединачним есејима, или групом есеја, али се ниједан није бавио његовом есејистиком у целини. Свако од њих се бавио мање или више проучавањем поетике Бродског, доприносећи и бољем разумевању есејистике Бродског. Радовима ових, али и неких других српских аутора користили смо се и у нашем истраживању.

Ова студија ће за циљ имати да на једном месту по први пут заокружи, објективно расветли и интерпретира есејистику Јосифа Бродског, али и укаже на место и значај његових дела насталих у овом жанру у оквирима руске и светске књижевности уопште. Један од задатака нашег рада јесте и да, наслањајући се на теорију рецепције, дамо бољу и прецизнију представу о томе како је есејистика Бродског прихваћена од стране књижевне јавности на Западу и у Русији, односно у словенском свету уопште.

У своме приступу определили смо се за плурализам метода. Користићемо биографску и позитивистичку методу, књижевноисторијски и тематски приступ, метод интерпретације и књижевне анализе, интертекстуалне компаратистике, дескриптивни и статистички метод.

⁴ Комплетније библиографске податке вид. на крају ове дисертације у одељку Референтна литература.

ПОГЛАВЉЕ I

ЈОСИФ АЛЕКСАНДРОВИЧ БРОДСКИ И ЊЕГОВО ДЕЛО

Кратки животопис Јосифа Александровича Бродског (1940-1996)

Јосиф Бродски, песник, писац, преводилац, добитник многобројних награда за књижевност, један је од најплоднијих и најзначајнијих песника и есејиста друге половине XX века. Рођен је у Лењинграду 1940. године, а преминуо у Њујорку 1996. Одрастао је као једино дете у породици јеврејског порекла (мати службеница, отац – фоторепортер). Детињство и младост су му чврсто повезани са градом на Неви. Будући песник је стекао оскудно формално образовање, са завршених седам разреда напушта школу, да би као тада петнаестогодишњак, почео да се бави различитим пословима. Није се могао скрасити као металски радник у фабрици, већ је мењао професије: био је лојач, санитарца (у мртвачници), морнар, топограф, радник у геолошким експедицијама... Недостатак школовања попуњавао је самообразовањем, књижевним (чита руске класике, америчке писце, проучава митологију, религиозну философију, покушава да учи стране језике – пољски и енглески).

Рано је осетио порив да пише поезију. Прве његове песме написане су у седамнаестој години живота, што ће рећи да се поезијом почео бавити још од раних педесетих година прошлог века. Његов поетски таленат врло брзо је открила велика песникиња Ана Ахматова, са којом је имао срећу да се рано упозна. Бродски је тако постао члан неформалног кружока младих песника окупљених око Ане Ахматове. Сем њега ту су припадали и Ј. Рејн, А. Најман, Д. Бобишев.

До тада, према сопственом признању једва да је читао Ахматову и Цветајеву, за Пастернака готово да није ни знао. Од тада то су његови омиљени руски песници, а у своју омиљену лектуру је уврстио и Р. Фроста и Ц. Дона.

Мисаона, егзистенцијална лирика Бродског дубоко се разликовала од официјелне совјетске, чак и од песника стасалих у доба «књижевног отопљавања» (рус. пяти и шестидесятники). Зато је Бродски остао познат само у незваничним

круговима, као «алтернативни» песник. Једва да му штампају песме, па је принуђен да се издваја од превода (са буквално преведених верзија). Преводио је лирику са енглеског, шпанског, холандског, пољског, чешког, естонског, српског, доцније и грузијског и грчког језика. За нас је значајно да се од наших песника бавио превођењем Милана Ракића, Тина Ујевића, Десанке Максимовић. Почетком 1964. године ухапшен је и осуђен, као беспосличар, на петогодишњу робију. Под утицајем јавног мњења, како совјетског, тако и страног, ослобођен је после једноипогодишњег принудног рада. Сматра се да је у периоду од повратка са робије до почетка 70-тих година постигао песничку зрелост, развио своје посебно осећање живота, богатио теме и мотиве, истовремено савлађујући формалне вештине. Његове преводе и даље штампају у СССР, али лирику мало, а на Западу много више. Средином 1972. године принуђен је да емигрира у Америку и тамо «отпочне нови живот».

Околности, друштвено-политичка ситуација у вези са емигрирањем Бродског

Шестодеценијска историја Совјетске Русије, односно Совјетског Савеза, од Октобарске револуције, 1917. године, па све до новог Устава СССР, донетог 7. октобра 1977. године, практично се одвијала у знаку «диктатуре пролетаријата». Али и после овог датума – све до фактичког распада «прве земље социјализма» - 8. децембра 1991. године, на снази је била «руководећа улога партије». На власти су се смењивали њени челници – Лењин, Стаљин, Хрушчов, Брежњев, Андропов, Черњенко, Горбачов, - баш као и петогодишњи планови напретка (петолетке). Али власт је у суштини, и поред честих покушаја реформисања па чак и релативне либерализације, увек била ауторитарна. Не може се порећи да је совјетска социјалистичка утопија имала знатних успеха у сферама као што су, на пример: свеопште образовање, индустријализација земље, наоружање, победа над фашизмом, лидерство у космичком програму и сл. Међутим, рекло би се да је њена слаба тачка одувек била економија, а пре свега низак лични стандард совјетских грађана. По завршетку Другог светског рата њу су нарочито исцрпљивали

наметнута од стране Запада трка у наоружању и тзв. хладни рат. На унутрашњем, пак, плану у култури, уметности и науци тензије су одржаване кампањама против формализма и безидејности, а за партијност и неговање националног духа (рус. народность).

На судбину «духовне надградње» од немалог значаја била су и политичка дешавања у појединим социјалистичким земљама – ван СССР. Ту пре свега мислимо на Хрушчовљево извињење Југославији и признање права на «особен пут у социјализам» (1956), затим на устанак у Мађарској против совјетске власти (исте, 1956), потом на бунтовничке таласе младих Западне Европе и интервенцију Варшавског пакта у Чехословачкој, августа 1968. године, као и на масовне протесте у Пољској (1968, 1970). Совјетска стваралачка интелигенција је своје захтеве за демократизацију живота у Совјетском Савезу претворила у не толико масовни, колико мирољубиви и снажни дисидентски покрет. У том покрету није било јединства, већ би се пре могло говорити мање о антисовјетизму, а више о превази појединих доста различитих идеја, као што су: захтев за истинско поштовање људских права, потреба конституисања «демократског социјализма са људским обличјем» (чак уз враћање «изворном» марксизму и лењинизму); код других, залагање за социјал-демократски пут; код трећих – пледирање за поштовање хришћанске традиције и њених вредности; четврти се нису либили да истакну своје националистичке идеје (у балтичким републикама, на Кавказу и Украјини, али и у самој Русији). Међу дисидентима најистакнутији су били: писац, бивши логораш А. Солжењицин и некада творац совјетске водоничке бомбе, који је постао активни борац за мир и људска права – А. Сахаров. Карактеристично је да су обојица били протерани – Солжењицин на Запад (1974), а Сахаров у град Горки, под полицијски надзор (1980). Добро је знано да су обојица добила Нобелову награду. За пример и утеривање страха тих 70-тих година гоњени су, хапшени и интернирани и други дисиденти.⁵

⁵ Детаљније о историјским кретањима у доба које сада предмет наше пажње вид.: *Россия: Полный энциклопедический иллюстрированный справочник*. Авт.- сост. П. Г. Дейниченко. Москва, «Олма-пресс», 2005, стр. 245-322.

**Књижевна клима у домовини Бродског
- пре и непосредно после његовог емигрирања**

Да бисмо стекли бољи увид у догађаје који су претходили емиграцији Бродског, овај кратки осврт започећемо са 50-тим годинама прошлог века.

Године 1957. Борис Пастернак, који је од стране званичне совјетске власти одавно био етикетан као «сапутник револуције», бива на великим искушењима. Наиме, његов роман *Доктор Живаго* није могао бити објављен у СССР, али зато јесте у Италији. «Случај» се изродио у прворазредни скандал када је већ следеће (1958) године Пастернаку додељена Нобелова награда «за значајна достигнућа, како у савременој лирској поезији, тако и у области велике руске епске традиције». У својој земљи је, међутим, подвргнут жестоким осудама, правој хајци, формално због тога што је дозволио да се његов идеолошки сумњив роман штампа у иностранству. Морао је да се писмено одрекне Нобелове награде, али је и поред тога био чак искључен из Савеза писаца, да би био рехабилитован постхумно, 1987. године.

У 60-тим и 70-тим годинама ситуација у совјетској књижевности је, уопште узев, веома сложена и разнолика. Догађај вредан пажње био је пробијање кроз цензуру Булгаковљевог романа *Мајстор и Маргарита* (1966-1967), после више од две и по деценије од његовог настанка. Истовремено се манифестују и тенденције хуманизације догматског социјалистичког реализма, не без техничко-стилских утицаја све доступнијих дела писаца са Запада. Уместо монизма утире се пут ка плурализму тематских и стилско-уметничких концепата. Као својеврсна «мутација соцреализма» може се сматрати и све запаженији отклон од «социјалних поруџбина», са преласком на тзв. алтернативне теме: пледирање за моралну обнову исконских вредности руског народа, посебно код представника тзв. сеоске прозе (Ј. Нагибин, В. Тендрјаков, Ј. Трифионов, Ф. Абрамов, В. Астафјев, В. Белов, В. Шукшин и др.). Али, ни цензура није дремала, те је доста писаца или стварало «за ладицу», или објављивало своја дела у тзв. самиздату, или, пак, ређе – у тамиздату (тј. иностранству). Карактеристичан је случај дисидената окупљених око

забрањеног малотиражног алманаха «Метропол» («Метрополь»). Наиме, група совјетских писаца је почетком јануара 1979. године предложила своме Савезу да се покрене алманах са већ припремљена за штампу 23 текста, али без уплитања цензуре. Према очекивању, Савез писаца није могао на то да пристане, па су се уредници (В. Аксјонов, А. Битов, В. Јерофејев, Ф. Искандер и Ј. Попов) смело одлучили на својеврсну естетичку провокацију: 23. јануара 1979. године су у московском ресторану «Метропол» јавно промовисали свој периодик, штампан у само осам примерака. Међу ауторима су били тако признати писци као: В. Аксјонов, Б. Ахмадулина, А. Битов, А. Вознесенски, В. Висоцки, Јуз Алешковски, Ф. Искандер, Ј. Попов, Х. Сапгир и др. Са тачке гледишта данашње временске историјске дистанце сам садржај алманаха није давао повода оптужбама за антисовјетско идеолошко усмерење. Додуше, предговор је био критички интониран према «тмурној инерцији» и «диригованости» тадашње совјетске периодике, а падали су у очи и либерални антимииметизам, третман религиозне и метафизичке тематике, баш као и особени сатирички приступ појединих аутора. Разуме се, осуда, «рибање» иницијатора овог чина је појачано после репринт издања алманаха у САД, исте те 1979. године.⁶

Истовремено су деловали и «писци андерграунда», као што су: Л. Рубинштејн и Д. Пригов. Концерти В. Висоцког имали су велику популарност, али му поезија за живота није била штампана. Најзад, у раљама цензуре и идеолошких притисака нашли су се и они писци, који су – из појединачно различитих разлога што их овде нећемо набрајати – били принуђени да емигрирају: Ј. Бродски, А. Галъич, В. Аксјонов, В. Војнович, А. Солжењицин, В. Њекрасов, А. Сињавски, С. Довлатов.

⁶ «Метрополь: Литературный альманах», Ann Arbor, 1979.

Бродски међу руским емигрантима у САД

Од јуна 1972. године Бродски је нашао уточиште у САД, претходно напустивши СССР у оквиру дозвољене квоте иселења Јевреја.

Када је он стигао у Америку тамо је интересовање за Совјетски Савез, Русе, руску културу и књижевност у време седамдесетих а нарочито осамдесетих година прошлог века било је у зениту.

За разлику од политичке, руска културна сцена била је много приступачнија и пре промена које су уследиле у Совјетском Савезу крајем осамдесетих година, и то пре свега захваљујући добро организованој руској емиграцији. Америка је нудећи уточиште емигрантима руске интелектуалне елите постала и културно, и уметнички богатија. Писци, као што су нобеловац Александар Солжењџин, затим Владимир Набоков, Сергеј Довлатов, Јуз Алешковски, као и уметници руског театра - од којих ћемо споменути светски познатог кореографа, балетана и глумца Михаила Баришњикова, - само су нека од водећих имена руске емиграције у Америци. Сви су они, мање или више, гравитирали према Њујорку, али углавном били махом концентрисани на источној обали Сједињених Америчких Држава.

Град Њујорк понудио је руским емигрантима прилику да несметано наставе са радом, пишу на свом језику, сусрећу се и говоре својим језиком. Америка је у току XX века имала прилику да прими три таласа руских емиграната. Бродски је припадао трећем, који је и започео, управо у време његовог доласка у САД, раних седамдесетих година прошлог века, таласа, кога су «углавном чинили руски Јевреји и чланови њихових породица који су у то време могли легално да напусте земљу».⁷ И док је живео у Ан Арбору, у држави Мичиген, а нарочито када се преселио у Њујорк, Бродски се по сведочењу блиских пријатеља, углавном кретао у веома уском кругу руских емиграната. По речима Лјудмиле Штерн, тежио да се креће углавном међу «америчком интелигенцијом». Из тог разлога, његов се избор свео на «неколико пријатеља из првог и другог таласа емиграната. Његов «руски круг састојао се углавном од звезда – балетана Барашњикова, челисте Ростроповича – и

⁷ Shtern Ludmila, *Brodsky: A Personal Memoir*. Forth Worth, Baskerville Publishers, Inc. 2004, pp. 196.

неколицине не тако познатих пријатеља: књижевног критичара Гене Смакова, Лене Чернишеве, [...] Јуза Алешковског и Лава (Леша) Лосева». ⁸ Представници, такозваног «трећег таласа» ⁹ емиграната из Русије, били су углавном веома образовани, говорили су по неколико страних језика, имали су добре везе, што је условило да се њихово прилагођавање на нову средину одвија много бржим темпом. Управо су они постали она деликатна нит која је спајала Запад са матицом Русијом. Промовисали су велику руску културу, уметност, историју и књижевност и западне, а пре свега америчке, читаоце боље упознали са огромним културним и историјским наслеђем Русије.

Нобелова награда

Гласине о потенцијалној кандидатури Бродског за Нобелову награду шириле су се већ од раних осамдесетих година, иако је конкуренција сваке године бивала све већа и већа. На листи комитета за доделу Нобелове награде за књижевност те године нашли су се и многи истакнути писци, који су касније и постали добитници ове престижне награде. Да споменемо само неке од њих: Камило Хозе Цела, шпански писац и есејиста (Camilo Jose Cela -1989), мексички песник, писац и дипломата Октавио Паз (Octavio Paz, 1990), ирски песник, драматург и преводац Шејмус Хини (Seamus Heaney 1995), британско-тринидадски путописац и есејиста Видјадар Сурацпрасад Најпол (V.S. Naipaul, 2001), итд. Са скоро свима од поменутих добитника Нобелове награде, Бродски се и лично познавао, јер су неки од њих, као и сам Бродски, чинили део издавачке куће Ferrar-Straus and Giroux. Са власником ове престижне издавачке куће, Роџером Штраусом (Roger Straus) Бродски се упознао преко Алекса и Татјане Либерман, који су припадали такозваном «првом таласу» емиграната из Русије.

Издавачка кућа Роџера Штрауса, уједно и главног уредника и власника куће, била је једна од ретких у којој су своја дела штампали многобројни познати писци,

⁸ Исто, стр. 196.

⁹ «Трећи талас» чинили су совјетски писци и песници са почетка седамдесетих година двадесетог века, којима је уместо затвора понуђен егзил. Започео је протеривањем Бродског 1972, Андреја Сињавског 1973, Александра Солжењицина 1974, Едварда Лимонова, Сергеја Довлатова, Јуза Алешковског и многих других, да би се наставио и у току осамдесетих доласком на Запад Владимира Војновича, Василија Аксјонова и Лава Копелева.

укључујући и нобеловца Александра Солжењицина, Чеслава Милоша, Камило Хозе Цела, Дерека Валкота, Шејмус Хини и многе друге. Роџер Штраус, пореклом из веома угледне и утицајне њујоршке породице Штраус и Гугенхајм, био је кућни пријатељ Алекса Либермана, руског Јеврејина, уметника, скулптора, фотографа и уредника престижног часописа *Вог*, у којем је и Бродски објавио један од најлепших есеја о Петербургу, и есеј о римском песнику Вергилију.

У америчким и западноевропским књижевним круговима, вест о Нобеловој награди Бродског углавном је примљена позитивно, и за разлику од емигрантске сабраће по перу (о којима ће бити више речи у каснијем излагању), без неких посебних субјективно подстакнутих мотивација. Повољне оцене америчких и критичара са Запада, наглашавале су важност његових есеја у осветљавању велике руске књижевности из једног посве новог угла, али и у самој виртуозности Бродског, и његове способности да за врло кратко време савлада најкомплексније аспекте новог језика.

Нобелова награда, нажалост као и све добро у свету, увек са собом носи и контроверзу. Постављају се разна питања иза кулиса: ко је на листи, зашто је на листи, да ли је одабрани кандидат довољно добар и да ли заслужује да му се додели награда таквог ранга, као и многа махом политички мотивисана питања и сумње. Тако је и избор Бродског био разматран као политички корак, нарочито од стране критике и државних власти у Совјетском Савезу, али и на Западу.

Е. Ј. Червински у свом чланку посвећеном овом актуелном проблему каже да критичари губе време «оплакујући чињеницу што се највећи светски писци често превиђају од стране Комитета, уместо да се помире са већ направљеним избором».¹⁰ Овај аутор тврди да се историја сваке године понавља, непосредно пред избор за Нобелову награду, да се о томе прича, нагађа, спекулише.

Червински сматра да је «поезија Бродског имагинативна, оригинална и настала из болних лекција, које је донео живот, те да он не заслужује такав третман».¹¹

¹⁰ Czerwinski E.J., *For Whom the Nobel Tolls: The Nationless*, "World Literature Today", 1988, Vol. 62, No.2, pg. 213.

¹¹ Исто, 213.

С друге стране, примећује он, «упркос свим критикама о селекцији Бродског, његов је избор схваћен од стране неких других критичара као доказ о томе колико су «бездомници» запостављени приликом одлучивања о Нобеловој награди».¹² Он сматра да је са избором Бродског ова грешка исправљена.

На дан проглашења, тачније 22. октобра, 1987. године, Бродски је боравио у Лондону, где је уобичајено налазио инспирацију за свој рад. У тренутку када му је радосна вест саопштена, налазио се у ресторану, на ручку са писцем Џоном ле Кареом (John le Carre). По сведочењу ле Кареа, на вест о Нобеловој награди, Бродски је изгледао прилично збуњено. Само неколико минута касније био је окружен новинарима, који су га обасипали разним питањима. У једном од својих првих интервјуа датих за штампу након проглашења, Бродски је изјавио да су овога пута Нобелову награду за књижевност добили нико други до «Руска књижевност и амерички грађанин».¹³

Бродски је убрзо схватио да у овом случају неће бити могуће избећи публицитет и да ће хтео то или не, бити у самом центру пажње јавности, новинара, телевизије, и то га нимало није радовало. И имао је право.

Сви значајни међународни листови, радио и телевизијске станице ујурбано су пренели вест о проглашењу добитника Нобелове награде. Огласили су се водећи дневни листови у САД, као што су: Washington Post, The New York Times, Los Angeles Times, Boston Globe, London Guardian, и многи други.

Међу првима се огласио «Њујорк Тајмс» (The New York Times), са чланком насловљеним *Совјетски песник у прогонству добио Нобелову награду* («Exiled Soviet Poet Wins Nobel Prize in Literature»). Аутор овог чланка, Ховел Рајнс (Howell Raines), након кратког осврта на пишчеву биографију, пише да ће можда награда заједно са перестројком створити услове за посету Бродског Совјетском Савезу. У овом прилично дугом чланку, Рајнс такође истиче да је Бродски један од најмлађих добитника Нобелове награде за књижевност, други по реду, после Алберта Камија (Albert Camus), коме су биле само четрдесет четири године када му је додељено ово престижно признање.

¹² Исто, 213.

¹³ Исто, 213.

«Лос Анђелес Тајмс» («Los Angeles Times») је објавио чланак под насловом *Совјетско-амерички песник и есејист добитник Нобелове награде*. У чланку се каже да је Јосиф Бродски пореклом «руски песник и есејист, који је некад давно био прогнан у сибирски (sic!) радни логор, да би потом отишао у егзил и добио америчко држављанство».

«Вашингтон Пост» («Washington Post») је објавио вест под насловом *Јосиф Бродски - уметност из мрака* («Joseph Brodsky's Art of Darkness»). Овај дневни лист, после обавезног кратког осврта на живот и рад Бродског, у додатку је штампао и писмо Бродског, које је послао председнику Леониду Брежњеву пред одлазак у егзил, јуна 1972. године, затим и кратке цитате из његових есеја *Мањи од јединице* и *Надежда Манделштам*, као и на Западу веома популаран дијалог са суђења Јосифу Бродском.

Британски «Гардијан» («The Guardian») објавио је чланак под насловом *Сложени поета једноставно одушевљен Нобеловом наградом* («Complex poet finds simple delight in Nobel award»), у коме се, као и претходни дневни листови, већ на почетку текста кратко осврнуо на биографију Бродског. Како се песник у том тренутку и налазио у Лондону, лист наводи да је Бродски због Нобелове награде «био у облацима», али да није пропустио прилику да прокоментарише како је Нобелова награда, због огромног публицитета, нарушила његов, по обичају миран боравак у Лондону. «Гардијан» такође наводи да се Бродски нада да ће након Нобелове награде, његови радови бити штампани и у Совјетском Савезу, и да је без обзира на све веома срећан и поносан.

Додела награде била је заказана за 8. децембар 1987. године у Стокхолму, где је Бродски имао част да званично прими Нобелову награду за «свеобухватни ауторски приступ прожет јасноћом мисли и поетским интензитетом». Нобелову награду за књижевност уручио му је лично шведски краљ Карл Густав XVI.

Колико је срдечно и топло Бродски био примљен и поздрављен од стране шведског Нобеловог комитета, и публике, забележио је Шејмус Хини (Seamus Heaney), у свом чланку под насловом *Нобеловац Бродски: какав аплауз* «Brodsky's Nobel: What the Applause Was About»:

«There was applause in Stockholm when Joseph Brodsky was nominated the winner of this year's Nobel Prize in Literature. There probably always is at these occasions, since applause is what they are about, but this particular outbreak of handclaps was reported to have been more animated and partisan than usual.»

«И зачуо се аплауз у Стокхолму када је Јосиф Бродски проглашен за овогодишњег добитника Нобелове награде за књижевност. Аплауз увек прати овакве догађаје, јер аплауз и јесте оно што их чини оним што јесу, али овога пута он је био много живљи и јединственији него обично». ¹⁴ (Превела Ј.Ф.Л.).

Бродски у Шведској није био странац. Песник је тамо често боравио и по неколико месеци, нарочито лети, и имао доста шведских пријатеља. Један од њих био је и шведски слависта, преводилац и издавач - Бенгт Јангфелдт (Bengt Jangfeldt), који се у свом чланку насловљеном *Слободног човека не криви нико*, прочитаном на конференцији посвећеној делу Јосифа Бродског из 1990. године, присећао како је новинар Бибисија тражио од њега «да објасни популарност Бродског у Шведској». ¹⁵ Јангфелдт каже да је на то питање одговорио «да популарност и ауторитет песника, нису само резултати Нобелове награде за књижевност, већ и резултат чињенице да су шведски критичари и публика и пре тога увек високо ценили његов рад [...]». ¹⁶ Ту популарност, по мишљењу Јангфелдта, најлакше је објаснити тиме што је «Бродски у шведску културу увео 'духовни коректив', другим речима, он је успоставио хијерархију вредности, коју већина интелектуалаца сматра исправном, али се уздржава да је примени». ¹⁷

Реакције руске емиграције

У емигрантским круговима, а посебно међу онима који нису били нарочито наклоњени Бродском, вест о Нобеловој награди прихваћена је са резервом, па чак и разочарењем. Иако се име Бродског налазило на листи кандидата скоро читаву деценију, од 1980. године, то није била никаква гаранција да ће он једнога дана

¹⁴ Seamus Heaney, *Brodsky's Nobel: What the Applause was About*, The New York Times Book Review, New York, November 8, 1987. pg. 63-65.

¹⁵ Јангфелдт Бен, *Слободный человек не винит никого*. Звезда, Санкт-Петербург, стр. 93.

¹⁶ Исто, стр. 93.

¹⁷ Исто, стр. 93.

бити изабран. Сетимо се, на пример, песникиње Ахматове, «чије је име било разматрано од стране Нобеловог комитета 1965. године, али ни она, исто као ни Одн, није имала довољну подршку од чланова Комитета».¹⁸

Међутим, од могућности да се то стварно и догоди Бродском потајно су стрепели углавном његови непријатељи, који су на неки начин и сами предвидели тај догађај.

Један од њих био је и Едвард Лимонов, писац емигрант, који је лично профитирао од помоћи Бродског. У свом чланку под насловом *Песник као рачуновођа*, објављеном 1984. године у неоавангардном париском часопису под насловом «Muleta-A», Лимонов се обрушио на Бродског, омаловажавајући га не само као песника, већ и као човека. Он га оптужује да је «радознали шарлатан, који се својим методама служи да заглупи публику». Затим му спочитава да му недостаје темперамент, да је меланхоличан, саркастичан, ироничан, и да је његов успех у директној спреси са прогонством, које је по његовом мишљењу «импозантно, раскошно, декадентно, прогонство својствено само богаташима». За разлику од других, Лимонов своју љубомору никада није скривао. Он је сматрао да је Бродски доласком у Њујорк, као и познанством са Татјаном и Алексом Либерман, ушао у такозвано високо друштво Њујорка («high society») и наравно добио прилику да се упозна са многим истакнутим именима из уметности, културе овог града, да путује и да се сусреће са многим познатим писцима и уметницима из земље и света. Њему је сметало што је на тим путовањима Бродски одседао у елитним хотелима Њујорка, Венеције, Рима и многих других светских метропола, што је своје радове објављивао у престижним часописима, и што је своју репутацију изграђивао, по његовом мишљењу, пре свега захваљујући подршци високо утицајне интелектуалне јеврејске елите у дијаспори. При том је био и остао конформист.

Лимонов је касније у својој *Књизи мртвих* («Книга мертвых», 2000) детаљно објаснио разлоге за своју завист и љубомору према Бродском-човеку и Бродском-писцу. Лимонов каже: «Неко време сам му јако завидео на успеху, па сам чак тим

¹⁸ Loseff Lev, *Joseph Brodsky: A Literary Life*. New Haven –London, Yale University Press, 2011, pp. 232.

поводом и комичне стихове написао. Ево, под насловом *Завист*.¹⁹ Лимонов, иако заражен завишћу, и у њему својственој ексцентричности, ипак није оспоравао таленат Бродског, заједљиво примећује: «Стихови Бродског као да су специјално написани са намером да их читају искључиво академици [...]».²⁰ На крају ипак закључује да је са смрћу Јосифа Бродског изгубио и највећег ривала, без кога му је постало веома досадно. Тиме је, као и обично, вођен егоистичним побудама, надобудно желео да истакне како након смрти Бродског, који му је једини по величини био достојан, више нико не може да се упореди са његовом сопственом величином.

Један од ватрених критичара Бродског био је и Андреј Наврозов, песник, есејиста и преводилац, син познатог есејисте и преводиоца Лава Наврозова, такође емигранта.

За разлику од Лимонова који се окомио на Бродског из претежно личних разлога, Наврозов је у чланку под насловом *Највећи руски песници и прозаисти*, објављеном у часопису «The Spectator», оштро критиковао Бродског не само као песника, већ и као прозног писца. У свом другом чланку, под насловом *Руски велики песник-писац*, Наврозов подвргава жестокој критици збирку есеја *Мање од јединице*:

«Viewed another way, the book is a stuffy compilation of random notes, ideas, and facts that feeds on Brodsky's name as poet rather than help to establish it, as might have been hoped in the English reader's mind. There are few original thoughts in this book, although every page abounds in bald assertions, all the more arbitrary in the created intellectual vacuum.»²¹

«Другачије посматрано, књига је претрпана компилација успутних бележака, идеја и чињеница које се само користе титулом Бродског песника, пре него што му помажу да ту титулу потврди, као што је то очекивао енглески читалац. Има ту и неколико оригиналних идеја, мада свака страница врви од излизаних тврдњи, још арбитрарнијих у створеном интелектуалном вакуму». (Превела Ј.Ф.Л).

¹⁹ Эдуард Лимонов, *Книга мертвых*, Лимбус, Санкт-Петербург, 2000. стр.102.

²⁰ Исто, стр. 106.

²¹ Navrozov Andrei, *Russia's greatest poet prosed*. The Spectator, 11, October, 1986, pg. 32.

Разочаран збирком есеја *Мање од јединице*, Наврозов је без пардона назива разочарењем, «академским смећем» и клишеом, да би на крају свог чланка закључио да је Бродски писао једино са циљем да би направио каријеру у Америци.

Један од критичара Бродског, такође нобеловац у егзилу, био је и Александар Солжењичин. Када је Бродски дошао у Америку 1972. године, Александар Солжењичин је већ уживао статус нобеловца. Када се Солжењичин нашао у Америци 1974. године, Бродски је већ две године био у егзилу. На први поглед много тога повезивало ова два писца: обојица су били Руси у прогонству, говорили исти језик, живели у истој држави, и само сат времена удаљени један од другог. Па ипак, Бродски и Солжењичин су представљали два различита света, две различите генерације, два у потпуности различита сензибилитета. Солжењичин је у почетку био благонаклон и углавном позитивно оцењивао поезију Бродског. У одговору на писмо, у коме га Бродски позива у име Универзитета у Мичигену да присуствује церемонији у којој ће бити изабран за почасног доктора наука, датираном 14.маја 1977. године, Солжењичин каже:

«Ни в одном русском журнале не пропускаю Ваших стихов, не перестаю восхищаться Вашим блистательным мастерством. Иногда страшусь, что Вы как бы в чем-то разрушаете стих, но и это вы делаете с несравненным талантом».²²

То је била и једина преписка између Солжењичина и Бродског, више официјелне, пословне природе, него лична, али срдачна и топла са обе стране.

Њих двојица се никада нису лично срели, нити упознали. Прилика је вероватно било, али жеље за сусретом није. Након смрти Бродског, Солжењичин много оштрије оцењује рад Бродског. У чланку објављеном 1999. године, у часопису «Новый мир», скоро четири године након смрти Бродског, Солжењичин детаљно образлаже своје неслагање са политичким, естетским и поетским полазиштима Бродског. Он му пре свега замера на претераној оријентисаности на Запад, на интелектуалном снобизму, иронији и сарказму, одсуству емоције, аполитичности и сл. Солжењичин каже:

²² Joseph Brodsky, *Papers*. Beinecke Rare Book and Manuscripts Library, Yale University. Box 14, Folder 372.

«Док је живео у Совјетском Савезу, Бродски ниједном није ништа политички озбиљно изјавио... Јеврејско питање, које је данас од толике важности, могло је бити изузетна платформа за Бродског, али ништа...[...]. У суштини, Бродски је удаљен од руске књижевне традиције [...] философски, духовно и интелектуално — и то и од традиције Толстоја, и од традиције Достојевског».²³

Лав Лосев на ово примећује да је Солжењин «очигледно прочитао сву поезију Бродског», али је евидентно «пропустио велики број есеја и говора»²⁴ посвећених темама на које је управо указао Александар Исајевич.

Реакције у Совјетском Савезу

Од дана када је напустио Совјетски Савез, средином јуна, 1972. године, име Бродског се више није спомињало у званичним књижевним круговима те земље. Бродски је у Совјетском Савезу био *persona non grata*, оптужен за паразитизам, бескорисност по заједницу. Стога је одлука о његовом изгнанству у оквиру дозвољене квоте исељења Јевреја очигледно била једино разумно решење, прихваћена са олакшањем од стране власти, која није могла, упркос свим могућим напорима, да пронађе ниједан валидан доказ о његовој кривици.

Бродски се трудио да одржи контакт са пријатељима који су остали у Совјетском Савезу, а нарочито са себи врло блиским пријатељима као што су: Јевгениј Рејн, Анатолиј Најман, Виктор и Људмила Штерн, Владимир Марамзин. Марамзину је због покушаја да 1973. године објави три тома лирике Бродског сав материјал припремљен за штампу био конфискован. Он је следеће, 1974. године, био ухапшен због тога што је успео да припремљени материјал Бродског успешно објави у иностранству. И поред свега, 1974. године, у часопису «Нева», појавиле су се две строфе из познате песме Бродскога «Стансы», али без помена песниковог имена.

Због хапшења Марамзина, 1974. године, Бродски је био веома огорчен, и тим поводом је у отвореном писму, објављеном прво у Совјетском Савезу, а потом

²³ Солженицын Александр, *Иосиф Бродский – Избранные стихи*. Новый мир, № 12 1999.

²⁴ Loseff Lev, *Joseph Brodsky: A Literary Life*. New Haven –London, Yale University Press, 2011. pg. 213.

у Америци и Енглеској, стао у заштиту доброг пријатеља. Бродски се осећао лично одговорним за хапшење Марамзина, оптуженог за ширење пропаганде и лажи против Совјетског Савеза. У међувремену је поезија Бродског објављивана у престижним западним часописима, као што су: *The New York Review of Books*, *The Massachusetts Review*, *The New Yorker*, *Los Angeles Times*, *New York Times*, и др., али и у веома популарним часописима за писце у егзилу: «Новый американец», «Русская мысль» и «Континент».²⁵ Због забране објављивања дела Бродског у Совјетском Савезу, обичном совјетском грађанину он је прилично дуго остао непознат.

Вест о додели Нобелове награде Бродском за многе у његовој домовини је била више од шока, прихваћена је углавном са неверицом. У политичком врху, као и у државним медијима Совјетског Савеза, где се извештаји о Нобеловој награди сваке године помно прате, ова вест је остала скоро незапажена. Ни у званичним књижевним круговима Совјетског Савеза нису је сви примили лака срца. Неки су то отворено показивали, а неки прикривали све до после смрти песника. Али било је и оних који су јој се искрено и од срца обрадовали.

Како је на ову вест одреаговао државни врх Совјетског Савеза, најбоље илуструју речи шефа Управе КГБ-а И.П. Абрамова, који је све то протумачио флоскулом: «провокативно-политички акт реакционарних кругова Запада».²⁶

Да је политички естаблишмент Совјетског Савеза вест о Нобеловој награди Бродског схватио као неслану шалу, провокацију са Запада, сведочи и изјава ГенADIЈА Герасимова, бившег министра за иностране послове, који је, упитан да прокоментарише одлуку Комитета о Нобеловој награди за књижевност, изјавио да се лично не слаже са селекцијом, и да о «укусима не вреди расправљати».²⁷ Међутим, Герасимов је на конференцији за штампу одржаној у Москви, наговестио

²⁵ «Русская мысль» један је од најстаријих и најзначајнијих часописа руске емиграције у коме су објављивали и најпознатији руски писци и песници: Александар Херцен, Иван Буњин, Александар Солжењин, Јосиф Бродски и многи други. Дневне новине «Новый американец» покренуте су у Њујорку 1980. године. Главни уредник је био Сергеј Довлатов, а одговорни Петар Вајл. Због финансијских разлога, након само две године, престале су са излажењем. Часопис «Континент», покренут у Паризу 1947. године, био је водећи књижевни, културни и политички часопис трећег таласа емиграције. Од 1992. објављује се у Москви.

²⁶ Вид. публикации в: Литературная газета 1993. 5. мая, стр. 6.

²⁷ *Большая книга интервью*. Newsday, December 28. 1989. стр. 275.

да је врло могуће да ће поезија Бродског бити објављена у књижевном часопису «Нови мир», што се касније и остварило. Његови су стихови заиста и објављени у децембарском броју «Новог мира», часописа за књижевност и уметност. Том приликом објављено је неколико песама Бродског: «Ниоткуда с любовью», «Одисей Телемаку», «Письма римскому другу», а селекцију је извршио Савез писаца Совјетског Савеза.

«Московске новости» су по свему судећи биле прве совјетске новине, «махом оријентисане на инострану публику»,²⁸ које су објавиле информацију да је Бродски добио Нобелову награду. У државно контролисаним медијима, штампи, на радију и телевизији о томе није било ни помена. «Литературная газета» је тек много касније, тачније 18. новембра, на страни број 9. објавила неупечатљив чланак о добитницима Нобелове награде за 1987. годину, под насловом «Право на глас». У том чланку спомињу се имена добитника Нобелове награде из свих области - медицине, хемије, физике, економије, награде за мир и на крају за књижевност, где иза имена Бродског у загради стоји (США).

Интересантно је да су «Московские новости» убрзо потом, тачније 22. новембра 1987. године, објавиле и интервју са Олегом Чухонцевом, «шефом одељења за књижевност часописа «Новый мир», који је успео да добије званично одобрење да објави мали избор песама Бродског, за децембарско издање. Иначе, он је раније упознао Бродског, сусрео са њим у Америци, у априлу 1987. године».²⁹ Упитан од стране новинара када се зачала идеја да се Бродски «позове» у «Нови мир», Чухонцев је одговорио:

«Если сейчас передо мной верстка его стихов, то это уже означает, что публикация никак не связана с премией Шведской академии. Для нас она, как и для всех – неожиданность. [...] Для меня Бродский – поэт, без которого невозможно представить современную поэзию. Это и навело на мысль представить читателям «первоисточник».³⁰

Државни врх Совјетског Савеза дуго није могао да заузме став о томе како третирати новопроглашеног нобеловца, иако је то била већ пета Нобелова награда

²⁸О томе више код: Loseff Lev, *Joseph Brodsky: A Literary Life*. New Haven –London, Yale University Press, 2011. pg. 236.

²⁹ Исто, стр. 237.

³⁰ «Московские новости», №. 47, 22 ноября 1987. года.

за књижевност додељена руском, односно совјетском аутору. Напоменућемо да је од руских / совјетских добитника највећег светског признања за књижевност позитивне реакције једино изазвала додела награде Михаилу Шолохову (1965), док су све остале – почев од Ивана Буњина (1933), преко Бориса Пастернака (1958), до Александра Солжењичина (1970) и Јосифа Бродског (1987) изазиване негодовање па и скандале. Пастернак је био натеран да се одрекне Нобелове награде.

«Литературная газета» је 25. новембра у врло кратком чланку саопштила вест о одсуству нобеловаца Јосифа Бродског и Чеслава Милоша на међународној конференцији одржаној у Паризу, посвећеној односима књижевности и власти. Других коментара није било. У међувремену, совјетски медији су углавном прећуткивали, или једноставно избегавали да било шта кажу на ову тему, упркос томе што је перестројка већ била у пуном замаху.

Међутим, ма колико су се трудили да прикрију од јавности информације о Бродском-нобеловцу - време је ипак учинило своје.

Већ су 1988. године уследила и многобројна књижевна окупљања посвећена Јосифу Бродском. «У Лењинграду је 18. новембра у књижевном *Клубу-81*, који је објединио песнике и писце лењинградског самиздата, организовано књижевно вече посвећено Бродском на коме су излагали Е. Шнејдерман, В. Беломлинска, Ј. Гордин, Б. Иванов, В. Кривуљин, В. Уфљанд и многи други».³¹

Још једно књижевно окупљање посвећено Јосифу Бродског одржано је марта 1988. године у Москви, у организацији Јевгенија Рејна. Нешто касније, 25 априла исте године, у Лењинграду је такође одржано књижевно вече посвећено Бродском, на коме су између осталих учествовали и Јаков Гордин и Александар Кушнер. Те исте године полако су почела да излазе из штампе у Совјетском Савезу нека дела Јосифа Бродског, углавном лирика, али и нека од прозних дела у књижевним часописима као што су: «Огонек», «Литературное обозрение», «Юность», «Стрелец», «Радуга», «Знамя», «Звезда», «Аврора», «Комсомолская правда», «Ленинградская правда», «Литературная газета» и др. У књижевном часопису «Звезда» по први пут је 1989. године објављен есеј Бродског о

³¹ Полухина Валентина, *Евтрена и Клио Иосифа Бродског: хронология жизни и творчества*. Томск, 2012, стр.301.

Мандельштаму. Књижевни часопис «Юность» исте године објављује есеј о Ани Ахматовој - «Скорбная муза». Следеће, 1990. године часопис «Искусство Ленинграда» објавио је његову драму «Мрамор».

Популарност Горбачова је расла, а самим тиме и слобода медија. О Бродском али сада и о другим писцима у прогонству, почело се полако писати и отвореније говорити. У међувремену, Бродски се у Америци и Европи сусретао са многобројним истакнутим совјетским књижевницима, на разним књижевним окупљањима. Током деведесетих година многи есеји Бродског били су већ на дохват руке руском читаоцу, истина објављивани појединачно, у разним књижевним часописима, али ипак доступни.

Када је 1992. године у Америци и Енглеској први пут објављен есеј *Знак водостаја* («Watermark»), он је убрзо преведен на неколико страних језика и објављен у Шпанији, Француској, Холандији, Израелу, па и другим земљама. У октобру исте године објављен је и превод овог есеја на руски језик у часопису «Октябрь», под насловом «Набережная неисцелимых». Исте године изашла су два тома Изабраних дела Јосифа Бродског у издању Пушкиновог фонда из Петербурга.

У исто време многобројни московски и петербуршки књижевни часописи објављивали су његову поезију и организовали књижевне вечери. За песников 55. рођендан, 28 јуна 1995. године, у Санкт-Петербургу организовано је књижевно вече. Тим поводом Јосиф Бродски је проглашен за «почасног грађанина града Санкт-Петербурга».³²

Позивнице на конференције, књижевна окупљања и друге културне догађаје у Русији, организоване у част великог песника, стизале су са свих страна. Један од позива да посети Санкт-Петербург Бродски је добио 1994. године и од петербуршког градоначелника Анатолија Собчака, чија је намера била да од те посете «направи социјални и културни догађај године».³³ Нажалост, Бродски још увек није био спреман за такав подухват, па се посета није ни догодила.

Док је Бродски ужурбано радио на свом другом зборнику есеја, неки од њих, који су претходно објављивани по различитим часописима за различите прилике,

³² Исто, стр.420.

³³ Shtern Ludmila, *Brodsky. A Personal Memoir*. Forth Worth, Baskerville Publishers, Inc. 2004, pp. 351.

већ су се нашли у штампаријама и књижарама, између осталих и *Туга и разум*, *О Марку Аурелију*, као и есеји из претходне збирке - *Песма клатна*, *Соба и по*, и др. Године 1994. Бродски објављује у Америци своју другу збирку есеја - *Туга и разум*. Судајући по броју објављених дела Бродског у Русији, књижевним вечерима, па чак и концертима посвећеним песнику, може се слободно рећи да се «Бродски стварно вратио у Русију. Не лично, не као људско биће, него као песник».³⁴ По сведочењу савременице, биографа и блиског пријатеља Бродског, Људмиле Штерн, ни убеђивања најближих пријатеља да посети Русију нису уродила плодом. Не обазирјујући се на све што је чуо и знао о својој популарности у Русији, Бродски није био спреман да је посети. Чак ни идеја да посети родни град за свој 55. рођендан није га посебно привлачила. Сећајући се разговора са Бродским о идеји да прослави рођендан у родном граду, Људмила Штерн је то овако у својој књизи описала:

«Јосифе, хајдемо. Каква ће то бити прослава рођендана без слављеника?

«Можда ћу ићи - одговорио је Бродски, - али неки други пут».

«Ако не одеш сада, када ћеш?»

« Не могу да поднесем публицитет».

«Онда, ако немаш ништа против, ја ћу те однети у Питер у облику видеокасете».

[...]

«Мени је свеједно» - одговорио је он. А глас му је звучао храпаво и развучено.

«Није ти добро?» - питала сам га.

« Као и увек...у задње време».³⁵

Ово су биле само неке од индикација да се песник у то време здравствено осећао лоше. Међутим, упркос свему томе, још увек је био активан, путовао, предавао, учествовао на конференцијама, и неуморно писао и преводио. Смрт га је затекла за радним столом, у ноћи 28. јануара 1996. године. Овога пута, на вест о смрти Јосифа Бродског, огласили су се скоро сви руски државни медији: радио,

³⁴ Исто, стр. 324.

³⁵ Исто, стр. 323.

телевизија и водећи дневни листови, као што су: «Известия», «Правда», «Красная звезда», «Вечерняя Москва», и др. Дневни лист «Известия» се у свом броју од 30. јануара 1996. огласио са неколико чланака о смрти Бродског. На насловној страни Константин Кедров је писао: «Умер Иосиф Бродски. Завершилась эпоха». На петој страници објављен је текст под насловом «Жить просто: надо только понимать, что есть люди, которые лучше тебя. Это очень облегчает жинь». Истог тог дана је и «Независимая газета» објавила вест о смрти Бродског, у броју 18, под насловом *Неповратник* («Невозвращенец»). Огласила се и «Литературная газета», са целом рубриком под насловом *Тужни дани руске поезије* («Скорбные дни русской поэзии»). У чланку насловљеном *У спомен Јосифа Бродског* («Памяти Иосифа Бродского»), писац Андреј Битов је написао:

«Смерть поэта – это не личная смерть. Поэты не умирают. Власть – это воплощение трусости мира. Она оказала ему много милостей и почестей, обвинив в тунеядстве, сослав на запад как на химию, а затем не дав визы похоронить родителей».³⁶

Након смрти Бродског, интересовање за дело Јосифа Бродског је још више порасло у његовој домовини. Многи су имали утисак да су се непотребно огрешили о песника, који се никада није одрекао своје земље, а што је најважније свог језика. Међутим, у овом погледу нису сви у Русији били истомишљеници. Било је и оних који се нису слагали са оценом о Бродском као патриоти. Тако, на пример, новинар Виктор Кожемяков у свом чланку под насловом *Сви смо Русија* («Мы все – Россия»), објављеном августа 1999. године у «Правди», наводи Бродског, и још неке писце у егзилу, као типичне примере непатриота. Он Бродском замера на недостатку патриотизма управо када је реч о његовом односу према руском језику и каже:

«Меня поразило следующее свидетельство, приведенное в газете «Труд». Иосиф Бродский, представьте себе, в свое время признался, что одним из самых первых и ошеломляющих впечатлений его эмигрантской жизни на Западе было такое: оказывается, глупость можно сказать и на английском языке. Значит, до этого он считал что глупости говорят только на русском?»³⁷

Аутор овог текста не замера Бродском само на томе што је, по његовом мишљењу, омаловажио руски језик као језик на коме се могу изрећи само глупости,

³⁶ *Скорбные дни Русской поэзии*, Литературная газета, 31 января 1996. стр. 3.

³⁷ Виктор Кожемяков, *Мы все Россия*. Правда, Москва, 3-4 августа 1999. №.86 (28048), стр. 2.

већ иде и даље, критикујући га за непатриотизам и оријентисаност на материјална добра и престиж. Он при томе закључује, поново узимајући Бродског за пример, да је за емигрантске писце «отаџбина је тамо где више плаћају», те да је сасвим јасно и у случају Бродског да «писац бира себи место за живот тамо где му је економски лакше».³⁸

После смрти Бродског чињени су напори да се публикују Избрана дела Јосифа Бродског у неколико томова. Такав подухват направио је Пушкинов фонд из Санкт-Петербурга. Захваљујући агилном раду Пушкиновог фонда, у распону од само неколико година после смрти Бродског, из штампе је изашло свих седам томова његове поезије и есеја. Седму књигу чине есеј *Водени жиг* и други есеји који нису ушли у претходне две збирке, а књига је објављена 2001. године. Године 1998, у часопису «Звезда» из Санкт-Петербурга, објављен је зборник реферата, са три Међународне конференције посвећене Бродском, под насловом «Иосиф Бродский: Творчество, личность, судьба». Осим реферата истакнутих познавалаца дела Бродског, укључујући и Валентину Полухину, Петра Вајла, Ирину Винокурову и друге, ова књига је у додатку објавила и избор стихова посвећених Бродском.

Данас се о Бродском у Русији много зна и пише, о њему се предаје у средњим школама и на факултетима. И даље се широм ове просторне земље штампају избори из његових дела, а редовно се обележавају годишњице његовог рођења и смрти. Поводом песниковог седамдесетог рођендана одржано је неколико Међународних конференција. Набројаћемо само неке од њих: у Санкт-Петербургу од 20. до 23. маја 2010. одржана је конференција под насловом «Иосиф Бродский в XXI веку»; истим поводом организована је и Међународна конференција у Виљнусу 31. маја 2010. године. У Санкт-Петербургу је стан у коме је Бродски одрастао претворен у музеј, а неке улице у Москви и Петербургу понеле се име великог песника.

³⁸ Исто, стр. 2.

ПОГЛАВЉЕ II

О ЕСЕЈУ КАО КЊИЖЕВНОМ ЖАНРУ УОПШТЕ, У РУСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ ПОСЕБНО

Есеј као жанр (порекло, генеза, основне одреднице)

Данас је већ устаљено мишљење да је есеј као књижевни жанр веома тешко дефинисати. Истина, због његове апсортивне, флексибилне, и адаптивне природе, такви закључци се сами по себи намећу. Есеј је данас заступљен у готово свим областима живота, њиме се служе не само писци, већ и бизнисмени, научници, студенти, новинари. Свеprisутност есеја као жанра у свим областима живота и рада још више компликује и усложњава његово одређење. Но да би смо ушли у срж проблема и боље сагледали његову суштину морамо се осврнути, бар накратко, на његову историју.

Есеј је као књижевни жанр рођен у време Ренесансе. Први облици есеја потичу од Мишела де Монтења (1533-1592), који се и сматра зачетником овог жанра и према коме је есеј и добио назив. Неке праформе есеја срећу се и у античкој (грчкој и римској) књижевности. Ради илустрације узмемо, на пример, римског државника Марка Аурелија, који се служио жанром сличном есеју када је писао *Самом себи*, али и нека друга дела. У њима је главни лик он сам, а лични став о самом себи бележи у облику дневника.

Монтењ је направио преседан тиме што је своје есеје писао у наглашено личном тону, пишући о свему и свачему, почев од књига које је прочитао, па до личних опсервација о разним друштвеним појавама. Његови су есеји углавном кратки, наглашено субјективни, у њима има и философских промишљања и психологије, политике, религиозних спекулација, практичних савета, разних поука и сл. Сви есеји Монтења су његова лична размишљања о нечему, и тако су и насловљени. Он пише о самоћи, ратним коњима, пијанству, лажи, старим обичајима, канибализму, искуству итд. По свему судећи, Монтењу није недостајало тема, могао је да пише о свему што је у одређеном тренутку будило машту или његов интерес.

Есеји Монтења послужили су као својеврсна парадигма каснијим генерацијама есејиста, па иако су на том дугом путу од четири века, колико есеј као жанр постоји, подлегли и разним променама, суштина есеја је остала углавном иста.

Франсис Бекон (1561-1626), познати енглески философ, научник, писац, есејист, који је «започео традицију писања есеја у Енглеској»,³⁹ за разлику од Монтења, развија есеј који је «још објективнији и сажетији, али је начин асоцирања обојице сличан, јер незнатним чињеницама и сазнањима налазе разлоге замашним екскурзијама».⁴⁰ Већ од Монтења и Бекона «почињемо пратити историју жанра који бива другачији у различитим културама и језицима од једне историјске епохе до друге».⁴¹

Историјски посматрано, еволуција есеја зависила је не само од средине у којој је есеј настао, већ и од времена када је есеј настао. На пример, у Русији се термин *есеј* најпре сусреће у XIX веку, када су први пут и преведени есеји Монтења на руски језик. Међутим, надаље сам термин није ушао у ширу употребу. За исти жанр и данас се најчешће употребљава појам *очерк* (скица).

Постоје многобројне дефиниције есеја, али ако се оне међусобно упореде, може се закључити да је есеј углавном краћи књижевнокритички жанр, који је изразито субјективно написан на одређену тему, да има слободну композицију, да се, између осталог, понекад користи и ненормативном лексиком. Есеј је изузетно прилагодљива књижевни жанр, који управо захваљујући наведеним особинама успева да опстане, непрестано у себе увлачећи друге поджанрове, као што је, на пример, путопис, аутобиографија, биографија, писмо, дневник и томе слично.

Посматрано са тачке гледишта XXI века, већ се не можемо сложити са помало застарелим мишљењем да је литература о есеју оскудна. О њему су као књижевном жанру писали, између осталих, тако истакнути аутори као што су: Ђерђ Лукач, Теодор Адорно, Вирџинија Вулф, Џорџ Орвел, Албер Ками, Друри Дејвид,

³⁹ Горана Раичевић: *Други свет: историја, теорија, критика*. Службени гласник, Београд, 2010. стр. 126.

⁴⁰ Божић Јадранка: *Есеј- функција унутар истине*, Београд, Гласник, Народна библиотека Србије, 1-2005, стр.228.

⁴¹ Горана Раичевић, *Други свет ...* стр. 126.

Михаил Епштајн, Александар Жолковски, Сретен Марић, Миливоје Солар и многи други.

Лукач види есеј као жанр који се налази на граници између науке и уметности. Он «подиже есеј на ниво уметничке форме»,⁴² који као такав постоји разапет између уметности и философије. Због егзистирања на граници између уметности и философије, граничне су и теме есеја, које не одговарају философском трактату или студији. Према томе есеј није потпуно уметничко, али ни философско дело, есеј је и једно и друго. Он поседује елементе и философског и уметничког у исто време. Есеј је једино чист у својој помешаности.

Како је есеј као књижевни жанр постао један од водећих жанрова XX века, готово да нема писца који се у свом опусу у њему није огледао, почев од прозаиста па до песника. Чини се да су се управо песници најчешће користили есејем као средством за превазилажење кризе која је повремено захватала прозу. Управо због своје отворене структуре, која омогућава аутору да се распине и отвори своје видике, есеј у исто време намеће захтеве и ограничења писцу. Да би неко написао књижевни есеј од њега се очекује висока акрибичност и ерудиција, начитаност и информисаност, с обзиром на то да тема може бити веома захтевна и комплексна. С једне стране, од аутора се не очекује да буде експерт у свему, али у исто време да би написао есеј, он то мора бити.

Писац есеја, каже Епштајн, «није у могућности да сваког момента зна о чему ће тачно писати, - и зато себи може да дозволи све што жели».⁴³ Есеј не ретко настаје као резултат личног размишљања аутора на неку тему, од које често зависи и његов квалитет. По мишљењу Адорна, аутор есеја: «и поред све пажње, коју посвећује једној теми, једном предмету, и поред свих детаља које он можда познаје, на крају, ипак остаје лаик».⁴⁴ Есејиста не мора да познаје законитости, принципе и теореме, јер он није научник, нити философ, али језик којим се служи мора да докаже његову компетентност и обавештеност, да би оно о чему пише било привлачно за читаоца. А тај језик, по мишљењу Адорна, и «чини есеј уметничким

⁴² Вид. *Енциклопедија о есеју*, стр. 499.

⁴³ Епштајн Михаил, *В России, У-Факторија*, Екатеринбург, 2005. стр. 12.

⁴⁴ Адорно Теодор, *Есеј о есеју*, Реч, Београд, 1996, стр. 62.

делом». ⁴⁵ Сигурно је да Адорно под језиком есеја није подразумевао језик неке специфичне науке или дисциплине, већ говорни језик, слободан и неспутан. Управо је тај језик и кључ за успешност једног есеја, који мора бити разноврстан, богат, и пре свега, како каже Солар, «природан». Како се стално налази на граници између науке, философије, публицистике и уметности, есеј «управо природним језиком покушава савладати оно што знаност савлађује искључиво својим артифицијелним метајезиком». ⁴⁶

Језик есеја компатибилан је са његовом темом, композицијом, субјективним приступом и свеколиком присутношћу ауторовог ЈА. Он залази у подручја различитих научних дисциплина, али да би постао научно дело, есеј се мора дистанцирати од субјективног приступа и обичног, ненаучног језика.

Једна од карактеристика есеја јесте и парадоксалност, која се огледа у његовој неодређености, која га одређује и дефинише. Зато је есеј можда и једини књижевни жанр, који функционише само под условом ако је парадоксалан.

Горана Раичевић примећује да «есеј у том смислу, јесте жанр који у својој историји, и историји покушаја његове дефиниције, одржава на најбољи начин људску природу...». ⁴⁷

О генези или процесу развоја есеја као књижевног жанра није могуће говорити ако се изузме културна средина у којој је есеј као књижевни жанр настао, која је можда и пресудна и одлучујућа за судбину и поимање есеја као таквог.

Есеј у руској књижевности

Као што смо већ раније споменули, есеј у руској књижевности има «слабу традицију». ⁴⁸

⁴⁵ Исто, стр. 62.

⁴⁶ Солар Миливој, *Есеји о фрагментима*. Просвета, Београд, 1985, стр. 28.

⁴⁷ Раичевић Горана, *Есеји Милоша Црњанског*. Сремски Карловци - Нови Сад, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2005, стр. 21.

⁴⁸ Детаљније вид.: *Encyclopedia of the Essay*, Editor Tracy Chevalier, London and Chicago, Fitzroy Dearborn Publishers, 1997.

Као нека врста претеча будућег жанра есеја, у Русији су у XVIII веку настали философски списи Ломоносова, Сумарокова и Тредјаковског. Ти философски списи и трактати углавном су се бавили правилима о писању поезије.

У време владавине Катарине Велике појавили су се сатирични часописи, по узору на оне са Запада, као што су «Трут», «Всякая всячина» и сл. У њима су објављивани сатирични текстови, данас бисмо рекли слични есеју. Тек пред сам крај XVIII века почели су се појављивати и први политички есеји. Један од најпознатијих међу њима, ако не и најпознатији, био је *Путовање из Петербурга у Москву* Александра Радишчева. Међутим, сам појам есеја почео је улазити у ширу употребу касније, тек средином XIX века, али и то углавном у религиозним и полемичким списима.

На почетку XIX века, у вези са естетичким постулатима романтизма, те и субјективистичким осећањем света, пишчево ЈА је добило на изузетној важности. Тај период је и изнедрио прву генерацију руских књижевних критичара, као што су: Василиј Жуковски, Константин Баћушков и др. Есеје је писао и «отац савремене руске поезије» - Александар Сергејевич Пушкин. Његови су се есеји тицали философије, књижевности, историје, итд. Руски философ Чаадајев огласио се прозним радовима сличним есеју, у којима је расправљао углавном на философске теме. Уопште узев, готово сви класични руски писци XIX века су писали су књижевнокритичке чланке: Гогољ, Бељински, Херцен, Тургенев, Достојевски, Лав Толстој, Чехов, доцније Владимир Соловјов, Василиј Розанов, Дмитриј Мерешковски и др.

На самом почетку XX века огласили су се Вјачеслав Иванов, потом Шестов, Берђајев, С. Булгаков, Флоренски, Лосев, Горки, Шкловски, итд. Есеје су писали и песници - Блок, Гумиљов, Мандељштам, Цветајева, Ахматова, Мајаковски, Јесењин... Дакле, иако жанр есеја у руској књижевности нема дугу традицију, за њу се никако не може рећи да је слаба, поготово не у аксиолошком погледу.

Зато нам више него парадоксално делују речи Михаила Епштајна из предговора његове двотомне збирке есеја, под насловом *Сви есеји*:

«Окренуо сам се есејистици, онда када, што није зачуђујуће, такав жанр није ни постојао у совјетској књижевности, - а подразумева се ни у руској».⁴⁹

Ово је један од илустративних примера како су неспоразуми у дефинисању жанра о коме је реч само терминолошке природе. То нам показује и наш увид у неке руске приручнике.

У *Совјетској енциклопедији* се наглашава да есеј као књижевна врста није карактеристичан за руску књижевност.

У *Совјетском енциклопедијском речнику*, под редакцијом А. Прохорова (1989) *есеј* и *очерк* се посебно дефинишу. Овде *очерк* има двојаку функцију: прва је она коју има у књижевности и дефинисана је као «врста приче, која се одликује већом дескриптивношћу и дотиче се социјалних тема». Друга, је публицистичка, којом се «излажу и анализирају реалне чињенице у друштву, животу [...]».⁵⁰

У овом речнику овако се дефинише есеј - насупротив очерку:

«Эссе (франц. Essai – опыт, набросок), жанр философической, литературно-критической, исторической-биографической, публицистической, прозы, сочетающий подчеркнуто индивидуальную позицию автора с непринуждённым, часто парадоксальным изложением, ориентированным на разговорную речь (основатель жанра – М. Монтень; в русской литературе образцы Ф.М. Достоевского, В.В. Розанова, Вячеслава Иванова)».⁵¹

Овај речник издваја појам *очерк*, сматрајући га књижевним жанром посебно карактеристичним за руску књижевност, мада се из његове дефиниције може запазити да он садржи и књижевнокритичку и публицистичку компоненту карактеристичну за *есеј*.

Дефиниција *очерка* коју нуди *Књижевни енциклопедијски речник* («Литературный энциклопедический словарь»), много је дужа и садржајнија од претходне, мада такође истиче две компоненте *очерка* - његову књижевну, односно уметничку и публицистичку страну.

⁴⁹ Епштајн Михаил, *В России*. Екатеринбург, У-Факторија, 2005, стр. 123.

⁵⁰ *Советский Энциклопедический Словарь, Издание четвертое*, Главный редактор А. М. Прохоров. Москва, Советская Энциклопедия, 1989.

⁵¹ Исто, стр. 1580.

У свом есеју о есеју, Александар Жолковски каже да је «у руском језику историја речи *есеј* кратка»,⁵² с обзиром на то да је од самог зачећа овог књижевног жанра на руском језичком тлу назив *очерк* имао преимућство.

Најзад, враћамо се Епштајну и његовом горепоменутом тексту у коме је покушао, између осталог, да одговори на питање шта је то есеј и шта се све под њим подразумева. Епштајн добро запажа да «есеј остаје веран себи само онда када непрестано пресеца границе других књижевних врста [...]». Управо то «пресецање граница», као и непрестано преклапање са другим књижевним врстама, и ствара границу између есеја и других књижевних врста, и самим тим чини есеј особеним и различитим.

Епштајн је покушао да дâ основне одреднице есеја као жанра, дефинишући га не само као књижевни жанр, већ као један целокупан систем вредности. Осим Епштајна и други руски теоретичари бавили су се сличном проблематиком (на пример, Лейдерман, Цвайг, Кирнозе и сл.).

Из овог кратког прегледа стичемо утисак да, уколико упоредимо основне одреднице *очерка* са оним о *есеју*, долазимо до закључка да се мање или више ради о једном те истом жанру. Ово мишљење би можда требало допунити тиме да је есеј као књижевни жанр у руској књижевности више познат под насловом *очерк*, *опыт*, *статья*, *записка*, *трактат*, или *письмо*, - те да у суштини у њој није нова појава, али да је сам термин *есеј*, као и његова употреба, новијег датума.

Јелена Кириченко све поменуте облике назива «узорцима есеја» који је и по њеном мишљењу «несвојствен руском менталитету».⁵³ Она даље сматра да разлоге за то што се дуго сматрало да је есеј као књижевни жанр у руској и совјетској књижевности није карактеристичан можда треба тражити и у «смањеном интересовању за тај проблем у руској теорији књижевности».⁵⁴

Ово излагање завршавамо за нашу студију битном констатацијом да се трагови и форме есеја из XIX и XX века настављају да развијају и у XXI веку

⁵² Жолковский Александр, *Эссе*, Иностранная литература, 2008, No.12.
<http://magazines.russ.ru/inostran/2008/12>

⁵³ Кириченко Елена, *Жанр эссе в русской литературе*, Клуб Слава Фонда.
<https://www.proza.ru/2011/0224>

⁵⁴ Кириченко Елена, *Жанр эссе в русской литературе*, Клуб Слава Фонда.
<https://www.proza.ru/2011/0224>

ПОГЛАВЉЕ III

ТЕМАТСКА КЛАСИФИКАЦИЈА ЕСЕЈА БРОДСКОГ И ЊИХОВА АНАЛИЗА

У књижевном опусу Јосифа Бродског, есеји су, после поезије, најзаступљенија књижевна форма. Бродски се есејистиком почео бавити тек након прогонства у Сједињене Америчке Државе. Ако је судити по моногбројним интервјуима, Бродски никада раније није имао намеру да се бави прозом, а себе је увек сматрао пре свега песником, и то руским песником, па тек онда америчким есејистом. Есеји које је написао у току двадесет и четири године живота у Сједињеним Америчким Државама, настали су највише на захтев издавача. Само неколицину је написао на своју сопствену иницијативу. То су есеји: *Мањи од јединице* («Меньше единицы», 1976), *Соба и по* («Полуторы комнаты», 1986) и *Путовање у Истамбул* («Путешествие в Стамбул», 1985). У интервјуу датом Ларсу Клебергу у Варшави, Бродски каже:

«...Я никогда не любил писать прозу и начал писать эссе по-английски по необходимости. Меня просили написать критические очерки, предисловия и послесловия для разных книг, и все эти эссе выросли именно из таких текстов».⁵⁵

У есејистици Бродског назире се утицаји Цветајеве и Манделштама, као и раног Шкловског. Међутим, Бродски је стварао више у складу са енглеском, него руском традицијом. Утицај веома плодног Онега је приметан, а исто тако видљив је и уплив Џорџа Орвела, нарочито изражен у есејима који се тичу политике и историје. Бродски је највећи број есеја написао на енглеском језику, те је због тога често упоређиван са Набоковым и Јозефом Конрадом.

За живота је објавио две одвојене збирке есеја, - *Мање од јединице*, («Меньше единицы», 1986) и *О тузи и разуму* («О Скорьби и разуме», 1995). Након његове смрти, Пушкинов фонд из Санкт Петербурга објавио је, у преводу на руски језик, обе споменуте збирке, као и још једну књигу есеја, чији је избор извршило уредништво Пушкиновог фонда. У Америци његова прва збирка доживела је

⁵⁵ Иосиф Бродский, *Большая книга интервью*. Москва, Захаров, 2000. стр. 435.

изузетан пријем од стране критике и читалаца, док је друга, нешто обимнија, такође је добро оцењена од стране критичара, мада није засијала истим сјајем. У својим есејима Бродски је углавном писао на књижевне и поетолошке теме (скоро више од 60% његових есеја бави се на овај или онај начин књижевношћу). Остали есеји углавном се тичу *политике, општих друштвених питања, историје, живота самог Бродског и путовања*. Материјал за ову студију црпили смо, углавном, из есеја који су ушли у Сабрана дела Пушкиновог фонда, тачније из њиховог петог, шестог и седмог тома, на руском језику, али смо консултовали и енглеске верзије. Пети и шести том поменутих Сабраних дела прати структуру енглеских оригинала, које нису хронолошки организоване, док је седми том сложен хронолошки и нема енглески еквивалент, будући да ту књигу чине есеји прикупљени из песникове заоставштине (архиве).

Есеје Јосифа Бродског смо овде најпре условно поделили на неколико тематских кругова. Међутим, осим *тематске поделе*, систематизацију смо извршили и на основу *циљне сврхе*, односно, *намене* због којих су писани: на предговоре, поговоре, чланке, реферате, предавања, беседе, аутобиографске записе, путописе, писма, а ову поделу смо представили табеларно у **Закључку** дисертације.

Већину својих есеја Бродски је првобитно написао на енглеском језику, прецизније укупно четрдесет и осам. Само тринаест су најпре настали на руском језику.

Поновимо, близу четрдесет есеја Бродски је написао *на књижевне* теме, и њих смо уврстили у **прву групу**.

У посебну групу бисмо могли издвојити три есеја посвећена **уметности као таквој**.

Трећу групу чине есеји написани **на тему политике и општих друштвених питања**.

У четврту групу разврстали смо есеје написане на **историјске** теме.

Пету групу чине есеји на **тему путовања**, односно путописи.

У последњу, шесту, издвојили смо есеје **аутобиографског** карактера.

А. ЕСЕЈИ НА КЊИЖЕВНЕ ТЕМЕ

Есеји о књижевности и књижевним ствараоцима

Од шездесетак есеја Јосифа Бродског насталих у периоду између 1971. и 1995. године, највећи број посвећен је књижевним темама. Настајали током низа дугих година, објављивани најчешће у престижним америчким часописима «The New York Times», «The New York Book Review», «The New Yorker», «Vogue» и другим, саставни су део две збирке есеја - *Мањи од јединице* (1985) и *Туга и разум* (1995), објављених на енглеском језику још док је песник био жив. Есеји који нису ушли у ове две збирке, преведени су на руски језик и објављени у издању Пушкиновог фонда. Есеји о књижевности, као и есеји из група о којима је већ било речи, написани су углавном у различите сврхе, као предговори или поговори делу писца, рецензије, предавања, излагања са конференција и симпозијума, и у «потпуности одражавају његове погледе на естетику и етику».⁵⁶ Највећи број есеја тиче се руске поезије и руских песника и писаца, претеча и утицаја. Занимљиви су, наравно, и есеји посвећени неруским писцима и песницима, који су утицали на стваралаштво Бродског, али и есеји о песницима савременицима.

У ову групу есеја сврстали смо следеће: *Заметка о Соловьеве* (1971), *Послесловие к «Котловану» А. Платонова* (1973), *Песнь маятника* (1977), *В тени Данте* (1977), *Сын цивилизации* (1977), *Поэт и проза* (1979), *Власть стихий* (1980), *Об одном стихотворении* (1980), *Надежда Мандельштам* (1899-1980), *Вергилий* (1981), *Муза плача* (1982), *Шум прибоя* (1983), *Поклониться тени* (1983), *Катастрофы в воздухе* (1984), *«1 сентября 1939» У.Х. Одна* (1984), *Предисловие к антологии русской поэзии XIX века* (1986), *Марк Стренд* (1986), *Лица с необычным выражением. Нобелевская лекция* (1987), *Речь на Шведской Королевской Академии при получении Нобелевской премии* (1987), *Как читать книгу* (1988), *Исаия Берлин в восемьдесят лет* (1989), *Поэзия как форма сопротивления реальности* (1989), *О Серее Довлатове* (1990), *Altra Ego* (1990), *Нескромное предложение* (1991), *Трагический элегик* (1991), *По ком звонит осыпающая колокольня* (1991), *О Дерее*

⁵⁶ Иосиф Бродский: *Творчество, личность, судьба*. Итоги трех конференций, Санкт-Петербург, Звезда, 1998. стр. 237.

Улкотте (1991), *С миром державным...* (1991), *Примечание к комментарию* (1992), *О скорби и разуме* (1994), *С любовью к неодоушевленному. Четыре стихотворения Т. Гарди* (1994), *Девяносто лет спустя* (1994), *Письмо Горацию* (1995), *Памяти Стивена Спендера* (1995), *О Юзе Алешковском* (1995).

У нашем раду, есеје о књижевности смо поделили на следеће групе: Есеји о руским песницима – утицаји (М. Цветајева, О. Мандельштам и А. Ахматова), есеји о руским прозним писцима (Ф. Достојевски, А. Платонов, Н. Мандельштам и В. С. Соловјов), есеји о савременицима у које смо сврстали како есеје о руским тако и есеје о неруским савременицима (Е. Рејн, С. Довлатов, Ј. Алешковски, Т. Венцлова, И. Берлин, С. Спендер, М. Стренд, Д. Валкот) потом есеји о неруским песницима-утицаји (В. Одн, Р. Фрост, Т. Харди, К. Кавафис, Е.Монтале, Рилке) есеји о римским песницима (Хорације и Вергилије), и на крају есеји који се искључиво тичу књижевности *Катастрофы в воздухе* (1984), *Лица с необычим выраженьем. Нобелевская лекция* (1987) *Как читать книгу* (1988), *Предисловие к антологии русской поэзии XIX века* (1988), *Altra ego* (1990), *Нескромное предложение* (1991), *По ком звонит осыпающаяся колокольня* (1991).

Сви песници и писци, о којима је Бродски писао, како домаћи, тако и страни, на први поглед се доста разликују, почев од Ане Ахматове, Марине Цветајеве, Осипа Мандельштама, Андреја Платонова, Фјодора Достојевског од руских, па Вистана Одна, Роберта Фроста, Константина Кавафиса и многи други од страних. Међутим, заједничка нит, која их све, по мишљењу Бродског, повезује, јесте да су сви они били велики песници и писци, који су се потчињавали енергији самог језика. Према Бродском, само језик одређује суштину човека, односно песника, а «песник је средство постојања језика, оно чиме језик живи»⁵⁷ За Бродског, песник је у целости завистан од језика, а стихови нису ништа друго до реорганизовано време.

У есејима, Бродски је највише простора посветио песницима, док о прозним писцима пише ретко, осим у случају Достојевског, Платонова, Алешковског и сл. Главни циљ Бродског био је да популаризује руску поезију, за коју је сматрао да је прилично запостављена, а нарочито поезију Цветајеве, Мандельштама и Ахматове,

⁵⁷ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр.53.

песника, који су по његовом мишљењу «конституисали канон руске поезије XX века»⁵⁸.

Есеји о руским песницима

О Марини Цветајевој и Борису Пастернаку – компаративно

За Јосифа Бродског песникиња Марина Цветајева била је више од песничке теме. Она је, по његовом мишљењу, представљала недостижни врх руске поезије XX века, врх коме сваки песник треба да тежи. Савршенство у савршенству, које превазилази све и надмашује све у својој аутентичности, издвојености и непоновљивости. Њена свеприсутност осетна је и нескривена у делима Бродског.

О Цветајевој је Бродски написао три есеја. Сва три есеја написана су у различито време и различитим поводом. Први есеј, уједно и један од његових најранијих, под насловом *Песник и проза* («Поет и проза», 1979) настао је као предговор за књигу Марине Цветајеве «Избранная проза в двух томах», објављену у Њујорку. Други есеј је онај из 1980. године, под насловом *О једној песми* («Об одном стихотворении») и такође је написан као предговор, сада опет за њујоршко издање, али под насловом «Марина Цветаева: Стихотворения и поэмы в пяти томах». Ова два есеја Бродски је написао на руском језику, а Бари Рубен (Barry Rubin) их је превео на енглески језик, па су оба ушла у збирку есеја под насловом *Мањи од јединице* (1986). Последњи, трећи есеј је настао 1992. године, као реферат прочитан на симпозијуму посвећеном стогодишњици Цветајеве, одржаном у Амхерсту (држава Масачусетс). Насловљен је као *Примедбе уз коментар* («Примечания к коментарію»). Бродски је имао намеру да овај текст уврсти у своју другу збирку есеја названом *Туга и разум*. Међутим, то му није успело - због временског ограничења око објављивања збирке и кашњења са преводом на енглески језик. Захваљујући старању Пушкиновог фонда есеј је ушао у седми том Изабраних дела Јосифа Бродског, наравно на руском језику. Поред есеја, постоје и многобројни интервјуи у којима је Бродски говорио о познатој песникињи, а један

⁵⁸ Grudzińska-Gross Irena, *Czesław Miłosz and Joseph Brodsky: Fellowship of Poets*, New Haven, Yale University Press, 2009, pp.112.

од најзанимљивијих јесте разговор Соломона Волкова са песником о Цветајевој, који је уврштен у књигу Волкова под насловом *Разговори са Јосифом Бродским* објављеној 1998. године.⁵⁹

Сва три есеја носе посебну тежину и сваки из посебног угла сагледава стваралаштво Цветајеве. Први, можда најсвеобухватнији, продире у прозни свет песникиње, истовремено даје и увид у њену поезију, али и поетику Јосифа Бродског. Други есеј садржи књижевну анализу поеме *Новогодишња честитка* («Новогоднее») из угла поимања самог Бродског, док трећи представља компаративну анализу стихова «Магдалина» Цветајеве, Пастернака и Рилкеа.

Уз Манделштама и Ахматову, Цветајева спада у категорију оних песника који су за Бродског били најзначајнији. Њихов утицај на њега је неоспоран, а о томе је и сам Бродски много пута говорио, при томе готово увек издвајајући Цветајеву као неприкосновени ауторитет у руској књижевности двадесетог века, а па и у руској књижевности уопште. У свом предавању поводом доделе Нобелове награде Бродски каже:

«...Писатель не может говорить за писателя, особенно поэт за поэта; что окажись на этой трибуне Осип Манделштам, Марина Цветаева, Роберт Фрост, Анна Ахматова, Уистен Оден, они невольно бы говорили за самих себя, и, возможно, тоже испытывали бы некоторую неловкость.

Эти тени смущают меня постоянно, смущают они меня и сегодня. Во всяком случае, они не поощряют меня к красноречию. В лучшие свои минуты я кажусь себе как бы их суммой – но всегда меньшей, чем любая из них отдельности».⁶⁰

Есеј *Песник и проза* састоји се из три краћа дела, у којима нас Бродски упознаје са песникињом Марином Цветајевом као прозним писцем. Овај есеј, настао у самом зачетку његовог бављења прозом, касних седамдесетих година, представља неку врсту књижевног манифеста, у коме нам Бродски, бавећи се великом песникињом Цветајевом, открива на индиректан начин разлоге и даје одговоре на питање зашто се песник, у овом случају Цветајева, одлучује да пише у прози. Бродски је увек, када је реч о прози, преимућство давао поезији која по

⁵⁹ Volkov Solomon, *Conversations with Joseph Brodsky: A Poets Journey through the Twentieth Century*, New York, The Free Press, 1998.

⁶⁰ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр.44.

хијерархији «стоји изнад прозе, а песник - у принципу- изнад прозаика». Ретки су случајеви, сматра Бродски, да се прозни писац окрене поезији. То су углавном неуспешни покушаји, а ради илустрације наводи пример Набокова.

«За малыми исключениями, все более или менее крупные писатели новейшего времени отдали дань стихосложению. Одни – как, например, Набоков – до конца своих дней стремились убедить себя и окружающих, что они все-таки – если не прежде всего – поэты. Большинство же, пройдя искус поэзии, более к ней никогда не обращалось, кроме как в качестве читателей...».⁶¹

Бродски сматра да Цветајева никада не престаје бити песникиња, и да се у њеном случају ради само о преношењу методологије песничког размишљања у прозни текст. У овом свом есеју о Цветајевој, Бродски са ентузијазмом и усхићењем говори о стваралаштву велике песникиње, која никада није губила из вида читаоца, и закључује:

«Обращаясь к прозе, Цветаева показывает своему читателю, из чего слово – мысль—фраза состоит; она пытается -- часто против своей воли – приблизить читателя к себе; сделать его равновеликим ».⁶²

Таква «методологија» прозе Цветајеве захтева пажљиво ослушкивање времена, и у том процесу Цветајева «несвесно преноси динамику поетске речи» на динамику прозе. Њена поезија је испуњена знацима интерпункције, често узвицима, који указују на краткоћу времена, брзину тренутка, који она жели инкорпорирати у своју прозу, дајући јој својеврсну динамику, ритам.

«Марина часто начинает стихотворение с верхнего «до», -- говорила Анна Ахматова. То же самое, частично, можно сказать и об интонации Цветаевой в прозе. Таково было свойство ее голоса, что речь почти всегда начинается с того конца октавы, в верхнем регистре ...».⁶³

Та интонација, коју Бродски назива предахом у прози Цветајеве, открива њену трагику, која се најбоље испољила у њеном аутобиографском тексту. Аутобиографска, али и скоро сва проза Цветајеве, како сматра Бродски, «ретроспективна» је, загледа се у прошлост, тражи нешто у њој, јер је једино Цветајева, напоредо са Манделштамом, имала способност да осети «шум времена», и да га као таквог ухвати речју:

⁶¹ Исто, стр.129.

⁶² Исто, стр. 131.

⁶³ Исто, стр. 133

«Всякое сказанное слово требует какого-то продолжения. Продолжить можно по-разному; логически, фонетически, грамматически, в рифму. Так развивается язык, и если не логика, то фонетика указывает на то, что требует себе развития. Ибо то, что сказано, никогда не конец, но край речи, за которым – благодаря существованию Времени, всегда нечто следует. И то, что следует всегда интереснее уже сказанного — но уже не благодаря Времени, а скорее вопреки ему. Такова логика речи, и такова основа цветаевской поэтики. Ей всегда не хватает места: ни в стихотворении, ни в прозе, даже ее наиболее академически звучащие эссе -- всегда как вылезавшие за порог объятия».⁶⁴

Цветајева језиком одолева времену, што је чини једним од «најинтересантијих мислилаца свога доба». Њена је персона јединствена и непоновљива, баш као што су то и њен стил, и њена реч, па нема тога философа кога би Бродски могао издвојити да је могуће утицао на Цветајеву. Када је реч о њеном философском приступу, она, - како сматра Бродски, нема претеча, међу савременицима тешко је наћи са ким се може упоредити, можда једино са Розановом. Однос Цветајеве према језику је јединствен. Она не само да је течно говорила три језика, већ се са сва три служила упоредо, па отуда и њено стремљење ка прецизности у језику, које је више лингвистичке природе. Њено поимање етике и философије, садржано је у калвинистичком погледу на свет, «којим је прожето целокупно стваралаштво Цветајеве».⁶⁵ Калвинизам⁶⁶ Цветајеве огледа се у томе што је она самој себи одредила судњи дан и била, како каже Бродски, «једна од наискренијих песникиња». Њена искреност је сконцентрисана у «искренности гласа – као када људи плачу од бола».⁶⁷ Трагедија песникиње налази се у самом језику, у звуку, у њеном гласу, отуда се по тој трагичности, - сматра Бродски, - она приближава фолклору. Она нема адресата, «и у стиховима и у прози ми слушамо монолог; али то није монолог јунакиње, већ монолог који је резултат одсуства сабеседника».⁶⁸ Цветајевој је језик нужен да успостави дијалог, она је и «говорник и слушалац у исто време». Она је тако, користећи се песничким

⁶⁴ Исто, стр. 135.

⁶⁵ Исто, стр.137.

⁶⁶ *Калвинизам* је хришћанско учење названо према швајцарском верском реформатору Жану Калвину (Jean Calvin). Следбеници пропaгирају строга поштовање моралних правила и верују у спасење само оних који поштују строгу моралну дисциплину.

⁶⁷ Solomon Volkov, *Conversations with Joseph Brodsky*, New York, The Free Press, 1998, pp.54.

⁶⁸ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 140.

техникама, успела да пренесе темпо језика поезије на прозу, што нас враћа на почетак постављене тезе Бродског:

«И в обращении поэта к прозе – к этой априорно „нормальной“ форме общения с читателем – есть всегда некий мотив снижения темпа, переключения скорости, попытки объясниться, объяснить себя».⁶⁹

У случају Цветајеве тај темпо се не мења, остаје исти и у прози и у поезији. Њена динамика трагичног остаје истог интензитета, отуда се и можемо сложити са мишљењем да је писање у прози за њу било «настављање поезије другим средствима».⁷⁰

У есеју под насловом *О једној песми* («Об одном стихотворении»), који је настао као предговор за књигу «Марина Цветаева: Стихотворения и поэмы в пяти томах», на руском језику, 1980. године, Бродски даје детаљну анализу поеме Цветајеве *Новогодишња честитка* («Новогоднее»), коју је песникиња написала 1927. године, поводом смрти Рилкеа. У овом обимном тексту, на штампаних 46 страница, Бродски покушава, анализирајући стих по стих, да на само једној поеми, реконструише читав поетски свет песникиње. Већ на самом почетку есеја он каже:

«7 февраля 1927. года в Беллеву под Парижем Марина Цветаева закончила «Новогоднее» -- стихотворение, являющееся во многих отношениях итоговым не только в ее творчестве, но и для русской поэзии в целом. По своему жанру стихотворение это принадлежит к разряду элегий, т.е. к жанру наиболее в поэзии разработанному; и как элегию его и следовало бы рассматривать, если бы не некоторые привходящие обстоятельства. Одним из них был тот факт, что элегия эта – на смерть поэта».⁷¹

Вест о смрти Рилкеа потресла је Цветајеву. Нешто мало раније, пре његове смрти, Рилке и Цветајева су започели кореспонденцију, захваљујући Пастернаку који у свему томе био посредник. *Новогодишњу честитку* Цветајева је написала погођена болом изазваним неочекиваном смрћу Рилкеа. Писати о нечијој смрти, билочијој, - закључује Бродски, значи оплакивати самог себе, оплакивати своју личну смрт. Међутим, код Цветајеве то није случај. Цветајева не оплакује своју будућу смрт, и за њу смрт песника није само смрт, она је «више од губитка».⁷²

⁶⁹ Исто, стр.131.

⁷⁰ Исто, стр. 13.1

⁷¹ Исто. стр. 142.

⁷² Исто, стр. 144.

Бродски сматра да је поема «Новогоднее», «пре свега исповест». ⁷³ Песникиња се овим стиховима исповеда, јер Бродски понавља оцену из претходног есеја да је «Цветајева неуобичајено искрена, сасвим могуће, најискренија у историји руске поезије». ⁷⁴ У вези са овим занимљивом нам се чини теза Људмиле Зубове, према којој, пишући о Цветајевој, Бродски јој се све више покушава приближити, тако да се често оно што каже за песникињу може применити и на самог аутора есеја.

«При всем проникновении в сущность творчества Цветаевой Бродский должен был во многом преодолеть прямую зависимость от любимого автора. В Цветаевой Бродский видел в первую очередь то, чего он хотел от поэзии сам – может быть из осторожности, чтобы не повторить пройденное. Но, вместе с тем, вчитываясь в нее, намечал ориентиры для себя». ⁷⁵

У песничком опусу Бродског, елегија је један од најзаступљенијих лирских жанрова. Он се елегијом радо служио, као и многи други савремени песници «како би забележили пролазност момента, транзицију живота, свог личног или нечијег туђега». ⁷⁶ Нема сумње да је у овом есеју «Бродски сумирао сва своја размишљања о елегији као лирској врсти». ⁷⁷ Цветајева је имала развијен вокабулар за различите нивое људске патње, за сваки душевни бол имала је име. У једном од разговора са Соломоном Волковом, Бродски ју је назвао «Јов у сукњи», јер су по његовом мишљењу «жене много немилосрдније у својим етичким захтевима», а нарочито према самима себи. ⁷⁸ Њен крик, њен вапај, јесте вапај жене, али је њена поезија ипак универзална. Зато се поезија Цветајеве, по мишљењу Бродског, «разликује од стваралаштва њених савременика неком априорно трагичном нотом, сакривеном у стиху – ридањем». ⁷⁹

«Поэтому и взлетает ее хорей в первой строке «Новогоднего», заглушая короткое рыдание восклицательным знаком. Таких строк в «Новогоднем» -- 194». ⁸⁰

Када аутор есеја говори о Цветајевој, приметна је честа употреба речи «ошеломить» (потрести), увек када наведе стихове песникиње, као у примеру:

⁷³ Исто, стр. 144.

⁷⁴ Исто, стр. 144..

⁷⁵ Людмила Зубова, *Марина Цветаева в восприятии Иосифа Бродского (проза, интервью)*, Russian Literature, XLVII, 2000, pg. 369-382.

⁷⁶ Grudzińska-Gross Irena, *Czesław Miłosz and Joseph Brodsky: Fellowship of Poets*, New Haven, Yale University Press, 2009, pp. 262.

⁷⁷ Исто, стр. 262.

⁷⁸ Volkov Solomon, *nav. delo*, pp. 39.

⁷⁹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 152.

⁸⁰ Исто, стр. 152.

-- а потому что тот свет,
 Наш, -- тринадцати, в Новодевичьем
 Поняла: не без – а все – язычен.
 «Это опять-таки ошеломляет...».⁸¹

Или у следећем примеру:

Родины – теперь уже с одной из
 Звезд...
 «Это ошеломляет» .⁸²

Цветајева је једна од ретких, можда и једина песникиња, која изазива овакву реакцију код песника: потрешеност, запрепашћење. Он каже да зато Цветајеву не треба увек схватати фигуративно, већ буквално, будући да је она главна јунакиња у овој песми. У току своје анализе стихова поеме «Новогоднее» Бродски, издваја неколико важних категорија карактеристичних и за његово лично стваралаштво: време, смрт, отуђеност, пролазност. Он закључује:

«Говоря проще, «Новогоднее» оправдывает свое название прежде всего тем, что это стихотворение о Времени, одно из возможных воплощений которого – любовь, и другое — смерть».⁸³

Присутност емоционалног и рационалног једнако је заступљена, с тим што «емоционална страна јадикује», док је «рационална страна» изражена у «семантици песме, која је толико очигледна да доминира у тексту...».⁸⁴

Тај «рушилачки рационализам» који доминира у поеми, један је од кључних разлога што она, с једне стране, излази из оквира традиције, док је с друге, толико «опредељена руском синтаксом» да не само урања у ту традицију, већ је истовремено и проширује.

Есеј *Примедбе уз коментар* («Примечание к комментарию») написан је 1992. године. У овом есеју реч је о компаративној анализи стихова Марине Цветајеве, Бориса Пастернака и Рилкеа. У својој анализи Бродски је најпре «покушао да уђе у траг психолошком и емоционалном пореклу Пастернаковог диптиха «Магдалена I, II» из 1949. године».⁸⁵ Пре Цветајеве и Пастернака, Рилке је ову тему обрадио у

⁸¹ Исто стр. 164

⁸² Исто, стр. 156.

⁸³ Исто, стр. 175.

⁸⁴ Исто, стр. 184.

⁸⁵ Исто, стр. 185.

песми *Пијета* («Пиета», 1907). Триптих песама *Магдалена* («Магдалина», 1923) веома је значајан за стваралаштво Цветајеве, јер је, представљајући Марију Магдалену онако како ју је она видела, дала своје лично поимање релација песник - хришћанство.

«Описом Магдалене, Цветајева се дотакла многих аспеката и контроверзе око улоге Марије Магдалене у хришћанству».⁸⁶ Бродски је приметио да «само име Марије Магдалене (рус. Мария Магдалина – примедба Ј.Ф.Л.) анаграмски садржи у себи име Марина, тако да се у руском језику «Марија» и «Марина» много не разликују».⁸⁷ Пастернакове стихове о Марији Магдалени - *Људи спремају пред празник*, из *Магдалене II* («У людей пред празником уборка», из «*Магдалены II*») - Бродски види као «директан ако не касни одговор на циклус (триптих) Цветајеве *Магдалена*, али и на улогу коју је ова песникиња имала у његовом животу».⁸⁸

У овом свом есеју Бродски даје примедбу на коментар Пастернакове песме *Магдалена*. Аутор тог коментара, објављеног у првом тому двотомног издања *Избраних дела Пастернака* («Избранное в двух томах») је Пастернаков син Ј. Б. Пастернак.⁸⁹ Бродски сумња у валидност овог коментара, јер се у њему каже да је Пастернак, за разлику од претходна два аутора, ослободио своје стихове еротике. Међутим, Бродски види очигледну зависност Пастернака од Цветајеве, те, читавајући се у подтекст наведеног коментара, сматра да је једини циљ његовог аутор био да представи како је Пастернак био потпуно независан од утицаја Цветајеве. Бродски се овде супротставља страху од утицаја следећим речима:

«Подлинный поэт не бежит от влияний и переимственности, но зачастую лелеет их и всячески подчеркивает. Нет ничего физически (физиологически даже) более отрадного, чем повторять про себя или в слух чьи-либо строки. Боязнь влияния, боязнь зависимости – это боязнь – и болезнь – дикаря, но не культуры, которая вся – преимственность, вся эхо».⁹⁰

⁸⁶ Liza Knapp, *Tsvetaeva's Marine Mary Magdalene*, The Slavic and East European Journal, Vol.43, No.4 (Winter, 1999), pp.597-620.

⁸⁷ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр. 186.

⁸⁸ Liza Knapp, *Tsvetaeva's Marine Mary Magdalene*, The Slavic and East European Journal, Vol.43, No.4 (Winter, 1999), pp. 609.

⁸⁹ Вид. Пастернак Борис, *Избранное в двух томах*, Т. I, Москва, Художественная литература, 1985, стр. 603-604.

⁹⁰ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр. 180.

Аутор есеја опонира Харолду Блуму, његовој теорији о страху од утицаја, «од кога сви модерни песници пате», јер према Блуму прави плодан поетски утицај није ништа друго до страх од утицаја.

Међутим, наведени исказ Бродског може се схватити и као важан прагматолошки прилог дискурсу о «упливиологији», у новије време распрострањен у компаратистици.⁹¹

Бродски указује на то да је прва Пастернакова песма о Магдалени одраз Рилкеа, а друга - Цветајеве. Истовремено он сматра да је песма која подражава Рилкеу слабија, па је «зато што је и сам аутор схватио њене недостатке, написао другу».⁹²

Према Бродском, тема Пастернакове песме, за разлику од Рилкеове, није само љубавна патња, већ и религиозно откривење. Стихови Марине Цветајеве «О путях твоих пытатъ не буду» (почетак треће песме у циклусу *Магдалена* – Ј.Ф.Л.) и стихови Пастернака «У людей пред празником уборка» (из *Магдалене I*) могу се посматрати такорећи као једна целина, једна песма. Пастернак је, сматра Бродски, за потребе романа *Доктор Живаго*, за своју «Магдалену» могао наћи безброј узорака, нарочито у Ренесанси, а посебно код Рилкеа, због атмосфере интимности. Али он се окренуо само Цветајевој, због «њеног преимућства [...] и органског односа према јеванђељској теми».⁹³ Бродски под «органским односом» подразумева предност Цветајеве у њеној припадности православној вери. Подсетимо се да се циклус Цветајеве *Магдалена* састоји од три песме, те да започиње обраћањем Магдалене Христу («Меж нами – десять заповедей») и више је «љубавна лирика, него обрада јеванђељске теме».⁹⁴ Овај циклус је од изузетног значаја за поезију Цветајеве, јер је дефинисао њену улогу као песника. Магдалена је само маска, али активна (упор. «В волоса заматываю ноги твои, как в мех»). Бродски додаје:

⁹¹ О овоме вид. Косановић Богдан, *Славистичке компаративне теме*, Old commerce, Нови Сад, 2005, стр. 29-32.

⁹² *Сочинения Иосифа Бродского*, 2001, стр.181

⁹³ Исто, стр. 181.

⁹⁴ Исто, стр. 182.

«Она пере «суво» безживотно тело Христа као талас и улива у њега нови живот (...) она постаје снага новог живота».⁹⁵

Шеснаест стихова Цветајеве и тридесет и шест стихова Пастернака су у непрестаном дијалогу, с тим што «Цветајева описује оно што се већ збило, а Пастернак оно што предстоји».⁹⁶ Бродски овде види очигледну зависност Пастернака од Цветајеве. Пастернакова Магдалена, сматра он, - добија црте Цветајевљеве, а као пример наводи последње стихове Пастернака:

Брошусь на землю у ног распятыся,
Обумру и закушу уста...

Без обзира на то колико је Пастернак успешан у својим стиховима, сасвим је сигурно, - тврди Бродски, да није било стихова Цветајеве, не би било ни стихова Пастернака. Он ове две песме разматра као једну целину, без обзира на то што их дели двадесет и шест година. Године су прошле да би их ујединиле, на крају закључује Бродски.

О Осипу Манделштаму

Напоредо са Марином Цветајевом и Аном Ахматовом, Манделштам је, како је општепознато, био један од најзначајнијих песника за Јосифа Бродског. Однос поетике Манделштама и Бродског доста је истраживан, а и сам Бродски је о томе говорио. Спајала их је оријентисаност на класицизам, окренутост Западу и интересовање за светску културу. Бродски је, као и Манделштам, припадао петербуршкој традицији а у својој прози у много већој мери се оријентисао на Манделштама него на Цветајеву и Ахматову. Томас Венцлова сматра да је сличност међу њима толика да би се «читаве фразе и чак пасуси Манделштама могле пренети у есеје Бродског, не нарушавајући њихов поредак и смисао».⁹⁷ Манделштам је био присталица покрета акмеизма, кога неки амерички академски

⁹⁵ Liza Knapp, Tsvetaeva's Marine Mary Magdalene, *The Slavic and East European Journal*, Vo.43, No.4 (Winter, 1999), pp.613.

⁹⁶ *Сочинения Иосифа Бродского...* стр. 192.

⁹⁷ Томас Венцлова, *Статьи о Бродском*, Москва, Балтрус, Новое Издательство, 2005, стр. 83.

критичари чак аподиктички величају као «прогресивнијег и оригиналнијег од било које друге псеудо-креације коју заговара футуризам».⁹⁸

Настао као одговор симболизму, акмеизам је, између осталог, заступао идеју о светости песничког позива и интегритету уметности. У есеју *О природи речи* («О природи слова», 1922) Манделштам је дао један од «можда најпотпунијих и најелоквентнијих текстова о акмеизму и његовом односу према симболизму».⁹⁹ Због симпатија према Манделштаму и Ахматовој Бродски је веома често довођен у везу и са акмеистима. Он ту везу не оспорава, али је у исто време и не одобрава, како им не би покварио репутацију. О томе је управо говорио у разговору са Белом Језерском (Белла Езерская), вођеном 1981. године:

«Я не решаюсь связать свое имя с акмеистами, потому что боюсь подпортить их репутацию. Но все-таки какая-то связь существует. Мне скорее ближе Манделштам, чем Ахматова. Но, конечно, невозможно сказать, повлиял ли на тебя тот или иной поэт. На нас влияет все, что мы читаем...».¹⁰⁰

Бродски је посветио два есеја Манделштаму. Један је настао 1977, под насловом *Син цивилизације* («Сын цивилизации»), а други 1991. насловљен *Против света моћне државе* («С миром державным»). Први је објављен као предговор књизи «Osip Mandelstam: 50 poems», у преводу Бернарда Марса (Bernard Mears), док је други ушао у књигу седму књигу Изабраних дела у издању Пушкиновог фонда.

У првом есеју Бродски је покушао да дубље продре у поетику Манделштама, издвајајући при томе најважније категорије његове поезије, као што су: време, језик, цивилизација, култура. Истовремено је себи ставио у задатак и да да своју «личну интерпретацију песникове трагедије»¹⁰¹. Уметност је, - каже Бродски – «не боље, већ алтернативно постојање, она није покушај да се избегне реалност, већ обрнуто, покушај да се иста оживи».¹⁰² За Манделштама средство оживљавања реалности био је језик. Његова поезија је била «више достигнуће у

⁹⁸ Clare Cavanagh, *Osip Mandelstam: Modernist Creation of Tradition*. Princeton University Press, New Jersey, 1995. pp.63.

⁹⁹ Sidney Monas, *Introduction to Osip Mandelstam's Essays*, New Literary History, Vol. 6, No. 3 History and Criticism: II (Spring, 1975), pp.629-632.

¹⁰⁰ Иосиф Бродский, *Большая книга интервью*, Москва, Захаров, 2000, стр. 201.

¹⁰¹ Valentina Polukhina, *Joseph Brodsky: A Poet for our Time*. New York, Cambridge University Press, 1989. pp. 13.

¹⁰² *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 92.

језику». «Јасноћа фокуса» је управо оно по чему се он издваја од других стваралаца. Писати значи постојати, «језик диктира стихове», а не обрнуто.

Језик је једна од средишних категорија које доминирају у песничком опусу Бродског. Управо језик, као почетак и мера цивилизације, али и «највиши облик егзистенције».¹⁰³ Манделштам се, према Бродском, у својој поезији, користи свим расположивим средствима, али се у «својим стиховима ретко осврће; он је сав у презенту, у тренутку...», а када је реч о прошлости, њоме се, каже он, «позабавила сама етимологија речи».¹⁰⁴ Тема времена доминира у поезији Манделштама, али и Бродског, само што Манделштама занима више историјско време, а Бродског – линарно.

Манделштам је највише интересовања показивао за античке теме, хришћанске и библијске, а све оне би се могле подвести под општу тему цивилизације. Бродски каже да су у руској књижевности прошлог века у двадесетим годинама римске теме биле потиснуле античке грчке и библијске, да би их током тридесетих година надвладала тема егзистенцијалног ужаса. Носталгија за светском културом, која је толико доминантна код Манделштама, одразила се и код Бродског.¹⁰⁵ Та дубока веза Бродског са западном и англо-америчком традицијом чини га јединственим у руској књижевности. Нарочито после егзила, Бродски је стално разапет између Истока и Запада, преокупиран стањем «светске културе».¹⁰⁶ То интересовање за светску културу Бродски је наследио од Манделштама. Према Бродском, Манделштам је био «песник цивилизације и за цивилизацију». Ево како је то он објаснио:

«Не то чтобы Манделштам был «культурным» поэтом, он был скорее поэтом цивилизации и для цивилизации. Однажды, когда его попросили определить акмеизм – литературное движение к которому он принадлежал, -- он ответил: «Тоска по мировой культуре». Это понятие о мировой культуре является отлчительно русским. По причине своего положения (ни Восток, ни Запад) и ущербной истории Россия всегда страдала от комплекса культурной неполноценности, по крайней мере по отношению к Западу. Из этой неполноценности произрастал идеал определенного

¹⁰³ Исто, стр. 91.

¹⁰⁴ Исто, стр. 93.

¹⁰⁵ David Bethea, *Joseph Brodsky and the Creation of Exile*. Princeton, Princeton University Press, 1994, pp.49.

¹⁰⁶ Valentina Polukhina, *Joseph Brodsky: A Poet for our Time*. New York, Cambridge University Press, 1989. pp. 41.

культурног единства «там» и, как следствие, -- интеллектуальный аппетит ко всему поступающему с той стороны».¹⁰⁷

Дејвид Бетеа тврди да је и Бродски, слично Манделшаму, «лично доживљавао културу».¹⁰⁸ Као добар пример за ову своју тврдњу наводи текст из есеја о Надежди Манделштам, где Бродски каже да је «култура део његовог (Манделштамовог) ега, психолошка категорија...».¹⁰⁹ Бродски сматра да је однос Манделштама према култури је сасвим природан. У неком смислу он даје осећај припадању култури, са њим руска култура престаје да буде провинцијална. Полухина исправно закључује да реч култура за Бродског није ништа друго до «синоним за цивилизацију», те да углавном подразумева «суму различитих култура».¹¹⁰ Међутим, појам културе је тешко подложен дефиницији, чак је код различитих аутора он највише налик на термин индикатор. Схватање светске културе разликовало се код Руса и на Западу. У Русији је најближи западом начину живота била нова престоница – Санкт Петербург, са својом културном и интелектуалном елитом. За Манделштама «Петербург је био град, град са више лица».¹¹¹ У есеју *Реч и култура* он слави Петербург у његовој лепоти и свежини, која као да припада некој новој природи.

«Petersburg is really the most advanced city in the world. The race to modernity isn't measured by subways or skyscrapers; but by the speed with which the sprightly grass pushes its way out from under the city stones».¹¹²

У нашем преводу – Ј.Ф.Л:

«Петербург је најнапреднији град у свету. То нису само солитери којима се мери савременост; то је брзина у којој нова трава избија кроз градско камење».

Ако је Запад, - каже Бродски, била Атина, онда је Петербург прве деценије двадесетог века био Александрија. Наиме, Петербург је, попут некад Александрије, у то време постао симбол мешавине култура и историје. Преокупација Бродског да

¹⁰⁷ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 96.

¹⁰⁸ David Bethea, *Joseph Brodsky and the Creation of Exile*. Princeton, Princeton University Press, 1994, pp.48.

¹⁰⁹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр.113.

¹¹⁰ Valentina Polukhina, *Joseph Brodsky: A Poet for our Time*. New York, Cambridge University Press. 1989. pp. 40.

¹¹¹ Sidney Monas, *Osip Mandelstam: About the Nature of the Word*, A Journal of Humanities and Classics, New Series, Vol. 2, No.4 (1975), pp. 506-526.

¹¹² Osip Mandelstam, *Selected Essays*, Translated by Sidney Monas, University of Texas Press, Austin & London, 1977. pp 49.

заштити културу од потпуног пропадања присутна је и у његовом целокупном песничком опусу а садржана је у враћању примарним цивилизацијским вредностима као што су античка Грчка и Рим, хришћанство и Библија. Бродски је, баш као и Манделштам, своју инспирацију црпео из хеленизма и историје. Манделштамове песме *Аја Софија* («Айя София») и *Notre dame* послужиле су као инспирација за есеј Бродског *Путовање у Истамбул*. И Бродски и Манделштам, били су сведоци «реализације рапидног слабења хришћанства у Русији».¹¹³

Према строгом запажању Давида Бетеа, Манделштам је у Петербургу, «том гигантском оваплоћењу савршеног поретка ствари», био сведок стварања «совјетског поретка, када је Петербург постао Лењинград», времена када су «градови прогањали песнике, а историја прогањала градове».¹¹⁴

Амерички истраживач Манделштама овде као се надовезује на мисао Бродског да песник «чешће упада у невољу због својих језичких или психолошких убеђења, него из политичких».¹¹⁵ А то се управо догодило Манделштаму, који због стихова о Стаљину бива протеран из Петербурга. Његово прогонство из Петербурга у забит Русије, како сматра Бродски, значило је помрачење цивилизације и културе, а онда и крај Манделштамовог живота.

Манделштам је, према Бродском, био песник «форме у највишем смислу речи».¹¹⁶ Његови стихови су звуковно оркестрирани, што додатно компликује њихово превођење. Он је у односу на друге руске песнике потиснут управо због лоших превода његове поезије, што је резултирало његовом непопуларношћу и анонимношћу на Западу. За анонимност и непопуларност Манделштама, а посебно Цветајеве, Бродски криви лоше преводе, који у себи носе дозу «стилистичког провинцијализма», што «руска поезија и Манделштам не заслужују».¹¹⁷

Есеј *Против света моћне државе* («С миром державным») Бродски је прочитао 1991. године, на Међународној конференцији у Лондону, посвећеној стогодишњици смрти Манделштама.

¹¹³ Valentina Polukhina, *Joseph Brodsky: A Poet for our Time*. New York, Cambridge University Press. 1989. pp. 45

¹¹⁴ David Bethea, *Joseph Brodsky and the Creation of Exile*. Princeton, Princeton University Press, 1994, pp.61.

¹¹⁵ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 101.

¹¹⁶ Исто, стр. 95.

¹¹⁷ Исто, стр. 105.

«Воспоминание всегда почти содержит элемент самооправдания..»,¹¹⁸ пише Бродски у овом свом есеју. Реч је о песми без наслова која почиње већ поменути стиховима насталим јануара 1931. године, када је песнику било четрдесет година. Мандељштам из перспективе временске дистанце гледа на протеклих двадесет шест година, у току којих је био везан «са светом моћне државе једино детињством». Скоро цела песма уоквирена је временом, написана у ретроспективи. Како је реч о 1931. години, Бродски наговештава да се ради о времену великих промена у Русији, успостављања нове политичке ситуације у земљи. Том истом атмосфером прожети су и први стихови ове песме. Бродски у есеју за стихове Мандељштама каже:

»Первые восемь строк стихотворения звучат как заполнение анкеты, как ответ на вопрос о происхождении права на существование в новом мире, точнее в новом обществе». ¹¹⁹

У првих осам стихова, Мандељштам је набројао све оно што лирски субјекат није успео да изврши у време када је то могао да учини:

Чуя грядущие казни, от рева событий мятежных
Я убежал к nereидам на Черное море.

Код Мандељштама је стил анкете коју Бродски спомиње, његова искрена реакција на опасност, која му је претила почетком 1930. године прошлог века.

У својој анализи стихова Мандељштама, Бродски издваја два кључна тежишта у песми. Прво је марксистичка формула да биће одређује спознају човека:

»Бытие определяет сознание любого человека, поэта в том числе, только до того момента, когда сознание сформировывается. Впоследствии именно сформировавшееся сознание начинает определять поэта».

Право на постојање песника одређују поетска средства, која га приморавају да «заборави на своју улогу и на смртну опасност»¹²⁰ у новој совјетској држави.

Проблем социјалне неслободе и класне припадности доминирају у другој строфи песме:

С важностью глупой, наступившись в митре бобровой
Я не стоял под египетским портиком банка,

¹¹⁸ Исто, стр. 175.

¹¹⁹ Исто, стр. 171.

¹²⁰ Томас Венцлова, *Статьи о Бродском*, Москва, Балтрис, Новое Издательство, 2005, стр.93.

И над лимонной Невою под хруст сторублевый
Мне никогда, никогда не плясала цыганка.

Други кључни елеменат у овој песми је реорганизација времена, поступак којим се Манделштам вешто служи. Манделштам се у својим стиховима враћа у прошлост, да би призвао у сећање нешто, или неког кога је давно изгубио. Бродски примећује да је у стиховима песме *Против света моћне државе* («С миром державным») предмет сећања, друга песма, које Манделштам жели да се сети. Бродски доводи у интертекстуалну везу Манделштамове две песме, од којих је прва *Против света моћне државе*, а друга чији је први стих *Златна струја меда златастог је текла из боце* («Золотистого меда струя из бутылки текла»), коју је Манделштам написао 1917. године на Криму. Поменута песма била је посвећена Вери Судејкиној, односно касније Вери Стравински, која се удајом за Стравинског преселила у Европу. Бродски открива ту везу у стиховима:

И от красавиц тогдашних - от тех европейнок нежных -
Сколько я принял смущенья, насады и горя!

Есејиста примећује да су обе песме написане у хексаметру, којим се Манделштам служио како би дочарао проток времена збивања. Везу између ових стихова, Бродски проналази и у лику Леди Годиве, која подсећа на недостижну Веру Судејкину-Стравински.

«Связь двух стихотворений устанавливается через образные и формальные признаки: черноволосая цыганка на берегу лимонной реки по контрасту и смежности вызывает в памяти золотые волосы Веры Судейкиной, которая ассоциируется с лэди Годивой...».¹²¹

Недостижност леди Годиве, Манделштам постиже најпре понављањем заменичког одричног прилога *никад, никад* («никогда, никогда»), на почетку песме, а на крају – императивним етикецијским обраћањем *Леди Годива, збогом...* («Лэди Годива, прощай...»). Овде се може приметити да Бродски натеже, када доводи одрицање *никад*, које у целовитом стиху указује на реалију («Мне никогда, никогда

¹²¹ Исто, стр. 93.

не плясала цыганка») у везу са плавокосом Вером Судејкином (потоњом Стравински).

Сумирајући интерпретацију свог последњег есеја о Манделштаму Бродски поентира да је, након бурних четрнаест година, једно лепо сећање заувек изгубљено.

О Ани Ахматовој

Говорити о стваралаштву Јосифа Бродског, значи говорити о везама како са руском, тако и светском књижевношћу. Реч је о самообразованом енциклопедисти, чије се познавање књижевности може сагледати у луку од античке књижевности, преко Дантеа, Џона Дона, Пушкина, Бајрона, па све до Кавафиса, Монталеа, Одна, Цветајеве, Ахматове и др. Читати Бродског, значи читати светску књижевност. Из тих разлога, веома је тешко одредити чијој традицији Бродски припада. На њега су утицали не само руски писци, већ и читава плејада светских писаца и мислилаца из различитих историјских епоха. Ни сам Бродски на то није знао прецизно одговорити. На питање Валентине Полухине ко је највише утицао на његову поезију, он је одговорио : *Многи... и нико.* («Навалом...и ни одного»)¹²²

Песникиња Ана Ахматова се са сигурношћу може сматрати једним од најважнијих ментора Бродског, заправо његова прва права покровитељица. Она је била први велики песник са којим се Бродски срео у 21. години свог живота, и заслужује да буде уврштена у трио главних руских песника, којима се Бродски бавио, а који су оставили неизбрисив траг у његовом песничком развоју. Бродски се упознао са Ахматовом захваљујући пријатељству са песником Рејном. У то време он је већ био аутор неколико песама, од којих издвајамо *Јеврејско гробље* («Еврейское кладбище»), *Ходочасници* («Пилигримы») и друге. Када је први пут прочитала његову *Елегију о Цону Дону* Ахматова је била задивљена дубином мисли и зрелошћу песничког језика.

¹²² Валентина Полухина, *Ахматова и Бродски: к проблеме притяжений и отталкиваний.* Ахматовский сборник. 1. Париж, Институт славяноведения 1989. стр.151.

”Я показал ей «Элегию Джону Дону», она сказала нечто в роде «вы не представляете себе, что вы написали», и я каким-то образом понял, что это не просто комплимент». ¹²³

Бродски се често са носталгијом сећао дана проведених са Ахматовом у Комарову. Дивио се њеној снажној меморији, јер је имала способност да памти не само своје стихове, већ и стихове других песника, сећала се свих датума и догађаја до најситнијег детаља. О снажној меморији Ахматове говорио је и Исаија Берлин, након посете песникињи 1945. године, када је она на енглеском језику рецитовала стихове Бајрона:

« Even if I had known the poem well, I could not have told which cantos she had chosen, for although she read in English, her pronunciation of it made it impossible to understand more than a word or two. She closed her eyes and spoke the lines from memory, with intense emotion» ¹²⁴

«Чак и да сам добро знао поему, ја не бих могао рећи које стихове је изабрала, иако је читала на енглеском, због њеног изговора било је могуће разумети само реч-две. Она би затворила очи и напамет изговарала стихове снажно и емотивно». (Превод Ј.Ф.Л)

Тај манир читања, био је један од можда најизраженијих утицаја Ахматове на Бродског. Много година касније, Исаија Берлин је поново имао прилику да оживи сећања на Ахматову, слушајући Бродског, који је на књижевној вечери у Британској академији, октобра 1990. године читао стихове на енглеском језику. Том приликом Берлин је рекао:

«No one understood a thing...nor did I. He was speaking English quickly, swallowing his words. And I couldn't quite understand what he was saying. Listening to him was enjoyable, because he was animated, but I didn't understand until afterwards, when I read [the text]. ¹²⁵

«Нико ништа није разумео...нисам ни ја. Он је на енглеском говорио брзо, гутајући речи. И ја нисам могао сасвим да разумем о чему говори. Било је забавно слушати га, али ја ипак нисам ништа разумео, све док сам нисам прочитао текст». (Превела, Ј.Ф.Л).

Ана Ахматова одиграла је пресудну улогу у песничком развоју Јосифа Бродског, нарочито за време «књижевне ренесансе која се осећала у Лењинграду

¹²³ Иосиф Бродский, *Большая книга интервью*, Москва, Захаров, 2000, стр. 180-181.

¹²⁴ Isaiah Berlin, *Personal Impressions*, New York, Viking Press, 1981, pp. 193.

¹²⁵ Lev Loseff, *Joseph Brodsky: A Literary Life*. Translated by Jane Ann Muller. New Haven & London, Yale University Press. 2011, pp. 222.

касних педесетих и раних шездесетих година прошлог века». ¹²⁶ За Бродског она је била једина жива веза са руском песничком традицијом, како XIX, тако и почетка XX века. Њена путовања у Италију, као и приче о њима, одразила су се у поезији Бродског. Узмимо за пример само његов есеј «Watermark», стихове «*Лагуна*, или још боље *Венеција*, где се утицај Ахматове нарочито осећа. Ахматова је за Бродског песник модерне оријентације, иако код ње запажа и извесне одјеке симболизма.

«Према Бродском, модерна је међународни књижевни правац, који одређује место Ахматове у савременој књижевности». ¹²⁷

Тај модернизам се код Ахматове нарочито испољио у њеном погледу на свет. Ахматова је била та која га је увела у хришћанство и указала на значај Библије. Отуда и хришћанске и библијске теме, нарочито теме Старог завета, које имају изузетан значај у његовом песничком опусу. Бродски је од Ахматове сазнао за Исаију Берлина и Надежду Манделштам, слушао је и о америчком песнику Роберту Фросту, енглеском песницима Вистану Одну и Стивену Спендеру, али и многим другим, за које никада није чуо. За Ахматову песник каже: «Она је део мог живота» и «Сваки сусрет са њом био једно незаборавно искуство». ¹²⁸ У Нобеловој беседи, Бродски је искористио прилику да ода пошту својим учитељима; Манделштаму, Цветајевој и Ахматовој, Одну и Фросту.

Есеј о Ахматовој из 1982. године, објављен је као предговор књизи Ана Ахматова, *Песме* («Anna Akhmatova: Poems»), да би касније, 1986. године, ушао у збирку *Мање од јединице*. Ову збирку есеја Бродски је лично приредио. Есеји нису организовани хронолошки, већ по приоритету. Есеј о Ахматовој је други по реду у овој збирци, што је још један доказ о томе колико је значај песникиња имала у животу и стваралаштву Бродског.

У овом, прилично кратком есеју, имајући у виду пре свега неруског читаоца, Бродски је представио Ахматову онако како ју је лично видео из свог сопственог угла, одајући јој при томе дужно поштовање као пријатељу и као ментору.

¹²⁶Margo Shohl Rosen, *Anna Akhmatova in Poems by Brodsky and Naiman*, *Ubandus Review*, Vol. 9, The 60s (2005/6), pp. 48-68.

¹²⁷ Лебедева М. Н., *Ахматова и Бродскиј*. Йошкар-Ола, МГП стр.19.

¹²⁸Solomon Volkov, *Conversations with Joseph Brodsky*, Translated by Marin Schwartz, Simon & Shuster, New York, 1998, pp.207.

М. Н. Лебедева је добро приметила да, када у својим есејима говори о другим песницима, «Бродски их по правилу карактерише навелико и уопштено...».¹²⁹ У овоме се можемо сложити са Лебедовом, али само до неке границе. Пошто се ради о есеју, тачније предговору, Бродски се највероватније суочио са ограниченим простором у који није могао унети све што је сматрао важним. Сем тога, једна од битних премиса есеја као жанра је да његов «аутор не испуњава било чија очекивања осим својих».¹³⁰

У есеју-предговору о Ахматовој, Бродски је покушао да сажме један дуги, али трагични живот, са плодним поетским стваралаштвом, па да ова два феномена представи као јединствени ентитет, као нераздвојиву целину, непристрасно и објективно. Бродски се на почетку, како би на најједноставнији начин упознао читаоца, осврнуо на најзначајније биографске моменте, који су били пресудни у формирању песникиње Ахматове. Он је читаоцима представио јединствени књижевни портрет, из кога сазнајемо како се млада аристократкиња Горенко преобразила у велику руску песникињу Ахматову. Бродски каже:

«Узнав, что несколько стихотворений его дочери вскоре должны появиться в одном из петербургских журналов, отец призвал ее к себе и, заметив, что в принципе он ничего не имеет против того, что она сочиняет стихи, попросил все же не компрометировать его доброе имя и воспользоваться псевдонимом. Дочь согласилась, вследствие чего вместо Анны Горенко в русскую литературу вступила Анна Ахматова».¹³¹

Тај се псеудоним показао пророчанским за Ахматову и «раздвојио њено лично ја од поетског».¹³² Ахматова се од других песника разликује по њеном веома аутентичном погледу на свет, по неутралној интонацији и монотонији израза, који је Бродски доста ценио. Она је, каже Бродски, «дошла у руску поезију потпуно припремљена». Ахматова је, - како даље сматра он, «песник строге метрике, тачних рима и кратких реченица», а осим тога је и «директна наследница петербуршке песничке традиције».¹³³ У есеју о Санкт-Петербургу, Бродски каже да се «петербуршка песничка традиција зачета пре двеста година, протеже од

¹²⁹ Лебедева М.Н., *Ахматова и Бродски*, Йошкар-Ола, МП. стр.16.

¹³⁰ Gorana Raičević, *Drugi svet-Eseji o književnosti: istorija, teorija i kritika*. Službeni glasnik, Beograd 2010, str.144.

¹³¹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 28.

¹³² Исто, стр.28.

¹³³ Исто, стр. 31.

Ломоносова, Державина, Пушкина, и њихове плејаде (Баратинског, Вяземског и Делвига), па све до акмеиста - Манделштама и Ахматове».¹³⁴

Осврћући се на рану лирику Ахматове Бродски сматра да је у њој изражена сва емоционална истанчаност и психолошка усложњеност руске поезије XIX века. Две прве књиге поезије Ахматове, објављене између 1914. и 1917. године, што значи у врло турбулентно време у Европи и Русији, донеле су јој огроман успех. То су биле углавном лирске песме написане на љубавну тему. У то време, када су ратови и револуције потресали свет, «љубав је постала њен језик».¹³⁵ Тај лирски језик Ахматове, са примесама фолклора, приближио ју је народу у време «гигантске националне катастрофе».¹³⁶

Лирика Ахматове имала је доста сличности са оном код Александра Блока, мада је то Бродски често оспоравао. У свом есеју Бродски ставља Ахматову изнад Блока. О Блоку он има зачуђујуће негативно мишљење. Наиме, рећи ће да је то «песник лошег укуса и екстремно баналан човек».¹³⁷

Ахматова је кроз своју поезију изразила дубоки патриотизам, зато је Бродски сматра правом «руском песникињом». У интервјуу са Адамом Михњиком, Бродски за Ахматову каже:

«...Ахматова је руска песникиња. Чак органски руска, по изражајним средствима. Али њен темперамент, рекао бих, потпуно је неруски. Знатно више руска песникиња - што се темперамента тиче, била је Цветајева. Ахматова је невероватно сталожена».¹³⁸

Свакако је интересантно да Бродски, који никад ни имплицитно, а поготову експлицитно није изражавао руски патриотизам, већ би се могао окарактерисати као апатрид, има пуно речи хвале за патриотизам Ахматове.

Последња рана збирка Ане Ахматове *Лето Господње 1921* («Ано Домини МСМХХI», 1922), након чега дуго није могла ништа штампати, због политичке неподобности, што је «за песника такве величине, као што је Ахматова, значило

¹³⁴ Исто, стр. 64.

¹³⁵ Исто, стр. 37.

¹³⁶ Исто, стр. 37.

¹³⁷ Solomon Volkov, *Conversations with Joseph Brodsky*, Translated by Marin Schwartz, Simon & Shuster, New York, 1998, pp.212.

¹³⁸ Адам Михњик, *Јосиф Бродски: са обе стране океана. Интервју*. Београд, Књижевност, 1-2, 1996, стр. 1712.

бити жив сахрањен». ¹³⁹ Трагедија Ахматове кулминирала је 1921, како на приватном, тако и на глобалном плану. Тему љубави и среће заменила је тема смрти. У *Реквијему* (1935-1961) Ахматова описује све страхоте Стаљиновог режима: «Хапшење, смрт (у *Реквијему* људи су стално на ивици смрти)». У интервјуу са Волковим, Бродски каже:

«Akhmatova's Requiem unfolds like a true drama, like a true chorus of voices. We're constantly hearing different voices - first a simple woman, then suddenly a poet, then, before us is Mary. This is all done as it should be, in accordance with the laws of the requiem genre, but in fact Akhmatova was not trying to create a folk tragedy. Requiem is after all the poet's autobiography». ¹⁴⁰

«*Реквијем* Ахматове одвија се као права драма, као прави хор. Ми константно чујемо различите гласове – прво само женски, онда одједном песников, а онда испред нас је Богородица. То је све урађено како треба у складу са законом који жанр реквијема захтева, међутим намера Ахматове није била да направи народну трагедију. *Реквијем* је у ствари аутобиографија». (Превела, Ј.Ф.Л.)

Лична трагедија Ахматове, њена патња и страдање проузроковани раздвајањем породице, по мишљењу Бродског је централна тема *Реквијема*. Због натопљености поезије Ахматове трагиком, Бродски је назива «Жалопојна муза». Ахматова и јесте била Муза Бродског, од ње је Бродски усвојио много идеја и песничких тема. ¹⁴¹

Према Ахматовој, стихови се пишу да би се памтили, а њихова права егзистенција садржана је у памћењу. Ахматова, која је по сведочењу Бродског памтила све, може се назвати његовом Мнемозином, због своје изузетне меморије. У есеју «Altra ego» Бродски Музу представља као «анђела језика, старију даму», ¹⁴² коју би требало оставити на миру, јер када песник умре, Муза остаје да живи.

Из овог есеја се може имплицитно сазнати и о односу Бродског и Ахматове. О томе је доста писала Валентина Полухина у књизи *Бродски очима савременика*.

¹³⁹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 39.

¹⁴⁰ Volkov Solomon, *Conversations with Joseph Brodsky*, Translated by Marin Schwartz, Simon & Shuster, New York, 1998, pp. 227.

¹⁴¹ Захвалност према свом песничком ментору Бродски је надахуто изразио и у песми *Поводом стогодишњице Ане Ахматове* («На столетие Анны Ахматовой», 1989), чија последња, трећа строфа гласи:

Великая душа, поклон через моря
Зато, что их нашла, - тебе и части пленной,
Что спит в родной земле, тебе благодаря
Обретшей речи дар и глухой Вселенной.

¹⁴² *FF*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 72

Лав Лосев је томе доста простора посветио у својим есејима, нарочито у есеју посвећеном стогодишњици Ахматове, под насловом «На столетие Анны Ахматовой» (1989), објављеном у књизи интервјуа Соломона Волкова, и у *Великој књизи интервјуа*. О томе је говорио и Анатолиј Најман, пријатељ Бродског, у својој књизи под насловом *Приче о Ани Ахматовој* («Рассказы об Анне Ахматовой»). У разговору са Полухином, Јевгениј Рејн констатује да код Бродског нема директне стилистичке везе са Ахматовом. Њен утицај се може пратити на културном, а пре свега етичком нивоу. За разлику од Рејна, Бела Ахмадулина сматра да се тај утицај управо огледа на «стилистичком нивоу».¹⁴³ Томас Венцлова такође мисли да је поетика Бродског «наставак семантичке поетике акмеизма».¹⁴⁴

Понирање Бродског у песнички свет одабраних, редом изузетних руских песника морало се одразити и на његову лирику. Управо поводом Бродског познати српски књижевни русиста Миливоје Јовановић је закључио:

«Велике руске песнике новијег времена просто је немогуће разумети без увида у кључне симболе, поетеме, философеме и митологеме, које изграђују „њихов песнички свет“ (од *старијих* и *млађих* симболиста до Пастернака и Заболоцког».¹⁴⁵

Есеји о руским прозним писцима

О Фјодору Достојевском

За Достојевског са сигурношћу можемо рећи да је један од ретких прозних писаца коме је Јосиф Бродски посветио доста простора. По томе он стоји раме уз раме са песницима Цветајевом, Манделштамом и Ахматовом. У својим многобројним интервјуима Бродски је доста говорио о Достојевском, а о њему је писао и у есејима као што су, рецимо: *Катастрофе у ваздуху*, («Катастрофы в воздухе», 1984), отворено писмо Милану Кундери (*Зашто је Милан Кундера неправедан према Достојевском*, 1985), затим у свом говору поводом доделе Нобелове награде за књижевност (1987), где Достојевског ставља у ред

¹⁴³ Valentina Polukhina, *Brodsky through the Eyes of his Contemporaries*, Academic Studies Press, Boston, Vol. 1, 2010, pp. 108.

¹⁴⁴ Исто, стр. 313.

¹⁴⁵ Јовановић Миливоје, *Балада о јахачу Јосифа Бродског. У: Руски песници XX века: Дијалози и монолози*. Београд, Српска књижевна задруга, 1990.

најзначајнијих светских писаца, поред Дикенса, Стендала, Флобера, Балзака, Мелвила, Пруста, Мусила и др. «Великим писцем сматра се само онај који свету доноси нове духовне идеје», а један од таквих писаца је и Достојевски, - каже Бродски.¹⁴⁶

Свој главни есеј о писцу *Злочина и казне* Бродски је написао 1980. године, на енглеском језику. Првобитно је објављен у часопису «Stand», под насловом *Достојевски: писац ситне буржуазије* («Dostoevsky: A Petit-Bourgeois Writer»), да би нешто касније ушао у збирку есеја *Мањи од јединице*, под промењеним насловом *Моћ стихије* («The Power of the Elements»; на руски је преведен као: «Власть стихий»).

Још се и у антици знало за четири основна елемента у природи, а том теоријом су се углавном користили философи, да би објаснили природне феномене. Овај концепт је из Старе Грчке пренет у Европу, а имао је доста утицаја на философију, науку и културу. Та основна четири елемента, који према грчкој философији омогућају егзистенција свих живих бића на планети, јесу: *вода, ватра, земља и ваздух*.

Бродски уводи и пети елемент - *новац*, који подједнако са остала четири елемента, омогућава егзистенцију људи на планети. Достојевски је био припадник грађанског сталежа («мещанин»), како га је у свом дневнику окарактерисала Јелизавета Штекеншнајдер, страсна поклоница писца, по којој то «мещанство» провејава из скоро свих његових дела. По њеном мишљењу, цифра од више хиљада рубаља, која је често заступљена у његовим романима, била је за Достојевског и његове јунаке огроман капитал.

Бродски се са тиме не слаже, јер види Достојевског као *грађанина средње класе*, коме тај новац није ни огромно богатство, нити знак беде. Али зарадити га је много теже него зарадити милионе, - констатује Бродски. Зато је Достојевски и имао огроман успех, јер су његови читаоци били највећим делом представници средње класе. Управо зато, чак и после сто година, романи Достојевског су успели да сачувају своју актуелност.

¹⁴⁶ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр. 67

Скоро сви романи Достојевског, - сматра Бродски, баве се људима који имају материјалне проблеме. Међутим, оно што га чини великим писцем, није тема о којој је писао, нити способност психолошке анализе карактера, већ пре свега «инструмент или, тачније, физички састав материјала, којим се он користио, то јест, (...) руски језик».¹⁴⁷ Језик је, према Бродском, нераздвајни део историје људске цивилизације. Руски језик је синтетичан језик и «свака идеја изречена на том језику прераста у своју супротност».¹⁴⁸ Достојевски је то добро искористио, па из «руске граматике извукао максимум».¹⁴⁹ За Бродског, Достојевски представља врхунац књижевности, па самим тим и цивилизације. Језик је, према њему, старији од сваке државе а књижевност као продукт језика, као и сам процес «писања су нешто много старије и неизбежније од било које политичке или друштвене организације» а самим тим и од државе.¹⁵⁰ Према томе, језик и књижевност остају да живе чак и када се системи и државе распаду. На крају, Бродски закључује да Достојевски није био жртва језика, јер је његово перо, без сумње, достигло много веће резултате, него његова душа.

У есеју *Катастрофе у ваздуху* («The Catastrophes in the air», 1984), Бродски говори о стању руске прозе у XX веку, полазећи од супротстављања два велика руска писца XIX века - Толстоја и Достојевског.

Питањем односа Достојевски / Толстој бавили су се многи књижевни истраживачи у својим покушајима да докажу предност и вредност једног писца над другим. Овде ћемо споменути Џорџа Штајнера (George Steiner) и његову књигу под насловом *Толстој или Достојевски* (I издање 1959), у којој аутор поставља питање да ли је уопште могуће поредити Достојевског и Толстоја. Када говори о Достојевском, Штајнер тврди да је код њега «вероватно болест била у директној вези са његовим стањем неурозе». Поредиши Достојевског и Толстоја, он долази до закључка да је «Достојевски увек на ивици халуцинације, (...) енергије напуњене болешћу и опседнутошћу. Толстој је видео судбину човека кроз историју,

¹⁴⁷ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001 стр. 117.

¹⁴⁸ Исто, стр. 117.

¹⁴⁹ Исто, стр. 117.

¹⁵⁰ Иосиф Бродский, *Большая книга интервью*, Москва, Захаров, 2000, стр. 443.

отеловљење здравља и олимпијске виталности». ¹⁵¹ Овим поводом се у дискусију умешала Фаља Димент, која каже да се многи водећи «европски модернисти, међу којима и Џејмс Џојс, Вирџинија Вулф, Д. Х. Лоренс, Владимир Набоков па чак и Франц Кафка, (...) не би сложили са изјавом Бродског...». ¹⁵² Оно што је несумљиво - и Достојевски и Толстој дали су огроман допринос руској и светској књижевности уопште, они су две супротности истог – генијалног кода.

Бродски, међутим, тврди да је руска књижевност кренула у погрешном правцу, путем Толстоја, па је прошла кроз неколико ступњева - преко Чехова, Корољенка, Куприна, Буњина, Горког, Леонида Андрејева, Гладкова – који су се сви до једног «сурвали у провалију социјалног реализма». ¹⁵³ Неизбежност Толстоја, као и разлоге због чега је руска књижевност кренула за Толстојем, он види у «стилистици његових изражајних средстава, која је довела у искушење сваког који га је подражавао». ¹⁵⁴ Долазак Толстоја на књижевну сцену у Русији само је додатно потврдио да Достојевски нема наследника. У руској књижевности Достојевски је усамљена фигура. Његов језик је језик метафизике. Он је први руски писац који је «веровао више интуицији језика него својој сопственој». ¹⁵⁵

Бродски, зачудо, верује да се руска књижевност XX века у потпуности изоловала од књижевности Запада, када је прекинула везу са Достојевским. И није у праву! Рецимо, – Леонид Леонов, као изразити настављач традиције Достојевског оповргава ту конструкцију. А Александар Солжењџин?!

Бродски наставља да је друштво о коме је Достојевски писао у својим романима престало да постоји после 1917. године, након Октобарске револуције, док је Запад, по његовом мишљењу, остао непромењен. Друштвени проблеми о којима је Достојевски писао били су блиски западном читаоцу, отуда сматра он, и популарност Достојевског на Западу. Језик којим је Достојевски писао није

¹⁵¹ George Steiner, *Tolstoy or Dostoyevsky: An Essay in the Old Criticism*, Alfred A. Knopf, New York, 1959. pp.374.

¹⁵² Diment Galya, *Tolstoy or Dostoevsky" and the Modernists: Polemic with Joseph Brodsky*, Conference paper presented at the Irish Slavic Conference held at Trinity College, Dublin, July 19-21, 1990. pp. 72.

¹⁵³ *Сочинения Иосифа Бродскогo*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 195.

¹⁵⁴ Исто, стр. 195.

¹⁵⁵ Исто, стр. 195.

захтевао напоре од стране западног читаоца, док је на другој страни, совјетска реалност за њих била нешто у потпуности страно и непознато.

Зашто је Милан Кундера неправедан према Достојевском («Почему Милан Кундера несправедлив к Достоевском», 1985), одговор је Бродског на есеј Милана Кундере под насловом *Увод у варијације* («An Introduction to a Variation»). Одмах пошто се Кундерин есеј појавио у «New York Times Books Review», 6. јануара 1985. године, Бродски се огласио својим одговором на њега. Кундера је овако започео свој есеј:

«When in 1968 the Russians occupied my small country, all my books were banned and I suddenly lost all legal means of earning a living. A number people tried to help me; one day a director came and proposed that I write a stage adaptation, under his name, of Dostoyevsky's „The Idiot.” So I reread „The Idiot” and realized that even if I were starving, I could not do the job. Dostoyevsky's universe of overblown gestures, murky depths and aggressive sentimentality repelled me. All at once I felt an inexplicable pang of nostalgia for «Jacques the Fataliste.»¹⁵⁶

«Када је 1968. године Русија окупирала моју малу земљу, све моје књиге биле су забрањене и ја сам одједном изгубио сва права да зарађујем за живот. Многи су покушали да ми помогну, једног дана директор ми је предложио да под његовим именом напишем адаптацију романа Достојевског *Идиот*. И ја сам неколико пута прочитао роман *Идиот* и схватио да чак и када бих умирао од глади, не бих могао да урадим тај посао. Гадио ми се свет Достојевског, који је охол, мрачан и агресивно сентименталан. Одједном сам осетио необјашњив бол и носталгију за *Жаком Фаталистом*». (Превела -Ј.Ф.Л).

У свом доста ироничном одговору, Бродски ступа у отворену полемику са Кундером, пре свега због Кундериног погрешног схватања историје и географије. Западно оријентисани Кундера одлучује се за Дидроа, одбацујући Достојевског, најпре због «атмосфере у његовим романима, где се све претвара у осећање, другим речима где осећања рангирају вредност истине».¹⁵⁷

Милан Кундера спомиње Достојевског само зато што је његово осећање географије одређено његовим осећањем за историју, - каже Бродски. Он сматра да Кундера доживљава дела Достојевског као свет где је све преобраћено у емоцију, где су осећања подигнута на највиши ниво вредности, или истине. Бродски одлучно стаје на страну Достојевског, убеђен да је Кундера погрешно схватио Достојевског и његове јунаке, који по мишљењу Кундере потичу са Истока, из

¹⁵⁶ Kundera Milan, *An Introduction to a Variation*, New York Times Books Review, January 6, 1985, 1.

¹⁵⁷ На истом месту.

Русије, заборављајући при томе да су се сва дешавања, као и готово сви јунаци у романима Достојевског напајали идејама Запада и долазили са Запада. У разговору са Соломоном Волковым Бродски за Достојевског каже:

«Dostoevsky wrote „The Idiot” while abroad, and the greater part of „The Devils“ was written there as well...In many of his novels the main happenings are, ultimately, denouements to events that occurred abroad. Everything starts, everything begins, abroad. Prince Myshkin goes crazy and undergoes treatment...».¹⁵⁸

«Достојевски је написао роман *Идиот* док је био у иностранству, а и већи део *Злих духа* такође је написао у иностранству. У многим његовим романима главни догађаји су, углавном, тамо и завршени. Све је почињало у иностранству. Кнез Мишкин је сишао са ума у иностранству и тамо се лечио...». (Превела – Ј.Ф.Л.).

Јунаци Достојевског непрестано се боре за људску душу, која се као клатно њише између два бездана - добра и зла. Бродски истиче да Кундера греши, јер сматра да тип човека, кога Достојевски креира у својим романима, постоји само у Русији. То по мишљењу Бродског значи да Запад још није изнедрио писца који је раван Достојевском. Бродски за Кундеру каже:

«Печальная в его случае истина (как и для многих его восточноевропейских собратьев) заключается в том, что этот замечательный писатель пал невольной жертвой геополитической детерминированности своей судьбы – концепции деления мира на Восток – Запад.»¹⁵⁹

Ако књижевност има друштвену функцију, пише Бродски, онда би њена функција била да покаже човеку његов духовни максимум. Према томе, метафизички јунак романа Достојевског има највећу вредност, много већу од Кундериног увређеног рационалисте.

О Андреју Платонову

Андреј Платонов је, по мишљењу Јосифа Бродског један од најбољих руских прозних писаца двадесетог века. О Платонову је Бродски написао на руском језику један есеј. То је, у ствари, поговор за двојезично издање Платовљевог романа *Јама за Темељ* («Platonov A: The Foundation Pit», Ann Arbor, 1973; рус. «Котлован»). О Платонову је Бродски писао и у есеју, односно тексту предавања из 1984. године,

¹⁵⁸ Solomon Volkov, *Conversations with Joseph Brodsky*, Translated by Marin Schwartz, Simon & Shuster, New York, 1998, pp. 162.

¹⁵⁹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр. 92.

под насловом *Катастрофе у ваздуху* («Catastrophes in the Air»), у коме су садржани неки делови предговора из 1973. године.

Идеолошка пропаганда Совјетског Савеза, нарочито после Октобарске револуције «створила је своју верзију будућности» и напоре са тим свој новогovor,¹⁶⁰ «који је продро у све нивое реалности, укључујући и књижевност».¹⁶¹ Те промене су се одразиле на језику, који је «постао главна жртва социјалне Утопије».¹⁶² Зато Бродски већ на почетку есеја о Платонову закључује:

«...Первой жертвой разговоров об Утопии – желаемой или обретенной –прежде всего становится грамматика, ибо язык, не поспевая за мыслью, задыхается в сослагательном наклонении и начинает тяготеть к вневременным категориям и конструкциям...».¹⁶³

Такав је, каже Бродски, језик Платонова, писца стасалог у време грађења социјализма у Русији. По његовом мишљењу, Платонов доводи језик у «смисаони ћорсокак» и, ако је то тачно, онда га засигурно можемо сматрати једним од најзначајних писаца тога времена. Аутор *Јаме за темељ* у својим делима не сведочи о «појединачној трагедији, већ о трагедији људске расе у целини».¹⁶⁴ *Јама за темељ* је, вели Бродски, изузетно мрачно дело и веома тешко за превођење, јер говори «о нацији која је постала жртва свог језика».¹⁶⁵ У једном интервјуу Бродски је за Платонова рекао:

«Он был очень интересным человеком. Переводить его на английский достаточно трудно, хотя переводы и существуют. Когда вы читаете его текст на английском, надо постоянно соотносить его с собственным воображением. То что вы видите в тексте, -- это, может, только одна десятая из того, что там есть на самом деле. Синтаксис он использовал очень характерный, специфический. Он вел предложение к своеобразному логическому тупику. Всегда. Следовательно, для того чтобы понять, о чем он говорит, надо начинать с конца, с этого самого логического тупика, анализируя затем, что же к нему привело. И вы поймите, что это грамматика настоящего русского языка».¹⁶⁶

¹⁶⁰ Неке аспекте ове проблематике: Kosanović Marija-Magdalena, *Neka razmišljanja na temu „kultura i jezik”*. *Susret kultura*. Novi Sad, 2006, str. 523-529.

¹⁶¹ Valentina Polukhina, *Joseph Brodsky: A Poet for our Time*. New York, Cambridge University Press, 1989. pp. 41.

¹⁶² Исто, стр. 41.

¹⁶³ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр. 72.

¹⁶⁴ Исто, стр. 72.

¹⁶⁵ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 74.

¹⁶⁶ Иосиф Бродский, *Большая книга интервью*. Москва, Захаров, 2000, стр. 19.

Платонов је припадао језику нове епохе, писао језиком те епохе, и у исто време био завистан од синтетичке природе руског језика. Бродски заступа мишљење да је Руски језик синтетичан, у односу на енглески, који је аналитичан. То објашњава тиме што се у енглеском језику појављује «алтернатива или-или», док у се «у руском језику свака изложена идеја претвара у своју супротност».¹⁶⁷ Иначе, «језик којим се служи песник или писац, одређује га као песника или писца», што се може потврдити и на примеру Платонова. Платонов је писао у време када је Стаљин, као главни идеолошки лидер, имао увид и потпуну контролу над свим што се објављивало, од књижевног језика и жаргона до садржаја оног што је написано:

«В централизованном государстве власть пытается охватить все стороны жизни, и больше всего то, что имеет отношение к печатной продукции. Государство имеет свой язык, жаргон, или сленг, на котором оно изъясняется».¹⁶⁸

Бродски пише да је управо језик Платонова оно што га чини револуционарним и у исто време опасним за совјетски режим, јер се обрушио на «... главног носиоца психологије хијазма у руском друштву, - то јест на сам језик».¹⁶⁹

У есеју *За ким звони разваљени звоник* («По ком звонит осыпающаяся колокольня», 1991), Бродски сврстава Платонова међу писце «тешке» за разумевање. Он је према Бродском, један од значајнијих прозних писаца XX века. Он стоји раме уз раме са Прустом, Кафком и другим истакнутим светским писцима, које назива «врховима у књижевном пејзажу нашег века».¹⁷⁰ Платонов је писац надреализма, а тај надреализам није «естетичка категорија», већ је чиста апсурдистичка «психологија ћорсокака».¹⁷¹ Платонов имплицитно сведочи о нацији која је постала жртва свог сопственог језика, али и о самом језику којим је успео да створи свој фиктивни свет. Тим језиком је, према Бродском, успео да компромитује време, пространство, сам живот и саму смрт.

¹⁶⁷ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр.117.

¹⁶⁸ Иосиф Бродский, *Большая книга интервью*. Москва, Захаров, 2000, стр. 19.

¹⁶⁹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 200.

¹⁷⁰ Исто, стр.156.

¹⁷¹ Иосиф Бродский, *Большая книга интервью*. Москва, Захаров. 2000, стр. 73.

Некролог Надежди Мандељштам

Есеј-некролог Надежди Мандељштам Бродски је написао на енглеском језику 1981. године, а први пут је објављен у «The New York Review of Books». Некролог је уврштен у збирку «Less Than One» под насловом «Nadezhda Mandelstam (1899-1980): An Obituary». На руском језику у преводу Лава Лосева објављен је у њујоршком алманаху «Часть речи», за 1981- 82. годину.

Бити удовица великог песника, каже Бродски, у Русији је постала скоро професија, посебно ако се узму у обзир тридесете и четрдесете године прошлог века, када је «држава производила списатељске удовице у таквим количинама да је од средине 60-тих година од њих било могуће формирати синдикат».¹⁷²

О Надежди Мандељштам је Бродски сазнао из прича Ане Ахматове, од које је слушао о трагичним судбинама песника и писаца, који су страдали или од стране Стаљиновог режима, или у грађанском рату.

Са Надеждом Мандељштам се Бродски први пут лично сусрео 1962. године, у току посете граду Пскову, где је са пријатељима обилазио тамошње цркве. На молбу Ахматове, посетио је Надежду у њеном двособном стану, који је делила са женом што се случајно презивала Нецветајева. По речима Бродског, Надежда је живела у скученом простору и у, очигледно, тешким условима. Будући удовицом Мандељштама, Надежда је проглашена народним непријатељем и зато су јој сва врата у великим градовима била затворена. Годинама је живела потуцајући се од места до места, без средстава за нормалан живот. Након смрти Стаљина, Надежда се 1965. године сели у Москву, где у малом једнособном стану остаје до краја живота. У Москви је њен стан био центар окупљања једног дела московске интелигенције.

Шездесетих година прошлог века Надежда је успела да на Западу објави два тома *Успомена* («Воспоминания»), које су постигле велику популарност. По мишљењу Бродског, Надежда је имала запањујућу меморију. Четрдесет две године од Мандељштамове смрти, сматра Бродски, и најсрећније успомене изгледе. Међутим, то није био случај код Надежде, која је све записала у својој меморији.

¹⁷² *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 107.

Надежда Мандельштам представља спој два песника - Ане Ахматове и Осипа Мандельштама. Њена жеља да сачува дела свог животног сапутника садржана је у памћењу, и само захваљујући њој, истиче Бродски, сачувана је баштина од пропадања.

«Запомнить значит восстанавливать близость. Мало-помалу строки этих поэтов стали ее сознанием, ее личностью. Они давали ей не только перспективу, не только угол зрения; важнее то, что они стали для нее лингвистической нормой. Так, что она засела за свои книги, она уже была обречена на соизмерение – уже бессознательное, инстинктивное к тому времени – своих слов с их словами».¹⁷³

Два тома Избранных дела Надежде Мандельштам изашла су се на светло дана захваљујући њеном даноноћном раду. То су били мемоари и коментари за биографију Мандельштама, али и Ахматове, који су изазвали буру међу интелекнцијом и властима:

«Должен сказать, что реакция властей была честнее, чем реакция интеллигенции: власти просто объявили хранение этих книг преступлением против закона. В интеллигентских же кругах, особенно в Москве, поднялся страшный шум по поводу выдвинутых Надеждой Яковлевной обвинений против выдающихся и не столь выдающихся представителей этих кругов в фактическом пособничестве режиму: людской прибой на ее кухне существенно попригих.

Были открытые и полуоткрытые письма, исполненные негодования, решения не подавать руки, дружбы и браки рушились по поводу права она была или не права, объявляя того или иного типа стукачом».¹⁷⁴

Њена сећања су, - према Бродском, много више од сведочанства о епохи, она су «поглед на историју у светлу културе».¹⁷⁵ Њена личност била је део културе, производ културе. Међутим, оно што је сачувало стихове Мандельштама од пропадања нису њена сећања о мужу, већ сами стихови. Бродски је назива «удовицом културе», јер је она по његовом мишљењу била пре удовица поезије Мандельштама, него самог песника Мандельштама.

¹⁷³ Исто, стр. 111.

¹⁷⁴ Исто, стр. 111.

¹⁷⁵ Исто, стр. 113.

О Владимиру Соловјову

Белешка о Соловјову («Заметка о Соловьеве») један је од првих објављених есеја Бродског. Есеј је написан на руском језику, а објављен 1972. године у часопису «Russian Literature Triquarterly». Овај кратки есеј представља критички осврт Бродског на оглед философа В. С. Соловјова о А. С. Пушкину, насловљен *Пушкинова судбина («Судьба Пушкина»)*.

Владимир Соловјов (1853-1900) један је од најзначајнијих руских философа XIX века. За своје време изузетно образован, Соловјов је био религиозни мислилац, песник, публициста, књижевни критичар, теоретичар уметности и етике. Соловјов у свом есеју под насловом *Пушкинова судбина («Судьба Пушкина»)* промишља из угла религиозног философа несрећну судбину великог руског песника. Бродски сматра да је Соловјов погрешно схватио поетски систем мишљења, који је по њему заснован на персонификацији. Кад размишља о стиховима Пушкина «Я помню чудное мгновенье», Соловјов, по мишљењу Бродског, доноси погрешне закључке, најпре зато што му је надахнуће љубавне лирике страно. Према Соловјову, прерана смрт великог песника је чиста неправда. У свом чланку он каже:

«...Роковая смерть Пушкина в расцвете его творческих сил казалась [...] вопиющею неправдою, нестерпимою обидою, что действовавший здесь рок не вязался с представлением о доброй силе».¹⁷⁶

Разлоге за овакво просуђивање Соловјова, Бродски налази у чињеници да је он пре свега философ, енциклопедиста, коме је тешко да схвати осећања:

«Энциклопедисту трудно понять, что чувства, а тем паче – помысли, бывают объективированы».¹⁷⁷

Соловјов базира своје мишљење на религиозним постулатима, па све посматра кроз призму узлета и падова. Свет је према Соловјову подељен на светлост и таму, па отуда и његова размишљања о хипотетичком позитивном исходу Пушкиновог двобоја, која Бродски назива фантазијама. Чак и када би се двобој завршио срећно по Пушкина, он би поново био губитник, јер би постао

¹⁷⁶ Владимир Соловьев, *Судьба Пушкина*. Санкт-Петербург, Типография М.М.Стасюлевича.1898, стр.18.

¹⁷⁷ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр. 59.

убица, и што је најгоре, његова вољена жена би га вероватно замрзела, истиче Бродски. Преживети двобој, за песника би значило доживети велику животну катастрофу, већу и од саме смрти. Бродски примећује да је код Соловјова тенденција да све преусмерава од таме ка светлу заснована на религиозно-философском полазишту, тако да он «заборавља о постојању нехришћанског друштва, атмосфере простаклука и мржње – у народу, у високом друштву, у царским одајама».¹⁷⁸

Соловјов у овом свом чланку одбија да прихвати «тамну» страну живота Пушкина. Бродски се слаже са Соловјовљевом тачком гледишта (за коју сматра да је чак и револуционарна) - да у принципу Пушкин није ни био у прогонству:

»Конечно же несколько лет невольного, но привольного жития в Кишиневе, Одессе и собственном Михайловском не есть гонение и бедствие».¹⁷⁹

Међутим, ако је то тачно, онда према рационалном полазишту није било ни *дивног трена* («чудное мгновение»). Човек који изгради свет за себе, пре или касније, постаје страним телом у средини у којој живи, и на њега почињу деловати сви физички закони, притисци, тескобе и уништење, каже Бродски.

«Такая была судьба Пушкина, и он ее персонифицировал в то холодное утро».¹⁸⁰

Есеји о неруским песницима

О Вистану Одну

Вистан Хју Одн (1907-1973) заузима посебно место не само у стваралаштву, већ и у приватном животу Бродског. Овај енглески песник, есејиста и критичар оксфордског образовања, који је дуже живео у егзилу у Америци, у току своје каријере објавио је преко четиристо песама, више стотина есеја и критичких прегледних чланака на тему историје, књижевности, политике, религије и др. области. Још као сасвим млади песник Одн се инспирисао поезијом Томаса Хардија, Роберта Фроста, Емили Дикинсон. Доцније је претрпео снажне утицаје

¹⁷⁸ Исто, стр. 61

¹⁷⁹ Исто, стр. 61

¹⁸⁰ Исто, стр. 61

Јејтса и Елиота, да би се посебно заинтересовао за Фројда и његово учење о психоанализи. Између осталог, веома добро је познавао стваралаштво Џона Дона, Дантеа, Хердерлина и Александра Поупа.

О утицају *Одна*, као и о његовом раду уопште, Бродски је сведочио у многобројним интервјуима, не скривајући своје симпатије. Иако је невољно признавао утицаје других песника, када је реч о *Одну*, ту је увек правио изузетак. Бродски је *Одну* посветио два есеја, која су ушла у његову прву збирку из 1986. године, *Мањи од јединице* («Less than One»). Есеј под насловом *Удовољити сенци* («To Please a Shadow») написао је на енглеском језику, а објављен је октобра 1983. године у престижном часопису «Vanity Fair». Превод Јелене Касаткине на руски језик објављен је 1997. у часопису «Знамя». Други есеј, под насловом *1. септембар 1939.* («1st. Septembar 1939») објављен је 1984. године.

Јосиф Бродски високо је ценио *Вистана Одна* и његов књижевни рад. Од њега доста учио. Утицај *Одна* често је упоређивао са утицајем који је на њега имала Ахматова, по његовим речима - «више етички него стилски», и «више људски него било какав други». ¹⁸¹ На почетку есеја који је сада предмет наше пажње, Бродски открива разлоге зашто пише на енглеском језику, да би у исто време одао пошту једном од својих највећих узора:

«Когда писатель прибегает к языку иному, нежели его родной, он делает это либо по необходимости, как Конрад, либо из жгучего честолюбия, как Набоков, либо ради большего отчуждения, как Бекет. (...) Моим единственным стремлением тогда, как и сейчас, было очутиться в большей близости к человеку, которого я считал величайшим умом двадцатого века: к Уистену Хью Одну». ¹⁸²

За Бродског је *Одн* представљао «кулминацију оног што се зове наша цивилизација», односно «крајњи напор да се она оживи». ¹⁸³ *Одн* никада из «свог видног поља не испушта цивилизацију», која је била његова непосредна тема, и «никада себе не ставља у центар њене трагичне слике». ¹⁸⁴ Човек је, каже Бродски, оно што чита, а *Одн* је много читао. Са стваралаштвом *Одна* он се први пут упознао када је сасвим случајно наишао на превод његове *Антологије савремене*

¹⁸¹ Volkov Solomon, *Conversations with Joseph Brodsky*. New York, Free Press, 1998. pp. 133.

¹⁸² *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр 256.

¹⁸³ Volkov Solomon, *Conversations with Joseph Brodsky*. New York, Free Press, 1998. pp. 151.

¹⁸⁴ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 261.

енглеске поезије: *Од Браунинга до наших дана*. Један стих из поеме *Никакве промене места* («Никакой перемены мест»; «No Change of Place») му је том приликом посебно привукао пажњу:

«Ни сам не појдет, ни сына не пошлет».

Поражавајућа снага здравог разума у том стиху урезала се заувек у његову свест и подсвест Бродског. Тај наглашени етички садржај стиха, као и Однов приступ теми, импресионирао је руског песника. Тада је схватио да је Одн једно сасвим ново искуство, једна сасвим нова димензија, суштински различита од Елиота или Јејтса, које је он у то време сматрао врхунским ауторитетима књижевности на Западу.

Други сусрет са Одним догодио се за време прогонства Бродског на север, када је добио једну антологију на енглеском језику, у којој је било много песама Јејтса, а још више Елиота. Тада је први пут имао прилику да прочита елегију *Одна* написану поводом смрти Јејтса, под насловом *Успомена на В. Б. Јејтса* («Памяти У.Б. Йейтса»). За тај други сусрет, који се може сматрати и најбитнијим за његову песничку каријеру, Бродски каже:

«Я был тогда молод и потому особенно увлекался жанром элегии, не имея поблизости умирающего, кому я мог бы ее посвятить. Потому элегии я читал, возможно, более жадно, чем что-либо другое, и часто думал, что наиболее интересной особенностью этого жанра является бессознательная попытка автопортрета, которыми почти все стихотворения „in memoriam” пестрят – или запятнаны. Хотя эта тенденция понятна, она часто превращает такое стихотворение в размышления о смерти, из которых мы узнаем больше об авторе, чем об умершем.

В стихотворении *Одна* ничего подобного не было; более того, вскоре я понял, что даже его структура была задумана, чтобы отдать дань умершему поэту...».¹⁸⁵

Стихови елегије *Одна* подстакли су Бродског да по сличном рецепту напише елегију *Песма поводом Елиотове смрти* («Стихи на смерть Елиота», 1965), која је била јасан показатељ у ком ће се правцу развијати његова поезика. Бродски признаје да просто није могао да верује да је још 1939. године енглески песник рекао како «Време боготвори језик», а да је свет око њега још увек остао исти.

Ако време обожава језик, онда је језик старији од времена, или бољи од времена, али у исто време старији је и од простора. Бродски каже да се у тим

¹⁸⁵ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001 стр. 259.

кратким стиховима Одна назире «чиста метафизика здравог смисла.»¹⁸⁶ Укратко, Бродски је у Одну нашао песника чији је «антихеројски став» био «*fixe idée*» његове генерације. Зато је Одн, као странац на чијем је језику и култури стварана традиција метафизике, још више допринео свом већ постојећем митском статусу. Том митском статусу Одна допринела је и мисао о његовој недостижности, како физичкој, тако и духовној.

Трећи сусрет са Одним догодио се преко фотографије. Руски песник је први пут угледао лице човека «који воли да преводи метафизичке истине у прозаични здрави смисао».¹⁸⁷ Лице Одна му је «личило на лице лекара који је заинтересован за ваш живот, иако зна да сте болесни. Лице спремно на све, лице – сума ».¹⁸⁸

То лице није одавало никакве емоције, било је у потпуности неутрално, о његовом животу није знао ништа. Једино што је могао да осети била је «љубав увеличана и убрзана у језику».¹⁸⁹ Видети по први пут лице песника је «чудна ствар» и отвара потпуно ново поглавље у комуникацији са њим. Наша је жеља да, у непрестаној потрази за истином и њеним оваплоћењем у телу, визуализујемо ствараоца дела које волимо и са којим их поистовећујемо.

Четврти њихов сусрет остварио се у реалности. Када је јуна 1972. године прогнан из Совјетског Савеза, са Бечког аеродрома, где га је дочекао професор Карл Профер да би га одвео у Кирхштатен, мало село на северу Аустрије, где је већ годинама живео велики песник Вистан Одн. Иако није знао готово ни једну реч на енглеском, посета Одну показала се изузетно успешном. Бродски дубоко жали што је његов енглески био потпуно бескористан за време док је Одн био жив. Али без обзира што је више ћутао него што је говорио, упијао је сваку могућу реч. Сазнао је колико је Одн ценио Кјеркегора, затим да је Чехов, по његовом мишљењу, најбољи руски писац, те да намерава да преведе неколико стихова Бродског. Из Аустрије су заједно путовали у Лондон, ради учешћа на Међународном фестивалу поезије, где су се један другом, наравно на захтев Одна, почели обраћати по имену. За дане проведене у друштву Одна, Бродски каже:

¹⁸⁶ Исто, стр. 261.

¹⁸⁷ *Сочинения Иосифа Бродског*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001 стр. 265.

¹⁸⁸ Исто, стр. 265.

¹⁸⁹ Исто, стр. 265.

«Если я и желал когда-нибудь, чтобы время остановилось, то именно тогда, в этом большом темном зале на южном берегу Темзы. К сожалению, этого не произошло. Но годом позже – три месяца до его смерти в австрийской гостинице – мы снова читали вместе. В том же зале».¹⁹⁰

У последњем делу есеја сазнајемо о Одновој смрти. Бродски се сматра срећником што је имао прилику да упозна овог заиста великог песника. Међутим, он је сигуран да, чак и да се нису срели, стихови Одна би их сблизили. Бродски у њему види аутономног, уравнотеженог и отуђеног песника. Читањем поезије Одна, сматра Бродски, човек се може трансформисати у пристојно људско биће. Задњи пут га је видео јула 1973. године, на ручку код Стивена Спендера у Лондону:

«Уистен сидел за столом, держа сигарету в правой руке, бокал – в левой, и распространялся о холодной лососине. Поскольку стул был слишком низким, хозяйка дома подложила под него два растрепанных тома Оксфордского словаря. Я подумал тогда, что вижу единственного человека, который имеет право использовать эти тома для сидения».¹⁹¹

Одн је, каже Бетеа, «одиграо улогу Вергилија у преласку Бродског у свет англо-америчке поезије.»¹⁹² Од њега је Бродски «преузео индиректан говор и антихеројски став»,¹⁹³ на основу кога је изградио своју поетску технику. Одн је био песник метафизике, а према поетском вјерују руског песника:

«Поезија је по дефиницији метафизичка уметност, јер њен материјал – језик – је метафизички».

Бродски необично строго тврди да је:

«Разлика између метафизичких и неметафизичких песника је у разлици између оних који разумеју шта је језик (...) и оних који о том стварно немају појма».¹⁹⁴

И Бродски и Одн су наследници метафизичке традиције Џона Дона, односно енглеске метафизике, која је настала као резултат баштињења Ренесансе. Ренесанса је, каже Бродски, потресла све, веру посебно. А као резултат тих потреса, «изникла је метафизичка поезија која је огледало тих промена».¹⁹⁵

«Када човек промени место становања, каже Бродски, по правилу је вођен не апстрактним разлогом, већ нечим екстремно конкретним».¹⁹⁶

¹⁹⁰ Исто, стр. 266.

¹⁹¹ Исто, стр. 268.

¹⁹² Bethea David, *Exile Exile, Elegy, and Auden in Brodsky's «Verses on the Death of T.S. Eliot»*, PMLA, Vol. 107, No.2, (Mar., 1992) pp 242.

¹⁹³ Исто, стр. 242.

¹⁹⁴ Solomon Volkov, *Conversations with Joseph Brodsky*. New York, Free Press, pp. 148.

¹⁹⁵ Исто, стр. 149.

¹⁹⁶ Исто, стр.146.

Доиста, када се Одн 1939. године преселио у Америку, имао је сасвим конкретан разлог за то, баш као и Бродски тридесет три године касније. Одну је приликом пресељења било тридесет две године, тачно толико година је било и Бродском када је заувек напустио Русију. У то време, 1939. године, започео је Други светски рат, којим поводом је Одн написао своју песму *1. септембар 1939.*

Есеј под насловом *1. септембар 1939. године* настао је као текст предавања које је Бродски прочитао 1984. године у оквиру курса савремене поезије на Универзитету Колумбија. У овом есеју Бродски се бави књижевном анализом стихова Одна. Есеј, који је састављен од десет краћих делова, омогућио је Бродском да се распине и уђе у најситније детаље песме. Стихови Одна говоре о почетку Другог светског рата, када су немачке трупе окупирале Пољску. Песма је први пут објављена 18. октобра 1939, да би 1940. ушла у зборник песама *Друго време* («Another Time»). Састоји се од девет строфа, а сама радња је сконцентрисана у локалном бару у Њујорку.

У песми Одн говори о друштвеној и личној одговорност за почетак рата, као и својој личној фрустрираности због неизвесне будућности. У време када је написао ову песму, Одн је тек започињао нови живот у Америци. Бекство Одна на скоро самом почетку рата, протумачено је као дезертерство и изазвало је много негодовања у Енглеској, - каже Бродски. Међутим, он подсећа да је Одн напустио Енглеску много раније, да су оптужбе на његов рачун неосноване. Анализирајући стихове Одна, Бродски указује да се он у песми користи америчким изразима, некарактеристичним за Енглеску, из жеље да успостави што бољи контакт са средином у којој је започео живот. Језик Одна, сматра Бродски, језик је империје, која се протеже од Фресна до Куала Лумпура. Распад цивилизације и почетак рата у Европи не утичу на распад језика. Као пример наводи стару Грчку и Рим, где језик тријумфује над распадом империје. Одн у песму уводи Хитлера, као најодговорнијег човека за несрећу која је задесила Европу, а који је, сматра Бродски, према Одну «људски феномен, а не само политички».¹⁹⁷

У намери да објасни порекло зла у људима, Одн прибегава Фројдовој психоанализи. Он жели да спозна однос узрока и последица, а у томе се испомаже

¹⁹⁷ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт- Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001. стр. 228.

теоријом Фројда. Са Фројдом и његовим учењем Одн се упознао за време честих посета Немачкој, у периоду процвата експресионизма, када је Немачка, пре Хитлера, била једна сасвим друга земља. Немачка које се он сећа била је Вајмарска Република, у којој је он, као хомосексуалац уживао слободе. У следећем стиху песме, Одн уводи прогнаног старогрчког историчара Тукидида, који је написао историју пелопонеског рата. Одн, жели да преузме улогу Тукидида, - каже Бродски. Пре више од 2000 година, Тукидид је био сведок како диктатори искоришћавају широке масе, а слично се, према Одну, дешавало и у његово време.

У задњим строфама лирски јунак Одна устаје против неутралности Америке, где људи живе «нормално», не марећи за зло које се дешава у Европи. Одн у песми изражава своју жељу да се Америка укључи у рат против Хитлера. Песма, - сматра Бродски, првенствено говори о стиђу песника, који осећа нелагодност што је напустио Енглеску, због чега је био изложен критици у отаџбини.

Одноу песму *1. септембар 1939*, међутим, прати и контроверза. Наиме, када је први пут објавио ову песму, Одн је био незадовољан њоме, посебно њеном осмом строфом. Назвао ју је фалсификатом и неискреним ђубретом, кога се стиђи. Након поновног објављивања 1945. године, Одн ову песму више није штампао, што је Бродском било добро познато. Главни разлог за необјављивање Бродски види у томе што је Одн био незадовољан последњим стихом у осмој строфи, која гласи: «We must love one another or die» («Ми морамо једни друге волети и умрети»). О наведеном стиху Бродски је у свом есеју изразио следеће мишљење:

«Согласно разним источникам, сделал он это потому, что счел эту строчку трескучей и неверной. Потому что, говорил он, умереть мы должны в любом случае. Он пытался ее изменить, но единственное, что пришло ему в голову: „We must love one another and die” (Мы должны любить друг друга и умереть) – это была бы банальность с претензией на глубокомыслие».¹⁹⁸

Бродски је сасвим сигурно док је писао есеј, био у недоумици - како да реши питање због чега би аутор одбацио целу песму за рачун само једног стиха. Он у есеју, на крају, ипак налази неку врсту решења-оправдања за Одна. Сматра да је одлука Одна да надаље не објављује песму била мотивисана тиме што се он осећао

¹⁹⁸ Исто, стр. 250.

одговорним за догађаје у Европи, јер је његова главна намера приликом писања ових стихова била да њима утиче на јавност.

О Роберту Фросту

Роберт Фрост је један од ретких америчких песника, ако не и једини, који је оставио снажан утисак на Јосифа Бродског. Овај изузетно талентовани песник, писац и драматург, рођен је 1874. године у Сан Франциску, а умро 1963. у Бостону. Након завршене средње школе радио је као учитељ и бавио се послом на фарми. После женидбе, Фрост је доживео приватну трагедију. Рана смрт двоје деце, а имао их је укупно шесторо, оставила је на њега дубок ожиљак, што се касније и испољавало у његовој поезији. Болест и смрт често су га походиле у животу, а нарочито у раној младости, што је био довољан предуслов да се готово читав песнички опус Фроста буде обојен песимизмом и трагедијом. Фрост је рано почео писати, али није успевао да објави ниједну своју песму. Фрустриран ситуацијом код куће, Фрост се са породицом сели у Енглеску, где успева да по први пут објави своје стихове. Захваљујући познанству са Езром Паундом, са којим се и спријатељио, штампана је његова прва збирка песама *Воља дечака* («A boy`s will», 1913).

Међутим, због почетка Првог светског рата у Европи, Фрост се поново враћа у Америку, у државу Њу Хемпшир, где купује фарму. Живот на фарми, природа, изолација у природи, постају основна инспирација за његов рад, а његов главни и омиљени јунак је фармер. За живота је објавио неколико зборника песама, од којих су најзначајније *На северу од Бостона* («North of Boston», 1915) и *Њу Хемпшир* («New Hampshire», 1923). Пред крај живота Фрост је углавном писао сонете на теме усамљености, отуђености, незнања. Године 1962. објавио је своју последњу збирку песама *На сечи* («In the Clearing»). Фрост није много путовао, али једно од најзначајнијих путовања, обављено пред сам крај живота, 1962. године, била је посета Совјетском Савезу. Ту се сусрео са руском песникињом Аном Ахматовом, која му је том приликом прочитала своје стихове *Последња ружа*, за које је мото написао лично Јосиф Бродски. Роберт Фрост добитник је многобројних

престижних награда за књижевност, укључујући и Пулицерову награду и Златни орден америчког конгреса.

Есеј о Роберту Фросту објављен је у часопису «New Yorker» 1994, а написан је неколико година раније, поводом семинара «College International de Philosophie» у Паризу. Бродски је увек сматрао Роберта Фроста једним од најоригиналнијих песника у модерној англоамеричкој поезији. Нарација код Фроста заснована је не толико на дескрипцији, колико на дијалогу, слично грчкој трагедији. Бродски је веома рано дошао у контакт са поезијом Фроста, још за време прогонства на север, где је имао прилику да се упозна са његовим делима преведеним на руски језик. Када је први пут прочитао једну од песама Фроста Бродски је био импресиониран:

«I read poem that is called «A Hundred Collars» terribly interesting, and you know, I simply couldn't believe that there was such an American poet named Frost. I decided that this was some brilliant person in Moscow responsible for all these things, creating a kind of apocrypha. But it all became clear to me when I found „A Hundred Collars” in English. That was in 1962, I think»¹⁹⁹

«Прочитао сам поему под насловом ”A Hundred Collars”, ужасно интересантну, знате, просто нисам могао да верујем да у Америци постоји такав песник који се зове Фрост. Био сам уверен да је то била нека бриљантна особа у Москви, одговорна за све то, за стварање неке врсте апокрифа. Међутим, све ми је постало кристално јасно када сам пронашао ”A Hundred Collars” на енглеском. Било је то, мислим, 1962. године». (Превод наш, Ј.Ф.Л.)

Бродски се у овом свом есеју бави књижевном анализом песама «Come in» (1942) и «Home Burial» (1914). Поезија Фроста има доста формалних сличности са класичном грчком трагедијом. Лев Лосев запажа:

«Театрализација лирског текста, (...) и употреба сцене, и ликова, омогућили су му (Фросту) да пренесе сав терор и апсурд свакодневног живота на универзалном нивоу».²⁰⁰

Фрост је, тврди Бродски, прави амерички песник, који не припада европској, а још мање руској традицији. Тај наглашени американизам Бродски види у «огромној уздржаности и одсуству емоција, одсуству патоса.»²⁰¹ Он сматра да се америчка поезија може посматрати кроз призму четири основна типа људског темперамента, чији су историјски носиоци била «четворица римских песника августовског периода: Проперције, који је колерик, Овидије, који је сангвиник,

¹⁹⁹ Solomon Volkov, *Conversations with Joseph Brodsky*, Translated by Marin Schwartz, Simon & Shuster, New York, 1998, pp. 86.

²⁰⁰ Lev Loseff, *Joseph Brodsky: A Literary Life*. Translated by Jane Ann Muller. New Haven & London, Yale University Press. 2011, pp. 107.

²⁰¹ Исто, стр. 94.

Вергилије - флегматик и Хорације - меланхолика». ²⁰² Фростова сличност са Вергилијем највише је изражена у поеми *Home Burial*, коју Бродски дефинише као еклогу. ²⁰³ Фрост је, сматра Бродски, по темпераменту најближи флегматику Вергилију, али та сличност «није само у темпераменту, већ и у техници», ²⁰⁴ јер и Вергилије и Фрост имају тенденцију да «скривају прави предмет дијалога». «*Home Burial*» из збирке «*North of Boston*» (1914), једна је од најлепших дијалошких поема коју је Фрост написао, инспирисан трагедијом у породици, смрћу детета која је резултирала брачном кризом.

Укратко, еклога «*Home Burial*» концентрише на једном месту сву морбидност тренутка: мрак у забити провинције, смрт детета и трагедију жене-мајке, која је немоћна да се помири са чињеницом о смрти свог детета. Реч је о својеврсном напетом, напрегнутом и мучном дијалогу између двоје људи. Фрост своје јунаке позиционира једног наспрам другог: она је на врху степеница, а он у подножју. То је тренутак када поема прераста у драму. Главни јунаци су идентификовани, њихова места на сцени већ одређена, обоје се налазе у кући на степеницама, па ми још само очекујемо дијалог. «По правилу, акција се одвија између четири зида. Двоје људи разговарају (и цела страва садржана је у ономе што они једно другом говоре!)». ²⁰⁵ Са првим покретима и изразима на њиховом лицу, започиње и дијалог, који је испуњен понављањем истих речи, пауза, знацима интерпункције, све је сконцентрисано у ишчекивању, очекивању нечег страшног, «застрашујућег». ²⁰⁶ Овај израз Бродски је преузео од Лајонела Трилинга (Lionel Trilling), једног од великих познавалаца и критичара Фроста. Трилинг за Фроста каже:

²⁰² *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 191.

²⁰³ Еклога је термин који се у античкој књижевности користио за кратку песму уопште, било којег облика или тематике. Најчешће подразумева идилу, или оду (Хорације), или пастирску песму. Најпознатији корпус песама под овим називом су Вергилијеве песме «Буколике». У еклози је приказано, по правилу, двоје људи, који могу бити пастир и пастирица из Вергилијевог времена, или билоко други из сеоског окружења.

²⁰⁴ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр.191.

²⁰⁵ Solomon Volkov, *Conversations with Joseph Brodsky*, Translated by Marin Schwartz, Simon & Shuster, New York, 1998, pp.98.

²⁰⁶ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 183.

«I think of Robert Frost as a terrifying poet. Call him, if it makes things any easier, a tragic poet, but it might be useful every now and then to come out from under the shelter of that literary word. The universe he conceives is a terrifying universe.»²⁰⁷

«Роберт Фрост је по мом мишљењу застрашујући песник. Можете га звати, ако ће то нешто изменити, трагичним песником, али мислим да би било корисније да с времена на време изађемо испод заклона те књижевне речи. Свет који он замишља је застрашујући свет». (Превод Ј.Ф.Л.).

Фрост је, према Бродском, песник ужаса, терора, али је карактеристично да до трагедије код њега долази тек на завршетку радње. Ужас је процес «у коме човек долази до спознаје о свом негативном потенцијалу, о сазнању да није способан». ²⁰⁸ Враћајући се овој теми у једном свом интервјуу, Бродски додаје да је Фрост близак Цветајевој, јер са њом «дели заједничку идеју о страви». ²⁰⁹ Фроста песника и Фроста човека Бродски види као једну те исту личност. Човек Фрост и песник Фрост су у непрестаној кореспонденцији са природом. У природи и кроз природу он сазнаје о самом себи:

«Природа, није ни пријатељ ни непријатељ, ни декорација људске драме, она је – застрашујући портрет самог песника».²¹⁰

Дрво или шума су мотиви који се у поезији Фроста веома често појављују и у сталном су «конфлику између значења и расположења». ²¹¹ Понекад се у поезији Фроста стиче утицај да га природа зове, као, на пример, у поеми «Come in», где песник излази у шетњу до краја шуме...

Поема «Come in» објављена је 1942. године, у збирци под насловом «A Witness Tree». Песник чује зов из шуме, али од њега страхује. Већина критичара се слаже са тим да је дрво код Фроста у спрези са смрћу. Фрост обраћа пажњу на најситније и најобичније детаље у своме окружењу. Дрво је смрт, или пак предсказује смрт, док је птица дрозд - сам песник. Песник опева човеков прилазак шуми, чује се песма дрозда, али се птица не види.

As I came to the edge of the woods

Thrush music – hark!

²⁰⁷ Lionel Trilling, *A Speech on Robert Frost: A Cultural Episode*. Partisan Review, New York, pg. 451.

²⁰⁸ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 183.

²⁰⁹ Solomon Volkov, *Conversations with Joseph Brodsky*, Translated by Marin Schwartz, Simon & Shuster, New York, 1998, pp. 89.

²¹⁰ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 185.

²¹¹ James Hepburn, *Robert Frost and his Critics*, New England Quarterly, Vol. 35, No. 3, (Sep., 1962) Pp. 367-376.

Now if it was dusk outside,

Inside it was dark.

На симболичком плану, дрво или шума је непознаница, тама, мистичност, мрак, смрт. Песма дрозда се наставља, али песник, који је ван шуме и гледа у звезде, не жели да уђе у шуму. Бродски се пита: да ли је песник имао стварно жељу да гледа у звезде. А и зашто о томе ништа није рекао раније. На крају тих двадесет стихова ове поеме, Бродски долази до суморног закључка: «Бојим се да у овом преводу *уђи* значи - *умри*». ²¹²

Настављајући своју анализу, Бродски даље варира мотив *дрво /смрт*. Он каже да је дрво код Фроста често извор смрти. «Само високо култивисан човек може да оптерети предмете – дрво за ограду, дрво за ложење – са таквом врстом значења». ²¹³ Оно чему је Фрост тежио у својој поезији је «туга и разум», иако, каже Бродски, «што је више туге, то је више и разума». ²¹⁴ Говорећи о Фросту, Бродски се често служи атрибутима «егзистенцијални ужас», или «апсурд». ²¹⁵ Он каже да је егзистенцијални ужас са којим се срећемо код Фроста, « потпуно другачији од оног са којим се срећемо у европској, континенталној поезији, то је сасвим друга појава». ²¹⁶ Тај егзистенцијални ужас Фроста он упоређује са егзистенцијалним ужасом Цона Дона. То је отуђење, које није познато у руској књижевности. У једном од интервјуа из 1981. године Бродски за Фроста каже:

«Например, я помню, как меня подверг в абсолютное замешательство Роберт Фрост. Ему удалось выразить совершенно новое понимание ужаса. Он был не трагическим поэтом, как раз трагедию Старый свет знает достаточно хорошо; он был поэтом ужаса. Трагедия, в конце концов, свершившийся факт, тогда как ужас имеет дело с ожиданием». ²¹⁷

У поезији Фроста нећемо наћи слике урбане средине и града. Он је дефинитивно склон руралном амбијенту. Та, по оцени критичара, «философско-естетичка тенденција у Фростовој поезији», ²¹⁸ уско је повезана са потребом за

²¹² *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 190.

²¹³ Solomon Volkov, *Conversations with Joseph Brodsky*, Translated by Marin Schwartz, Simon & Shuster, New York, 1998, pp.98.

²¹⁴ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 212.

²¹⁵ Иосиф Бродский, *Большая книга интервью*, Москва, Захаров, 2000, стр. 165

²¹⁶ Исто, стр. 142

²¹⁷ Исто, стр. 165

²¹⁸ Sinyavsky Andrei, Laszlo Tikos and Frederic Ellert, On Robert Frost's Poems, The Massachusetts Review, Vol. 7, No. 3 (Summer, 1966), pp. 431-441.

личном независношћу. Фрост је песник, филозоф, склон скептицизму и једноставном аскетском животу.

О Томасу Хардију

Томас Харди, познати енглески песник и писац, један је од оних песника које је Бродски изузетно ценио. Харди је стварао под утицајем романтизма и био наглашени критичар викторијанског друштва у Енглеској. Писао је прозу и поезију, а у својим делима доста се бавио проблемима пропадања села, руралних облика живота.

Есеј о Томасу Хардију - *Са љубављу према неживом: Четири песме Томаса Хардија* («Wooing the Inanimate: Four Poems for Thomas Hardy»; рус. «С любовью к неодушевленному: Четыре стихотворения Томаса Гарди») чине белешке са предавања из 1994. године, држаних студентима колеџа (Mount Holyoke College) у оквиру курса «Теме савремене лирске поезије». Бродски је сматрао да је Томас Харди непотребно потцењен и потиснут из англоамеричке књижевности. Има озбиљних критичара који се не слажу са оваквим погледом Бродског, сматрајући да је он и овом приликом пројцирао своју познату одбојност према авангардним струјањима XX века.

«Тврдња Бродског да је Харди занемарен као песник јесте део његовог напада на профранцуски модернизам школе Паунд - Елиот и свих револуционарних –*изама* прве деценије XX века, који су према његовом становишту усмерили књижевност у погрешном правцу».²¹⁹

Било како било, неоспорна је намера Бродског да поново оживи песнике, као што су Вистан Одн, Роберт Фрост и Томас Харди, - који су по његовом мишљењу били прави представници и надоградитељи традиционалне поетике.

У овом есеју Бродски се бави књижевном анализом стихова *Дрозд у сумрак* («The Darkling Thrush»), *Једно другом у сусрет* («The Convergence of the Twain»), *Твоја последња возња* («Your Last Drive») и *После мене* («Afterwards»). Есеји овога типа, сматра Данијел Вајсборт (Daniel Weissbort), настали на основу

²¹⁹. Куци Ц.М, *Есеји Јосифа Бродског*. Превео са енглеског Игор Ивановић, Нови Сад, Поља, број 492, март-април 2015, стр. 174

предавања, могу «се пре звати скицама него есејом».²²⁰ Разлоге за то он види у чињеници да је предавачко-професорски рад Бродског у Америци допринео његовој жељи да оправда трошкове школарине својих студената. Он сматра да је Бродски у својим предавањима често био склон претеривању у детаљима и «импровизацији».²²¹ Када песници пишу о другим песницима који су на њих утицали, често се дешава да они описују сами себе, онакве какви јесу, или каквим би желели да буду. То се може применити и на Бродског, код кога се такав тренд нарочито проширио пред крај његовог живота. Бродски је у овом есеју, као и у есејима о Цветајевој, Одну, Фросту, Рилкеу и Манделштаму, примењивао систем пажљивог читања, анализирајући при том детаљно стих по стих.

У свом предавању Бродски полази од Хардијеве лирске песме *Дрозд у сумрак* Томаса Хардија (1900). Ови мрачни стихови о почетку XX века представљају једну од најпопуларнијих песама Хардија. Харди у овој песми даје слику типичног зимског пејзажа пред крај XIX века, а весела песма усамљеног дрозда симболизује крај старе и почетак нове епохе. У песми доминира Хардијево мрачно и песимистично расположење. Бродски каже да дата лирска песма, која има укупно тридесет два стиха, помало подсећа на баладу. Он се у анализи бави најситнијим детаљима песме, понекад чак и не много функционалним. Бродски види Хардија као иноватора у поезији, чији стихови необично подсећају на Фростове, који је у својој поезији тежио изолацији у природи, а њу је, опет, увек стављао у први план. *Дрозд у сумрак* су стихови посвећени природи, али само делимично, сматра Бродски, јер су и птица и песник део природе. Али од ова два субјекта само један не губи наду. Даље Бродски каже:

«Это стихотворение о двух формах восприятия одной и той же реальности, то есть несомненно философская лирика».²²²

Песму *Једно другом у сусрет* Харди је написао две недеље након катастрофе «Титаника», (14. маја 1912. године). Тема ове песме је трагедија брода «Титаник», која је песнику дала повода да медитира о «илузији човековој о технолошкој моћи». Ту се појављују два аспекта «Титаникове» драме: реч је о

²²⁰ Weissbort Daniel, *Staying Afloat, Thomas Hardy and Joseph Brodsky*, Russian Literature, North Holland, 2000, pp. 251-260

²²¹ Исто, стр. 252

²²² *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 278.

броду као технолошкој иновацији, али о леденој санти троугласте форме. Брод и санту Бродски интерпретира као двоје љубавника који хрле једно другом у сусрет. Сударање санте леда и «Титаника» Бродски зове силом «унутрашње суштине појавног света».²²³ У свему томе, каже Бродски, «чују се одједи Шопенхауера».²²⁴ Када спомиње Шопенхауера, Бродски није сигуран да ли је Харди заиста њега имао у виду, мада претпоставља да је схватање *Иманентне воље* могло имати извесног одраза на песниково опште расположење.

Стихове песме *Твоја последња вожња* Харди је написао само осам месеци после трагедије «Титаника», а поводом смрти своје супруге - Еме Лавиније Гиффорд. Песма је написана у облику циклуса. Прво што се може запазити јесте одсуство сентименталности, што се оправдава самим жанром песме. Циклус чини двадесет и једна песма које говоре о страдању жене. Бродски примећује да се стихови из 1912-1913. године разликују од ранијих «гробљанских размишљања, грандиозних у метафизичком, али по правилу довољно безбојних у емоционалном смислу».²²⁵

Оно чиме је Бродски све време преокупиран јесте философија *поетског језика*. То се одразило и у есеју о Томасу Хардију. Бродски анализира његове песме улазећи у најтананије детаље, покушавајући при том да успостави «духовну и естетску везу са себи блиским песником, од кога је растављен простором и временом».²²⁶ Наиме, слично анализи песама о којима је већ било речи, Бродски себе ставља у позицију потпуног стапања са песником о коме говори, па је у могућности да у сваком моменту предвиди шта је песник, у овом случају Харди, имао на уму. Критичари су већ приметили да је овде реч о покушају Бродског да «демистификује поезију и улогу песника у њој».²²⁷ Он песника види као «медијум којим се језик користи», јер језик функционише само кроз песнике. Слично као и у интерпретацији песме *Дрозд у сумрак*, Бродски тврди:

«...Язык на самом деле использует человека, а не наоборот. Что язык течет в мир человека из царства нечеловеческих истин и зависимостей, что в конечном счете это -- голос

²²³ Куци Џ.М, Есеји Јосифа Бродског. Превео са енглеског Игор Ивановић, Нови Сад, Поља, број 492, март-април 2015, стр. 175.

²²⁴ *Сочинения Иосифа Бродског*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 290.

²²⁵ *Сочинения Иосифа Бродског*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 304.

²²⁶ Daniel Weissbort, *Staying Afloat: Thomas Hardy and Joseph Brodsky*. Russian Literature, North Holland, 2000, pp. 255.

²²⁷ Исто стр. 255

неодушевленной материи и что поэзия лишь время от времени регистрирует исходящие от него волны».²²⁸

Чини нам се управо свежом ова мисао Бродског да се језик повремено издиже из царства нељудских истина и неживе материје да би емитовао поезију.

Критичар Џ. Куци запажа:

«Стога језик који говори кроз песнике за њега има истински метафизички статус. Бродски признаје да је понекад говорио кроз Хардија, објашњавајући то чињеницом да језик може да проговори кроз правог песника, па тиме и њега».²²⁹

Јер једино језик диктира стихове песнику, а не супротно. Бродски је у Хардију нашао сличну душу, обојица су били самоуки песници и заступници традиционалне форме. Бродски се увек веома критички односио према прозним писцима који су се окушавали у поезији. Сетимо се поново есеја *Песник и проза* о Цветајевој, где као лош пример наводи Набокова, за кога заједљиво каже да се читавог живота трудио да убеди себе и друге како је пре свега песник. Међутим, када је реч о Хардију, Бродски има сасвим друго мишљење:

«Единственный случай в литературе XX века, когда замечательный прозаик превратился в великого поэта, -- это случай с Томасом Харди».²³⁰

Бродски је сматрао да је критика погрешно схватила Хардија и «оптужила га за песимизам».²³¹ Он је високо ценио овог песника, због његове скромности, зато што није тражио за себе посебан песнички статус. То кореспондира са ставовима књижевних истраживача о Хардијевој изворности, о томе да је за њега «поезија била његов живот, а његов живот је била његова поезија».²³²

О Константину Кавафису

Есеј о Кавафису Бродски је написао 1977. године, на енглеском језику, под насловом *На страни Кавафиса* («On Cavafy's Side»), а објављен је исте године у «The New York Review of Books». И овај есеј је касније ушао у збирку есеја *Мањи*

²²⁸ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 277.

²²⁹ Куци Џ.М., *Есеји Иосифа Бродског*. Превео са енглеског Игор Ивановић, Нови Сад, Поља, број 492, март-април 2015, стр. 175.

²³⁰ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 129.

²³¹ Према: Daniel Weissbort, *Staying Afloat: Thomas Hardy and Joseph Brodsky*. Russian Literature, North Holland, 2000, pp. 260.

²³² Исто, стр. 260.

од јединице, али под измењеним насловом - *Песма клатна* («Pendulum's Song»). На руском језику је добио нови наслов - «На стороне Кавафиса» - и објављен 1978. године, у часопису «Эхо».

Бродски се са радом Кавафиса упознао још док је живео у Русији. Радио је на превођењу Кавафисових дела, заједно са Генадијем Смаковым, историчарем, преводиоцем и блиским пријатељом. У Америци је Бродски наставио са превођењем Кавафиса, док је радио као професор на многобројним америчким универзитетима, држећи предавања о њему, Хардију, Одну и другим значајним песницима. Његова наклоност према овом песнику била је изражена до те мере, да га је чак прогласио «јединим песником XX века који је остао веран себи...».²³³ Овај грчки песник је имао доста утицаја на песништво Бродског, нарочито у вези са односом хришћанства и културе као такве, односно дискурсом око «узрока и последице».²³⁴ Када говори о Кавафису, Бродски истиче да га је немогуће опонашати, због логике којом се Кавафис служи, коју није могуће поновити. Баш због тога поезију Кавафиса, сматра Бродски, није могуће посматрати на нивоу појединачне песме. За разлику од других песника, Кавафис у својој поезији се наслања на грчки осећај за меру, његов глас је смирен и одмерен, што је веома важно за «хистеричну епоху у којој живимо».²³⁵

Есеј је настао као рецензија на књигу Едмунда Килија *Кавафисова Александрија: Студија о миту и прогресу* («Cavafy's Alexandria. Study of a Myth in Progress»). Међутим, Бродски се одлучује да у центар своје пажње постави самог Кавафиса, а књигу Килија ставља у други план, осврћући се на њу само успутно, по потреби. У овом прилично кратком есеју, Бродски даје своје виђење Кавафисове поезије, историје, митологије и философије, као и Кавафиса као песника. Према Бродском, најважнија карактеристика поетике Кавафиса, састоји се у томе што он одбија да следи «априорне постулате».²³⁶ Исто тако, он поставља више питања него што даје одговора. Код њега је мисао заснована искључиво на здравој логици, а стихови су му мирни, монотони и спори, баш као и његов живот.

²³³ Brodsky Joseph, *Conversations*. Edited by Cynthia L. Haven. Jackson, University Press of Mississippi, 1991, pp. 60.

²³⁴ Исто, стр. 60.

²³⁵ Исто, стр. 22.

²³⁶ Бродский Иосиф, *Большая книга интервью*, Москва, Захаров. 2000, стр. 33.

Живот Кавафиса, био је доста једноличан и није био испуњен неким значајнијим догађајима. Та «бездогађајност» (рус. бессобытийность) живота Кавафиса, мерила се, по мишљењу Бродског, и тиме што за свог живота «није објавио ниједну књигу стихова».²³⁷ Живео је у Александрији, где је с времена на време понешто објављивао у локалним часописима. Кавафис је говорио неколико језика. Дантеа је читао на италијанском, а стихове је писао углавном на енглеском језику. Због изузетне географске позицираности, културно-историјског и цивилизацијског значаја, Александрија је постала основни садржај, не само поезије Кавафиса, већ и његовог живота у целости.

Бродски сматра да је Кили у својој књизи о Кавафису требао да у поднаслову, уместо «мит у развоју», употреби израз «метафора у развоју». Мит који «у суштини припада дохеленистичком периоду», по мишљењу Бродског, требао је бити замењен појмом «метафора», пре свега због «Кавафисовог личног односа према свемогућим баналним приступима теми Грчке».²³⁸ Књигу Килија Бродски назива «археолошким подухватом», не само зато што се обрела у руинама овог историјског града, већ што је у њој садржано и Кавафисових тридесет шест година бављења поезијом. Кили у својој књизи говори о пет различитих Кавафисових Александрија: «реални град, град метафора, чулни град, град мит, и Александрија као свет хеленизма».²³⁹ Супротно Килију, који тежиште ставља на Александрији, осликаном у поезији Кавафиса граду, његовој историји и трансформацији. Бродски у средиште поставља самог Кавафиса, као историјског песника, чија је поезија утемељена на његовом животу у том граду. Наслањајући се врло мало на већ споменуте аспекте из књиге Килија, Кавафис је правио малу разлику између «замишљене и реалне» Александрије. По мишљењу Бродског разлог за такво виђење Александрије, као реалног и замишљеног града код Кавафиса, може се једноставно оправдати његовом потребом «за уметношћу као алтернативној форми егзистенције».²⁴⁰

²³⁷ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 44.

²³⁸ Исто, стр. 46.

²³⁹ Исто, стр. 46.

²⁴⁰ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр. 49.

Кавафисаова љубавна лирика, написана је «у истом духу као и његови историјски стихови», односно у ретроспективи. Хомосексуалност која избија у први план, чулност и осећај задовољства након физичког контакта, доминирају у сећањима Кавафиса, а та сећања су често «јадна» и Бродски их упоређује са «реалном Александријом», која је такође «била жалостан остатак нечега грандиозног».²⁴¹ Главни јунак стихова Кавафиса је «усамљени, остарели човек, који презире свој сопствени облик, унакажен је оним истим временом, које је изменило и све остало што је било важно за његову егзистенцију».²⁴² Сећање је метод којим Кавафис досеже у најдубљу и најинтимнију прошлост, овековечујући је у својој лирици. Кавафисова љубавна поезија представљена је у ретроспективи, кад време нагриза све, па и савест, и изазива потпун осећај губитка. Она, према Бродском, није трагична, већ «ужасавајућа». Као пример за то он наводи две песме Кавафиса - *Пре него што их је време изменило* и *Изгубљено*, - у којима је тај ужасавајући осећај најприсутнији. Да би постигао ефекат о коме је било речи, Кавафис се служи језиком који није ни гламурозан, нити компликован, већ је просто «првобитан».

Језик Кавафиса, сматра Бродски, доста је сиромашан, а та оскудност је резултат чињенице да се Кавафис служио речима у њиховом изворном, примарном значењу. Управо због таквог језика Кавафиса је лакше преводити, те је он за разлику од других песника, који углавном губе у преводу, у односу на њих у предности, баш због коришћења речи у њиховом основном значењу, што према Бродском «ствара неочекивани ефекат».²⁴³ Сама чињеница да је Кавафис био изузетни познавалац старогрчког, новогрчког, латинског, арапског, француског и енглеског језика доказ је Кавафисовог истанчаног слуха за језик, његовог поимања језика «не као средства спознаје, већ средства усвајања».²⁴⁴

Веома је наглашено интересовање Кавафиса за однос паганства према хришћанству, а посебно његово занимање за римског императора Јулијана Флавија Клаудија. То интересовање за овог римског императора, коме је Кавафис посветио

²⁴¹ Исто, стр. 49.

²⁴² Исто, стр. 49.

²⁴³ Исто, стр. 44.

²⁴⁴ Исто, стр. 44.

чак седам песама, по мишљењу Бродског је у Килијевој књизи «неадекватно интерпретирано». Бродски сматра да је успостављена «веза између многобожачког и хришћанског света у поезији Кавафиса једна од оних тема које су недовољно обрађене у књизи Килија», те да би та тема, због своје комплексне и свеобухватне природе, захтевала посебну књигу.

Кавафисову потребу за разумевањем везе између хришћанства и паганства не можемо једноставно објаснити његовом религиозношћу, нити његовом хомосексуалношћу, коју овде сигурно не можемо занемарити. Насупрот хришћанству, паганство је оправдавало хомосексуалност. Зато када се Кавафис «служи речима «паганство» и «хришћанство» ми бисмо требали да подразумевамо, као што је то чинио и он сам, да су то «само апроксимације, конвенције, заједнички имениоци и да је то само оно што чини цивилизацију».²⁴⁵

Кавафис налази оправдање за римског императора Јулијана Флавија Клаудија (који је рођен као хришћанин, али је по ступању на власт, поново успостављао многобоштво). Кавафис га је видео као човека који је покушавао да заштити и сачува и хришћанство и паганство у исто време. Бродски тврди да је «без обзира на то које је стварне разлоге Јулијан имао, Кавафис очигледно био више заинтересован за начине на које је овај римски император решавао проблеме».²⁴⁶ Према Кавафису, Јулијан је покушавао да нађе срећно решење између два света, негирајући при том први на рачун другог. Зато Бродски на крају закључује да се ни Кавафис у својој поезији није одлучио ни за једну страну, већ се између њих клатио, попут клатна.

О Еуђенију Монталеу

Есеј посвећен Еуђенију Монталеу (Eugenio Montale) Бродски је написао 1977. године на енглеском језику, насловивши га *Уметност Монталеа* («The Art of Montale»), а објављен је исте године у «The New York Review of Books». Есеј је написан као рецензија на Монталеову књигу поезије *Нове поеме* («New Poems»).

²⁴⁵ Исто, стр. 51.

²⁴⁶ Исто, стр. 51.

Овај есеј је касније уврштен у збирку есеја *Мање од јединице*, под насловом *У сенци Дантеа* («In the Shadow of Dante»; рус. «В тени Данте»).

Осим рецензије која је настала по поруџбини наведеног часописа, Бродски није много писао о Монталеу. Додуше, он га спомиње у Говору поводом доделе Нобелове награде и у беседи *Како читати књигу* («Как читать книгу», 1988), у којој је одао пошту четворици истакнутих италијанских песника - Квазимоду, Унгаретију, Сабију и Монталеу - који су, по речима Бродског, значајно утицали на његов рад. И у многобројним интервјуима Бродски истиче Монталеа као песника који је имао утицај на његово стваралаштво. У једном од разговора са Свеном Биркертсом (Sven Birkerts) о утицајима других песника на своје стваралаштво Бродски је рекао:

«Конечно – иных уж нет, но много живых: например Эудженио Монтале».²⁴⁷

Есеј о Монталеу, је један од првих који је Бродски написао на енглеском језику. Бродски се заинтересовао за Италију и италијанску књижевност још раних шездесетих година, када је по први пут прочитао *Божанствену комедију* Дантеа (Dante Alighieri), и када је читајући књиге Анри де Рењија, (Henri de Regnier) уживао у лепотама Венеције.

Овај краћи есеј, подељен је на два дела. Први је посвећен Монталеу као песнику и његовој збирци *Нови стихови*, а други Монталеу - прозном писцу, и збирци његових есеја *Песник и наше време*. Бродски је, као и Монтале, имао доста заједничког са англоамеричком поезијом. Пре свега, утицај Елиота и Дона одразио се у метафизичком погледу на свет оба ова нобеловца.

Значајан део рада било ког песника, каже Бродски,

«подразумевает полемику с этими тенями, горячее или холодное дыхание которых он чувствует затылком или вынужден чувствовать стараниями литературных критиков».²⁴⁸

Када говори о сенкама, Бродски мисли на све оне песнике који су на њега имали утицаја, како на живе, тако и на оне који то већ одавно нису. На почетку есеја Бродски за Монталеа каже:

«Эудженио Монтале сейчас восемьдесят один год, и много будущностей у него уже позади – и своих, и чужих. Только два события в его биографии можно считать яркими: первое – его

²⁴⁷ Иосиф Бродский, *Большая книга интервью*. Москва, Захаров, 2000. стр. 99.

²⁴⁸ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 72.

служба офицером пехоты в итальянской армии в Первую мировую войну. Второе – получение Нобелевской премии по литературе в 1975 году». ²⁴⁹

У свом осврту Бродски дуги, али плодан живот Монталеа раздваја у два значајна периода: један је историјски - Први светски рат, а други лични, - додела Нобелове награде за књижевност. Монтале је, истиче Бродски, као савременик Аполинера, Елиота и Манделштама, и раме уз раме са њима значајано допринео не само италијанској, већ и светској књижевности уопште. Његов допринос је у томе што је «умео да изгради свој сопствени поетски језик», ²⁵⁰ који га одваја од његових претходника. Тај јединствени, песнички језик, по мишљењу Бродског, конституисао се још у његовој првој књизи *Шкољке и сине* («Ossi di Serria», 1925), када се Монтале «представио као зрели песник». ²⁵¹

Везу етичког и естетичког Монтале успоставља тиме што «доказује да поезија и јесте форма најуже повезаности између етике и естетике», која се, према Бродском, готово увек нарушава, па чак и губи у преводу. Тај проблем је био познат и Бродском, који је добро знао колико тога се може изгубити у преводу (али и добити?!), нарочито када је реч о поезији. О томе сведочи и његов предани рад на превођењу сопствених есеја и поезије. Зато у есеју посвећеном Кавафису каже да «сваки песник губи у преводу», при томе мислећи не само на Кавафиса, већ на све песнике, укључујући и себе. Аутентичност Монталеа, према Бродском, мери се његовим поетским језиком, који је нов, који чак ни у преводу не губи много на квалитету, а чијим се превођењем «појачава строгост оригинала». ²⁵²

Отуд, Бродски сматра да, када је реч о стилу Монталеа, он «не дугује никоме – или дугује свима». Овим Бродски поново покреће једно од лично њему битних питања, а то је страх од утицаја, који сада изриком негира:

«Боязнь влияния, боязнь зависимости – это боязнь – и болезнь – дикаря, но не культуры, которая вся – преемственность, вся -- эхо». ²⁵³

Бродски и овде као и у својим другим есејима, индиректно (сада преко Монталеа) издваја оне најважније теме које доминирају у његовој сопственој

²⁴⁹ Исто, стр. 72.

²⁵⁰ Исто, стр. 74.

²⁵¹ Исто, стр. 74.

²⁵² Исто, стр. 74.

²⁵³ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр.180.

поезији, као што су: питање песничког језика, страх од утицаја, проблем превођења, однос етике и естетике, итд.

Збирку љубавних песама Монталеа, под насловом *Нови стихови*, који за тему имају смрт жене, Бродски карактерише као монолог, у коме је одсуство сабеседника опипљиво и осетно. Упореди је са поезијом Роберта Фроста, из «њухемпшировског» периода, подсећајући на Фростову «...представу да је жена створена из мушког ребра [...], не зато да би била вољена, већ да би волела, и не зато да би била суђена, већ да би била «твој судија».²⁵⁴ Међутим, Бродски сматра да се Монтале удаљава од Фроста по томе што даје преимућство одсутности (in absentia). Треба напоменути да ова збирка песама обухвата период последњих десет година живота Монталеа, у коме је доминантна тема смрт вољене жене, а тема смрти, по мишљењу Бродског, увек «рађа аутопортрет».²⁵⁵ Лирски јунак, који говори о стварима и местима «за која су само знали реални *он* и реална *она*»²⁵⁶, није нико други до сам Монтале.

Поезију Монтале Бродски назива «поезијом одсутности». Монтале је припадао *херметизму*, књижевном покрету који се двадесетих и тридесетих година појавио у Италији. Херметизам се код њега, по мишљењу Бродског, одразио у сведености језичког израза, али и у асоцијативности, фигуративној говорној уздржаности, инсистирању на случајностима итд. Поезија Монталеа је зато била мрачна, херметична. У поезији после Другог светског рата тоналност се нешто мења: и поред нападне асоцијативности лирика је јаснија, лакша за дешифровање, мотиви зла су конкретнији.

Да би боље разјаснио одакле потиче та тамна страна поезије Монталеа, Бродски се позива на његову збирку прозе *Песник и наше време*, коју процењује као:

«в сущности, обескураженный, несколько брезгливый завет человека, у которого, по-видимому, нет наследников, кроме гипотетического стерефонического человека будущего, неспособного даже думать о собственной судьбе».²⁵⁷

²⁵⁴ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 76.

²⁵⁵ Исто, стр. 76.

²⁵⁶ Исто, стр. 77.

²⁵⁷ Исто, стр 82.

Монтале се у новије време окреће космичкој будућности. Он то не чини само због бриге о својим читаоцима, или из спознаје о смртности уметности, која по мишљењу Бродског има главну улогу у књизи *Песник у наше време*, већ зато што му тако налаже његово поетско биће. Бродски ће овде закључити да је « да је опасно цитирати Монталеа», зато што нас он, не толико својим пророчким способностима, колико мрачним тоналитетом своје лирике, приморава да му верујемо.²⁵⁸

О Рајнеру Марији Рилкеу

Есеј *После деведесет година* («Ninety years Later», 1990) Бродски је написао на енглеском језику 1990. године, за време боравка у Шведској, а 1995. уврштен је у зборник *О тузи и разуму* («О скорби и разуму»). Овај есеј посвећен је Рилкеу и спада у групу оних који се баве књижевном анализом дела, само што за разлику од њих није настао као резултат предавања, или излагања на неком симпозијуму. Рилкеа (Rainer Maria Rilke) смо већ помињали у неколико наврата, поводом есеја у којима он Бродском послужио само као успутна референца. Сада ће реч бити о есеју намењеном искључиво једној од његових песама, оној из 1904. године под насловом *Орфеј, Еуридика и Хермес* («Orpheus. Euridice. Hermes»).

У овом прилично дугом есеју Бродски покушава да се приближи Рилкеу, сабрату по перу. Рилке је одиграо веома важну улогу у животима Марине Цветајеве и Бориса Пастернака. Те везе са руском књижевношћу и руским песницима с почетка XX века имају своју посебну специфичну тежину.

У есеју, на који сада скрећемо пажњу, Бродски представља Рилкеа независно од Цветајеве и Пастернака, као самосталну песничку фигуру. Када је писао песму *Орфеј, Еуридика и Хермес*, Рилке је тек био напунио двадесет и девет година. Стихови Рилкеа су сведочанство о отуђењу, а у њима Рилке дубље развија формулу «ако ме напустиш, ја ћу умрети». У анализама стихова Рилкеа Бродски се користи енглеским преводом са немачког језика, за који каже да је посебно добар, а узет је из књиге «Rainer Maria Rilke, *Selected Works, Volume II Poetry: 1976*».

²⁵⁸ Исто, стр. 83.

Бродски се посебно задржава на преводу и квалитету превода Ј. Б. Лејсхмана (J. B. Leishman). Оно што овај превод чини превасходно добрим, по мишљењу Бродског, јесте сам Рилке. Да је дати превод постао важан посредник између двојице значајних песника сведочи и критика. Тако Леон Барнет констатује да је простор између Рилкеа и Бродског «својим енглеским преводом попунио Лејхман».²⁵⁹ Тај енглески превод био је од велике користи за Бродског у интерпретацији немачког текста, јер каже он, «превод је отац цивилизације».²⁶⁰ То другим речима значи да је Бродски својим пажљивим читањем покушао да «едукује» своје читаоце, да их учини осетљивијим на лепоту поетског језика. Бродски поздравља вредност доброг превода, и готово кроз цео есеј он не пропушта да то читаоцу стави до знања.

Анализирајући ову песму, Бродски је – по свом обичају – велику пажњу посветио језику њеног ствараоца. Рилке је, каже Бродски, песник који се служи једноставним речима и правилним метром, чему остаје веран до краја. У песми *Орфеј. Эвридика. Гермес* из циклуса *Нове песме* («Neue Gedichte») Рилке се служио петостопним јамбом и слободним стихом.

У овом есеју Бродски је своју пажњу усмерио и према миту. У нашем *Речнику књижевних термина*, под редакцијом Драгише Живковића, мит је дефинисан као «света прича или предање у које се верује, односно које исказује колективне представе наивне свести».²⁶¹ Светови бесмртних свемогућих богова, бића са надљудским способностима, само су неки од карактера мита. Нешто другачије специфичније гледа на мит Бродски. Мит је, каже он, «жанр откривења». Мит је прича о управљању људским судбинама. Мит припада култури памћења. Усмена реч, говор, у тесној су вези са митом и самим тим имају преимућство над писаном речи.

Сваки запис, сматра Бродски, «по дефиницији је редукутиван».²⁶² Чак после две хиљаде година, откад се зна за мит о Орфеју, песник Рилке пише о њему на начин сличан «дописменим вокалним изворима».²⁶³ Стихови Рилкеа и древни мит

²⁵⁹ Leon Burnett, *Triangles: Brodsky on Rilke*. Russian Literature XLVII, North Holland, 2000, pp.280.

²⁶⁰ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том VI стр.321.

²⁶¹ *Речник књижевних термина*, под ред. Драгише Живковића, Институт за књижевност и уметност, Београд, Нолит, 1985, стр. 439.

²⁶² *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт- Петербург, Пушкинский фонд, Том VI стр. 343

²⁶³ Исто, стр. 343.

су са вокалне тачке гледишта у суштини налик једно на друго.²⁶⁴ Однос човека и богова, односно смртних и бесмртних, коначног и бесконачног садржан је у миту, који слично језику, има превласт над песником и у директној је зависности од свега што је до сада написано и остварено. Орфеј, син Аполона и музе Калиопе, је смртник и «симболизује центрифугалну силу живог песника», док је «Еуридика центрипетални отпор мртвих».²⁶⁵ Према Бродском, аутопортрет Рилкеа садржан је у лику Орфеја: «Стасити човек у плавој пелерини». Отуд он тврди да у песми имамо посла са Рилкеовим виђењем мита, а не са Орфејевим. Рилке, а не Орфеј, је у овој песми главни јунак и песник у исто време. Орфеј је најпознатији митски певач и песник, ученик Аполона и Калиопе. Својом чудотворном музиком (а свирао је лиру), опчињавао је свет око себе. Смрт његове лепе младе жене потресла је Орфеја који је кренуо у Хад, како би своју драгу вратио из мртвих. У Хаду је поново певао и разнежио све, па и богове који су му дозволили да са собом поведе Еуридику, али под условом да се не окреће. Орфеј се из несигурности, јер није чуо њене кораке, окренуо, и Еуридика се вратила у свет мртвих. Управо на овом месту, у том моменту Рилке започиње своју песму, када су Орфеј и Еуридика кренули из Хада.

Радња је заснована на принципу драме, а Бродски одаје признање аутору да и овај пут «функционише као добар позоришни уметник».²⁶⁶ Рилке поверава Хермесу улогу водича Еуридикине душе, јер је он посредник између два света, онај што преводи душе у Хад. Еуридикина смрт је за Орфеја велики губитак, али Бродски пише да је то за Рилкеа добитак који он жели умножити. Тај добитак сконцентрисан је у миту, као жанру откривења, јер мит покреће силе које утичу на људску судбину:

«Одно можно сказать с уверенностью: нашего поэта намного больше интересуют силы, которые уводят героиню от жизни, нежели силы, которые могли бы ее к жизни вернуть. В этом, впрочем, он не противоречит мифу, но удлиняет его».²⁶⁷

Према Бродском, Рилке је песник изолације, а изолација лирског субјекта је његова јача страна. Бродски сматра да је Рилке један од ретких песника који обдарен интуицијом и јаким инстинктима, а уз то још и влада великом ерудицијом.

²⁶⁴ Исто, стр. 343.

²⁶⁵ Leon Burnett, *Triangles: Brodsky on Rilke*. Russian Literature XLVII, North Holland, 2000. pp. 283.

²⁶⁶ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том VI стр. 330.

²⁶⁷ Исто, стр. 351.

Мит и језик имају апсолутну превласт над песником. Песник је само средство за постојање језика, а време није на његовој страни. Рилке је према Бродском изједначио мит са сећањем, стављајући у центар бесконачност, као једину везу између Орфеја и Еуридике. На тај начин је он само проширио мит.

Бродски о њему савременим писцима

У овом делу нашег истраживања посебну пажњу посветићемо прозним писцима и песницима - савременицима Јосифа Бродског у правом смислу речи, тј. онима који су живели и стварали кад и он.

Есеји посвећени савременицима углавном су настајали као предговори, или поговори за књиге. Такав случај је са предговорима за књиге Јевгенија Рејна, Јуза Алешковског, Томаса Венцлове, Дерека Валкота и Исаија Берлина. Писао је и поводом смрти писца Сергеја Довлатова и песника Стивена Спендера. Овде смо уврстили и беседу о Марку Стренду. Сви сада споменути писци-савременици, како руски, тако и страни, имали су посебно место у животу Бродског, не само приватном, већ и у песничком. У есејима о савременицима Бродски се није наглашено бавио питањима језика, времена, поезије, цивилизације и других тема, које су иначе биле од изузетне важности за његово стваралаштво. Тим се проблемима, као што смо показали, више бавио у есејима о песницима који су га инспирисали, или чије утицаје је трпео. У есејима-предговорима Бродски код сваког аутора о коме пише трага за његовим посебним погледом на свет, често налазећи додирне тачке са собом. У сећањима (споменима) пак покушава да изрази своју најдубљу захвалност људима са којима је имао срећу да се упозна, као што су то, на пример, Стивен Спендер, Исаија Берлин и Сергеј Довлатов.

О Јевгенију Рејну

У књижевним круговима писаца емиграната, али и у америчким књижевним круговима уопште, Бродски је био познат по свом «активном учешћу у књижевној

и људској судбини многих својих савременика».²⁶⁸ У случају Јевгенија Рејна је то савим јасно.

Јевгениј Рејн и Јосиф Бродски припадали су истој генерацији, рођени су и одрасли у истом граду, били блиски пријатељи, делили слична интересовања, гајили дубоку љубав према књижевности, а посебно поезији. Они су били чланови познате групе окупљене око песникиње Ахматове. Постали су познати као «Сирочићи Ахматове». Однос Бродског према само пет година старијем Рејну увек је био пун међусобног поштовања. Захваљујући Рејну, Бродски је ушао у кружок Ахматове. Управо је Рејн, већ врло рано и независно од Ахматове, препознао песничке квалитете Бродског. Истакнути познавалац Бродског, Лав Лосев, констаује: «Када Бродски пише о другим песницима, он се не труди посебно да разуме шта је то што те «друге» чини уникатним и непоновљивим».²⁶⁹ Али када је реч о Рејну – ту ствари стоје савим другачије.

Есеј о Јевгенију Рејну Бродски је написао на руском језику, као предговор његовој књизи под насловом *Супротно од сказаљке на сату* («Против часовой стрелки»), објављеној 1991. у Америци. У овом есеју Бродски назива Рејна «градским елегистом», првенствено имајући у виду «не само изобилје градских пејзажа, већ и ширину поетичке генеалологије Рејна».²⁷⁰ Поезија Рејна је по својој природи елегијска, а његове главне теме су град и пропадање урбане средине.

«Рејн – елегик, но елегик трагический. Главная его тема – конец вещей, конец, говоря шире, дорого для него – или, по крайней мере, приемлого – миропорядка. Воплощением последнего стиха Рејна служит город, в котором он вырос, героиня в его любовной лирике 60-70-х годов, переменявшая, говоря языком каторжан прошлого века, участь, дружеский круг той же датировки, образовавший тогда, по слову Ахматовой, «волшебный хор» и потерявший с ее смертью свой купол».²⁷¹

Језик којим се Рејн служи у својој поезији богат је, прегнантан, жив. Он у потпуности одговара обликовању песникових актуелних тема - пропадања, ерозији, деструкције и распадања. Једна од веома значајних карактеристика Рејнове поезије

²⁶⁸ Валентина Полухина, *Бродский о своих современниках*. Russian Literature, North Holland, 2000, стр. 397-407.

²⁶⁹ Lev Loseff, *Joseph Brodsky: A Literary Life*. Translated by Jane Ann Miller, New Haven & London, Yale University Press, pp. 55.

²⁷⁰ Валентина Полухина, *Бродский о своих современниках*. Russian Literature, North Holland, 2000, pp. 397-407.

²⁷¹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт- Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр. 150.

је присуство именица које су код њега доминантније од свих других врста речи. Бродски је високо ценио такав метод Рејна, утврдивши да у Рејновој лирици именице чине чак више од 80% од укупног броја свих врста речи; осталих 20%, каже Бродски, припада другим врстама речи. Да у стиховима именице увек треба да имају примат био је један од савета, који је Бродски давно, још на самом почетку свог песничког пута, добио од Јевгенија Рејна, и због тога му је Бродски увек био захвалан.

У једном интервјуу, на питање да ли се сећа савета који је некада давно дао Бродском, Рејн је одговорио:

«...I do vaguely remember such a conversation taking place. What's more, it's an opinion I've held for quite a long time and I've tried to apply it to my own verse. But, as I said, I started to write poetry at a very early age, and as a result of that I relied to a great extent on what the Soviet poets had achieved in the 1920s; and I would include amongst them not just Mandelstam, Pasternak and Zabolotsky, but also such poets as Lugovsky and Selvinsky.[...] I cannot remember the exact occasion I said the things Joseph talks about, but since those remain my opinions right up until the present day, there can be no doubt that I did really say them to him».²⁷²

« ... Као кроз маглу се сећам нашег разговора. Штавише, то је само моје мишљење, кога сам се држао дуго времена и примењивао на своје сопствене стихове. Али, као што сам већ рекао, почео сам писати још као врло млад, а као резултат тога ја сам се у великој мери наслањао на оно што су совјетски песници постигли у 20-тим годинама; ту пре свега убрајам Мандељштама, Пастернака, Заболотског, али исто тако и неке друге, попут Луговског и Селвинског. (...) Не сећам се тачно прилике када сам то рекао Јосифу, али како сам то мишљење задржао до данашњег дана, онда нема сумње да сам му то стварно и рекао». (Превела - Ј.Ф.Л.)

Своју интерпретацију поезије Бродски почиње парадоксалном реминисценцијом на Ахматову. Он, наиме, каже да стихови код Рејна «расту из смећа», а то смеће није само материјално, опипљиво, нити видљиво за око, већ га чини све што је преживљено, чак и оно што је прочитано. Ту, у ствари, Бродски алудира на Ахматову, и њену формулу - «стихи растут из сора», садржану у песми коју је она написала 21. јануара 1940. године:

Когда б вы знали из какого сора
Растут стихи, не ведая стыда...

²⁷² Valentina, Poluhina, *Brodski Through the Eyes of His Contemporaries*, Vol.1. Academic Studies Press Boston, 2008, pg. 67.

Бродски замера руској поезији свога времена да је постала «један велелепни (често неумесни и трапави) цитат».²⁷³

Бродски је, нарочито пред крај свог живота, веровао да се у сваком песнику или писцу крије таленат, те да сваки песник има свој омиљени пејзаж коме гравитира, а који га чини аутентичним. Као пример он наводи Ахматову, Манделштама и Цветајеву са њиховим омиљеним пејзажима. Код Ахматове то је «дугачка алеја са баштенском куполом», код Манделштама то су «колоне петербуршких двораца», код Цветајеве то је «предграђе са платформом на станици», итд.²⁷⁴ Код Рејна се, сматра Бродски, тај пејзаж појављује у два вида: као «градска перспектива» и као «мешавина Балтичког и Црног мора». Због тих песничких квалитета, а посебно због његове елџичности, Бродски упоређује Рејна и са великим римским песником Проперцијем. Завршавајући свој есеј, Бродски се захваљује судбини «што је био у прилици да се на овом свету нађе под истим корицама са аутором ових стихова».²⁷⁵

О Сергеју Довлатову

Есеј о Сергеју Довлатову Бродски је написао 24. августа 1990. године на руском језику. То је, у ствари, некролог поводом изненадне смрти свог блиског пријатеља.

Сергеј Довлатов био је писац и публициста, представник трећег таласа руских емиграната. Емигрирао је у САД 1979. године, где је остварио солидну каријеру. Оснивач је часописа «Нови Американац», угашеног из финансијских разлога, након само две године постојања. Од досељења у САД живео је у Њујорку а ту га је и задесила прерана смрт, 1990. године. Довлатов је био добро познат у емигрантским круговима, у којима се кретао и Јосиф Бродски, са којим је остварио истинско пријатељство.

У овом некрологу Бродски се сећа Довлатова и дана проведених са њим. Смрт Довлатова је очигледно била велики губитак за Бродског, тако да је тражио

²⁷³ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII 2001, стр. 149.

²⁷⁴ Исто, стр. 153.

²⁷⁵ Исто, стр. 154.

утеху. Сумирајући стање у коме се нашао, Бродски закључује: «Писци, нарочито они значајни, на крају крајева не умиру».²⁷⁶ Уопште говорећи, смрт књижевних стваралаца била је честа тема Бродског – и у поезији, али и у есејима. Када писци умру, вели Бродски, «они падају у заборав, излазе из моде, или им се дела поново издају». Али «докле год постоји књига, писац ће постојати за читаоца,..» Ово питање расправљао је и у свом есеју *Како читати књигу* («Как читать книгу», 1988) где каже:

«В целом, книги, в действительности, не столь конечны, как мы сами. Даже худшие из них переживают своих авторов – главным образом потому, что занимают меньшее физическое пространство, чем те, кто их написал. Часто они стоят на полках, собирают пыль еще долго после того, как сам писатель превратился в горстку пыли. Однако даже эта форма будущего лучше, чем память нескольких переживших тебя родственников или друзей...».²⁷⁷

Проза Довлатова одликовала се посебним, поетским стилем. Петар Вајл каже да је два пута имао прилику да слуша Бродског, како признаје да је «Довлатов – једини руски прозни писац кога је он успевао да прочита до краја, без одлагања».²⁷⁸

Бродски види један од разлога за Довлатовљев успех у Америци управо у тој лакоћи његовог текста за читање, као и у његовом специфичном стилу. Те врлине проистичу и из чињенице што је као писац припадао «поколењу које је прихватило идеју индивидуализма» (додајмо веома важну и за самог Бродског), као и «принцип аутономије људског постојања».²⁷⁹ То су идеје које се нигде другде не испољавају тако «драстично као у америчкој књижевности, почев од Мелвила, преко Витмана, па све до Фолкнера и Фроста».²⁸⁰ Бродски сматра да је његова генерација, укључујући ту и Довлатова, отишла и даље од америчке књижевности, посебно када је реч о «идеји индивидуализма, човека по себи (...) која је била својствена само њима».²⁸¹

²⁷⁶ Исто, стр.140.

²⁷⁷ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том VI 2001, стр. 80.

²⁷⁸ Петр Вайль, *Бродский о Довлатове*, Russian Literature, North Holland, 2000, pp. 383-387.

²⁷⁹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том VII 2001, стр. 144.

²⁸⁰ Исто, стр.144.

²⁸¹ Исто, стр. 144.

«Зато смо се ми», - каже Бродски, «у том смислу показали Американцима у већем степену, него већина становништва Сједињених Америчких Држава».²⁸²

Идеја индивидуализма коју је Довлатов развио, управо је допринела његовом успеху као писца, допринела томе да се његове књиге читају од стране америчких читалаца. Многе од карактеристика Довлатова могу се приписати и самом аутору есеја, који је био «јединствени савезник и убеђени истомишљеник у књижевности и животу»²⁸³ са писцем Сергејем Довлатовом.

О Јузу Алешковском

Јуз Алешковски је још један у реду ретких прозаиста о коме је Бродски написао есеј. У овом случају ради се о предговору за Сабрана дела Јуза Алешковског у три тома (1996), изашла из штампе непосредно након смрти Бродског. Јуз Алешковски, као и Довлатов и Бродски, припада трећем таласу руских писаца-емиграната. Рођен је 1929. у Краснојарску у Совјетском Савезу. Одрастао у Москви где је живео са родитељима до Другог светског рата, када је са мајком и братом евакуисан у Сибир. Од 1960. године почео је да објављује књиге за децу. Осим књига за децу, Алешковски је писао и поезију на «забрањене теме», прецизније на оне које су се у то време у Совјетском Савезу сматрале табуом, такве као што су хомосексуалност, хетеросексуалност и друге. Једна од његових најпопуларнијих песама била је «Товариц Стаљин, вы большой ученый». Осим поезије, Алешковски је писао и романе, међу којима је популарност стекао *Николај Николајевич* (изашао у самиздату 1970. године). Алешковски је наставио хумористичку традицију Михаила Зошченка. Сличност са Зошченком се огледала у подражавању говора необразованих људи и сатиричном тону, који провејава кроз цео текст. Јунак романа Алешковског је «мали човек», сличан, на пример, Гогољевом Акакију Акакијевичу. Николај Николајевич је човек из најнижих слојева, ситни лопов, цепарош који добровољно учествује у експериментима једног научника који се бави репродукцијом људи. Алешковски у овом сатиричном

²⁸² Исто, стр. 145 .

²⁸³ Петр Вайль, *Бродский о Довлатове*, Russian Literature, North Holland, 2000, pp. 387.

роману доводи у питање однос совјетског режима према научном истраживању. Издвојићемо још два популарна романа Алешковског, настала у периоду између 1975. и 1979. године: *Кенгур* («Кенгуру») и *Рука: целатова прича* («Рука: повествование палача»). Због немогућности да слободно објављује своја дела, Алешковски 1979. године напушта Совјетски Савез, одлази у егзил, прво у Аустрију, одакле је након неколико година имигрирао у САД, где му је понуђена позиција професора на Универзитету у држави Конектикат.

Доласком у Америку Алешковски ступа у контакт са руским емигрантима у егзилу, између осталих и са Јосифом Бродским и Сергејом Довлатовом. Међу његовим првим радовима објављеним у егзилу издвајају се романи *Вртешка* («Карусель», 1983), *Смрт у Москви* («Смерть в Москве», 1985), *Велико танго* («Большое танго», 1986) и есеј *Чајници* («Чайники», 2000). Дакле, већ судећи према броју романа очигледно је да се ради о веома плодном књижевном ствараоцу.

На самом почетку есеја-предговора Бродском делима Алешковског стоји констатација да се издавање Сабраних дела више практикује за класичне писце XIX века, него за оне из XX, а посебно када је реч о свега неколико томова, те још више ако је аутор жив.

Проблем књижевности друге половине XX века Бродски види у количини објављене литературе, која више личи на масовну продукцију књига. Јер оне, због њиховог превеликог броја на тржишту, збуњују читаоце, а многе од њих остају и непрочитане. Проза Алешковског, сматра Бродски, «није строго узев проза и жанровске одреднице (роман, повест, приповетка) су на њу само делимично применљиве».²⁸⁴ Приповедачки манир Алешковског није толико заснован на садржају, колико на говорној каденци приповедача. Разматрајући однос аутора / наратора према својим јунацима, Бродски каже:

«Расстояние, отделяющее автора от героя и их обоих — от читателя, сведено до минимума. Это объясняется прежде всего тем, что – за малыми исключениями—сочинения Алешковского представляют собой, по существу, драматические монологи».²⁸⁵

Нешто даље Бродски додаје да је Алешковски аутор, који се увек обраћа читаоцу на *ти*. Његова дела имају исповедни карактер, а преимућство овог жанра

²⁸⁴ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том VII 2001, стр. 210

²⁸⁵ Исто, стр. 211.

над другима, према Бродском, јесте у томе што «читаоца преобраћа у жртву». Алешковски је писац ироније, која је у својој суштини рушилачка. Глас који чујемо код Алешковског је глас руског језика, који и јесте један од главних јунака дела Алешковског. Он пише онако како језик диктира, а не обрнуто, што га, заједно са Андрејем Платоновом и Михаилом Зошченком, сврстава међу јединствене руске писце XX века. У есеју *Катастрофе у ваздуху* («Катастрофы в воздухе», 1984), забринут за будућност руске прозе, Бродски наводи роман Алешковског *Кенгур* као један од бољих у својој врсти, додајући да му је будућност непредвидива, пре свега зато што ће, уместо на руском, прво бити објављен на енглеском језику. Бродски пише да овај роман, по структури и сижеу, веома подсећа на *Доживљаје доброг војника Швејка* Јарослава Хашека. За роман Алешковског писац предговора каже:

«*Кенгуру* - роман сокрушительно чудовишно веселый. Он относится к сатиричному жанру; однако его прямой эффект – не отвращение к системе, не разрядка смехом, но чисто метафизический ужас».²⁸⁶

О Томасу Венцлови

Есеј о Томасу Венцлови, под насловом *Поезија као облик супротстављања реалности* («Поэзия как форма сопротивления реальности») Бродски је написао на руском језику, 1989. године, као предговор за зборник *Разговор зими* («Rozmowa w zimie»).²⁸⁷

Томас Венцлова један је од најзначајнијих песника из генерације Бродског. Огледао се као песник, преводилац, професор универзитета, есејиста, полиглота. Венцлова је рођен 11. септембра 1937. године у Литванији. Студирао је семиотику и руску књижевност на Универзитету у Тартуу. Све до 1977. године живео је у Литванији, одакле је емигрирао у Америку где се, на Универзитету у Јелу, након одбране докторске тезе запослио као професор руске књижевности. Бродски и

²⁸⁶ Исто, стр. 212

²⁸⁷ То је пољско издање књиге Венцлове, у преводу пољског песника Станислава Барањчака (Stanisław Barańczak).

Венцлова припадају истој генерацији, њихово дружење започело је још док су живели у Совјетском Савезу. Венцлова је још у младости течно говорио литвански, руски, пољски, енглески, италијански, немачки и француски, а био је и добар познавалац старогрчког и латинског језика. На литвански језик преводио је стихове познатих песника, као што су: Елиот, Одн, Фрост, Ахматова и др.

Венцлова је, каже Бродски, представник три књижевности - литванске, руске и пољске, - што га чини јединственим међу савременим песницима. Венцлова, као и Бродски, припада генерацији, која је у Лењинграду у току шездесетих година била једна од најактивнијих на књижевном пољу. Познанство са Борисом Пастернаком и Аном Ахматовом, чије је стихове преводио на литвански, имало је великог утицаја на његов песнички развој. И Венцлова је имао прошлост сличну Бродском. Рођен је и одрастао у Совјетском Савезу, био је жртва исте идеологије, због које је, 1977. године, био лишен совјетског држављанства.

Бродски срдечно препоручује пољском читаоцу књигу за коју је писао предговор, јер ће у њој наћи оно што се ређе сусреће у савременој поезији, тј. метар и риму, оне главне елементе који поезији дају форму. Према томе, поезија Томаса Венцлове је формална, - закључује Бродски. Међутим, категорије као што су *традиција* и *форма* нису исте. Оно што песника чини традиционалним јесте садржај, а не форма. Венцлова је песник форме и иновације, категорија, које по његовом мишљењу, увек иду једна уз другу. Бродски овом придаје велики значај, јер за њега «не признавати форму значи не признавати новачење».²⁸⁸ Читајући поезију Венцлове, каже Бродски, јасно је да се ради о савременику, човеку XX века. Он налази да је у поезији Венцлове приметан утицај Ахматове, Мандељштама, као и неких савремених песника Запада.

Бродски сматра Венцлову великим песником, који, слично Милошу, Мандељштаму и Пастернаку, има свој «идеосинкретични пејзаж», карактеристичан само за њега:

«Венцлова – поэт северный, родившийся и выросший на берегу Балтийского моря, и пейзаж этот – пейзаж Балтики зимой, пейзаж монохромный, в котором преобладают краски сырые и

²⁸⁸ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том VII 2001, стр. 121.

пасмурные, что есть попросту верхний свет, ступившийся до темноты. Перевернув страницу, читатель окажется именно в этом пейзаже». ²⁸⁹

По мишљењу Бродског оно што се слободно може рећи за поезију Венцлове, јесте да је ослобођена сваког *–изма*, а сваки *–изам* сведочи о поразу уметности. Међутим, код Венцлове, сматра Бродски, нећемо наићи на трагове *–изама*, јер је његова поезија у потпуности аутентична. ²⁹⁰ Венцлова је пре свега литвански песник, али и производ утицаја руске и пољске културе. Зато се, на крају есеја, Бродски нада да ће пољски читалац имати прилику да ужива у стиховима Венцлове, преведеним на пољски језик једним од поузданијих преводаца - Станиславом Барањчаком.

О Исаји Берлину

Есеј о Исаји Берлину (Isaiah Berlin) под насловом *Осамдесет година Исаје Берлина* («Isaiah Berlin at Eighty»; у преводу на руски: «Исаја Берлин в восемьдесят лет»), Бродски је написао 1989. године на енглеском језику. Као што се из наслова види, есеј је посвећен осамдесетогодишњици рођења Исаје Берлина. Ради се о књижевном портрету човека са којим је остварио веома блиско пријатељство. О Исаји Берлину сазнао је још нешто док је живео у Совјетском Савезу - од песникиње Ане Ахматове. Осим Ахматове, много тога заједничког везивало је Берлина и Бродског. Обојица су били Јевреји пореклом из Русије... (Берлин је рођен у Риги, Летонија, када је она припадала Руском царству, а емигрирао је 1921. године). Судбина је обојицу одвела далеко од њиховог завичаја. Обојица су говорили истим језицима (руски и енглески), предавали на универзитетима.

«Ово што следи, каже Бродски, није покушај да се исправи термилошки хаос, него је то само данак безазленог човека узвишеном уму, од кога се целог живота учио лепоти мисли, али је, изгледа, није научио». ²⁹¹

²⁸⁹ Исто, стр.128.

²⁹⁰ Дакле, и овде Бродски не пропушта прилику да искаже своју одбојност према сврставању писаца у књижевне правце.

²⁹¹ Бродски Јосиф, *Исаја Берлин у осамдесетој*. Превела Неда Николић-Бобић. Књижевни магазин, Београд, број. 103-104, Јануар, Март, 2010. стр. 2.

Из есеја се стиче утисак да је разлика у годинама, друштвеном положају, као и њихов сусрет у библиотеци, за Бродског био много важнији од суштине самог разговора. Њихов сусрет у клубу Атенеум у Лондону, осим што је оставио снажан утисак на Бродског, био је и симболичан, јер се догодио у библиотеци, где се «реални Исаија Берлин материјализовао из књига које је Бродски прочитао још у Русији».²⁹² Овога пута Бродски је јасно видео лице аутора *Јежа и лисице*, кога је раније само замишљао слушајући приче Ахматове. Од ње је најпре сазнао о «британском Енеју», као и о његовој првој посети песникињи, 1946. године - у улози секретара енглеске амбасаде, посети која је била судбоносна за «петербуршку Дидону».²⁹³ Бродски је дуго покушавао да створи представу о аутору књига *Јежа и лисице*, *Век просвећености* и *Четири есеја о слободи*, које је читао са великим интересовањем. Лице Берлина подсећало га је на «лице жртве».

«Теперь я смотрел в это лицо. В дешевом издании „Ежа и лисы“, которые Ахматова как-то дала мне для передачи Надежде Мандельштам, не было портрета автора; что до „Четырех статей о свободе“, они попали ко мне (...) без обложки – предосторожность, вызванная темой книги. Лицо было замечательное, помесь, мне казалось тетерева и спаниела с большими карими глазами, равно готовыми и к бегству и к погоне... Оно было лицом потенциальной жертвы, и мне вдруг стало спокойно».²⁹⁴

Пред Бродским се нашао човек чији је живот по много чему сличан његовој егзистенцијалној ситуацији, али у исто време и њему недостижан. Он код Бродског изазива поштовање и дивљење, јер Берлин није рођени Енглез. Свој статус у Енглеској он је зарадио личним радом, а не захваљујући аристократском пореклу. У Берлину он не види филозофа, нити историчара идеја, јер су за њега речи Берлина «увек звучале као крик из утробе чудовишта, пре као крик помоћи, где помоћ представља нормални одговор ума, намученог и ишибаног садашњим временом, које он никоме не жели у будућности».²⁹⁵ Књига Берлина *Четири огледа о слободи* послужила је Бродском као «противотров свим видовима демагогије» у којој се гушила Русија. У њој, међутим, није ништа било «руско», а

²⁹² Кривулин Виктор, *Литературные портреты в эссеистике Иосифа Бродского*, Russian Literature, North Holland, 1995, pp. 264.

²⁹³ Исто, стр. 246.

²⁹⁴ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том VII 2001, стр. 113.

²⁹⁵ Јосиф Бродски, *Исаија Берлин у осамдесетој*. Превела Неда Николић-Бобић. Књижевни магазин, Београд, број. 103-104, Јануар, Март, 2010, стр. 5.

много тога се у тој књизи може назвати чисто «људско». Зато, закључује Бродски, Берлин «није ни философ, ни историчар идеја, није књижевни критичар, није ни социјални утописта, већ аутономни ум».²⁹⁶ У свом есеју Бродски жали што дела Берлина нису преведена на «језик земље којој је тај интелект највише потребан, и која би извукла највећу корист из његових књига».²⁹⁷ Лошој духовној клими Русије та би књига била од велике помоћи. Ако је не би променила, онда би је бар учинила подношљивом, - сматра Бродски. У току разговора са овим великим мислиоцем, Бродски долази до закључка да од Берлина може да, осим слушања савета, усвојити и нови начин мишљења, али и сурове спознаје да му он није раван саговорник: «Шта бих му ја могао рећи а да он већ на неки начин није знао?».²⁹⁸ На крају Бродски закључује да жеља Берлина да се сретне са тридесет година млађим Бродским није иницирана оним што је Бродски знао, већ оним што није.

О Стивену Спендеру

Есеј *У спомен на Стивена Спендера* («In Memory of Stephen Spender»; на руском: «Памяти Стивена Спендера») представља једно од најнежнијих, најискренијих сећања Бродског на песника Стивена Спендера. Бродски је овај есеј написао на енглеском језику (1994), а објављен је 1995. године у зборнику *Туга и разум* («On Grief and Reason»).

Ирена Грудзинска Грос овај есеј назива «елегијом о Стивену Спендеру».²⁹⁹ Есеј је пун детаља о животу песника, његовој породици, песнику Одну, као и о сусретима и контактима које је Бродски имао са њима. Сусрет са песником Стивеном Спендером у Лондону 1972. године, на Међународном фестивалу поезије, био је један од кључних за будућност Бродског у егзилу. Спендер и његова породица, заједно са песником Одним, потрудили су се да Бродском што више олакшају процес транзиције у нову средину. Бродски је своју захвалност изразио писмено, неколико пута. Прво у есеју о Одну - *Удовољити сенци*, а потом петнаест

²⁹⁶ Исто, стр. 5.

²⁹⁷ Исто, стр. 4.

²⁹⁸ Исто, стр. 5.

²⁹⁹ Irena Grudzińska Gross, *Czesław Miłosz and Joseph Brodsky: Fellowship of Poets*, New Haven & London, Yale University Press, 2009, pp. 71.

година касније - у есеју *У спомен на Стивена Спендера* («Памяти Стивена Спендера»), поводом његове смрти. Своје прве утиске о Спендеру, са којим се сусрео када је са Одним допутовао из Аустрије у Лондон, он је овако описао у једном од разговора са Соломоном Волковом:

«That is what happened when Auden and I arrived in London and I heard English from the mouth of Auden's good friend, the poet Stephen Spender. I remember my reaction: I nearly fainted. I was simply staggered! Few things have ever made that kind of impression on me. Well, maybe the view of the planet from the air. I immediately understood why English is an imperial language. All empires have existed not because of their political structures but of the linguistic bond. Because, what unifies people more than anything else is language».³⁰⁰

«То се десило када сам са Одним допутовао у Лондон и чуо енглески из уста Одновог доброг пријатеља, песника Стивена Спендера. Сећам се моје реакције: скоро сам се онесвестио. Једноставно сам се затетурао. Само је неколико ствари оставило такав утисак на мене. Једино, можда поглед на планету Земљу из ваздуха. Одмах сам схватио зашто је енглески империјални језик. Све империје су постојале не због њихове политичке структуре, већ због лингвистичких веза. Јер језик је оно што уједињује људе више од било чега ». (Превод - Ј.Ф.Л).

Тај језик који је чуо, али га није разумео, задивио је Бродског. У сећање му се урезало како је било право задовољство «слушати оксфордски енглески»³⁰¹. Бродски је упоредио тај осећај са осећајем задовољства када чује петербуршки акценат. На енглеском језику је немогуће говорити нелогично, - сматра Бродски, а значење је прва ствар за коју се занима писац, или говорник овог језика.

Када се упознао са Спендером, о њему и Одну није знао много. О Спендеру је сазнао од Ахматове, која му је 1965. године, након повратка из Оксфорда, где јој је уручена почасна диплома доктора наука, донела две плоче: снимак Парселове опере *Дидона и Енеј* и стихове енглеских песника у извођењу Ричарда Бартона. Сећао се када је давно, још док је био веома млад, наишао на антологију *Поезија тридесетих година*, у којој је прочитао о Макинсу, Одну и Спендеру. Међу њима се, како каже, «одмах осетио као код куће». То јединство које је осетио са овим писцима, Бродски не сматра утицајем, већ сродством. Ја сам их, каже он, «сматрао рођацима, пре него учитељима или пријатељима».³⁰² У тој духовној породици,

³⁰⁰ Solomon Volkov, *Conversations with Joseph Brodsky*, New York, The Free Press, 1998, pp. 126

³⁰¹ Исто, стр. 126.

³⁰² *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том VI 2001, стр. 394.

каже Бродски, био је веома срећан. Бродски у есеју врло мало говори о поезији Спендера. Његова захвалност више је упућена Спендеру-човеку, него Спендеру-писцу. И сам Бродски признаје да је врло ретко са Стивеном говорио о његовом раду. Један од таквих разговора Бродски је имао када је Спендер објавио роман под насловом *Храм*. Како каже, романи га у принципу нису много интересовали, али када је прочитао да је књига посвећена Гилберту Листу, фотографу у чију је нећакињу некада био заљубљен, започео је разговор. На питање да ли му се свидео роман, Бродски је одговорио да Спендер у роману много више крије, него што је спреман да каже, и да је аутор више присутан у споредним јунацима. Спендер, очигледно, ни сам није био задовољан својом књигом. Предложио је да би можда било боље да целу књигу поново напише - од почетка до краја. Томе се Бродски супротставио – тешећи аутора да је то што се он у делу крије под маском управо оно на чему књижевност инсистира.

Пред крај есеја Бродски доводи Спендера, који је био само неколико година старији од његовог оца, у везу са њим. Он размишља освојим родитељима, о Одну. «Они су његова фамилија» - каже позната критичар Ирена Грудзинска Грос.³⁰³ То симболички потврђује и патетични гест са Спендеове сахране. Док је Спендер лежао у отвореном ковчегу, Бродски је пришао и пољубио га у чело уз речи: «Хвала на свему. Поздрави Вистана и моје родитеље».³⁰⁴

О Марку Стренду

Марк Стренд је рођен 1934. године у Канади, али је одрастао и школовао се у САД. Песник, преводилац, професор универзитета, аутор је дванаест књига поезије, неколико књига прозе и књига за децу. Добитник је Пулицерове награде за књижевност, а у годинама 1990/1991. био је песник–лауреат Сједињених Америчких Држава. За нас је овде занимљив као савременик Јосифа Бродског, о коме се он огласио једним своји текстом.

³⁰³ Grudzińska Gross Irena, Czesław Miłosz and Joseph Brodsky: Fellowship of Poets, New Haven & London, Yale University Press, 2009, pp.72.

³⁰⁴ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт- Петербург, Пушкинский фонд, Том VI 2001, стр. 404.

Есеј о Марку Стренду Бродски је прочитао на књижевној вечери посвећеној песницима Марку Стренду и Ховарду Мосу, одржаној у музеју Гугенхајма у Њујорку. У овом врло кратком есеју, карактеристичног наслова *Увод у Марка Стренда* («Introduction to Mark Strand», 1987), Бродски се осврнуо на, по његовом мишљењу, неколико најзначајнијих карактеристика поезије и прозе Марка Стренда.

Са поезијом Марка Стренда Бродски се сусрео касних шездесетих и раних седамдесетих година, док је још живео у Совјетском Савезу, када му је у руке дошла књига савремене америчке поезије. Једна од песама коју је том приликом прочитао била је и песма Марка Стренда под насловом «The Way it Is», из послератног периода, коју Бродски сматра једном од његових најлепших песама. За Бродског, Стренд је модеран песник и песник бескраја, али не и страдања, суштине, али не и значења ствари. Да је Роберт Музил писао стихове сигурно би звучали као Стрендови, пише Бродски. За прозу Стренда он каже да је «неправедно процењена од стране критике» и предлаже да читаоци обрате мало више пажње када читају његова дела. Он ту подразумева како Стрендову прозу, тако и поезију. При том даје предност поезији, за коју каже да је попут сна.

У својој *Беседи поводом доделе Нобелове награде*, Бродски је споменуо Стренда као једног од неколицине песника најзначајнијих за његово поетско надахнуће. По мишљењу Џона Гивенса (John Givens), утицај Стренда на поезију Бродског видљив је у «поимању категорије *ја* и *категирије простора*, мотива којима се Бродски почео озбиљније бавити још од 1972. године».³⁰⁵ Гивенс изводи такав закључак на основу тврдње Бродског да је «Стренд био једини песник његове генерације кога је читао на енглеском језику, одмах након доласка у егзил».³⁰⁶ Како се Бродски у међувремену почео служити равноправно и истовремено руским и енглеским језиком, Гивенс закључује да је «Стренд рано, али значајно утицао својим енглеским језиком».³⁰⁷ Стренд и Бродски су се дружили и често разговарали о поезији, размењивали идеје. Стренд у једном свом интервјуу каже:

³⁰⁵ John Givens, *The Anxiety of a Dedication: Joseph Brodsky's 'Kvintet/Sextet' and Mark Strand*. Russian Literature, North Holland, 1995. pp. 211.

³⁰⁶ Исто стр. 211.

³⁰⁷ Исто стр. 211.

«У току нашег дружења он и ја бисмо разговарали преко телефона, читали један другом стихове и размењивали савете. Ја сам његове прихватао, али он моје није...».³⁰⁸

Бродски и Стренд представљају два различита песничка сензибилитета, али две сродне душе - када је у питању пријатељство. Откад су се упознали у Њујорку 1973. године, непрестано су били у вези и промовисали један другог. Марк Стренд је песник бесконачности ствари у њиховој суштини, - сматра Бродски, па додаје:

«Нико до овог песника није боље побудио осећања отуђености, тишине и празнине».³⁰⁹

О Дереку Валкоту

О Дереку Валкоту (Derek Walcott) Бродски је написао два есеја. Први под насловом *Шум плиме* («The Sound of the Tide», 1983; рус. «Шум прибоја», 1993). Други есеј је настао 1991. године, као предговор за књигу поезије Валкота у преводу на шведски језик. Енглески оригинал није објављен, али је сачуван у архиви Бродског у Њујорку. Преведен на руски ушао је у седми том Сабраних дела у издању Пушкиновог фонда.

Валкот и Бродски су се први пут лично срели 1977. године, на сахрани песника Роберта Ловела, који је Бродском својевремено и препоручио Дерек Валкота.³¹⁰

Дерек Валкот, песник, есејиста и драматург, аутор је више књига поезије, од којих издвајамо само неке: «Another Life» (1973), «Sea Grapes» (1976), «The Bounty» (1997), «The Prodigal» (2004) и др. Он је 1992. године награђен Нобеловом наградом за књижевност. Валкот је, по мишљењу Бродског, «метафизички реалиста», «један од најбољих песника енглеског језика». У његовој поезији доминирају теме о историји, експлоатацији, отуђењу, цивилизацији.

У овом есеју реч је о књижевној анализи песама *Други живот* («Another Life»), *Месећ* («Moon») и *Коза и мајмун* («Goats and Monkeyes»). Бродски даје

³⁰⁸ Valentina Polukhina, *Brodsky through the Eyes of his Contemporaries*. Boston, Academic Studies Press, 2010. pp. 433.

³⁰⁹ *Introduction to Mark Strand, Brodsky Papers, Beinecke Rare Book and Manuscript Library*, Yale University. 1987. Руска верзија објављена је тек 1996, у часопису «Иностранная литература», а потом у Сабраним делима Бродског.

³¹⁰ Hanford Robin, *Joseph Brodsky as Critic of Derek Walcott: Vision and the Sea*. Russian Literature, North Holland, 2000, pp. 345.

кратак преглед стваралаштва Валкота, при томе поткрепљујући своја становишта цитатима из његове поезије. Валкот је један од оних песника који није припадао ниједној од књижевних школа ни праваца, у крајњој линији није био «ни традиционалиста ни модерниста».³¹¹ Од човека рођеног у карибском басену, у Светој Луцији, то је тешко било и очекивати. Валкот је мешавина разних школа и језика. Код њега се може наћи све, почев од «натурализма, експресионизма, надреализма, имажинизма, херметизма...».³¹² Ипак, Бродски сматра да Валкот највише припада класичној енглеској традицији, јер се придржава традиционалног метра и необично је разноврстан у рими. Део света из којег Валкот долази Бродски назива «правим генетичким Вавилоном». То је свет измешаних раса, култура, језика и традиција. «Биографије песника, каже Бродски, сличне су птичјим, скоро исте».³¹³ Оне се остварују у звуку гласа. Ако желимо сазнати ко је Дерек Валкот, онда Бродски предлаже да прочитамо стихове из песме под насловом *Лет једрењака* («The Schooner Flight»).

I'm just a red nigger who love the sea,
I had a sound colonial education,
I have Dutch, nigger, and English in me,
and either I'm nobody, or I'm nation.

Бродски узима ове стихове за пример, како би употпунио слику о Валкотовом пореклу, образовању и језику. Премда је овом песмом Валкот највише испровоцирао критику, управо је она била одлучујућа за дефинисање његовог целокупног песничког корпуса. Валкот је црни песник са Кариба, мешане расе, солидног образовања, воли море. Стручна критика је већ приметила да је «Бродски био посебно импресиониран епском снагом дескрипције и присутношћу историје у језику».³¹⁴ Мешавина нација, језика, култура, историје и цивилизација поставља Валкота степен изнад других, по девизи: «Или сам нико, или сам нација». Достојанство и гласовна моћ ове изјаве пропорционални су крају из кога он потиче. Према Бродском, «ништа толико не одређује идентитет човека као властити језик»,

³¹¹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том V 2001, стр. 120.

³¹² Исто, стр. 120.

³¹³ Исто, стр. 120.

³¹⁴ Hanford Robin, *Joseph Brodsky as Critic of Derek Walcott: Vision and the Sea*. Russian Literature, North Holland, 2000, pp. 347.

а самим тим и идентитет, тако да «ништа не одређује идентитет човека као властити језик».³¹⁵ Он искључује генерализације о Валкоту као «црном песнику са Западних Карипских острва»,³¹⁶ одлучно одбијајући да га назове: «регионалним песником».³¹⁷ Назив «регионални песник» потекао је, по мишљењу Бродског, «из непризнања критичара да је велики англоамерички песник - црнац» или, што је још горе, «због лошег знања географије».³¹⁸ Предност Валкота је у томе што он потиче из Западне Индије, «тог огромног архипелага, пет пута већег од Грчке»,³¹⁹ у коме је могао наћи много више материјала него аутор *Илијаде* и *Одисеје*.³²⁰ Валкот је, налик Бродском, у непрестаној «потрази за идентитетом у култури (...), а не у генеалогiji».³²¹ Он је песник чији су стихови у складу са природом, из које он црпи изобилје поетских идеја. Један од таквих «неизбежних песничких предмета» је и месец у стиховима из подуже аутобиографске песме *Други живот* («Another Life»):

O moon ballooned up from the Wireless Station. O
Mirror, where a generation yearned
For whiteness, for candour, unreturned.

Учесталу употребу самогласника *О* у цитираним стиховима, Бродски назива «психолошком алитерацijiом», која «симболизује супротстављање рефлексији» сугеришући да «кривица није у природи и народу, већ у језику и времену».³²² Према Бродском, сувишност језика и времена одговорна је за однос црно-бело, односно расну поларизацију. Валкот је ту расну поларизацију избегао, изједначавајући себе са «бестелесним самогласником». Валкот је у својој поезији «апсорбовао све стилистичке идиоме које Север може да понуди».³²³ Али упркос

³¹⁵ *The Power of Poetry: Joseph Brodsky and Derek Walcott in Discussion*, ed. Raoul Granqvist, special issue of *Moderna Språk* 1. 1995.

³¹⁶ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 121.

³¹⁷ Hanford Robin, *Joseph Brodsky as Critic of Derek Walcott: Vision and the Sea*. Russian Literature, North Holland, 2000, pp. 347.

³¹⁸ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 122.

³¹⁹ Исто, стр. 122.

³²⁰ Исто, стр. 122.

³²¹ Grudzińska Gross Irena, *Czesław Miłosz and Joseph Brodsky: Fellowship of Poets*, New Haven & London, Yale University Press, 2009, pp. 212.

³²² *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 123.

³²³ Исто, стр. 124.

томе, он је самосвојан. Бродски је често у својим есејима говорио о уникатности песника о коме пише. Зато овде тврди да је, због свог колонијалног образовања, Валкот сума разних утицаја, почев од античке Грчке и Рима, па преко Дантеа, Рилкеа, Лорке, Неруде, чак до Ахматове и Манделштама. А то, - вели Бродски, «нису утицаји, у буквалном смислу речи, већ ћелије његове крви».³²⁴

О римским класичним песницима

О Хорацију

Есеј *Писмо Хорацију* («Letter to Horace», 1995); рус. «Письмо Горацию») један је од последњих есеја Бродског, настао годину дана пред његову смрт. Есеј је ушао у зборник *О тузи и разуму* (енгл. верзија носи датум - 1994, руска 1997) и по мишљењу критике један је од најлепших есеја руског песника. Римска књижевност, песници старог Рима, посебно Августовог периода - Хорације, Вергилије, Овидије и Проперције - били су пријемчива и честа тема поезије Бродског (вид. *Римске елџије*). Италија је због своје богате историје, културе, а нарочито поезије, веома рано привукла руског песника. По сведочанству Полухине Бродски је «четири месеца провео прегледајући са лупом у руци прашњаве рукописе Хорација, Вергилија и Овидија, у Риму 1981. године, а као стипендиста Америчке академије».³²⁵ Овај познати биограф Бродског сматра да се он посебно заинтересовао за горенаведене песнике, зато што су они «ударили темељ за ширење хришћанства у Римској Империји и у исто време га очували, коликогод је то било могуће, од мрака фанатизма».³²⁶

У есеју у облику епистоле, Бродски разговара са мртвим песником Хорацијем, описујући му еротични сан који је сањао претходне ноћи. Укратко, сан је опис еротичне сцене Бродског са љубавницом коју је некада давно познавао, али која је у сну била само безлично тело. Бродски каже Хорацију да су му се претходне ноћи, док је читао његове *Оде*, пробудила сећања на особу коју је још

³²⁴ Исто, стр. 123.

³²⁵ Valentina Polukhina, *Joseph Brodsky: A Poet of our Time*. New York, Cambridge University Press, 1989. pp. 36.

³²⁶ Исто, стр. 36.

давно upoznao у Риму. Он памти да је особа била веома лепа, живела је у малом стану у Субури, са балконима препуним цвећа, али и препуним књига и папира. Књиге су припадале старијој жени, која је дошла из либијског града Лептис Магна. Кревет, у коме је у стварности провео ноћ са лепотицом, био је окружен књигама и урамљеним огледалима. И у сну је све било готово идентично, само што књига ни огледала нигде није било. Када се пробудио, испоставило се да му је било хладно и да је поред њега на кревету лежала отворена књига Хорацијевих *Ода*. То тело које је видео у сну, био је корпус поезије Хорација.

Бродски захваљује Хорацију на *Одама*, у којима је «сваки његов стих задивљујући», па тврди како, да је, којим случајем, читао билошта друго, рецимо *Епосе*, или *Сатире*, сан не би био тако жив.³²⁷

Бродски је Хорацијеве *Оде* читао на руском језику а без знања латинског (признаје: «мој латински је лош»). Он хвали Хорацијеве стихове, због метричког богатства и разноликости. Хорације је, према мишљењу Бродског, захваљујући својој машти, за разлику од других песника свог доба био способан да «преокрене ограничења у врлине».³²⁸ Бродски себе види као наследника римских песника, па каже да је све што до сада написао упућено њима - римским песницима, најпре Хорацију лично, али и Вергилију, Овидију и Проперцију. Јер када пишеш стихове, каже он, не обраћаш се својим савременицима, а да не говорим о потомцима, већ више својим претечама, онима који су ти дали језик, који су ти дали форму.³²⁹

Сваки песник има своју публику и своје колеге по перу са којима комуницира. Овде ћемо нешто дуже парафразирати Џ. Куција, његово тумачење да је Бродски кореспондирао са Хорацијем, нарочито када се користио тростопним јамбом, или као у овом случају - писмом. Са Хорацијем он има много више заједничког «метрички», мада је желео да на исти начин успостави контакт са Проперцијем и Овидијем. Бродски се поиграва идејом да је Квинт Хорације Флак управо одрадио своје на земљи у лику Вистана Хјуа Ода, те да су Хорације, Ода и

³²⁷ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI стр. 369.

³²⁸ Oliensis Ellen, *Horace and The Rhetoric of Authority*, Cambridge and New York, Cambridge University Press, 1998, pp. 113-114.

³²⁹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, стр. 370.

сам Бродски песници истог поетичког темперамента, ако не и иста особа, која се изнова рађа у узастопним питагорејским метаморфозама.³³⁰

Бродског је веома привлачио Хорацијев егоцентризам, скривен у метрима. Тако он у фамилијарном тону каже:

«У суштини, од свих вас, Флаче, управо ти си вероватно био најегоцентричнији».³³¹

Форма есеја, којом се овде служио Бродски, до неког степена «неутралише видљивост егоцентризма».³³² Иако је епистола упућено Хорацију, Бродски преко њега жели да досегне и до Овидија и Вергилија.

Овај есеј Бродског по својој суштини више подсећа на песму, што је доказ његовог поетичког става да се «проза може подићи на ниво поезије на различите начине».³³³ Још нешто: Бродски у овом есеју подражава Одну и његовом *Писму Лорду Бајрону*, а «једина разлика међу њима је што Бродски пише у прози, кратким и јасним реченицама».³³⁴ Могли бисмо рећи да је он овим есејом постигао интензитет свесног сна оваплоћеног у прозној форми.

О Вергилију

Мишљења смо да никад није згорег поновити да се интересовање Бродског за класичне теме, античку Грчку и стари Рим одразило како у његовој поезији, тако и у прози. Есеј о Вергилију («Virgil: Older than Christianity: A Poet for the New Age», 1981; рус. «Вергилий», 2001) један је од првих написаних на ову тему. На енглеском језику објављен је у престижном часопису «Вог» (Vogue).

Питања цивилизације, културе и криза хришћанства - неке су од доминантних тема у опусу Бродског. Данас је хришћанство изгубило свој универзални утицај и способност да себи подреди све аспекте цивилизације. Више није способно да помогне људском роду у решавању проблема глади, сиромаштва... Да би се одупро тој цивилизацијској ерозији, Бродски уточиште тражи у поезији.

³³⁰ Ц.М.Куци Есеји Јосифа Бродског. Превео са енглеског Игор Ивановић, Нови Сад, Поља, број 492, март-април 2015, стр. 173.

³³¹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI стр. 379.

³³² Бродский Иосиф, *Творчество, личность, судьба*. Санкт-Петербург, Звезда, 1998. стр 33.

³³³ Бродский Иосиф, *Творчество, личность, судьба*. Санкт-Петербург, Звезда, 1998. стр. 32

³³⁴ Вид. исто, стр. 33.

Есеј *Вергилије: Старији од хришћанства - песник за нови век* започиње следећом констатацијом:

«Жалко что Иисус Христос не читал латинских поэтов. Теоретически он мог бы знать их язык, поскольку жил на территории Римской империи. Так, что возможность у него была. С другой стороны, Понтий Пилат тоже был не большой любитель поэзии. Если бы он читал стихи и прочел бы в частности, Вергилиевы эклоги (которые вышли на добрых семьдесят лет раньше события в Иерусалиме) он наверняка внимательней отнесся бы к сказанному Иисусом. Пилат мог бы признать в приведенном к нему человека, чье явление было предсказанно, как полагают некоторые ученые, в четвертой эклоге Вергилиевых «Буколик». В любом случае, если бы он знал это стихотворение, то мог бы усомниться настолько, чтобы спасти человека. С другой стороны, Иисус, зная он это стихотворение, мог бы добиться для себя лучшей участи».³³⁵

Ипак, Бродски не говори само о кризи читања у прошлости, већ и у времену садашњем. Он закључује, како они који би требало да читају - не читају. Многе неправде биле би спречене само да су они који о судбинама људи одлучују више читали. То није случај само са античком епохом. Без Вергилија наша би цивилизација била бесмислена, продужава он. Ми дугујемо овом песнику начин на који данас размишљамо. Он је у својој шестој књизи *Енеиде* наслутио појаву Дантеове *Божанствене комедије*. Бродски уздиже Вергилија чак изнад Овидија и његових *Метаморфоза*, или пак Хомера, коме је Вергилије подражавао. Бродски даље истиче да је Вергилије, заједно са Проперцијем и Овидијем, био наследник александријске традиције, која је изнедрила лирску поезију у данас нама познатој форми. Александријска традиција заснивала се на поретку, пропорционалности и хармонији, што се одражава и у поезији Вергилија. Бродски цени Вергилија највише због његових *Буколика* и *Георгика*, у којима је наглашена неутралност песничког гласа. Код њега су призори са њива буквални, не инсистирају на симболици. Природа је за Вергилија била објекат за посматрање. Зато је он у правом смислу песник природе, пејзажа и села, песник који се користи «обичним речима на необичан начин».³³⁶ По мишљењу Бродског, он је најмање егоцентричан од свих својих савременика, јер се код њега ЈА појављује врло ретко. Одсуство егоцентризма код Вергилија Бродски објашњава тиме што се он увек односио према човеку као нечему посебном, аутентичном, а не као према свом alter ego. Он

³³⁵ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр. 82.

³³⁶ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр. 84.

је објективан и реалан, зато што је, по њему, како сматра Бродски, најбољи начин поимања света био онај који је садржан у његовим делима. Бродски на крају есеја закључује да сваки песник промишља најмање три питања: *како, за што* и *у име чега живети*, а одговоре на њих нуде управо Вергилијеве *Буколике*, *Георгике* и *Енеида*. Ти одговори су, према Бродском, универзални, могу помоћи свима - од императора - до његових поданика, и од античког доба - до данашњих дана.

Есеји о књижевном стваралаштву уопште

Бродски је написао неколико есеја који се тичу саме књижевности као такве. Неки од воде порекло од предавања. Други су писани као предговори за поједине књиге.

У есејима овог типа Бродски расправља о разним проблемима карактеристичним за историју књижевности, како оне из претходних периода, тако и савремене.

Катастрофе у ваздуху

Есеј под насловом *Катастрофе у ваздуху* («Catastrophes in the Air, 1984»; рус. «Катастрофы в воздухе») је текст предавања које је Бродски одржао у музеју Соломон Гугенхајм у Њујорку, 1984 године.

Есеј се састоји из четири сажета поглавља. У треће поглавље укључен је и текст из 1973. године о *Јами за темељ* Андреја Платонова. У овом есеју Бродски је себи поставио задатак да се у краћем прегледу осврне на руску књижевност XX века.

Устаљено је мишљење, каже он, да се процват прозе у руској књижевности XIX века, пренео и на XX век. Међутим, проза руске књижевности XX века доживела је потпуну стагнацију, иако су се скоро сваке деценије у званичним

књижевним круговима појављивале гласине о новопроглашеном великом руском прозном писцу.

Како се крај века ближи своме крају, Бродски изражава дубоку забринутост да руска књижевност XX века неће оставити иза себе велику прозу. Штавише, он ситуацију сматра критичном, а за лоше стање оптужује доктрину социјалистичког реализма. Тоталитарни режим изазвао је националну катастрофу у земљи, и то на свим нивоима, али се посебно негативно одразио на људску психу. Све што се догодило у Русији током XX века овај песник-емигрант назива «антрополошком трагедијом» и «генетичким регресом», који су довели до слабљења људског потенцијала. Према мишљењу Бродског, национална катастрофа која је потресла Русију XX века, нема еквивалента у историји хришћанског света. Све је то оставило трага и у руској књижевности XX века. Она је, са изузетком Лава Шестова, погрешно кренула стопама Толстоја. Он наводи Пиљњака, Замјатина, Бабеља и друге писце који су се супротставили томе утицају, али су за неко време били маргинализовани. Бродски жали што руска проза није кренула стопама Достојевског, пре кога, а ни после кога, се ништа слично није појавило у руској књижевности. (Реплику на ово вид. у нашој посебној глави овог рада, посвећеној третману Достојевског). Другим речима, Бродски и овде понавља да је за њега Достојевски јединствен и непоновљив. Писци који доживљавају живот као лабораторију за испитивање људских квалитета свакако су у мањини – у поређењу са онима који виде живот као јединствену доступну реалност. А њима се, на жалост Бродског, управо усмерила руска књижевност XX века. Истина, на почетку XX века руска проза је стајала на раскрсници два пута, а по једном од та два пута и кренула. Она није кренула путем *модернизма*. (Биће да под овим појмом аутор подразумева *руску авангарду!*).

Појава Платонова представља у руској књижевности потпуни разлаз са традицијом. Та традиција прозе у руској књижевности, - како је Бродски види, састоји се из «потраге за великим мислима, тежњи анализе људских околности, осмишљених исцрпније него до сада...».³³⁷ Бродски види Платонова као усамљену, аутономну фигуру метафизичара, који посматра свет изолујући се од других.

³³⁷ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 206.

Његова појава у руској прози XX века само додатно усложњава сваки разговор о његовим савременицима и онима који су дошли после њега. Платонов је велики писац, а велики писац према Бродском је «...онај што шири перспективу човековог осећања света, што показује излаз, што показује пут човеку који губи памет, човеку који је запао у ћорсокак».³³⁸ Бродски има апологетски однос према Платонову, као егземпларном новатору руске књижевности XX века. Занимљиво је, међутим, да он при том занемарује читаву плејаду прозних писаца, као што су: Бели, Булгаков, Пастернак, Шолохов, Шаламов, Солжењицин...

За Бродског Платонов је индикатор свега шта је пошло странпутицом у новијој руској прози, било да је реч о анти-, или про-совјетској прози. Али зато он показује велико поштовање према Андреју Сињавском, Владимиру Војновичу и сл., мада је и ту скептичан у погледу будућности њихових дела. Ипак, за књигу Владимира Војновича под насловом *Путем узајамне преписке* («Путем взаимной переписки») верује да ће надживети свога творца. Од млађих спомиње Едварда Лимонова, Сергеја Довлатова и Василија Аксјонова, писце који су се користе гротеском и фантазијом као методама протеста против поретка ствари.

Приметићемо да Бродски у овом тексту исказује своје есејистичко-публицистичке квалитете, у знатно већој мери него књижевно-историјске и теоријске. Има код њега веома субјективних и паушалних оцена «катастрофичности» руске књижевности XX века, највише због тога што је упао у замку претеране идеологизације. Рекло би се да се негирајући једну идеологију беспоговорно окренуо такође исполитизованој другој, која му је засметала у естетичком вредновању и довела га до похвале једино неких руско-америчких емигрантских аутора.

³³⁸ Исто, стр. 211.

Како читати књигу

Како читати књигу, есеј из 1988. године, текст је беседе са Сајма књига одржаног у италијанском граду Торину. На енглеском језику је најпре објављен у «The New Read a Book», на руском 1996. као «Как читать книгу».

Књиге су, каже Бродски, за разлику од људи, вечне, па ће чак и оне најлошије надживети своје ауторе. Књиге заузимају далеко мање простора од оног који је неопходан за њихове креаторе, па чак и ако их нико не чита, оне ће сећање на писца сачувати много дуже и много боље од неколицине преосталих рођака и пријатеља.

«Онај који је рекао да је философирање вежба за умирање био је у многоме у праву, јер пишући књигу нико не постаје млађи». ³³⁹

Исто се, према Бродском, односи на читаоце књига.

У овом есеју Бродски се задржава и на веома актуелној кризи читања, дајући свој занимљив, али, рекли бисмо, пристрастан предлог. Наиме, он полази од тезе да би писац, како би написао добру књигу, морао доста да прочита, а читање књига је процес који одузима време, нарочито ако се ради о прози, посебно о романима. Отуда се јавља и потреба за читањем краћих, сажетијих дела. Зато Бродски предлаже читање поезије, да би читалац развио добар укус за књижевност, а у исто време уштедео и драгоцено време.

Бродски је често истицао превласт поезије над прозом, која је по његовом мишљењу:

«не само најсажетији, најконцентрисанији начин преношења људског искуства; она исто тако предлаже највеће могуће стандарде за сваку лингвистичку делатност, посебну ону на хартији». ³⁴⁰

У есеју под насловом *Песник и проза* (рус. «Поэт и проза»), који је посветио Цветајевој, Бродски је величао поезију, од које, сматра он, проза може да научи много више него обрнуто, а пре свега о фокусираности мишљења, рационалности и вредности сваке речи. Књижевност се зачала са поезијом, самим тим, она је старија од прозе.

³³⁹ Вид. *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 80.

³⁴⁰ Исто, стр. 83

Да је Бродски далеко мање наклоњен прози од поезије, показао је, видели смо то, и у свом есеју о Марини Цветајевој. Он сада износи нову аргументацију:

«Што више читамо поезију – све више постајемо нетолерантни према облику многоглагољивости...».³⁴¹

Бродски изражава своје веровање да ће читалац слепо пратити његове аргументе, те естетски избор засновати у зависности од параметара које он одређује. Како се Бродски у својим ставовима води искључиво својим личним мишљењем и виђењем света, не треба га ни преозбиљно схватити. Поезија је од самог почетка била жанр који је он изабрао. Пред крај овог есеја Бродски предлаже читаоцима, зависно од језика, списак песника који ће нас, по његовом мишљењу, навести да се заувек оставимо прозе и окренемо поезији.

Нескромни предлог

Есеј насловљен као *Нескромни предлог* («An Immodest Proposal», 1991; руски «Нескромное предложение», 1999) текст је предавања, које Бродски одржао у Конгресној библиотеци у Вашингтону, поводом избора за песника-лауреата Сједињених Америчких Држава, 1999. године. У есеју Бродски нуди свој «нескромни предлог», којим би се могло омогућити да се томови књига поезије учине доступним широким масама, а по минималној цени. У «молби да се покрене субвенционисани државни програм за дистрибуцију неколико милиона јефтиних примерака антологије америчке поезије, Бродски указује на то да би стихови као што су «No memory of being starved / Atones for later disrgard / Or keeps the end from being hard» (Robert Frost) требало да уђу у крвоток сваког грађанина».³⁴²

Бродски сматра апсурдним што се у Америци број зборника песама било ког песника штампа у тиражу од две хиљаде до десет хиљада примерака, што другим речима значи да стандардни број комерцијалних издавача за циљ има само 0,001 процената читалаца, од укупно 250 милиона становника. Бродски, наиме, предлаже много амбициознији тираж: уместо издања од две хиљаде, или десет хиљада књига

³⁴¹ *Сочинения Иосифа Бродског*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 83.

³⁴² О томе вид.: Куци Ц.М., *Есеји Јосифа Бродског*. Превео са енглеског Игор Ивановић, Нови Сад, Поља, бр. 492, март-април 2015, стр. 177.

поезије, он тражи да се цифра подигне на 2,5 милиона, јер верује да у Америци сигурно постоји много већи број читалаца од оног који издавачке куће имају у виду. Он даље инсистира да поезија мора бити доступна јавности далеко више него што је то сада случај. У свом предлогу иде тако далеко да предлаже да се књиге почну продавати и у супермаркетима, или чак достављати на кућни праг, заједно са млеком, на пример. Са том акцијом би требало започети што је пре могуће, како се не би, како каже, «писменост заменила видеотизмом».³⁴³

Достављање књига поезије у виду комуналних услуга, уз минималну цену, по његовом мишљењу, спречило би ерозију писмености у друштву. Антологија америчке књижевности, као највеће национално богатство, - предлаже Бродски, требала би се наћи у хотелским собама, напореда са Библијом. Свој став о масовној дистрибуцији књига поезије Бродски додатно подржава ставом о томе да у току читања човек постаје оно што чита:

«И во время чтения становишься тем, что читаешь, становишься состоянием языка, которое именуется стихотворением, и его прозрение или откровение оказываются твоими. Они остаются твоими и когда ты закрываешь книжку, поскольку нельзя вернуться назад, туда, где у тебя их еще не было. В этом и заключается суть эволюции».³⁴⁴

Сврха еволуције, каже Јосиф Бродски, не састоји се у преживљавању најјачих, зато што би онда сви људи изгледали као Џон Рокфелер, или Арнолд Шварценегер. Међутим, сврха еволуције није ни у преживљавању најслабијих, јер би онда сви изгледали као Вуди Ален. Сврха еволуције мора бити нешто друго, а то друго, према Бродском, јесте лепота:

«Цель эволюции – хотите верьте, хотите нет - красота, которая переживает все иное и порождает истину просто потому, что она есть слияние разумного и чувственного. А поскольку красота всегда – в глазах того, кто смотрит, то в сей полноте она не может быть воплощена иначе как в словах».³⁴⁵

Лепота и истина не би требало да подлежу ниједној политичкој, философској, па чак ни етичкој доктрини, јер је, - како каже Бродски - «естетика

³⁴³ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр, 16.

³⁴⁴ Исто, стр. 168.

³⁴⁵ Исто, стр. 168.

мајка етике». ³⁴⁶ Ту лепоту Бродски проналази у поезији, која ће, ако је добра, као и добар песник, увек имати будућност. Тамо где је он стао неко други ће наставити.

Друга ја

Есеј насловљен «Altra ego» текст је предавања које је Бродски одржао на Британској академији, новембра 1990. године. Прва варијанта овог есеја била је објављена на италијанском језику, као предговор каталогу са фотоизложбе у Милану 1989. године, под насловом «Altra ego». Године 1990. есеј је објављен и на енглеском језику у часопису «Times Literary Supplement», под измењеним насловом: «Poet, the lover one and Muse», а на руском најпре у часопису «Слово», 1977.

Есеј је састављен од четрнаест кратких делова (пасажа). У њему Бродски превасходно говори о љубавној поезији и улози коју у њој има Муза. У есеју Бродски доводи у питање романтичарско схватање улоге песника и осуђује књижевно-биографски метод, који се заснива на претпоставци да се уметност може објаснити животом, а чија је сврха, како мисли Бродски, једино да умањи песников ауторитет. Ауторитет песника у античко доба био је неприкосновен. Песници су били најближи боговима, - истиче Бродски. Њихова публика били су богови, а песници су сматрани полубоговима, или бар посредницима између смртника и бесмртника.

У својој беседи поводом доделе Нобелове награде, Бродски каже да човек, песник, пише стихове из разних разлога, а један од њих је и да би освојио срце вољене жене. Љубавна поезија је, по мишљењу Бродског, облик сентименталне нужности, која може прерасти у циклус, посвећен само једној особи. Али постоје и појединачне песме, које не гравитирају обједињавању у циклус. Како љубавна поезија, скоро по правилу, настаје из нагона нужности, неопходности, она је увек

³⁴⁶ Исто, стр. 169.

нарцистичке природе. Бродски сматра да је љубав ствар метафизике, «чији је циљ или утемељење, или ослобађање душе...».

У свом песничком опусу Бродски је мало писао на тему љубави. У овом прегледу можемо издвојити његов циклус песама из 1983. године, посвећен Марини Басмановој, насловљен као *Нове станце Августе* («Новые стансы к Августе»).

Из есеја провејава субјективни приступ аутора свом сопственом тексту, а добар познавалац његовог живота и дела каже да:

«објективна анализа његове лирике показује да се само неколико његових љубавних песама тичу односа између песника и вољене особе».³⁴⁷

По мишљењу Бродског песнику се, док пише поезију, симултано догађају две ствари: док чезне за вољеном особом, он у исто време чезне и за Музом (језиком) и жели да обе буду артикулисане. У потрази за гласом у помоћ му стиже Муза, која је, према Бродском, глас језика. Тај глас језика је једино за чим песник трага, а он песнику долази од Музе. Бродски чак покушава «наивном етимологијом» зближити појмове *језик* и *Муза*, према старогрчком пореклу ових речи: *glosa* је на старогрч. значила *језик*, баш као и *Mousai* (= Муза). За Бродског Муза је језик, а не живо биће, што ће рећи да стварна особа није та која песника примарно инспирише. У његовој лирици, песник је у основи «бигамист», а вољена особа и Муза нису једнаке. У овом есеју Бродски спомиње изложбу слика познатих песника, поред којих су стајале слике њихових вољених особа, које су их инспирисале. Он ту идеју исмејава, јер по његовом мишљењу, Музе су бесмртне, оне ће надживети и вољене особе, а самим тим и песника. Када песник умре, Муза је увек у предности, јер ће наћи ново уточиште, новог песника.

³⁴⁷ Loseff Lev, *A Literary life...* pp. 216.

Предговор антологији Руске поезије XIX века

Предговор антологији Руске поезије XIX века Бродски је написао на енглеском језику као предговор за антологију «An Age Ago: A Selection of Nineteenth Century Russian Poetry. Selected and translated by Alan Myers» (New York: Ferrar Straus & Giroux), 1988. године. На руском је првообјављен 1998, под насловом «Предисловие к антологии русской поэзии XIX века».

Већ на први поглед је видљиво да је текст намењен англоамеричком читаоцу. Бродски је овде покушао да на што сажетији начин представи руску поезију XIX века. У свом прилично кратком есеју, он даје преглед најзначајнијих песника и догађаја који су утицали на њено конституисање.

Судбине многих аутора овог тома, - каже Бродски, доказ су тога шта је значило бити рођен у Руској империји оног доба. Приметићемо да се Бродски и овде, као и у есеју о Петербургу, осврће на класни статус прозаиста и песника XIX века. Већина писаца XIX века припадала је класи «осиромашеног племства», сталезу који је и дао највише заслужних писаца. Њихови животи су по правилу кратко трајали. Били су обележени сиромаштвом, епидемијом или убиствима, чиме се, по мишљењу Бродског, може и протумачити лирски интензитет руске поезије прошлог века. Бродски издваја неколико важних историјских момената који су имали пресудан значај за развој књижевности XIX века:

«С точки зрения русского, главными событиями XIX века были великая Отечественная война 1812 года, Восстание декабристов в 1825. году, Крымская война 1853-1856 годов и Крестьянская реформа 1861-го. К этому можно вполне добавить воцарение в 1825 году Никола I и в 1855-м Александра II, равно как и убийство последнего в 1881 году».³⁴⁸

Највећи траг у руској поезији XIX века оставила су прва два догађаја, знатно више од осталих. Бродски сматра да је песницима тога времена било лакше стати у заштиту отаџбине, него се бавити креирањем будућности која ће увелико утицати на доцније епохе. Он зато предлаже читаоцима да прочитају поменуту антологију, из које се може боље сагледати читава књижевност једног покољења, боље познатог под насловом «Пушкинова плејада». Бродски такође упозорава читаоце да

³⁴⁸ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр.100.

не покушавају да траже сличности, нити да праве паралеле, између енглеских или америчких са оним руским песницима, као што су: кнез Вјаземски, Ј. Баратински, А. Пушкин, М. Љермонтов и други, зато што их, - по његовом мишљењу, и нема.

У есеју се Бродски укратко осврнуо на сву четворицу горепоменутих песника. За Вјаземског, Бродски каже да је био «критички реалиста», песник који је био «спреман да жртвује музикалност и баланс ради сложености и тачности мисли».³⁴⁹ Његова оријентисаност на разговорну реч утицала је касније и на Пушкина.

Бродски је овако окарактерисао Пушкинов значај:

«Ничто не имело более великих последствий для русской литературы и русского языка, чем эта продолжавшаяся тридцать семь лет жизнь. Пушкин дал русской нации литературный язык и, следовательно, ее мировосприятие. С ним русская поэзия впервые заговорила действительно родной речью, то есть на разговорном языке. Как поэт он развивался с необычайной скоростью, словно природа знала, что его время ограничено».³⁵⁰

Треба напоменути да је Бродски избегавао да пише о Пушкину, иако га је књижевна критика често доводила у везу са њим. Он се о Пушкину изјашњавао у интервјуима. У једном од њих (из 1991. године), на питање зашто у својим есејима није писао о Пушкину, Бродски је «дипломатски» одговорио:

«-Господи, все пишут про Пушкина, что же я буду писать о Пушкине?! Бессмысленно писать про то, что всем более-менее известно».³⁵¹

Веома смела и неконвенционална је тврдња Бродског да је Баратински, када је реч о философској поезији, превазишао Пушкина. До Баратинског, по мишљењу Бродског, Русија није имала бољег аналитичког песника. У његовој поезији одсуствује субјективност и аутобиографичност. Зато се његова поезија може сматрати најумнијом од свеколике поезије која је настала током XIX века. Бродски је о Баратинском доста говорио у својим многобројним интервјуима. Он Баратинског држи за једног од својих најважнијих узора, због кога је, како каже, оставио све и окренуо се поезији. У разговору са Свеном Биркетсом, из 1979. године, Бродски за Баратинског каже:

³⁴⁹ Исто, стр. 102.

³⁵⁰ Исто, стр. 103.

³⁵¹ Иосиф Бродский, *Большая книга интервью*, Москва, Захаров, 2000, стр. 568.

«...я прочел томик стихов Баратынского, поэта Пушкинского круга, которого в каком-то смысле я ставлю выше Пушкина. И Баратынский так на меня подействовал, что я решил бросить все эти бессмысленные разъезды и попробовать писать в серьез. Так я и сделал: вернулся домой до срока и, насколько помнится, написал первые свои по-настоящему хорошие стихи».³⁵²

У предговору је као прекретнички песник издвојен још и Михаил Љермонтов. Љермонтов је, како га карактерише Бродски, насупрот Баратынском, отворено аутобиографичан. Његова је поезија, поезија отуђеног човека, неусклађеног са средином у којој је живео, а отуђеног од света у целини, - каже Бродски. Жанровски разноврстан, Љермонтов је на основу својих ратних искустава писао и ратну лирику, у којој је био веома успешан. Он је у руску књижевност, донео много сложенији песнички сензибилитет од свих претеча и савременика заједно, - закључује Бродски.

За ким звони разваљени звоник

Овај есеј Бродски је првобитно написао на енглеском језику. Текст је прочитан као реферат на јубиларном симпозијуму, посвећеном деведесетогодишњици Нобеловог комитета. Прво је објављен у зборнику «The Situation of High-Quality Literature» (1990). У преводу на руски као: «По ком звонит осыпаяющаяся колокольня», 2000.

Есеј представља покушај скицирања историје нове светске књижевности преко неколицине њених значајних представника. Сагледавајући стање у светској књижевности пред крај XX века, Бродски издваја шесторицу најзначајнијих светских писаца, који су, по његовом мишљењу, обележили XX век: Марсел Пруст, Франц Кафка, Роберт Музил, Вилијам Фолкнер, Андреј Платонов и Семјуел Бекет. Ова «величанствена шесторица» писаца су, - по Бродском, наставила тамо где се зауставила књижевност XIX века.

Према Бродском, сви поменути писци спадају међу оне чија дела су сматрана «тешким» за разумевање. Проблем разумевања ових писаца Бродски види у њиховом списатељском проседеу, са карактеристичним моделовањем несигурности човековог битовања. Тај уметнички поступак, који је, мање-више,

³⁵² Исто, стр. 82.

сваки од ових писаца изабрао, за њих очигледно није био тежак, а писати нешто што је тешко за разумевање не би ниједном аутору могло пасти на памет, посебно неком непознатом, - закључује Бродски. Ако поменути писци нису имали тешкоће приликом стварања дела, зашто бисмо их имали ми, - пита се он даље.

Они су своје романе, обликовали у складу са логиком несигурности (рус. неуверенность), те зато њихова дела веома често остају «отворена». Оно што је заједничко за све њих, - сматра Бродски, јесте да они дају предност стилу над фабулом. Њихов стил, - истиче Бродски, у многим подсећа на стил поезије. Како је са модернизмом књижевност завршила круг развоја, језик је поново добио превласт над приповедањем, - сматра он. То другим речима значи да су ови писци дали примат језику, те на тај начин, својим прозним делима успели да превазиђу и достигнућа поезије:

«Музиль, поглотававший всего Рильке, -- лишь один из таких примеров. В некотором смысле этих шестерых можно объявить величайшими поэтами столетия, гораздо более значительными, чем их практиковавшие в сей области современники...».³⁵³

Њих је водио језик, - каже Бродски, они су се потчињавали његовом диктату. Њихова се аутономност, аутентичност и индивидуалност заснивала управо на језику, а књижевност нашег доба, онаква какву је ми данас знамо, - наставља Бродски, није усмерена на аутономију индивидуе, већ на њену припадност друштву. Управо то је разлог што је у задњих четврт века књижевност уступила место телевизији. Наслов овог есеја је симболичан, јер Бродски сматра да се звоник књижевности љуља због своје слабости и неприлагођености, али и због конкуренције других медија.

Бродски је забринут за будућност књижевности, у време када је индивидуалност потиснута, а осећање аутентичности слаби и постаје сумњиво. Он предвиђа да ће писци будућности бити приморани да своја дела пишу у што краћој форми, како би могли конкурисати другим медијима. Тако, на пример, мисли да ће економија форме захтевати да се будући *Рат и мир* смести на највише 200 страница текста. Управо, због усмерења на економију времена и простора будућност ће, вероватно, ипак, припасти поезији.

³⁵³ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр. 162.

Закључујемо да је и у овом есеју Бродски показао свој оригинални књижевни укус, правећи један одабир из своје прозне лектире. Дакако, поставља се питање колико је о његовим оценама и пристрасностима уопште упутно расправљати.

Б. ЕСЕЈИ О УМЕТНОСТИ КАО ТАКВОЈ

Овде смо посебно издвојили три текста која се претежно баве естетичким погледима Јосифа Бродског.

Лица несвакидашњег израза: Говор приликом доделе Нобелове награде.

Есеј *Лица несвакидашњег израза: Говор приликом доделе Нобелове награде* Бродски је првобитно написао на руском језику 1987. године. Говор је најпре објављен у двојезичном издању Нобеловог комитета, под насловом «Нобелевская лекция 1987». На енглеском језику објављен је у преводу Бари Рубина (Barry Rubin), под насловом «Uncommon Visage», да би нешто касније био уврштен у збирку *Туга и разум* («On Grief and Reason»).

У уводном делу овог свечаног говора аутор није пропустио да исказе своје идејно-политичко полазиште, као човека-појединца (тј. индивидуалца), који задовољство живота налази пре у приватности, него у друштвености. Он истиче да се од заједништва удаљио

«и в частности от родины, ибо лучше быть последним неудачником в демократии, чем мучеником или властителем дум в деспотии (...)».

Истовремено Бродски овде даје свој избор песника који су завредели Нобелову награду, али је из разних разлога нису добили: Мандельштам, Цветајева, Ахматова, са једне стране, а са друге – Фрост и Одн.

Надаље, лауреат изражава своје чврсто програмско убеђење да уметност управо и јесте сведочанство посебности, издвојености човековог живота у свемиру:

«Если искусство чему-то и учит (и художника в первую голову), то именно частности человеческого существования. Будучи наиболее древней – и наиболее буквальной – формой частного предпринимательства, оно вольно или невольно поощряет в человеке именно его

ощущение индивидуальности, уникальности, отдельности – превращая его из общественного животного в личность».³⁵⁴

Према поимању Бродског уметност у целини, а поезија понаособ, «обраћа се човеку тет-а-тет, ступајући са њим у директне односе, без било каквог посредника».

«Многое можно разделить: хлеб, ложе, убеждения, возлюбленную – но стихотворение, скажем, Райнера Марии Рильке», - убеђен је нобеловац Јосиф Бродски.

Дакле, по схватању Бродског, уметност је не само највиша форма сентименталне едукације, већ и моралне, јер чини појединца бољим и способним да се одупре спољашњим историјским притисцима. То другим речима значи, да књижевност, односно поезија, може да промени саму природу људске врсте. Човек који чита, за разлику од оних који то не чине, способан је да у себи развије осећај за индивидуализам, а самим тим и алтруизам. Уметничка дела, књижевност и поезија, по мишљењу Бродског, обраћају се човеку директно, лицем у лице, без посредника. Књижевност човеку помаже у одређењу времена свог постојања, да се издвоји из гомиле и избегне понављања. Понављање у књижевности није ништа друго до «клише», што је основна разлика између књижевности и живота, - сматра Бродски.

Човек каквог замишља Бродски је индивидуалиста, који се наслања на самог себе и сам формира своје мишљење, независно од других. Из масе га издваја читање књига. Човек који за сабеседника бира књигу, постаје једнак писцу са којим успоставља комуникацију, јер је књига, сматра Бродски, «далеко поузданији саговорник од пријатеља или вољене жене».³⁵⁵ Према Бродском, праведно друштво било би једино могуће ако би властодршци више читали. Занемаривање књига је, - по мишљењу Бродског, већи злочин од њиховог спаљивања и прогонства оних који су их написали.

Оно што се дешавало у Русији у првој половини XX века, било је остваривање политичке доктрине на рачун невиних жртава. Они који су читали Дикенса, Достојевског, Флобера и друге писце-хуманисте сигурно не би никоме

³⁵⁴ Сви цитати из овог есеја цит. према издању: *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001.

³⁵⁵ Исто, стр. 49.

нанели зло. Бродски прави разлику између образовања и читања, као два различита процеса. Писмен човек може да почини зло, па као примере наводи Лењина, Стаљина, Хитлера, Мао Це Тунга, који су били писмени, али да су више читали њихови злочини се, можда, не би ни десили. Овако категорично изражени ставови доста су дискутабилни. Исто се односи и на следећи став Бродског: да заслуга за обнављање руске културе припада његовој генерацији, рођеној у време Хитлера и Стаљина, генерацији која је успела да заустави машине фашизма и стаљинизма од потпуног уништења руског човека. А то је управо генерација која је читала много, тражећи излаз из безнадежног сивила стаљинистичке државе. Критичари ће овде приметити да је тешко прецизно одредити о коме је то песничком поколењу (поименице) реч, те да је незахвално одређивати овакве и сличне примате.

Књижевност, каже Бродски, развија код човека осећај за естетско, «а свака нова естетска реалност утврђује код човека, његову етичку реалност».³⁵⁶ Што је богатије естетско искуство индивидуе, то је истанчанији њен укус. Према томе, - закључиће Бродски - «естетика је мајка етике».³⁵⁷ Нагласимо још да је на исти, високи пиједестал стављен и *језик*, следећим карактеристичним исказом:

«Песник је средство постојања језика».

Реч на банкету у Стокхолму

У овом кратком и очигледно наздравичарском тексту («Речь И. Бродского на банкете в Стокгольме», 1987), изговореном 18. децембра 1987. године на пријему приређеном у стокхолмској Градској кући у част добитника Нобелове награде, црвена нит је општост и недељивост људског постојања под истим небеским сводом, без обзира на вештачке препреке: државне (границе), природне (Балтичко море) и идеолошке разлике. Бродски се присећа младости и чежњивих погледа на недалеку «другу обалу», пут Шведске... Он сетно поентира како «тај простор, при том, није био отворен». Дакако, овде је реч о једном од свеprisутних песникових мотива – људској слободи / неслободи.

³⁵⁶ Исто, стр. 47.

³⁵⁷ Исто, стр.47.

Бродски даље варира на вечну поетолошку тему: *о смислу поетског стваралаштва*, трагу које оно оставља у временском и просторном бескрају. У свом аутопоетичком исказу Бродски се служи оригиналним, директним поређењем: своје дело у контексту доделе Нобелове награде види онолико постојаним, колико је трајан и облутак из леденог доба, загубљен у огромном мору литературе. У погледу *значаја и улоге поезије* у људском животу лауреат је очигледно *уздржан*. Он сматра да је основни проблем у њеној слабој распрострањености: «Током читаве писане историје човечанства аудиторијум песника је ретко прелазило 1% становништва», - констатује Бродски.

Знамо да је Јосиф Бродски био велики скептик у погледу могућности сврсисходне делатности организованог људског колективитета, додуше посебно оног насилног. Отуд можда и парадоксално звучи његова вера у потребу *окупљања песника* око «резиденција знања», што ће рећи универзитета и академија, онако како су се песници антике или ренесансе окупљали око резиденција својих мецена (власти).

Подсећајући се речи једног свог «америчког сабрата» (кога не именује, али препознајемо да је реч о нобеловцу Вилијаму Фолкнеру (William Faulkner) да «Човек може не само све да савлада – већ и да победи», Бродски није тако категоричан, али изражава уверење да човек који чита песме постаје «духовно јачи».

Занимљива је последња реченица овог есеја у којој Бродски, алудирајући на геополитичке локусе Петрбурга и Стокхолма, изражава уверење да је он лауреат «по песничкој правди».³⁵⁸

Мачје «мјау»

Мачје «мјау» («A Cats Meow», 1995) је есеј на тему уметности уопште, песничке посебно. Овај текст је, у ствари, беседа коју је Бродски прочитао на симпозијуму организованом од стране Фонда за креативност и менаџмент (The Foundation for Creativity and Management) у Зермату у Швајцарској, јануара 1995.

³⁵⁸ *Речь Иосифа Бродского на банкете – чествовании нобелевских лауреатов*, Русская мысль, № 3704, 1987, 19. декабря, стр. 16.

године. Први пут је штампан у збирци *Туга и разум* (1995), а на руском језику објављен је у часопису «Иностранная литература», 1997. године («Кошачье «мяу» 1995).

Тешкоће у одређивању значења «стваралачке способности», према Бродском, садржане су у речи «create», што значи стварати, која је по његовом мишљењу узвишенија варијанта глагола «to make», односно чинити. Бродски овде медитира на тему свесног и несвесног у уметничком стваралаштву. Он у својој контемплацији полази од идеје да ниједан уметник у процесу свог рада није свестан да ли само једноставно ради, или пак ствара (креира). Уметник може у различитим стадијумима процеса стварања бити понесен емоцијама, он може предосећати да је дело на коме ради у потпуности ново и аутентично, али последња реалност за њега је увек не коначно дело, већ сам стваралачки процес.

Тај стваралачки процес је кључан за уметника, који у том процесу сазрева и пролази кроз различите стадијуме стваралачких мука и узбуђења. Дакле сам процес, - према Бродском, има преимућство над коначним резултатом. Тај коначни резултат, продукт је пуког случаја. Уметник је и пре коначног реализовања дела у могућности да види или замисли оно што још није оваплоћено у стварности, а то је управо она црта коју зовемо креативност. Свака способност, «ability» произилази из покушаја који, ако је довољно успешан, може да увери уметника, творца у његове властите способности, - рећи ће Бродски. Покушај је, међутим, - сматра он, највећи непријатељ уметника:

«Понятие «способность» происходит из опыта. Теоретически, чем больше наш опыт, тем уверенее мы можем чувствовать себя в своей способности. На самом деле (в искусстве и, я думаю, в науке) опыт и сопровождающее его знание дела – злейшие враги создателя».³⁵⁹

Другим речима, Бродски се придржава становишта да што је уметник био успешнији у претходним подухватима, то му је теже да се прихвати новог пројекта.

Када је реч о уметности, стваралачки (креативни) процеси подразумевају непредвидивост. Уметник је свестан својих идеја, још док оне лебде у ваздуху, док још нису материјализоване. Сваки уметник, а самим тим и песник, мора да на

³⁵⁹ Исто, стр. 249.

својој лири свира сваки дан. Другим речима, песник чији је основни инструмент језик, да би опстао, мора непрестано да развија и усавршава свој језик. Варирајући на тему «мука стваралаштва», Бродски тврди да и највећи геније и најобдаренији уметник, пролази кроз сушне периоде у процесу стварања уметничког дела. Када је реч о песнику, он увек мора да почиње испочетка, да сваком празном листу папира укаже нову шансу, да проширује своје поље прогреса и иновације. «Стваралачке способности» не зависе само од квалитета људске делатности, већ и од самог својства материјала. Шта је онда старије - творац или материјал? - пита се Бродски. Само онај ко је имао посла са материјом на почетку, сматра се Творцем, јер Бог једини ствара из ничега. Ту се, сматра Бродски, и налази извор «стваралачких способности». Овде се Бродски приближава романтичарској идеји о песнику као другом творцу, сличном Богу. Материји се уметник приближава силом своје воље, отуда и сви разговори о божанској интервенцији.

Поезија, као мацје мјаукање у том смислу је нешто срећнија, и то само зато што је језик прва информација неживог о себи. Према Бродском, песник може да сагледа свет само из свог угла, што га наравно ограничава. Насупрот песнику, песма коју он ствара је неограничена, она га надживљава. На крају, Бродски закључује да је према томе уметност, а самим тим и поезија, бесмртна.

О лектири Бродског, његовим узорима и инспирацијама великанима из светске књижевности, као и ставовима према уметности уопште, писано је доста у критичкој литератури, али то не може бити у ужем видокругу наше студије.³⁶⁰

В. ЕСЕЈИ НА ТЕМУ ПОЛИТИКЕ И ОПШТИХ ДРУШТВЕНИХ ПИТАЊА

Бродски се, наравно, није бавио политиком у ужем смислу речи, мада је у егзилу имао честе јавне наступе и, што је још значајније, писао текстове на политичке и општедруштвене теме, бавио се социјалном, геополитичком и

³⁶⁰ Међу најкомпетантнија истраживања ове проблематике свакако спада систематска анализа Миливоја Јовановића: *Јосиф Бродски или певање столећа*, Предговор књизи Јосиф Бродски, *Изабране песме*, Београд, СКЗ, 1990, стр. 7-72.

економско-политичком проблематиком. А као што смо већ могли приметити, дотицао их се и у есејима о књижевности. Разумљиво, број есеја на тему политике и општедруштвених питања је мањи од оних на књижевне теме.

Политичке теме су Бродском углавном служиле као подлога за покретање неког много важнијег *етичког питања* у друштву.

Као жртва ауторитарног система, његове политике, врло често је настојао да укаже на његове погубне последице по слободу човекове личности.

Бродски је сматрао да сваки систем вредности, који је наметнут од стране друштва као неприкосновен, гуши слободу појединца и излаже га опасности. У совјетском друштву и друштвима са сличним системом, појединац има две опције: бити *за* или бити *против*. Бити *ни за, ни против* у тоталитарном систему у ствари подразумева - бити против. Циљ сваког тоталитарног друштва је наметање сопственог система вредности и гушење индивидуализма, оног сопственог, аутентичног у сваком човеку.

Оно против чега Бродски подиже глас јесте *зло* у човеку и свету, *зло* као вечита опозиција *добра*. За *зло* као и за *добро* у свету, одговоран је појединац. У свом просуђивању Бродски полази од идеје Достојевског да је у сваком човеку биолошки усађено *и добро и зло*, те да ниједна од ове две категорије не побеђује. Човек се слично клатну само њише између добра и зла.

Писац је усамљени путник

Есеј под насловом *Писац је усамљени путник* («Писатељ - одинокий путешественник») Бродски је написао у облику отвореног писма. 1972. године на захтев «The New York Times-а», на руском језику, да би одмах био преведен на енглески језик. На руском језику есеј је први пут објављен 2000. године у часопису «Звезда».

У овом свом првом есеју објављеном у Америци, Бродски подсећа читаоца да је «човек радикално зао». Ако је судити према историји, крвавим ратовима и неправдама, онда је сасвим јасно, - тврди Бродски да «у сваком од нас седи убица,

и да нас само случајне околности спасавају».³⁶¹ Бродски своје аргументе заснива на премиси о томе да уколико и треба нешто мењати у друштву, онда треба променити нас саме. Политичке идеје о променама у свету су чиста заблуда, - сматра он и додаје:

«Я не верю в политические движения, я верю в личное движение, в движение души, когда человек, взглянувши на себя, устыдится настолько, что попытается заняться какими-нибудь переменами: в себе самом, а не снаружи. Вместо этого нам предлагается дешевый и крайне опасный сурогат внутренней человеческой тенденции к переменам: политическое движение, то или иное. Опасный более психологический, нежели физический. Ибо всякое политическое движение есть форма уклонения от личной ответственности за происходящее».³⁶²

Одговорност друштва почиње са одговорношћу појединца, политичке партије, а покрети су само маске којима се појединац штити од било какве личне одговорности. Човек је по природи склон да, борећи се са *злом*, себи аутоматски придодаје епитет носиоца *добра*. Човеку је дато да бира између зла и добра, тако да би требао да се определи за *добро*, уместо да и сам постане носилац зла.

Бродски је у Совјетском Савезу само желео бити писац, слободан и независан од било каквих политичких удружења, Савеза писаца, синдиката и других партијски мотивисаних заједница, на шта у то време власти нису гледале благонаклоно. Као припадник генерације шездесетих, Бродски се са стидом и болом сећао Мађарске револуције против совјетске власти, као и интервенције Варшавског пакта у Чехословачкој, 1968. године. Ти догађаји су, по његовом мишљењу, значили трагедију, и то не толико политичку, колико метафизичку. Тада је већини постало јасно да се не ради о политици, већ о новом светском поретку. Та спознаја за Бродског и његове пријатеље била је предуслов за тражење нових путева у књижевности, где би се «ми» убрзо распадало на «ЈА». Бродски на крају закључује, како је писац усамљеник, а друштво је увек било у већој или мањој мери непријатељ за појединца.

Размишљања о ђавољем семену

³⁶¹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр. 64.

³⁶² Исто, стр 65.

Бродски наставља да медитира о проблему *зла* у друштву у есеју *Размишљања о ђавољем семену* («Размышления об исчадии ада», 1973). То је још један есеј из 1973. године који је написао на руском језику. Објављен је први пут у енглеском преводу под насловом «Reflection on a Spawn of Hell» у часопису «The New York Times Magazine». Есеј је објављен на руском језику 2000. године у часопису «Старое литературное обозрение».

Овај есеј се бави Стаљином и стаљинизмом са становишта моралних ефеката, који су они имали на совјетско друштво. По мишљењу Бродског, стаљинизам је био не само метод управљања, већ и својеврстан систем мишљења, који је након толико година власти морао оставити последице у друштву. Тај систем мишљења резултат је скоро тридесетогодишње владавине Стаљина, његове свеприсутности, која је у совјетском друштву постала својеврстан феномен. Идеја живота без Стаљина многим је била непозната, јер, како каже Бродски:

«Люди взрослели, женились, разводились, рождали, старались, умирали - и все время у них над головой висел портрет Сталина».³⁶³

Стаљин је у име партије градио друштво и за све то време спроводио своју диктатуру.

«Он убивал жертв и их палачей. Потом он начал убивать целые категории людей – выражаясь его же языком: классы».³⁶⁴

Постало је нејасно, закључује Бродски, ко убија, а ко гради. Број људи убијен за време Стаљина, као и број концентрационих логора изграђених у Совјетском Савезу, надмашује број оних из Трећег Рајха. Зато Бродски децидирано тврди да је «руски стаљинизам највећа манифестација зла двадесетог века».³⁶⁵

У време стаљинистичког режима више се није знало ко прави *зло*, а ко чини *Добро*. Ове две категорије у време Стаљина изгубиле су примарну вредност и постале нешто између, *ни зло, ни добро*. Оне су се, по мишљењу Бродског, спојиле у једно - у смислу «лоше је, али у суштини то је добро».³⁶⁶ Успех тоталитарног друштва заснован је на исконској потреби људског рода за ослобођењем од сваке

³⁶³ Исто, стр. 77.

³⁶⁴ Исто, стр. 78.

³⁶⁵ Lev Loseff, Joseph Brodsky: A Literary Life. Translated by Jane Ann Miller, New Haven & London, Yale University Press, 2006, pp. 235.

³⁶⁶ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр. 78.

одговорности. О томе сведочи пасивност у одговору на катастрофе које су задесиле људски род. Бродски није сигуран да је смрт Стаљина истовремено значила и смрт стаљинизма. Бродски не верује у потпуну дестаљинизацију, сматрајући да би она могла бити могућа само и једино ако се промене методе управљања.

О тиранији

Есеј под насловом *О тиранији* («On Tyranny»; рус. «О тирании») Бродски је написао 1979. године на енглеском језику, а објављен је у часопису «Parnassus». На руском језику објављен је у часопису «Искусство кино», 1990. године.

У овом есеју Бродски покушава да пренесе поруку да савремени диктатор није ништа друго до одраз масе, јер је и он сам део масе, потиче из масе. Проблему тираније (наравно не класичне, већ новије) Бродски је доста простора посветио и у својој поезији. Као типичну илустрацију наведимо стихове "Anno domini". По мишљењу Бродског тиранија је омражени вид државне управе. Бродски сматра да тиранија у спрези са олигархијом и охлократијом чини најгору форму државне управе. Комбинација тираније, као апсолутне владавине појединца, олигархије – као владавине мањине и охлократије - као владавине руље, у Совјетском Савезу, показала се у пракси, кад је политичка партија (олигархија или владавина неколицине, на челу са Стаљином) формирала тиранију, наравно савременог доба.

Бродски сматра да тиранија постаје оруђе политичке партије, она се сама стапа са политичком партијом, а тиранин, постављен на врх политичке партије, управља и контролише животе маса. Једно од друштвених зала које рађа тиранија је досада, јер тиранин је, по мишљењу Бродског, углавном онај ко води испразан, досадан живот. Једино чиме је тиранин преокупиран је како очувати власт, како сачувати статус кво. Болест и смрт су једино заједничко што тиранин има са својим потчињенима. Смрт тиранина не значи истовремено и смрт саме тираније, јер ће старог заменити нови тиранин, и све ће остати као и пре. Бродски ову тезу поткрепљује сопственим искуством, јер је у Совјетском Савезу живео за време када су на власти била три лидера - Стаљин, Хрушчов и Брежњев. Иако је Стаљин био окрутнији од свих, Брежњев је ипак најтипичнији представник тиранина, а за време

његове владавине је Бродски био приморан да напусти земљу. Лав Лосев у својој књизи *Покушај књижевне биографије Јосифа Бродског*, описује Брежњева као сасвим обичног и ни по чему посебног диктатора:

«...Unlike Lenin, he was not obsessed with an idea, unlike Stalin, he was not especially Machiavellian or cruel, unlike Khrushchev, he never played the capricious paterfamilias». ³⁶⁷

«За разлику од Лењина, он (Брежњев) није био опседнут идејом, за разлику од Стаљина, он није био посебно макијавелистички настројен или окрутан, супротно Хрушчову, никада није играо улогу каприциозног патер фамилијаса». (Превод Ј.Ф.Л)

На писмо, које му је Бродски послао пред одлазак из земље 1972. године, Брежњев никада није одговорио, јер га вероватно никада није ни примио.

Бродски је мишљења да савремена тиранија није тиранија једног човека, те да у данашње време углавном имамо посла са тиранијом партије која је «једноставно индустријски производи тираније» ³⁶⁸. Циљ политичких партија у двадесетом веку, - према Бродском, садржан је у њиховом ширењу, а једини начин да то постигну је путем укидања индивидуализма, као и бирократизацијом. Тоталитарно друштво, по мишљењу Бродског, даје својим жртвама осећај привидне демократије, лажне равноправности:

«Это равенство опирается не на взаимное уважение, как на Западе, где мы стараемся изолироваться от соседа. [...] Но то время как западная демократия опирается на выражение мнения со стороны отдельного человека, здесь существует «демократия общего знаменателя». ³⁶⁹

Насупрот демократији, која промовише индивидуалност, по тиранију је појава индивидуализма у маси опасна, нарочито за оне који је промовишу. Тиранија се бави организовањем живота у друштву, а ваља признати да то чини много боље него демократија. У ту сврху јој служе разгранате и контролисане партијске институције. Аутор на крају закључује да је ипак, и поред све контроле коју има у друштву, за тиранију и тиранина највећи сан да сваког појединца учини својим сопственим бирократом.

³⁶⁷ Lev Loseff, *Joseph Brodsky: A Literary Life*. Translated by Jane Ann Miller. New Haven & London, Yale University Press, 2011, pp.144.

³⁶⁸ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 90.

³⁶⁹ Иосиф Бродский, *Большая кинга интервью*. Москва, Захаров, 2000, стр. 501.

Писмо председнику

Идеју да је човек принципијелно зао, а да је држава само израз тога зла Бродски развија у отвореном писму бившем председнику Чехословачке - Вацлаву Хавелу, као одговору на његово предавање, одржано на Универзитету Џорџ Вашингтон, априла 1993. године. Песник је одговорио под насловом *Писмом председнику* («Letter to a President»), објављеном у «The New York Reveiw of Books», 27. маја 1993. године. Ово отворено писмо је под измењеним насловом – *Посткомунистички кошмар: Размена мишљења* («The Post-Communist Nightmare: An Exchange») у истом виду прештампаано фебруара 1994. године. На руском је прво изашло 1996. године у часопису «Знамя».

У овом свом публицистичком тексту Бродски ступа у отворену полемику са Хавелом, који налази оправдање за реакције пријатеља и познаника, који су га у време кад је важио за «државног непријатеља» избегавали из разлога «неудобности» (енгл. inconvenience). Хавел је разлоге за њихове реакције правдао овако:

«They knew that if they stopped and talked with me, they would feel compelled to apologize for not openly defying the regime too, or to explain why they could not do it, or to defend themselves by claiming that dissent was pointless anyway. [...] Another reason for their behaviour was the fear tht the police were following me, and that they merely talking to me would cause them complications».³⁷⁰

«Они су знали да ће, ако се зауставе и разговарају са мном, бити принуђени да ми се извине што се нису отворено супротставили режиму, или да ми објасне зашто то не могу да ураде, или да се бране тиме да је неслагање свакако било бесмислено. Други разлог за њихово понашање био је страх од полиције, која ме је пратила, па би због обичног разговора са мном могли имати компликације».(Превод Ј.Ф.Л.)

Бродски налази овакво резонување погрешним, он сматра да су пријатељи и познаници просто «отписали» Хавела, вођени својим личним интересом, који им омогућава да се прилагоде новом друштву, не на своју штету, већ из чистог самољубља.

Са друге стране, Хавел узима себе за пример, како би показао да се демократске државе односе према државама у «посткомунистичком» уређењу са

³⁷⁰ Havel Vaclav *The George Washington University*, Washington, DC., April 22. 1993.
<http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val> 3/3/2015

истом дозом «непријатности», као што су се некад његови познаници односили према њему. Хавел сматра да демократски Запад види велике невоље посткомунистичких друштава у национализму, ксенофобији и лошој интелектуалној клими. Комунизам, као врста тоталитаризма, сматра Хавел, продирао је у све области живота и самим тим утицао на људско понашање. Након распада комунистичког блока распале су и све вредности које су у њему промовисане. Сасвим је природно да после толико година живота у комунистичком систему човек није у стању да се аутоматски промени и прилагоди.

Насупрот Хавелу, који пад комунизма види као политички проблем, Бродски на њега гледа шире, види га као проблем људске расе, као људски негативни потенцијал:

«Не мне вам объяснять, что то, что вы называете «коммунизмом», было человеческим падением, а не политической проблемой. Это была человеческая проблема, проблема нашего вида, и потому она имеет затяжной характер».³⁷¹

Хавел сматра да је комунизам зауставио историју и природан развој земаља у којима је био на снази. Док су се демократске земље Запада континуирано развијале, у миру и просперитету, на другој страни, земље Истока, захваљујући социјализму / комунизму доживљавале су скоковите мене. Највећи непријатељ комунизма, према Хавелу, увек су били индивидуализам, различитост и слобода. Рушилачки менталитет комунизма успео је да ослаби и уништи комплексне културне и ломљиве социјалне структуре, грађене кроз векове. Уништавати је лако, сматра Хавел, али је много теже градити оно што је једном уништено.

Насупрот Хавелу, Бродски сматра да је у XX веку у свету уопште дошло до «антрополошког пада». Без обзира на то шта је тај пад изазвало, државу би, - понавља он, своје раније убеђење, требало градити на претпоставци да је човек зао. Против зла у људима требало би се борити просвећивањем, «јер вас таквим није учинило затвореничко искуство, већ књиге које сте прочитали».³⁷² Он сматра да Хавел као председник државе може да подстакне просвећивање своје земље, које ће истиснути егоизам и лош укус, изворе сваког зла. На крају Бродски закључује:

³⁷¹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 177.

³⁷² *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 180.

«Ибо не существует другого противоядия от пошлости человеческого сердца, кроме сомнения и хорошего вкуса... Если отрицательный потенциал человека ярче всего проявляется в убийстве, его положительный потенциал лучше всего проявляется в искусстве».³⁷³

Зашто Милан Кундера је неправедан према Достојевском

Промене у Европи, посебно у Источној Европи крајем XX века, биле су драматичне. Распад Совјетског Савеза и стварање нових независних држава многи су Европљани дочекали са оптимизмом. Још у току седамдесетих и осамдесетих година прошлог века ревитализована је идеја о приближавању земаља Средње Европе. Идеју су подржавали и промовисали многобројни истакнути европски интелектуалци, укључујући ту и оне који су припадали совјетском блоку. Тај концепт забрињавао је совјетску страну, јер је схваћен као изразито антисовјетски.

Концепт Средње Европе појавио се као изазов Источној Европи, и при том је обједињавао многобројне источноевропске интелектуалце, међу којима су се посебно истицали: Чеслав Милош, Милан Кундера, Данило Киш и други истакнути писци. Многобројни руски интелектуалци противили су се овом политички мотивисаном концепту Европе. Чак и они руски писци, који су били против совјетског система били су противници овог концепта. Међу њима је био и Јосиф Бродски.

Есеј *Зашто је Милан Кундера неправедан према Достојевском* («Why Kundera was Wrong about Dostoyevsky») објављен је у *The New York Times Book Review*» 1985. године. Овај публицистички текст Бродског представља одговор на Кундерин есеј *Увод у једну варијацију* («An Introduction to a Variation»). Руска верзија овог текста изашла је већ следеће, 1986. године насловљена као «Почему Милан Кундера несправедлив к Достоевскому».

Бродски овде стаје у заштиту Достојевског и културних вредности Русије. Достојевски је Кундери послужио само као платформа за развијање опозиције Исток - Запад. Према Кундери, свет из кога Достојевски долази је свет емоција, за разлику од Западног света, где је све рационално и засновано на разуму.

³⁷³ Исто, стр. 180.

Године 1968, када је војска Варшавског пакта окупирала Праг, Кундера је замољен да напише драмску адаптацију романа Достојевског *Идиот*. Он је то одбио, под изговором да му је страна руска сентименталност. Позивао се на аргумент да код Руса «сваки осећај постаје апсолутна вредност и апсолутна истина».³⁷⁴ По мишљењу Кундере, Достојевски је типичан представник руског писца чији су романи препуни «ломова, хистерије и агресије».³⁷⁵ Међутим, Бродски тврди управо супротно - да су та осећања код Достојевског «високо рационална и углавном су усвојена са Запада».³⁷⁶

Бродском је, осим напада на Достојевског, у Кундерином есеју нарочито сметало инсистирање на концепту антагонизама Истока и Запада. Бродски сматра да је Кундера, слично многим источноевропским писцима, постао жртва геополитичког одређења своје властите судбине – живота на размеђу између Истока и Запада. Као противник концепта Средње Европе, Бродски је одбијао да прихвати политичку поделу културе на западну и источну. За њега култура и културне вредности, такве као што су: језик, књижевност, уметност - не смеју бити ограничаване било каквим политичким системом вредности.

Шта види месец

Своје прогнозе прерастања европске економске заједнице у Европску унију Бродски је дао у есеју из 1992. године, под насловом *Шта види месец* («What the Moon Sees»), који је написао на енглеском језику, а објавио у «Yale Review». Руски еквивалент први пут је штампан 2001. године, у часопису «Старое литературное обозрение», насловљен као «Что видит луна?».

Будућност Европе у наредном миленијуму Бродски види суморно, због неумитне реализације идеје о Европској унији. Он не крије своју скепсу и критички став према овој будућој творевини, чије формирање диктирају меркантилни разлози. Потребне стварања Европске уније засноване су, по његовом мишљењу, на монетарној основи. Крајни циљ уједињења европских земаља није ништа друго до

³⁷⁴ Цит. према: Lev Loseff, *Joseph Brodsky: A Literary Life*. Translated by Jane Ann Miller. New Haven & London, Yale University Press, 2011, pp. 209.

³⁷⁵ Исто, стр. 209.

³⁷⁶ Исто, стр. 209.

експанзија европског и међународног финансијског тржишта. То уједињење има смисла и користи само за банке, јер ништа на свету нема тако светлу будућност као новац. Стварањем Европске уније посебно ће профитирати Deutsche Bundesbank, чији је једини циљ да своје клијенте задужи, што је према Бродском, много лакши облик окупације од ратне. Бродски ту окупацију овако образлаже:

«Вся красота оперы под названием Объединенная Европа состоит в том, что она спонсирована наиболее склонными из нас, если верить анналам, к убийству – потомками Вотана. Никто не напевает и настаивает эти мелодии с большим вкусом, чем клиенты Deutsche Bundesbank, которого наконец, осенило, что заганыть соседы в долги - гораздо более верная форма оккупации, нежели ввод войск».³⁷⁷

Нови вид немачке окупације ће много безболније извршити банке. Бродски сматра да ће формирање Уније европских земља за последицу имати «колосалну културну реорганизацију».³⁷⁸ Под овим он подразумева повећање полиглотије, што неће бити од користи ни за европске језике, нити за европску књижевност, а што ће за последицу имати «губљење националних књижевности и националног читаоца».³⁷⁹ На крају, Бродски катастрофично закључује да ће стварање Европске уније означити и крај демократије, за коју су се борила многа покољења.

Поглед са вртешке

Есеј *Поглед са вртешке* («Взгляд с карусели») Бродски је написао на руском језику, а објављен је у часопису «Курьер Юнеско», 1990. године. У овом есеју, слично претходном, посвећеном будућности Европске уније, Бродски размишља о будућности света на крају миленијума. Ни у овом есеју аутор нам не даје слику светле будућности. Он будућност, односно крај миленијума, види у нужној промени поретка ствари, која ће се одразити у сукобу радикалног муслиманског света и света хришћанства.

Бродски предвиђа да ће Европа израсти у финансијско чудовиште, а финансијско-економски рат и окупација ће водити ка великим задужењима држава. Што је сложенија мапа света, каже Бродски, то је већа потреба за њеним

³⁷⁷ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 206.

³⁷⁸ Исто, стр. 206.

³⁷⁹ Исто, стр. 206.

упрошћавањем, а том упрошћавању ће, по његовом мишљењу, допринети крвави верски и етнички ратови. Трећи светски рат би се, према Бродском, водио на економском пољу и у борби за освајање тржишта, углавном између Европе и Сједињених Америчких Држава. Он сматра да ће земље бившег Источног блока, ослобођене од комунистичких режима, постати финансијски зависне од финансијски напредних европских земаља, а посебно од Немачке.

У овом свом тексту аутор сагледава и перспективу Русије, чију будућност види у борби за «нове уставне норме и за очување територијалних параметара».³⁸⁰ Бродски је забринут за обим проблема са којима се суочава савремена Русија, а који се не могу решити преко ноћи. Њихово решење, сматра Бродски, једино се може наћи у новој методологији управљања и увођењем нових демократских реформи.

У свету новог миленијума, по мишљењу аутора, револуције неће бити довољне за решавање конфликта, па у том смислу ниједна идеологија неће бити ефективна, нити доминантна. Сиромаштво и пренасељеност «трећег света»³⁸¹ биће подстрек за економску емиграцију / имиграцију, а самим тим постаће и извор јефтине радне снаге и економске експлоатације развијених западних економија. Такав свет, заснован на политичко-финансијској контроли Запада, највише ће штетити земљама «трећег света», чији ће становници - у очајној потрази за слободом, просперитетом и стабилношћу - преплавити земље Запада. Стварање праведнијег света је, по Бродском, мало вероватно, бар у ближој будућности. То је тешко достижан циљ, јер ће свет будућности, онако како га он види, бити много равнодушнији и егоистичнији према невољницима од света који нам је сада познат.

Стање које ми називамо изгнањем

Тему миграције и егзила Бродски наставља у есеју *Стање које ми називамо изгнањем* («The Condition we Call Exile», 1987).

³⁸⁰ Исто, стр. 135.

³⁸¹ Израз «трећи свет» створен је у току хладног рата и означавао је све земље које нису чланице НАТО-а или комунистичког блока. Тај појам се данас углавном користи за земље Африке, Латинске Америке, Океаније и Азије.

Овај, есеј-реферат Бродски је написао поводом конференције организоване од стране Ветланд Фондације (Wheatland Foundation), на којој, због обавеза око пријема Нобелове награде, није могао учествовати. Објављен је у «The New York Times Review of Books» 1988. године, а на руском језику је изашао 1997, је у часопису «Иностранная литература», под насловом «Состояние, которые мы называем изгнанием».

Миграције и прогонства у савременом свету углавном имају за циљ прелазак из тираније, односно диктаторског друштва, у демократско друштво. Веома је мала разлика између статуса прогнаног писца, или, на пример, турског Gastarbeiter-a, - сматра Бродски. Јер у оба случаја се ради о људима који желе прећи из горег у боље. Демократско друштво омогућава изгнанику пре свега физичку слободу, оно ослобађа човека, али то не значи да је ослобођени човек у исто време и слободан.

Остварена физичка слобода самог прогнанника аутоматски не чини срећним, будући да у исто време и у новим околностима он постаје социјално безначајан. Разлика између писаца у изгнанству и других прогнанника је у томе што писац – као интелектуалац високе свести настоји да поврати свој значај у друштву. Бродски овде отворено говори о свом сопственом положају у егзилу и жељи да у новој средини стекне изгубљени ауторитет «првог момка на селу»:

«Но он также хочет быть первым парнем на злобствующей деревянке собратьев-эмигрантов».³⁸²

Аутор есеја одбија да себе издвоји од обичног Gastarbeiter-a, или избеглице, Он зато он прогонству не даје превише на значаја. За њега је оно најобичнији излаз из ситуације:

«Изгнание», в лучшем случае, охватывает сам момент отъезда, исключения; то, что за этим следует, слишком удобно и слишком автономно, чтобы именоваться термином, который предполагает вполне понятное горе».³⁸³

Па, ипак, за писца у изгнанству, насупрот другим прогнаницима, најтеже је раскинути са језиком. Прогнани писац у егзилу успоставља ближу везу са језиком, који постаје његова судбина. Према томе, како закључује Бродски, прогонство за

³⁸² *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 30.

³⁸³ Исто, стр. 34.

писца није политички, већ је оно пре свега прворазредни «лингвистички феномен».³⁸⁴

Примерак из колекције

Есеј *Примерак из колекције* («Collector's Item», 1991), објављен је први пут у «New Republic» 1992. године. Руска верзија као «Коллекционный экземпляр» изашла је 1995. године, у часописима «Новый журнал» и «Звезда».

У есеју је реч о познатом енглеско-совјетском двоструком обавештајцу Киму Филбију. Ако је судити према години када је текст написан, Бродски се у њему на неки начин «опрашта од хладног рата».³⁸⁵ У једној од својих посета Лондону Бродски је наишао на новине у којима је на целој насловној страни била репродукција совјетске марке са ликом Кима Филбија, испод које је писало «Херој Совјетског Савеза». Есеј је у целини прожет осећајем гађења према Филбију, коме је Бродски посветио педесет мањих поглавља. Ким Филби је био Енглец, који се бавио обавештајном (шпијунском) делатношћу. Скоро четврт века шпијунирао је за Совјетски Савез, да би тамо у егзилу провео остатак живота. Филби је, сматра Бродски, постао издајник, помало из наивности, а помало због цинизма, али није шпијунирао за новац, већ, што је најгоре, из свог сопственог убеђења. Свој презир према Филбију Бродски испољава у целом есеју. Он се недвосмислено ограђује:

«Я, например, всегда считал шпионаж наиболее смрадным из всех видов человеческой деятельности...».³⁸⁶

Поштанска марка са ликом Кима Филбија доказ је о високом положају који је Филби имао у Совјетском Савезу. По мишљењу Бродског, одлуку о штампању марке у време открављивања односа између Истока и Запада, највероватније је донео неко из Кремља. Како је Филби живео скоро четврт века у тој земљи, где је умро и сахрањен, поштанска марка са његовим ликом је синоним за његов надгробни споменик. Можда би Енглеска требала да одштампа маркицу на којој ће писати Ким Филби – издајник, саркастичан је Бродски.

³⁸⁴ Исто, стр. 35

³⁸⁵ Иосиф Бродский. *Творчество, личность, судьба*. Итоги трех конференций. Санкт-Петербург, Звезда, стр.31.

³⁸⁶ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 124.

Бродски се са лакоћом, на енглеском језику и наглашено ироничном тону, користи жаргоном, нарочито у деловима где говори о процесу шпијунске сарадње Совјетског Савеза и Запада, како би омаловажио овог омрзнутог Британца. Овај стил је коришћен посебно приликом баратања неким важним датумима и годинама као, на пример:

«What was so special about nineteen filthy-fine,» или «nineteen cementy», «nineteen sissy-through». Итд.

Аутор није ништа мање критичан и ироничан ни према некадашњој спољној политици Совјетског Савеза, коју назива опортунистичком, наводећи као пример споразум између Хитлера и Стаљина о подели Пољске. Прљаве шпијунске игре између влада / држава само повећавају њихову глад за информацијама. Према Бродском, парадокс шпијунаже састоји се у томе да што су бољи шпијуни, то је већа зависност од њих, и од информација коју они доносе. Међутим, Бродски у савременом свету не види перспективу за шпијуне, јер је «село постало глобално». Европа се више не може издати Азији. Рекли смо довиђења безбожном комунизму, одсад па убудуће ћемо само жалити за старим временима.

Сада већ знамо да су догађаји после смрти Бродског увелико демантовали ове његове прогнозе.

Писац у затвору

Есеј *Писац у затвору* («The Writer in Prison», 1995) један је од последњих, настао пред саму песникову смрт. У оригиналу есеј се појавио у периодичку «The New York Times Book Review». Руска верзија објављена је у часопису «Старое литературное обозрение», 2001. године, као «Писатель в тюрьме».

У овом кратком есеју Бродски сагледава положај писаца у недемократским системима, са посебним акцентом на Совјетски Савез. Писци-осуђеници су у XX веку постали нормална појава, тако да готово нема земље у свету која се у том погледу може сматрати изузетком. Међутим, када је реч о овој жалосној појави Русија је превазишла све. Са распадом Совјетског Савеза тај се тренд пренео на неке афричке и азијске земље.

Скоро по правилу писци из недемократских система бивају затворени због тога што се опредељују за једну од две политичке стране у конфликту. Постоји и ситуација када је писац у потпуности неутралан, па се упркос томе нађе у затвору.

Затвор, или концентрациони логор, за писца нису страна територија, већ својеврсно проширење простора. Према Бродском, делимично одузимање слободе, тј. затвор, много је гори од апсолутног одузимања слободе. Јер у апсолутном стању неслободе човек није чак у стању да њен недостатак региструје. Према схватању Бродског, писац иза решетака само наставља да дели незавидни положај свог народа. Сва дела настала у затворима и тамницама само потврђују да је зло дело људског ума и руку, тако да ниједан систем, изграђен од стране човека, није савршен, укључујући ту и сам систем угњетавања.

* * *

У **подгрупу политичких есеја** могли бисмо издвојити неколико претежно дидактичких текстова, који се тичу **општих друштвених и животних принципа и искустава**. Реч је о три беседе које је Бродски одржао на три америчка универзитета: Вилијамс колеџу (1984), Мичигенском универзитету (1988) и Дартмут колеџу (1989). Ови есеји нису високо оцењени од стране критичара. Штавише, по мишљењу многих, два есеја из збирке *Туга и разум*, са још неколико из исте збирке само су послужила да у њој попуне простор.

Свечани говор је текст беседе из 1984. године, која је објављена први пут под насловом «Misquoted Verse» (*Нетачни цитат*) у брошури Вилијамс колеџа «Williams College Hundred and Ninety-Fifth Commencement Address». Нешто касније је објављен и у «The New York Review». На руском језику се под насловом «Актовая речъ» појавио 1991. године у часопису «Юность». Овај говор ушао је у збирку есеја *Мање од јединице*. У њему је Бродски поново искористио прилику да се осврне на тему зла у друштву. Овога пута, међутим, тема зла није у спрези са политиком, већ је реч о њеној манифестацији у друштву и у животу уопште.

Ваља знати да је у САД традиција да на свечаностима поводом завршетка студија, говорници највише пажње посвећују конкретним темама и проблемима који се тичу будућности студената након завршетка школе, односно универзитета,

могућностима запошљавања, економској ситуацији у земљи и свету и слично. У говору о коме је реч, Бродски, по ко зна који пут, опсесивно скреће пажњу на свеприсутност зла у свету, категорије која је у потпуности ван наше контроле. Бродски каже:

«Жизнь устроена таким образом, что так называемое зло способно к практически повсеместному присутвию хотя бы потому, что склонно выступать в наряде добра. Вы никогда не увидите, как оно ступает к вам на порог с возгласом: Привет, Я Зло!».

Порука Бродског је, у ствари, песимистична: били ми спремни, или не, зло нас неће заобићи. Он сматра да се зло налази у човеку, у нама самима, а једина заштита од њега је неговање индивидуалности, самосталности у размишљању, оригиналности, па чак и ексцентричности. Наш критичар добро запажа како Бродски своју визију зла «преноси дипломцима Вилијамс колеџа у дидактичном модусу обраћања, покушавајући пре да их упозори, него уплаши».³⁸⁷ Човек се може супротставити злу једино тако што ће га отрпети, метафорички речено, окренути му други образ. То истовремено не значи да се покоравимо злу, већ да ће зло исцрпено покушајима да нас сломи, одустати. Зло се једино може уништити ако се на њега не одговара злом.

Есеј *Говор на стадиону* – текст је беседе коју је Бродски прочитао пред студентима-дипломцима Мичигенског универзитета, децембра 1988. године у Ан-Арбру. Исте године је и први пут објављен под насловом *Неколико савета* («Some tips»), у периодику «Michigan Today». На руском језику као «Речь на стадионе» објављен је у часопису «Звезда», 1997. године. Овај есеј касније је укључен у зборник *Туга и разум*.

Говор на стадиону је носталгично сећање Бродског на време проведено у Ан-Арбору, када је 1970-тих и раних 1980-тих радио као гостујући професор на Мичигенском универзитету. И овај есеј је више дидактичке и саветодавне природе. Бродски у есеју издваја неколико кључних чинилаца битних за моралан живот. Наравно, он на почетку беседе обавештава присутне да оно што ће од њега чути

³⁸⁷ Бабић Драган, *Беседе дидактике и упозорења: Јосиф Бродски у обраћању студентима*. Нови Сад, Поља, број 492, март, 2015, стр. 134.

јесу само савети, «врх неколико ледених санти, ако би се тако могло рећи, а не Синајска гора».³⁸⁸

Бродски подвлачи да он није Мојсеј, те да публика нису старозаветни Јевреји, а да савети које ће од њега чути јесу само део његовог животног искуства.

Од укупно шест савета, Бродски као први издваја развијање језичких способности (лепо изражавање), поштовање родитеља, уздање у самог себе, скромност, избегавање приписивања самом себи статуса жртве и, на крају, праштање. Изгледа да је Бродски ипак желео да искористи свој песнички ауторитет, алудирајући на десет Божјих заповести и Библију. Очито да је први савет своје корене има исказу «У почетку беше реч». Бродски увек акценат ставља на језик, сматрајући га једном од главних естетских категорија. Зато и саветује присутним студентима да се према свом речнику односе као према свом банковном рачуну.

Други савет такође подсећа на једну од десет Божјих заповести (поштуј оца свог и мајку своју), али овога пута Бродски говори више из свог личног искуства. Сећајући се својих властитих родитеља, Бродски саветује своје слушаоце:

«...Старайтесь не восставать против них, ибо, по всей вероятности, они умрут раньше вас, так что вы можете избежать себя по крайней мере от этого источника вины, если не горя».³⁸⁹

Оно што Бродски осећа поводом својих родитеља је кривица, али и жалост, а највише туга. Зато он сматра да побуна против родитеља нема смисла, јер све што њима припада, припашће њиховој деци.

Наслањање на сопствене снаге, вера у себе, су према Бродском изузетни квалитети личности. Он студентима саветује да избегавају политичаре и да им не верују:

«... не столько потому, что они неумны или бесчестны, как чаще всего бывает, но из-за масштаба их работы, который слишком велик даже для лучших среди них...».³⁹⁰

Алтруизам, уздање у самог себе и хуманост спадају међу основне вредности појединца.

³⁸⁸ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 113.

³⁸⁹ Исто, стр. 114.

³⁹⁰ Исто, стр. 115.

Скромност је једна од врлина коју Бродски топло препоручује. Бити задовољан оним што имаш учили су стоички философи, а њихове препоруке је Бродски преузео за савет студентима. Бродски закључује да желети исто оно што и други поседују води до масовне продукције, која убија индивидуалност и аутентичност.

Бродски од срца саветује избегавање статуса жртве. Човек је склон да себи приписује статус жртве, најчешће како би оправдао неуспех у животу. Бродски је мишљења да је статус жртве једна од неизлечивих болести, те и да је се треба клонити по сваку цену. Он сугерише да је најважније стоички се понети у свакој ситуацији, те одолети поразу, без обзира на то колико тај пораз био тежак:

«Вообще старайтесь уважать жизнь не только за ее прелести, но и за ее трудности». ³⁹¹

Другим речима, у животу се треба радовати и онда када је горак и тежак.

Последњи савет који Бродски нуди јесте: ваља имати на уму да свет није савршен. Тај свет има своје лице и наличје, добре и лоше стране, па Бродски саветује:

«Старайтесь не обращать внимания на тех, кто попытается сделать вашу жизнь несчастной». ³⁹²

Исто тако као што се, - према његовом мишљењу, злу не вреди супротстављати злом, тако се треба опходити и према непријатељима, на њих не треба реаговати, већ их треба игнорисати.

Ипак, није све тако црно као што изгледа, рећи ће Бродски, да би своју беседу завршио уобичајеном жељом и надом да ће будућност његових младих слушалаца бити светла и успешна.

Есеј *Похвала досади* («Похвала скуке») такође је текст беседе, прочитане пред студентима колеџа у Дартмуту (Dartmouth College), јула 1989. године. Есеј је прво објављен под насловом *Употреба досаде* («Boredom's Uses») у периодичку „Dartmouth Alumni Magazine”. Под нешто измењеним насловом – *Похвала досади* («In Praise of Boredom») ушао је у зборник *Туга и Разум*. Есеј је у преводу на руски објављен у часопису «Знамя» 1996. године.

³⁹¹ Исто, стр. 117.

³⁹² Исто, стр. 118.

Ова беседа је трећа по реду у којој Бродски говори на тему *досаде*. Досада је стање које је свима, мање-више познато. Упркос томе што се често јавља у обичном животу, Бродски сматра да се ниједна ни природна ни друштвена наука не бави овим феноменом. Најбољи лек против досаде, која је производ механичког понављања, по мишљењу Бродског, јесте инвентивност и оригиналност. Примећујемо да је и против зла Бродски препоручивао сличан рецепт, те да досада има доста заједничког са злом, против кога се треба борити на исти начин. По аутору, непрестано стремљење према оригиналности, води прогресу, цивилизацијским искорацима.

Мада је за вођење истинског живота неопходно окретање оригиналности и инвентивности, Бродски ће рећи да ипак, уколико нас некад опхрве досада, – њој се не треба препустити, већ треба дотаћи само дно, како бисмо се што пре из осећања учмалости вратили у нормално стање. Досада је бесконачност времена и наша безначајност у њему, а та безначајност резултат је наше коначности. Бродски пред крај есеја поново даје савете шта чинити и како се одупрети досади. Један од најважнијих лекова против досаде је *страст*: «хладнокрвност препустите сазвежђима».³⁹³ И још две поуке: избегавати по сваку цену телевизију и веровати своме болу. На крају Бродски закључује да иако се можда некима учинило да је беседа о досади била прилично мрачна, она никако није инспирисана мраком. Као и у претходним беседама, Бродски своје студенте испраћа педагошко-дидактички весело, уз жеље за срећну будућност.

Г. ЕСЕЈИ НА ИСТОРИЈСКЕ ТЕМЕ

На историјске теме Бродски је написао само неколико есеја, међу којима издвајамо есеј под насловом *Водич по преименованом граду* («Путеводитель по переименованному городу», 1979). У њему Бродски даје кратку историју свог родног града, порекло његовог назива, његове геополитичке и културолошке премисе, - све то посматрано кроз две различите историјске епохе. Следећи есеј је *Профил Музе Клио* («Профиль Клио», 1991), који је посвећен историји као науци и

³⁹³ Исто, стр. 91.

друштвеном феномену. На крају пажњу посвећујемо есеју о римском императору Марку Аурелију - *У част Марку Аурелију* («Дань Марку Аврелию», 1994).

Водич по преименованом граду

Есеј *Водич по преименованом граду* («Путеводитель по переименованному городу») написан на енглеском језику 1979. године, један је од најлепших есеја Јосифа Бродског у овом жанру. Овај есеј прво је објављен под насловом *Лењинград: град-мистерија* («Leningrad: The City of Mystery») у часопису «Вог» (Vogue), септембра 1979. године. Исти есеј поново је објављен 1980. године, али под промењеним насловом - *Водич по преименованом граду* («A Guide to a Renamed City»), у алманаху «Часть речи» у Њујорку, поводом четрдесетог рођендана Бродског. Као такав укључен је у зборник есеја *Мање од јединице*, 1986. На руском језику насловљен је према последњој верзији - «Путеводитель по переименованному городу» - објављен 1980. у часописима «Часть речи» (САД) и «Ленинград» (Русија).

У овом прилично дугом есеју, на око осамнаест страница у руској верзији, нешто дужије у енглеској, Бродски је сажео најважније историјске догађаје свог завичајног града. Као поносни грађанин Питера,³⁹⁴ увек је остао захвалан граду у коме се, како каже Соломон Волков, «само шетњом може стећи солидно знање из књижевности». «Бродски је, као и Манделштам, - каже Томас Венцлова, - по многоме (мада не по свему) припадао «петербуршком тексту» и у великој мери се оријентисао на Запад».³⁹⁵ Ту окренутост Западу Бродски редовно истиче, па повлачи оштру линију између Петербурга и Москве. («Првопрестону» Москву он сматра клаустрофобично-ксенофобичном средином, окренутој унутрашњости и провинцији). Есеј о Петербургу Бродски заснива на опозицији две различите епохе града: прва је из времена његовог оснивања, дакле из империјалне ере, а друга - из новије историје Русије, времена Лењина, тј. совјетског периода. На почетку есеја

³⁹⁴ Две године пре овог есеја, подсећајући се пете годишњице свог егзила, Бродски је написао подужу сетну песму *Пета годишњица* («Пятая годовщина», 4. июня 1997), у којој читамо следеће стихове:

Я вырос в тех краях. Я говорил «закурим»
их лучшему певцу. Был содержимым тюрем.
Привык к свинцу небес и к айвазовским бурям.

³⁹⁵ Венцлова Томас, *Статьи о Бродском*. Москва, Valtrus Новое Издательство, 2004, стр. 83.

Бродски ставља у опозицију Стари свет, кога симболично представља статуа бронзаног коњаника - Петра Великог, према Новом свету, кога симболизује споменик Лењину, на другој страни града. Намера Бродског била је да читаоцу објасни како је његов родни град кроз историју мењао своје име, а да је све то било пропраћено ужасним патњама и страдањима. Од самог оснивања, Санкт Петербург је заливан крвљу, што оних који су га градили, а што оних који су га бранили.

Мит о Петербургу стар је скоро као и сам град. Његова историја започиње 1703. годином, када Петар Велики поставља темеље Санкт Петербургу на обали Балтичког мора, у чијој изградњи је пало много живота. Бродски подсећа да су идеју Петра Великог о подизању новог града «са лицем окренутим свету»³⁹⁶ многи савременици оспоравали.

Нова руска престоница грађена је по узору на градове Запада, њен свет био је свет Запада. Писац каже:

«По речима једног италијанског писца који је у то време посетио Русију, граду је било суђено да постане прозор у Европу. ».³⁹⁷

За Бродског Петар Велики је, за разлику од својих претходника и оних који су дошли после њега, био владар који није патио од комплекса ниже вредности пред Европом. Он га види као човека који није желео да Русија «подражава Европи», већ Европљанина, који је желео да Русија «постане Европа».³⁹⁸ За Петра Великог Европа није била непозната територија, управо су његова многобројна путовања била инспирација да подигне град на пустој, мочварној обали мора, са свим карактеристикама западноевропског града. Само захваљујући њему Русија је добила морнарицу, чији се брод који је он лично градио данас налази у Војно-поморском Музеју у Санкт Петербургу. Петар Велики је, по мишљењу Бродског, желео да Петербург претвори у «духовни центар нове Русије», у коме ће се неговати наука, просвета, знање и култура.

Међутим, Бродски се иронично односи према Петровој титули Великог императора, због чије су визије и идеја многи жртвовали своје животе. Он истиче да није било неке разлике између одазива на позив у рат, или, пак, подизању града

³⁹⁶ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 56.

³⁹⁷ Исто, стр. 56.

³⁹⁸ Исто, стр. 56.

у блату делте Неве. Јер, оба ова посла су претила смрћу. До доласка Петра Великог на власт Русија није ни била централизована, па никада дотад није ни наступала као један ентитет. Бродски тврди да је Петром започети и остваривани процес опште потчињености у Русији резултирао у тоталитаризам: «маси је било потребно масовно решење».³⁹⁹

Петар Велики је са људима поступао исто онако, као и са земљом на којој је градио своју будућу престоницу. Зато је тај град, по мишљењу многих његових противника, уклет:

«Этот город действительно стоит на костях своих строителей не меньше, чем на забытых ими сваях. До некоторой степени это верно по отношению к любому другому месту в старом свете, но обычно история успеваает позаботиться о неприятных воспоминаниях. Для смягченной мифологии Петербург слишком молод, и всякий раз, когда случается стихийное или заранее обдуманное бедствие, можно заприметить в толпе словно бы изголодавшееся, лишенное возраста лицо с глубоко сидящими, побелевшими глазами и услышать шепот: «Говорят же вам, это место проклято!».⁴⁰⁰

Крајем XVIII и почетком XIX века Санкт Петербург је постао магнет који је привукао истакнуте уметнике Западне Европе. Најпознатији француски архитекти радили су на улепшавању нове руске престонице.

Осим рекама и каналима, овај, по речима Достојевског, «најсмилшљенији град на свету» истиче се и по руској књижевности. Петербург је почетком XIX века већ увелико био престоница руске књижевности, која је доживела највећи процват управо у овом граду.⁴⁰¹ Ово не зато што се двор преселио из Москве у Санкт Петербург, већ зато што је «у контексту руског живота оснивање Санкт Петербурга било једнако откривању Новог света».⁴⁰² Писцима тога времена указала се прилика да са стране погледају на саме себе и живот у Русији. Сви су они, скоро без изузетка, припадали (по данашњој терминологији) средњој класи, која је по мишљењу Бродског најзаслужнија за високе домете руске књижевности уопште. Приметићемо да је ово запажање Бродског дискутабилно, јер је познато да је међу писцима тога доба било највише племића, па тек онда «разночинаца».

³⁹⁹ Исто, стр. 57.

⁴⁰⁰ Исто, стр. 57.

⁴⁰¹ Ову тему су зналачки обрађивали руски семиотичари-структуралисти. (Вид. посебно Топоров В. Н., *Петербургский текст русской литературы*, Санкт-Петербург, Искусство СПб, 2003.)

⁴⁰² *Сочинения Иосифа Бродског... Т.V*, стр. 60.

Бродски мисли како је сасвим природно да су се у руској прози тога времена масовно појавили ликови представника, условно речено, средње класе (сиромашни студенти, удовице, гладни публицисти). У овом есеју аутор често спаја фиктивно и реално у један амалгам. Он сматра да се руска књижевност XIX века до те мере изједначила са стварношћу - да је било немогуће раздвојити стварност од фикције.

Осим књижевности и архитектуре, које за Бродског имају вечиту вредност, Санкт Петербург је поносни власник империјалне морнарице, чијом се историјом дичи Русија. У описима Петербурга - са грандиозном архитектуром, широким булеварима и каналима, Бродски пре има намеру да испреде причу о западној цивилизацији, него што жели да говори о самој историји града.

У XIX веку Санкт Петербург постаје међународни град, који је по много чему могао да конкурише другим европским градовима:

«...в девятнадцатом веке [...] Санкт-Петербург уже стал настолько западным городом, что мог позволить себе даже некоторое презрение к Европе».⁴⁰³

Према Бродском, тај се презир највише одражавао у књижевности и није имао везе са традиционалном руском ксенофобијом. То је била својеврсна «реакција града на самог себе», односно реакција «естете на буржуја». Од места у којем 1700. године није било ни живе душе, почетком XX века у њему је живело више од пола милиона људи. Настајао је мит о граду. Еволуција града утицала је и на његов назив: из назива Санкт Петербург, полако је, из практичних разлога, у говору ишчезавао атрибут «Санкт» (срп. Свети). На почетку Првог светског рата, из патриотских побуда град је преименован у Петроград.

Према мишљењу Бродског, долазак Лењина у Петроград је, у ствари, означио почетак националне несреће. Град који је хитао ка будућности одједном је застао, - сматра Бродски, - да би иронично закључио како Лењин заиста заслужује свој споменик:

«...Хотя бы уже потому, что он избавил город от деградации во вселенскую деревню и от позора быть резиденцией его правительства: в 1918 году он перенес столицу обратно в Москву».⁴⁰⁴

⁴⁰³ Исто, стр. 63.

⁴⁰⁴ Исто, стр. 65.

Бродски у Лењину види деструктивну, рушилачку снагу, обичног грађанина који долази у Петроград са једином амбицијом - да преузме власт. Он, очигледно, главном извођачу револуције није ни најмање наклоњен, па каже:

«...Ленин был вполне продуктом своего времени: узколобый революционер с типично мелкобуржуазной, мономаниакальной жадной власти. (...) Ленин прибыл в Петербург, потому что думал, что здесь-то она и спрятана: власть. (...) Коротко говоря, он был одним из первых, для кого география стала наукой политической».⁴⁰⁵

По мишљењу Бродског, основна Лењина идеја се састојала у манипулацији ума, дотада непозатој обичном грађанину Петербурга. Лењин је сањао о великој социјалистичкој револуцији, која би у Русији изазвала ланчану реакцију, и омогућила му да се докопа власти. Бродски се цинично односи према такозваној Великој Октобарској социјалистичкој револуцији и сматра је обичним државним ударом, који је изазвао хаос у држави. Лењина одлука да статус престонице врати Москви је, по мишљењу Бродског, поново окренула Русију према својој утроби, према клаустрофобично-ксенофобичном стању, док је Петроград остао замрзнут у времену, «као да позира за фотографију».

По Бродском, Петроград (после Лењинове смрти преименован у Лењинград) је ипак остао исти. Ни године рата, ни послератне беде нису га измениле. Чак ни стамбена политика о рационализацији животног простора није оставила већег трага. Петербург је за Бродског остао симбол времена, неми посматрач његовог протицања.

На крају есеја, Бродски се кратко враћа у садашњост града, закључујући:

«Духовно этот город все еще столица, он в таком же отношении находится к Москве, как Флоренция к Риму или Бостон к Нью-Йорку».⁴⁰⁶

Профил Клио

Есеј *Профил Музе Клио* текст је предавања које је Бродски одржао на Универзитету у Лејдену, Холандија. Есеј је написан на енглеском језику и најпре објављен у часопису «New Republic», 1993, под насловом «Profile of Clío». Преведен је на руски као «Профиль Клио», у часопису «Звезда», 2000. године.

⁴⁰⁵ Исто, стр. 67.

⁴⁰⁶ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 70 .

Већи део есеја усредсређен је на покушај рационалног објашњења историје. Историја се према Бродском заснива на сећању, документима и њиховој интерпретацији. Ми у историји пре свега трагамо за узроцима и последицама. Историчари се зато суочавају са сложеним задатком, па су често у незавидном положају, растрзани између прошлости и будућности. Што је историја непозданија, то је наша потреба за доказом већа. Према Бродском, ако и постоји нешто заједничко са прошлошћу, онда је то «перспектива небића».⁴⁰⁷ Историјска непозданост одражава се у лику Клио. Клио је муза историје, која супротно Уранији, музи астрономије (Бродски је сматра музом географије), влада простором.

«Ибо Клио – Муза Времени, как сказал поэт, а во времени ничто не случается дважды».⁴⁰⁸

Бродски се овде позива на Однову збирку песама *У част Клио* («Homage to Clio»). Клио је муза историје, која је за Одну непрестана инспирација. Очигледно је и Бродски, слично Одну, поклоник «Музе Времена». По Бродском, Клио је, захваљујући својој женствености, привлачна за очи, али по својој природи агресивна и склона убиству, слично као код Одна, који за своју музу (у преводу на руском) каже:

*Клио,
Муза Времени, без милостивого молчания которой
Значим был бы лишь первый шаг, и он
Всегда будет убийством.*

Како се, по мишљењу Бродског, све у времену дешава само једном, тако се и убиство дешава само једном. Зато је, сматра он, када је реч о библијским ликовима Авељу и Каину - историја увек на страни Каина. Бродски не прихвата историју њеном уобичајеном схватању, јер је као таква брутална и случајна. Историчар може да се бави само оним што не постоји, отуда, закључује он, историчар није у могућности да предвиди будућност. Он парадоксално тврди да што више сазнајемо о историји, то смо склонији грешкама. Бродски као пример наводи изобиље историјске литературе о судбини Јевреја у XX веку, у којој историчари покушавају да објасне зло које је над њима учињено, а сва њихова гледишта су углавном заснована на хипотези и претензији ка објективности. Да бисмо схватили шта се у

⁴⁰⁷ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 93.

⁴⁰⁸ Исто, стр. 96.

прошлости заиста догодило, ми се морамо изједначити са жртвама, које по правилу ћуте, јер су са смрћу остале без гласа. Бродски због тога саосећа са жртвама:

«Конечно я еврей: по рождению, по крови, но – к сожалению, вероятно-- не по воспитанию. Достаточно было бы и этого для ощущения сродства, если бы не то обстоятельство, что я родился, когда они, те евреи умирали, и я был не слишком осведомлен об их судьбе, вплоть до ранней юности, будучи чрезвычайно поглощен тем, что происходило с моей нацией и со многими другими в моей собственной стране, только что победившей Германию и потерявшей в результате двадцать миллионов своих граждан. Другими словами, мне и так хватало, с чем себя отождествить».⁴⁰⁹

Историју нације, као и историју индивидуума, сматра Бродски, чини више оно што је заборављено, него оно што је остало у сећању, јер са историјом ми истовремено добијамо и губимо. Оно што се догодило Јеврејима у XX веку није историја, већ истребљење, које је везано за стварање нове државе. Бродски тврди да је антисемитизам резултат реорганизовања света по плану новоосноване Немачке државе. Према Бродском, *случај* је једини закон историје, јер што се више изједначује друштво са индивидуом, то је мање пажње посвећено случају. Рационализам се не може примењивати на субјективно искуство о времену, чија је највећа жртва индивидуализам. Бродски се супротставља рационалном приступу историчара и сматра да је циљ историје предвидив, а једино што је у историји непредвидиво је њена рушилачка природа.

Марку Аурелију у част

Есеј *Марку Аурелију у част*, један је од, по мишљењу критике, најлепших есеја из збирке *Туга и разум*. Он је ушао у Антологију најбољих америчких есеја за 1995. годину. Ипак, и поред свих похвала, о овом есеју је веома мало писано. Он је настао 1994. године и првобитно је објављен на енглеском језику («Homage to Marcus Aurelius») исте године у часопису «Artes». На руском – је изашао у часопису «Иностранная литература», под насловом «*Дань Марку Аврелию*», 1995.

Бродски се латио писања овог есеја на молбу свог пријатеља Алекса Либермана, а за потребе његове књиге фотографија статуа Марка Аурелија. Ова

⁴⁰⁹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 104.

књига (каталог) фотографија заједно са есејом о Марку Аурелију објављена је 1994. године под насловом «Campidoglio».⁴¹⁰

Есеј –чланак се састоји од двадесет мањих поглавља, у којима Бродски даје портрет једног од најцењенијих римских државника и филозофа, Марка Аурелија. Песник је у свом тексту изложио своје виђење овог римског императора, а у исто време и дао своје сопствено филозофско-историософско полазиште и виђење једне историјско теме. Знамо да су античка Грчка и Рим веома заступљени у поезији и прози Бродског, а римски песници, државници и филозофи били су његова честа инспирација.

Од свих римских императора, Марко Аурелије је, сматра Бродски, био најомиљенији, њега воле и историчари и филозофи. Историчарима је био мио због тога што је у време његове владавине Римска империја доживела процват, а филозофи су га изузетно ценили због његове књиге *Медитације*. Бродски посматра Марка Аурелија у двострукој улози, као императора, и као филозофа. Марко Аурелије је био добар владар, сматра Бродски. Он римског императора хвали речима:

«По крайней мере, он был хорошим правителем: он не растерял того, что унаследовал; и если Империя при нем не расширялась, она осталась точно такой-же; как сказал Август, «хорошого понемножку». Для человека, которому поручен надзор за вещью столь обширной и так надолго (...) в его руках удивительно мало крови. Он скорее миловал, чем карал тех, кто восставал против него; тех, кто боролся с ним, подчинял, а не истреблял. Законы им поднятые помогали наиболее слабым; вдовам, рабам, детям...[...] Он экономно пользовался государственной казной и будучи бережливым, старался поощрять это в других».⁴¹¹

Бродски је мишљења да је овај римски император био изузетно моралан човек и државник, много импресивнији и бољи од многих који су данас на власти.

Филозофија је за Аурелија била нека врста терапије, а не «професија». Његова филозофска полазишта заснивала су се претежно на римској варијанти филозофије стоицизма, која се мање оријентисала на љубав према знању, а више на експерименту издржљивости, где је човек играо главну улогу. Његове *Медитације*, написане на грчком језику су, по мишљењу Бродског, највероватније резултат носталгије за грчким језиком и жеље да га као цивилизацијско благо сачува од

⁴¹⁰ «Campidoglio» је једно од седам брда у Риму.

⁴¹¹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 235.

пропадања. За време његове владавине грчка култура у Римској држави доживела је ренесансу, пре свега захваљујући дугом периоду стабилности, познатом као «Рах Романа». Марко Аурелије није писао своје *Медитације* за потомство, већ за самог себе. По мишљењу Бродског, та књига не показује ко је био Марко Аурелије, већ ко је могао бити.

Стоицизам је као философско учење зачет у старој Грчкој, у III веку пре Христа. Из Грчке проширио на Римско царство. Према учењима стоичара, човек вођен разумом живи у складу са природом. Човек би као разумно биће требало да се супротстави емоцијама, те да све подреди разуму и логици. Да бисмо боље разумели стоичаре, поимање њихове философије од стране Бродског визави Аурелија, позваћемо се сада на познатог руског семиотичара Игорa Смирнова:

«Стоичари су се ограђивали од сензуализма [...], и у човековој делатности су у први план истурали рад Духа [...] Стоицизам је захтевао од човека конструктивност упркос смрти која га очекује, презир према плоти [...] и игнорисање свега што није потчињено смртницима».⁴¹²

Стоицизам Марка Аурелија био је више начин живота, него философско учење. Способност логичног, рационалног расуђивања помогла је Марку да сачува империју од пропасти. Аурелије је због своје лојалности и државничке мудрости, много допринео Римској држави, - сматра Бродски. Иако је смрћу Марка Аурелија дошло до краја римске историје, која је трајала више од два века (почела са Августом и завршила са Марком Аурелијем), по мишљењу Бродског, Марко је био последњи Император који је сачувао «Рах Романа».⁴¹³

Бронзана статуа Марка Аурелија, смештена на тргу Кампидољо, коју је Бродски први пут видео приликом посете Риму и оставила је на њега снажан утисак. Споменик коме се дивео подигнут је коњанику, владару, великом императору - Марку Аурелију. Такви се споменици, по мишљењу Бродског,

⁴¹² Смирнов Игор, *С оне стране себе: стоицизам у лирици Бродског*. Са руског превела Радмила Мечанин. Нови Сад, Поља, Бр. 492, март 2015 стр. 332.

⁴¹³ «Рах Романа» је израз који је први пут у 18. веку употребио британски историчар Едвард Гибон (Edward Gibbon) у свом делу под насловом «The History of Decline and Fall of the Roman Empire» «Рах Романа» је латински израз за «Римски мир», који се односи на Римско царство до краја првог века пре нове ере и почетак другог века. Тај период познат је као период стабилности без већих оружаних сукоба на територији Римског царства, било да је реч о грађанским ратовима унутар империје, или о нападима варвара споља. Војно-политичка стабилност у Римском царству била је довољан предуслов за економски процват, као и ширење римске, тј. античке културе. «Рах Романа» је израз који је први пут у 18. веку употребио британски историчар Едвард Гибон (Edward Gibbon) у свом делу под насловом «The History of Decline and Fall of the Roman Empire»

подижу само императорима. Бродски се пита, коме је онда подигнут споменик? Императору или философу? Или, пак, обојици... О историјском значају Марка Аурелија највише сведочи споменик, који одолева времену, јер је материјал од кога је споменик направљен надживео и модел и творца. У лику статуе песник види човека ослобођеног емоција и илузија. То лице припада аутору *Медитација*, из њега зраче смирење и разум. Стоицизам је, сматра он, дошао до пуног изражаја у лику овог императора, скулптуром којом је вајар желео да прикаже лице изврсног владара свога времена.

Према Бродском, Марко Аурелије је и данас окружен варварима: «Аве Цезар! Како ти је међу варварима?». ⁴¹⁴ Он овог римског императора види као јединог цивилизованог државника, за кога је рођење било улаз, а смрт излаз из живота, као острва у океану честица. Бродски слави Аурелијеву књигу *Медитације*, која нас је досад могла цивилизовати. Он одаје пошту овом великом римском императору следећим речима:

«Ты просто был одним из лучших среди живших на этом свете людей, и ты был одержим своим долгом, потому что ты был одержим virtus». ⁴¹⁵ [Virtus –лат. *врлина*].

Антика је, по мишљењу Бродског, концепт створен да, не само да привидно организује прошлост, већ и да нас од ње дистанцира. Сврха изучавања *Медитација* јесте спознаја о апсолутном, о врлинама, доброти и праведности. Етика је, каже Бродски, критеријум садашњости. Она претвара сваку прошлост и будућност у садашњост.

Д. ПУТОПИСНИ ЕСЕЈИ

Широко је позната и често коришћена стара изрека *Nomen est omen* –*Име је предзнак* (знамење). Ако бисмо се бар за тренутак поиграли са њом и применили је на презиме *Бродски*, изведено од апелатива *бродяга* (луталица, скитница), већ би презиме указивало на његову кармичку судбину. Доиста, још у доба формирања личности, Јосиф Александрович Бродски је исказивао свој немирни дух, који му

⁴¹⁴ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 239.

⁴¹⁵ Исто, стр. 240.

није дао да се скраси на једном месту. (Руси зову такве људе - *непоседа*). Његово лутање у избору разних професија, а посебно учешће у геолошким експедицијама, може се, између осталог, протумачити трагачком романтиком путовања. И судбоносно иселјење из отаџбине значило је само наставак «странствовања», али у ширим, васељенским оквирима. Азил је добио у Америци, али је пасионирано пропутовао велики део света. Духовни немир водио га је на многа путовања, поклоништво многим земљама света, градовима, културним споменицима...

«Скиталаштво» као осећање света одразило се још у раној поезији Бродског. То се дало приметити у програмској песми *Ходочасници* («Пилигримы»), коју је написао 1958. године, дакле као осамнаестогодишњак. Њен мото је из Шекспирових стихова «о путевима ходочасника». Песникови јунаци попут верских поклоника лутају земљом, иду својим путевима, али свет остаје нем, суров, неосетљив, непроменљив у својој вечитости. Ова философија живота намеће поређање са животом лирског јунака у коме препознајемо самог песника. А она би се најкраће могла формулисати познатом крилатицом «Сви смо у овом животу само путници – пролазници».

Утиске са својих многобројних туристичких путовања Бродски је претакао и у прозу. Међутим, написао само три путописна есеја: *После путовања, или посвета кичми*, (1978), *Путовање у Истамбул* (1985) и *Обала неизлечивих* (1989). Осим тога, Бродски је аутор и једног медитативног есеја о самом путовању, под насловом *Место као и свако друго* (1986).

После путовања, или посвета кичми

У путописном првенцу *После путовања, или посвета кичми*, реч је о путовању Бродског у Рио де Жанеиро, на конференцију ПЕН клуба. Есеј је писан на руском језику и прочитан као реферат 1978. године, али је ова руска варијанта први пут објављена тек 1990. године у часопису «Континент» (Париз). Енглески превод објављен је у збирци *Туга и разум* («On Grief and Reason»), под насловом «After a Journey, or Homage to Vertebrae», 1978.

Иако је доста путовао, нарочито након доласка у егзил, Бродски се у есејима према својим путовањима односио амбивалентно. Путовања су за њега представљала археолошко-цивилизацијско истраживање, а не пуко обилажење туристичких атракција са фотоапаратом на грудима. На почетку овог есеја Бродски разочарано изјављује да пут у Бразил и није неко путовање, будући да је обављено авионом, само за неколико сати. За разлику од путописа о Истанбулу и Венецији, где историја доминира на сваком кораку, у Рију је историја потиснута простором, географијом. Ништа у том граду, осим плажа које су бесконачне и «драматичне», нема дугу историју. Рио је, како он каже, «најапстрактивније» место када је реч о култури. То је типичан град XX века, са модерним фасадама, улицама, паркираним аутомобилима, и ништа у њему неће асоцирати европског путника на класицизам, или викторијански период.

«Это город, где у вас не может быть воспоминаний, проживи вы в нем всю жизнь. Для выходца из Европы Рио есть воплощение биологической неутральности. Ни один фасад, ни одна улочка, подворотня не вызовут ни одной аллюзии».⁴¹⁶

Рио је град где човек може сасвим побећи од реалности, - сматра Бродски. Типични туриста може да ужива у пејзажу огромних плажа и самог града. Али Бродски није обични туриста. По његовом мишљењу, потпуно је бесмислено носити фотоапарат у рукама, а без посебне сврхе. Испразност овог путовања, за човека који у себи носи носталгију за светском културом, још више је повећавала несносна врућина. По мишљењу Бродског, Бразил и Рио су само продужење пространства у коме је као атракцију видео Јужни крст (видљив само са јужне хемисфере), али и сјај и беду локалног пејзажа.

Путовање у Истамбул

Есеј *Путовање у Истамбул* Бродски је написао прво на руском језику, под насловом «Путешествие в Стамбул», 1985. године, када је и објављен у париском часопису «Континент». Исте године публикована је енглеска верзија, у часопису

⁴¹⁶ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 59.

«The New Yorker», под насловом «The Flight from the Byzantium», а као такав текст је уврштен у зборник Најбољих америчких есеја за дату годину.

Руска верзија овог есеја броји 43 поглавља, а енглеска је за три дужа. Наслов на руском језику подсећа нас на Радишчевљево *Путовање из Петербурга у Москву*, енглеска верзија наслова је нешто другачија и гласи «Flight from Byzantium» (*Лет у Византију*), што нас, по мишљењу Томаса Венцлове, упућује на други извор - Јејтсов «Sailing to a Byzantium» (*Једрење до Византије*). Венцлова сматра да се сем сличности у насловима могу наћи и друге везе између Бродскога и овог ирског песника-нобеловца.

« Можно заметить и другие переключки с Йейтсом, от конкретных деталей (...) до наиболее общих, пронизывающих весь текст мотивов (тема старости)». ⁴¹⁷

У свом есеју Бродски често мења улоге - од обичног посматрача до историчара и филозофа – тако да његов есеј с времена на време подсећа на трактат, који се одвија по принципу лирске песме, али местимично и публицистичког чланка. Читајући овај есеј примећује се одсуство сцене доласка у Истамбул. Аутор посвећује доста пажње функционисању самог града. У неколико сцена сазнајемо о уличним чистачима ципела, о прабини која је и основни разлог постојања чистача ципела, врућини и гужви у којој се Бродски не осећа добро. Приметићемо да су нека поглавља посвећена Константинопољу, односно римском императору Константину, а нека - савременом Истамбулу, оном данашњем. Већ на почетку есеја, Бродски нас обавештава да он није никад дотад имао посебну жељу да посети овај град.

«Мое желание попасть в Стамбул никогда не было желанием подлинным. Не уверен даже, следует ли вообще употреблять здесь это понятие. Впрочем, ни капризом, ни подсознательным стремлением этого тоже не назовешь. Так, что оставим «желание» и заметим, что частично оно объясняется обещанием, данным мной себе самому по отъезде из родного города навсегда, объехать обитаемый мир по широте и по долготе (т.е. по Пулковскому меридиану), на которых он расположен». ⁴¹⁸

Довољан подстрек за ово путовање је, осим раних маштања да обиђе цео свет, била је и помисао да је у Истамбулу, на почетку века, две године провео један од омиљених песника Бродског - Константин Кавафис. По свему судећи посета

⁴¹⁷ Венцлова Томас, *Статьи о Бродском*. Новое издательство, Москва, 2004, стр.83.

⁴¹⁸ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 281.

овом граду подстакнута је много више историјом, него његовим географским положајем:

«Существуют, однако, места, где история неизбежна, как дорожное происшествие, -- места, чья география вызывает историю к жизни. Таков Стамбул, он же Константинополь, он же Византия».⁴¹⁹

Бродски непрестано трага за културним и историјским хоризонтом, стално у складу са својим схватањем времена као врхунске категорије живота:

« Я приехал сюда взглянуть на прошлое, не на будущее, ибо последнего здесь нет».⁴²⁰

Савремени Истамбул је изолован, до њега је тешко стићи, а у граду песник не познаје никог и није у могућности да комуницира, због непознавања језика. Иритиран околицом Бродски подвлачи своје лоше утиске:

«Бред и ужас Востока. Пыльная катастрофа Азии. Зелень только на знамени Пророка. Здесь ничего не растет, oprичь усов. Черноглазая, зарастающая к вечеру трехдневной щетиной часть света. Заливаемые мочой угли костра. Этот запах! С примесью скверного табака и потного мыла».⁴²¹

Једино што свуда доминира је прашина, која се лепи на лице и замагљује вид. Она је за Бродског симбол овог града. Међутим, главни циљ посете Бродског није Истамбул, већ су то: Константинополь, Византија, римски император Константин, који је основао Други Рим, римска империја, историја. У есеју је све засновано на опозицији, прошлост - будућност, Запад - Исток, време - простор, крст - полумесец, добро - зло, демократија - аутократија, Европа - Азија... Исток је, према Бродском, метафизички центар човечанства, из кога су настале разне секте и религије, укључујући и хришћанску. Римска империја Константиновог периода била је «прави базар вероисповести»,⁴²² насупротив Западу који је био оличење демократије, просвећености и индивидуализма.

Долазећи на Исток, Константин је видео провинцију империје чији су становници били Грци, Јевреји и други говорници грчког језика, видео је задивљујући призор града на брдима. Али није добро сагледао да ће имати посла са Истоком, - пише Бродски. Византија, као мост према Азији, повезивала је Исток са Западом и проширила хришћанство. Али хришћанству на Истоку било је суђено

⁴¹⁹ Исто, стр. 290.

⁴²⁰ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 313.

⁴²¹ Исто, стр. 288.

⁴²² Исто, стр. 291.

«поисточење». Долазећи на Исток, Константин није могао предвидети да ће хришћанство бити потиснуто на Север. То је пут којим је оно допрло до Русије.

Русија је, - сматра он, од Византије добила све, од хришћанске литургије до хришћанско-турског система државности. Чак ни језик није остао нетакнут.

«Не дай нам Бог дальше заглядывать в турецко-русский словарь». ⁴²³

У највећој мери у време процвата ислама, Византија се, - по мишљењу Бродског, проширила на север. Према Бродском, Запад је немогуће схватити без његове супротности - Истока. Истамбул представља Исток, који је, по правилу, ирационалан, дивљи, хаотичан и недемократски. Он је увек у опозицији према Западу, који је рационалан и демократски. У тридесет првом поглављу есеја, Бродски описује Исток као извор агресије, ратова, непрекидних убистава и братоубистава, све у циљу ширења Турске, односно Отоманске империје.

«О, все эти бесчисленные Османы, Мехметы, Мурады, Баязеты, Ибрагимы, Селимы и Сулейманы, вырезавшие друг друга, своих предшественников, соперников, братьев, родителей и потомство – в случае Мурада или -- какая разница! – девятнадцать братьев к ряду – с регулярностью человека, бреющегося перед зеркалом». ⁴²⁴

Бродски сматра да су непрекидни, хиљадугодишњи ратови у том делу света, донели много зла, директно допринели изједначавању војске са државном влашћу. У овом есеју Бродски отворено показује своју нетрпељивост према исламу и Турској, а Русију види као жртву византијског и турског ширења на север. Себе, пак, прогнани песник види такође као жртву, само жртву географије:

»Я не историк, не журналист, не этнограф. Я, в лучшем случае, путешественник, жертва географии. Не истории, заметьте себе, а географии. Это роднит меня до сих пор с державой, в которой мне выпало родиться, с нашим печально, дорогие друзья, знаменитым Третьим Римом». ⁴²⁵

Размишљања о Константинопољу или Другом Риму, код Бродског подстичу размишљања о Трећем Риму, Русији, где је живео тридесет и две године. Мисао о Русији, о Петербургу, никада га не напушта, па се стиче утисак да је Бродски доласком у Истамбул у извесном смислу проживљавао повратак у свој родни град.

У есеју о Истамбулу Бродски упоређује религије, хвалећи политеизам у односу на монотеизам. Рекли смо већ како је о томе говорио и у есеју о Кавафису.

⁴²³ Исто, стр. 311.

⁴²⁴ Исто, стр. 305.

⁴²⁵ Исто, стр. 313.

Политеизам је, према Бродском, еквивалент данашњој демократији, док је монотеизам једнак аутократији. У једном од својих интервјуа Бродски каже:

«Я вообще считаю, что конфликт между политеизмом и монотеизмом, -- может быть, одно из самых трагических обстоятельств в истории культуры. Я думаю, - такого конфликта – особенно если учесть форму, которую он принял, - по существу нет. Было два или три человека в мировой истории, которые старались этим каким-то образом совладать. Был Юлиан Отступник, а в стихах нечто подобное пытался осуществить Константин Кавафис».⁴²⁶

Сумирајући, приметимо да је аутор свој дискурс непрекидно заснивао на супротностима, које се, према његовом убеђењу, никад не могу помирити: Запад са Истоком, крст са полумесецом, хришћанство са исламом, време са простором. На компромис је Бродски спреман једино када је реч о помирењу између политеизма и монотеизма.

Обала неизлечивих

Есеј *Обала неизлечивих* првобитно је написан на енглеском језику, по поруџбини градског одбора Венеције (Consorzio Venezia Nuova), па са енглеског преведен на италијански. Најпре је објављен на италијанском (Iosif Brodskij, «Fondamenta degli Incurabili», 1989). Одломци овог есеја публиковани су на енглеском језику под насловом „In the Light of Venice” у „The New York Review of Books”, у току 1992. године. Исте године есеј је објављен у САД у мало проширеном виду, као самостална књига, али са новим насловом «Watermark» (*Знак водостаја*). На руском је објављен такође 1992. године, у часопису «Октябрь», као «Набережная неисцелимых».

Ово је један од најлирскијих прозних радова Бродског. Италија и њени градови, а посебно Венеција, били су вечита инспирација многобројних руских песника и писаца: Пушкина, Блока, Ахматове, Пастернака, Горког, Буњина, Мерешковског... Бродски сведочи како га је Ахматова заинтересовала за лепоте Италије:

⁴²⁶ Бродский Иосиф, *Большая книга интервью*, Москва, Захаров, 2000, стр. 564.

«Италия,--говорила Анна Ахматова, - это сон, который возвращается до конца твоих дней». ⁴²⁷

У друштву Ахматове Бродски је слушао о овом магичном граду – Венецији. Потајно се надао да ће и сам једног дана бити у могућности да је посети. Та прилика му се указала када се 1972. године иселио из Совјетског Савеза у Америку. Први пут је путовао у Венецију 1973. године, за време зимског школског распуста.

Есеј о Венецији састоји се четрдесет и осам мањих поглавља, такозваних вињета, у којима Бродски оживљава сећања на своје посете овом граду. На почетку есеја сазнајемо да је Бродском било тридесет и две године када је први пут посетио Венецију. Зимска ноћ у граду на води, где доминирају црно-бела боја, мирис мора и мирис алги - први су утисци којих се сећа. Мирис смрзнутих алги вратио га је у детињство проведено на обалама Балтичког мора. Цео приказ подсећао је на сан, којем се Бродски редовно враћао следећих седамнаест година. Бродски се дивио лепоти града на води, у зимској ноћи окићеној звездама. Зима је, сматра Бродски, најапстрактније годишње доба. Одсуство боја и ниске температуре откривају праву лепоту овог града, баш као у књигама Анри де Рењија о Венецији.

Представу о Венецији Бродски је формирао још и пре посете овом, по његовом мишљењу, величанственом граду. У аутобиографском есеју *Ратни трофеј* («Трофейное», 1986) Бродски даје конкретну слику своје визије Запада, односно идеалног града:

«...Слово «Запад» для меня значило: идеальный город у зимнего моря, колонны, аркады, узкие переулки, холодные мраморные лестницы, шелушающаяся штукатурка, обнажающая кирпично-красную плоть, замазка, херувимы, с закотившимся запыленным зрачками, - цивилизация, приготовившаяся к наступлению холодных времен». ⁴²⁸

Сличност Венеције и Петербурга Бродски види у води и хладној зимској ноћи. Нигде на земљи пропадање није тако лепо као у Венецији, где архитектура, нагрижена зубом времена, пропада у својој лепоти. Нигде на свету као у Венецији и Петербургу се «не спајају са таквом драматичном интензивношћу и у хармонији људско стваралаштво и хаос стихије». ⁴²⁹ Бродски успоставља везу између Венеције

⁴²⁷ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VII, 2001, стр. 51.

⁴²⁸ Исто, стр. 20.

⁴²⁹ Лосев Лев, *Реальность зазеркалья: Венеция Иосифа Бродского*. Иностранная литература. № 5, 1996. <http://magazines.russ.ru/inostran/1996/5/losev-pr.html> 9/19/2013

и Петербурга, пре свега на географском нивоу. Два града на води, окружена острвима, а на обронцима цивилизације. По запажању Божене Шарлок: «Иако се ретко спомиње по имену, присуство Петербурга је непорециво, он је ехо Венеције попут града-близаница, а Венеција заузврат одражава поједине аспекте Петербурга».⁴³⁰ У Венецији Бродски тражи уточиште, спас од заборављава завичајног града за који је толико везан. Зато зимски призори Венеције изазивају носталгична сећања на Петербург, који, као и Венеција, мирише на алге, чије мирисе са мора доноси ветар «исцелитељ» многих срдашца:

«Пахнуций водорослями встречный ветер с моря исцелил здесь немало сердец, перегруженных ложью, отчаянием и беспомощностью».⁴³¹

Зими се Венеција преображава у апстрактни град, а ту апстрактност Бродски види и у Петербургу, за који каже:

«Чем ниже падает ртуть в термометре, тем абстрактнее выглядит город. Минус двадцать пять уже достаточно холодно, но температура продолжает падать, и словно разделавшись с людьми, рекой и зданиями, она метит в идеи, в абстрактные понятия».⁴³²

Веза коју он покушава да успостави између Венеције и Петербурга највише је мотивисана носталгијом за родним градом, чији дух је присутан, без обзира на његову географску удаљеност. Чини се да је аутору много тога познато у Венецији, у ваздуху, у мирису, у води. У једном од интервјуа, он је овако покушао да објасни своју љубав према Венецији и њену сличност са Петербургом:

«По много чему подсећа на мој родни град, Санкт Петербург. Али главно је то што је место толико лепо да у њему можете живети, а да не будете заљубљени у њега. Толико је лепо да знате да ништа на шта наиђете у животу или створите - посебно у смислу чисте егзистенције - не може да буде подударне лепоте. Ненадмашно је. Ако бих морао да живим у другачијој инкарнацији, радије бих живео у Венецији као мачка, или било шта друго, али у Венецији. Макар и као пацов. До 1970, гајио сам фикс-идеју да одем у Венецију. Имао сам чак идеју да се тамо преселим, изнајмим приземље у некој палати на води, седим тамо и пишем, бацам опушке у воду и слушам како цврче док се гасе. А када би новца понестало, са оно мало што ми је остало отишао бих у продавницу да купим мали браунинг и разнесем себи мозак...».⁴³³

⁴³⁰ Шарлок Божена, *Стратегије настајања*, с енглеског превела Аријана Лубурић Цвијановић и Игор Цвијановић, Нови Сад, Поља, Број 492, март 2015, стр. 244.

⁴³¹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 68.

⁴³² Исто, стр. 68.

⁴³³ Јосиф Бродски и Биркетс Свен, *Поезија као антрополошки циљ*. Са енглеског превео Предраг Шапоња. Нови Сад, Поља, број 492, март 2015, стр. 47.

Супериорност Венеције у односу на друге градове је у томе што је у њој све окружено водом, која у току зиме расте и плави све, чак и трг Светог Марка, што подсећа на пролазност у времену. Та нестабилност воде, - сматра Бродски, посебно ноћу, доводи у питање принцип хоризонталности, када њена површина личи на калдрму. Једино на води може се одразити Дух Божји, а Бог или његов Дух, по мишљењу Бродског, није ништа друго него време:

«В любом случае, я всегда считал, что раз Дух Божий носился над водою, вода должна была его отражать».⁴³⁴

За Бродског тај лик Божји је заувек сачуван у дубини мора, тог огромног огледала на коме се огледа прелепа Венеција. Отуд време, сматра он, излази из воде и оставља линије у песку и на фасадама зграда. Зато је простор у овом граду у подређеном положају у односу на време.

Венеција је град који својом архитектуром, сликарством и музиком опчињава Бродског. Пејзаж Венеције допуњавају и њени истакнути сликари: Тицијан, Белини, Тинторето. Њихове «сјајне боје и чулна светлост ублажавају архитектонске форме града».⁴³⁵ Све што га окружује засновано је на визуелном искуству и чулима, на посматрању, слушању и додиру. Чини се да је Бродски све што је знао о Венецији стекао баш посматрањем, лутањем кроз улице у потрази за лепотом а у бекству од свакодневних тривијалности.

Бродски говори веома мало о сусретима са људима. Изузетак је тајновита прелепа Венецијанка из прве посете Венецији. Бродски скоро ни не спомиње становнике града:

«Как бы то ни было, порог обычных венецианских квартир я переступал редко. Клань не любят чужаков, а венецианцы – народ весьма клановый, к тому же островитяне».⁴³⁶

Олга Рац, удовица Езре Паунда, једини је конкретан венецијански лик који Бродски спомиње у овом есеју, када ју је, заједно са Сузан Зонтак, посетио у њеном стану у Венецији. Та се посета не завршава најсрећније, јер је Олга започела разговор о Езри. По њеном мишљењу Езра није био третиран праведно, он није био

⁴³⁴ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 22.

⁴³⁵ Шалрокс Божена, *Стратегије настајања*, с енглеског превела Аријана Лубурић Цвијановић и Игор Цвијановић, Нови Сад, Поља, Број 492, март 2015, стр. 247.

⁴³⁶ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 29.

фашиста, нити је заступао идеју антисемитизма. Сусрет са Олгом Рац изненадио је Бродског:

”This was an extremely interesting experience. For the first time in my life I had seen a real fascist, [...] in Venice – of all places—I see a fascist by conviction, by ideology...». ⁴³⁷

«То је било изузетно занимљиво искуство. По први пут у мом животу видео сам фашисту, (...) у Венецији – мимо свих тих места – видео сам правог фашисту по убеђењу, по идеологији...». (Прев. Ј.Ф.Л.)

У есеју се стиче утисак да је за Бродског најбоље друштво сам град Венеција, њена природна лепота, њени шумови таласа Јадранског мора. Метафизичка лепота Венеције доминира, а Бродски жели постати свевидеће око:

«Глаз – наиболее самостоятельный из наших органов. Причина в том, что объекты его внимания неизбежно размещены вовне. Он закрывается последним, когда тело засыпает. Он остается открыт, когда тело разбито или мертво. Глаз продолжает следить за реальностью при любых обстоятельствах, даже когда в этом нет нужды». ⁴³⁸

Око види све и прати све оно што је споља, укључујући и лепоту, јер лепота је увек споља, видљива за око, лепота је тамо где се око одмара. Зато је око, - сматра Бродски, главно оруђе естетике. Када би свет био жанр, - каже Бродски, онда би његова главна стилистичка карактеристика била, без сумње, вода. Јер, вода је једнака времену. Према томе, ефектно закључује он, једина улога Венеције у васиони јесте да улепша спољашњост времена.

Место као и свако друго

Есеј *Место као и свако друго* («A Place as Good as Any», 1986) написан је на енглеском језику, објављен први пут у «The Tanner Lectures on Human Values», да би нешто касније био уврштен у збирку есеја *О тузи и разуму*. На руском језику објављен је 1997. године, у часопису «Звезда».

У овом краћем тексту Бродски своју философију путовања:

«Чем больше путешествуешь, тем сложнее становится чувство ностальгии. Во сне, в зависимости от ужина, или того и другого, либо вас преследуют, либо мы преследуем кого-то в

⁴³⁷ Volkov Solomon, *Conversations with Joseph Brodsky*. Translated by Marin Schwartz, The Free Press, New York, 1998. pp. 196.

⁴³⁸ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 46.

закрученном лабиринте улиц, переулков и аллей, принадлежавших одновременно нескольким местам, мы в городе которого нет на карте». ⁴³⁹

Бродски је, у току свог не баш дугог живота, доста путовао и боравио у многим земљама света: у Америци, Канади, Бразилу, Енглеској, Француској, Немачкој, Шведској, Италији, Пољској, Југославији, Турској... Међутим, у овом есеју он медитира о апстрактном путовању, кроз сећање, које може бити једнако лепо и узбудљиво као и реално, стварно путовање. После сваког путовања остају нам фотографије и успомене, слике о местима у којима смо боравили. Што више путујемо, наша сећања постају све богатија. Без обзира на циљ путовања, да би смо растеретили нашу подсвест, користимо се фотоапаратом. Али, на фотографијама непозната места губе своју тродимензионалност, те отуд не могу бити права замена за сећање. У нашим сећањима можемо се вратити у било који град у било које време. Једино ће сећање, - каже Бродски, подарити нашем граду улице и укључити семафоре. Што човек више путује, то више зна, - закључује Бродски. А у нашој машти било које место може бити као и свако друго.

Е. ЕСЕЈИ АУТОБИОГРАФСКОГ КАРАКТЕРА

Видели смо да је Бродски у својим есејима често дозивао у помоћ своје богато животно искуство. Међутим, он је написао неколико засебних аутобиографских есеја, у којима се сећао детињства и ране младости, живота у послератном периоду Петербурга. Најпознатији међу њима су: *Мање од јединице* (1976), потом *Соба и по* (1985) и *Ратни трофеј* (1986).

Мање од јединице

Есеј *Мање од јединице* («Less Than One», 1976) Бродски је написао на енглеском језику. Објављен је у «The New York Review of Books», а према њему је и насловљен цео зборник есеја Јосифа Бродског - из 1986. године.

У овом аутобиографском есеју, насталом у почетном периоду егзила, аутор нам открива «трагично и болно прожимање света детињства са кафкијанским

⁴³⁹ Исто, стр. 37.

светом стаљинистичког терора и комунизма, болне спознаје и прве покушаје бекства». ⁴⁴⁰ Спознаја о неприпадности официјелном поретку, бунт према униформности свега што га окружује, довео је до прераног отуђења младог Бродског из тог света сивила. Сећање на живот и одрастање у послератном Лењинграду будило је у Бродском носталгична и тужна сећања.

У есеју он издваја неколико битних чинилаца, пресудних за његово касније формирање. Најпре, то је град у коме је он рођен и одрастао. Бродски се са гнушањем односи према његовом преименовању у Лењинград, али и према свему што је асоцирало на Лењина. Зато се радије одлучује за народски назив *Питер*. Он лепоту града класичне архитектуре, раскошних фасада и балкона, супротставља суморном и бледом имену Лењина. Према Бродском, Лењин и Лењинград сем имена немају ништа заједничко.

Свеприсутни имиџ Лењина и Стаљина, њихове слике на новчаницама, зидовима канцеларија и школским уџбеницима, били су за Бродског прве праве лекције за повлачење у себе, први реални кораци отуђења. Иако није присталица мишљења да догађаји из детињства утичу на формирање личности, Бродски не оспорава да је милитаризација детињства утицала не само на етичко, већ и естетско формирање читаве једне генерације. У етичком формирању Бродског велику улогу имала је прва лаж о својој националности. Бродски се сећа када се први пут на јавном месту сусрео лицем у лице са отвореним питањем националне припадности, и када му се по први пут на свој начин супротставио:

«Подлинная история нашего сознания начинается с первой лжи. Свою я помню. Это было в школьной библиотеке где мне полагалось заполнить читательскую карточку. Пятый пункт был, разумеется, «национальность». Семи лет от роду, я отлично знал что я еврей, но сказал библиотекарьше, что я не знаю. [...]

Она предложила мне сходить домой и спросить у родителей. В эту библиотеку я больше не вернулся...».⁴⁴¹

Питање националности за Бродског је, по мишљењу Дејвида Бета (David Bethea), било «мање трауматично него што је то било за Манделштама и

⁴⁴⁰ Зоран Ђерић, *Словенска читанка (огледи и преводи из словенских књижевности 20. века*, Нови Сад, 2013, стр. 51.

⁴⁴¹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 10.

Пастернака». ⁴⁴² Бета разлоге томе налази у чињеници што Бродски никада није припадао ниједној «организованој етничкој или верској групи», ⁴⁴³ па је самим тим и било лакше отуђити се од друштвено наметнутих норми.

Једна од реалија совјетског друштва била је такозвана «пета тачка», која је према Бродском, била и главни разлог зашто је руска проза XX века остала мање позната на Западу, у односу на прозу XIX века. Разлоге за то он налази у сличности проблема о којима су писали руски и писци Запада у XIX веку, те у разликама у вези са проблемима о којима су писали западни писци XX века и совјетски аутори, на пример, Платонов и Зошченко.

О проблему «пете тачке» писала је и Људмила Штерн, блиски пријатељ Бродског. У својој књизи под насловом *Бродски: Лична сећања* («Brodsky: A Personal Memoir»), она каже:

«Having „Jew” in Section Five was advantageous during the first years after the revolution because many (if not most) Jews embraced the revolution as the end of tsarist oppression. The Soviet government desperately needed new cadre because the old cadre could not be trusted. The government viewed literate, educated Jews (though not the strictly religious and bourgeois) as avid supporters of the regime. The designation became almost lethal toward the end of 1952, but the death of Stalin saved the Jews from deportation. Still, being a Jew usually meant being discriminated against». ⁴⁴⁴

«Бити означен као «Јеврејин» у тачки пет имало је својих предности у току првих година после револуције зато што су многи (ако не и сви) Јевреји прихватили револуцију као крај царског глачења. Совјетској власти је очајнички требао нови кадар, зато што старом није могла да верује. Власт је видела у писменим, образованим Јеврејима приврженике режима. Ознака «пета тачка» постала је скоро легална пред крај 1952. године. На срећу, смрћу Стаљина сви Јевреји су спашени од депортације. Ипак, бити Јеврејин углавном је значило бити изложен дискриминацији.» (Превод Ј.Ф. Л.)

Свест о дискриминацији, је чак и за седмогодишњег дечака била довољан повод за лаж.

«Я стыдился самого слова «еврей» - независимо от нюансов его содержания». ⁴⁴⁵

Бродски на само себи својствен начин прихвата своју прву лаж и њену амбивалентност. Та амбивалентност, сматра он, није ништа друго до спознаја да живот сам по себи није ни добар ни лош, већ произвољан. Ипак, тешко је рећи

⁴⁴² Бета, стр.18 ЈБ и егзил.

⁴⁴³ Исто, стр. 18.

⁴⁴⁴ Sthern Ljudmila, *Brodsky: A Personal Memoir*. Forth Worth, Baskerville Publishers, Inc, 2001, pp. 208.

⁴⁴⁵ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 10.

колико је Бродски пропатио од антисемитизма. Бити Јеврејин у совјетском друштву тога доба значило је бити приморан на пропуштање прилика, неостваривање снова и амбиција. Управо зато Бродски криви «пету тачку», због које није био примљен у морнаричку школу. Уместо у морнарици, он завршава у затвору, који је по његовом мишљењу много бољи од војске, јер нас не учи да мрзимо потенцијалног непријатеља. У затвору потенцијални непријатељ је време, кога тамо има у изобиљу:

«Что до врагов, то у тебя всегда есть один непосредственный: недостаток пространства. Формула тюрьмы – недостаток пространства, возмещенный избытком времени. Вот что тебе действительно досаждает, вот чего ты не можешь одолеть.

Тюрьма - отсутствие альтернатив, и с ума тебя сводит телескопическая предсказуемость будущего. И все равно, это куда лучше смертельной серьезности, с какой армия наускивает тебя на жителей другого полушария или мест ближе».⁴⁴⁶

Након доласка из војске, примећује Бродски, људи се у потпуности промене. Међутим, он је захвалан затвору што га је спасао од војске и «сельчке идеје поретка».⁴⁴⁷ «Ако ћу се нечим поносити, - ироничан је Бродски, онда једино тиме што сам био затвореник, а не војник».⁴⁴⁸

Безличност и униформност заједнички је именилац за сва здања у совјетској држави, почев од фабрика, затвора, болница и школа. Зграде се међусобно, у суштини, нису разликовале ни по спољашњости, ни по унутрашњости.

Слика Лењина била је универзални део декора. У послератном периоду у совјетском друштву, - сећа се Бродски, све јавне просторије су биле исте, са истим столовима, кабинетима, столицама, са зидовима на којима су висиле слике вождова. Тако је било и у школи, коју је, - како он каже, једног зимског јутра заувек напустио:

«Помню, когда я бросил школу в возрасте 15 лет, это было не столько сознательным решением, сколько инстинктивной реакцией. Я просто не мог терпеть некоторые лица в классе (...) Я встал среди урока и мелодраматически удалился, ясно сознавая, что больше сюда не вернусь».⁴⁴⁹

Да би избегао кафкијански свет совјетског живота, Бродски налази уточиште у читању, уместо у школи. У замену за бесмислену и сиву реалност окружења, његов етички избор свео се на књижевност. Стаљина је, - каже, било

⁴⁴⁶ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 10.

⁴⁴⁷ Исто, стр. 10.

⁴⁴⁸ Исто, стр. 21.

⁴⁴⁹ Исто, стр. 12.

лакше заменити Дикенсом, који је свакако био много реалнији од Стаљина. Како се испоставило читање је, за једну читаву генерацију, постало уточиште од стварности:

«По своей этике это поколение оказалось одним из самых книжных в истории России – и слава Богу. Приятельство могло окончиться из-за, того, что кто-то предпочел Хемингуэя Фолкнеру; для нас Центральным комитетом была иерархия в литературном пантеоне. Начиналось это как накопление знаний, но превратилось в самое важное занятие, ради которого можно пожертвовать всем. Книги стали первой и единственной реальностью...».⁴⁵⁰

За генерацију Бродског, читање је била друга реалност, у којој су млади налазили све оно што у првој реалности није постојало. Оно је значило свесно духовно одвајање од света у коме су живели. Побуна генерације из круга Бродског, против наметнуте идеје колективизма, резултирала је стварањем света за себе. Идентитет тих незадовољника постао је нераздвојни део оног што су читали:

«Никто не знал литературу и историю лучше, чем эти люди, никто не умел писать по-русски лучше, чем они, никто не презирал наше время сильнее. Для этих людей цивилизация значила больше, чем насыщенный хлеб и ночная ласка. И не были они, как может показаться, еще одним потерянном поколением. Это было единственное поколение русских, которые нашло себя, для которого Джотто и Мандельштам были насущнее собственных судеб. Бедно одетые, но чем-то все-таки элегантные [...] Безнадёжно отрезанные от большого мира, они думали, что уж этот-то мир должен быть похож на них; теперь они знают, что и он похож на других, только нарядней».⁴⁵¹

Уместо да свој етички избор врше из реалности која их окружује, генерација из круга Бродског је своје етичке критеријуме налазила једино у књижевности.

Соба и по

Соба и по («Room and a half») је један од највише цитираних есеја Бродског. Есеј је написан на енглеском језику, а први пут штампан у часопису «The New York Review» 1985, а следеће, 1986. године, био објављен у зборнику *Мање од јединице*. На руском језику објављен је први пут 1995. године, у часопису «Новый мир», под насловом «Полуторы комнаты».

⁴⁵⁰ Исто, стр. 24.

⁴⁵¹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 25.

Аутор је посветио есеј својим родитељима, Марији Волперт-Бродски и Александру Ивановичу Бродском, који у време настанка овог текста више нису били живи. Уместо на руском, Бродски овај свој есеј пише на енглеском језику, што је за њега, - како каже, имало «терапевтско дејство». На тај начин, желео је да себе и родитеље дистанцира од система од кога отац и мајка никада нису добили одобрење да посете свог сина. У десетом поглављу он своју одлуку овако образлаже:

«Я пишу о них по-английски, ибо хочу даровать им резерв свободы; резерв, растущий вместе с числом тех, кто пожелает прочесть это. Я хочу, чтобы Мария Вольперт и Александр Бродский обрели реальность в «иноземном кодексе совести», хочу, чтобы глаголы движения английского языка повторили их жесты. Это не воскреснет их, но по крайней мере английская грамматика в состоянии послужить лучшим запасным выходом из печных труб государственного крематория, нежели русская. Писать о них по-русски значило бы только содействовать их неволе, их уничтожению, кончающимся физическим развоплощением».⁴⁵²

Бродски је желео да, користећи се енглеским језиком, заштити своје родитеље од тривијалности, нељудскости и бесмисла света у коме су живели, али у исто време и да самом себи олакша бол.

Пишући овај аутобиографски есеј, он је покушао да поново проживи своје детињство, које се великим делом формирало под утицајем совјетске државе, Стаљина и пост-стаљинистичког режима. Сећања Бродског на детињство и родитеље могу се интерпретирати и као његова намера да свету представи своју личну причу о животу у пост-стаљинистичком Лењинграду.

Већ на почетку есеја он нас упознаје са «обичном руском породицом» у послератном Лењинграду. Бродски себе сматра срећним, јер је одрастао уз оба родитеља, а што је најважније уз оца, кога многи нису имали. Он сматра да су његови родитељи припадали «срећнијој генерацији», јер су рођени слободни, и одрасли пре Револуције, док је његова генерација одрасла у потпуној неслободи. Родитељи су му били солидно образовани. Отац је завршио студије географије, у морнарици доспео до чина капетана, да би радни век завршио као новинар-фотограф ТАСС-а. Мајка-рачуновођа, због знања немачког језика, бавила се и

⁴⁵² *Сочинения Иосифа Бродского...*, Т. V, 2001, стр. 326.

превођењем. Бродског по професији новински фотограф, а мајка се због солидног знања немачког језика бавила се и превођењем.

Бродски значајан простор посвећује оцу, који је, како у есеју каже, био доста одсутан у његовом раном детињству, због учешћа у рату, а потом због службе у Кини, из које се једне новембарске ноћи 1948. коначно вратио. Због оца, који је, као официр, био запослен у Војно-поморском музеју, Бродски је као дечак заволео униформу. Он успоставља приснију везу са оцем у свакодневним посетама музеју и кроз шетње градом, после школских часова. У оцу је Бродски видео искусног човека који је доста путовао и доста видео, тако да је и његов сопствени идентитет делом формиран на основу очевих сећања о путовањима. Време које је провео у Војно-поморском музеју било је испуњено узбуђењем и маштом о путовањима, инспирисаним фотографијама изложеним у збирци. Бродски се присећа:

«Ранними вечерами после уроков я пробирался через город к реке, пересекал Дворцовый мост, чтобы забежать в музей за отцом и вместе с ним пешком вернуться домой. Лучшее всего бывало, когда он оказывался дежурным по вечерам и музей был закрыт. Он появлялся в длинном мраморном коридоре во всем великолепии, с сине-бело-синей повязкой дежурного офицера на левой руке и парабеллумом в кобуре, болтающимся на ремне на правом боку; морская фуражка с лакированным козырьком и позолоченным «салатом» скрывала его безнадежно лысую голову. «Здравия желаю капитан», -- говорил я, ибо таков был его чин; он усмехался в ответ и, поскольку дежурство его продолжалось еще около часа, отпускал меня шляться по музею в одиночестве».⁴⁵³

Изгледа да је Бродски много више научио посећујући оца у музеју и њиховим заједничким шетњама по граду, него што је то био случај у школи. Руска морнарица, чије је темеље по угледу на холандску и енглеску ударио Петар Велики је, по мишљењу Бродског, нешто чиме се Русија може поносити. Не толико њеним победама и функционалношћу, колико због декоративности, којом је он својевремено био опчињен.

Ти први визуелни утисци из музеја умногоме су утицали на конституисање његових естетских критеријума. Бродски идеализује лик оца официра у униформи, ауторитативног изгледа, који је у то време био део постојећег друштвеног естаблишмента. За разлику од очеве официрске униформе, школска униформа, која

⁴⁵³ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том V, 2001, стр. 328.

је доста подсећала на војну, код Бродског је изазивала нелагодност. Мрзео је њену боју која га је асоцирала на униформу полиције. Бродски револтиран напушта школу. Он добро памти 1950. годину, када су одлуком Политбироа свим лицима јеврејског порекла укинати високи војни чинови. Та одлука је и за оца Бродског значила губитак официрског чина у морнарици. После демобилизације, отац Бродског није могао наћи запослење ни као фотограф. То су биле изузетно тешке године за Јевреје у Совјетском Савезу. План о њиховом протеривању на Далеки исток, у организацији Стаљина и Политбироа, прекинут је на срећу по многе од њих, «хозјаиновом» смрћу. Бродски је мрзео Стаљина, а истовремено и сваку манифестацију антисемитизма.

Он се са иронијом и сарказмом сећао опште хистерије поводом Стаљинове смрти, у есеју *Размишљања о ђавољем семену* («Размышления об исчадии ада»), када је за време часова у школи сазнао о смрти великог војда:

«Зал плакал, президиум плакал, родители плакали, соседи плакали, из радио неслись «Marche funebre» Шопена и что-то Бетховена. Вообще, кажется, в течение пяти дней по радио ничего, кроме траурной музыки, не предавали. Что до меня, то (тогда -- к стыду, сейчас – к гордости) я не плакал, хотя стоял на коленях и шмыгал носом, как все. Скорее всего потому, что незадолго до этого я обнаружил в учебнике немецкого языка взятом у приятеля, что «вождь» по-немецки - фюрер. Текст так и назывался: «Unsere Führer Stalin». Фюрера я оплакивать не мог».⁴⁵⁴

Са друге стране, мајка Бродског, иако јеврејског порекла, није имала проблема са запослењем. Порекло није ни приближно нарушило њене шансе за рад, - каже Бродски:

«Несмотря на девичью фамилию (сохраненною ею в браке), «пятый пункт» играл в ее случае меньшую роль... [...] У нее не возникало проблем с устройством на работу. Это она работала всю сознательную жизнь».⁴⁵⁵

Он се меланхолично присећа дана када је долазила са посла и увек у торби доносила књигу. У детињству су много времена проводили заједно. Од ње је научио да чита још када су му биле четири године. Његов се песнички идентитет развио још у то време, када је заједно са мајком, читао и рецитовао стихове руских класика. Њихов живот у *соби и по*, иако скучен и тесан, одвијао се сопственим

⁴⁵⁴ Исто, стр. 75

⁴⁵⁵ Исто, стр. 343

темпом, и није се ни по чему разликовао од других. Осим себе и по, која је припадала само њима, са осталим станарима су делили кухињу и купатило:

«Разумеется, мы все делили один клозет, одну ванную и одну кухню. Но кухню весьма просторную, клозет очень приличный и уютный. Что до ванной, -- русские гигиенические привычки таковы, что одиннадцать человек нечасто сталкивались, принимая ванну или стирая белье. Оно висело в двух коридорах, соединявших комнаты с кухней, и каждый из нас назубок знал соседское исподнее“.⁴⁵⁶

Ту је, - каже Бродски, његова мајка провела четврт века. Када би се тај мали скучени простор, који је припадао само њима, «свео на синегдоху, тада би то био велики кревет на коме су његови родитељи доносили све важне одлуке и којем, како каже песник, - ‘дугује живот’».⁴⁵⁷ Тај за мали простор превелики кревет био је више него што им је требало, и много је значео за мајку, која га је купила пред венчање.

Зграда у којој су живели грађена је у мауританском стилу. Пре револуције у њој су становали неки истакнути петербуршки интелектуалци, а међу њима и Александар Блок. Након револуције, у складу са совјетским нормама становања, цела зграда била је подељена на собе, по девет квадратних метара на једну особу. Како су држава и државни чиновници одлучивали о стандарду живота појединца, сви су имали исто, и све је било исто. Бродски у есеју жали и саосећа са свим покољењима која су живела у то понижавајуће време.

Простор додељен родитељима Бродског био је за неколико квадрата већи захваљујући размени соба, које су његови родитељи поседовали на различитим крајевима града, у коме је он, раздвојен завесама, ормарима и полицама за књиге направио свој *Lebensraum* (животни простор). Њему је било довољно мање од собе да би у том простору могао да чита забрањене књиге и започне своје прве књижевне експерименте. У том простору налик на пећину, Бродски је како и сам каже провео најлепше дане свог живота.

⁴⁵⁶ Исто, стр. 320.

⁴⁵⁷ Bethea David, *Joseph Brodsky and the Creation of Exile*. New Jersey, Princeton University Press, 1994, pp. 21.

Можемо се сложити да су есеји *Мањи од јединице*» и *Соба и по*, како сматра амерички истраживач, први покушаји чињења «метафизичке експанзије у ситуацији потпуне физичке супстракције».⁴⁵⁸

Ратни трофеј

Есеј *Ратни трофеј* («Spoils of War», 1986) први пут је објављен на француском језику, под насловом *Трофеј* («Less Trophées») у часопису «Vogue». Енглески оригинал објављен је у зборнику *Туга и разум* (1995). Руска верзија објављена је 1996. године у зборнику «Портфель», под насловом «Трофейное».

Овај кратки аутобиографски есеј чине шеснаест мањих делова, првобитно написаних на енглеском језику. Бродски посвећује есеј стварима донесеним са Запада у Русију, за време Другог светског рата и после њега, што ће рећи тзв. *ратним трофејима*. За разлику од претходна два аутобиографска есеја, у којима је представљена суморна и окрутна реалност послератног и пост-стаљинистичког Лењинграда, у овом есеју сиву слику свакодневице оживели су управо ти предмети. Своја најранија сећања Бродски везује за крај Другог светског рата, када је први пут пробао месо из конзерве америчке фирме «Свифт». Не толико садржај конзерве, колико њен облик, посебно оне чудне стране речи исписане на њеној спољашњости, «за руског дечака биле су откривење».⁴⁵⁹ Те конзерве су се још дуго чувале, и могле су се виђати у кућама - као саксије за цвеће, или кутије за оловке, којима је са годинама расла цена, да би их нешто касније заменио транзистор марке «Филипс»:

«Когда мне было двенадцать лет, отец, к моему восторгу, неожиданно извлек на свет божий коротковолновый приемник [...]»⁴⁶⁰

Тај мали радио, стране марке, за дванаестогодишњег дечака, отворио је нове видике, могућности да се из херметички затвореног друштва контактира са светом. Унутрашњост транзистора подсећала је на град у ноћи:

⁴⁵⁸ Исто, стр. 1.

⁴⁵⁹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 11

⁴⁶⁰ Исто, стр. 13.

«Внутренности приемника всегда напоминали ночной город с раскиданными там и сям неоновыми огнями. И когда в тридцать два года я действительно приземлился в Вене, я сразу же ощутил, что в известной степени я с ней знаком».⁴⁶¹

Бродском је радио донео још једно искуство, први сусрет са енглеским језиком:

«Этому коричневому, лоснящемуся, как старый ботинок, «Филипсу» я обязан своими первыми познаниями в английском и знакомством с пантеоном джаза».⁴⁶²

Прву представу о Западу је генерација Бродског стекла путем америчких филмова конфискованих у току рата. То су углавном били нискобуџетни филмови о гусарима, или авантуристички - «Робин Худ», «Тарзан» и слично, који су имали веома мало везе са реалношћу. Углавном су приказивани без наслова, што им је, по мишљењу Бродског, давало «архетипски смисао». Бродски саркастично закључује да су «филмови о Тарзану допринели више дестаљинизацији од самих речи Хрушчова на XX конгресу КП СССР...».⁴⁶³ Филмови су нудили прве представе о европским и америчким градовима, њиховој историји, архитектури. Бродски и његови другови могли су да, захваљујући филмовима, препознају и разликују Париз од Рима, Ђенову од Напуља:

«Для нас кино было единственным способом увидеть Запад. Начисто забывая про сюжет, мы старались рассмотреть все, что появилось на экране – улицу или квартиру, приборную панель в машине героя, одежду, которую носила героиня...».⁴⁶⁴

Управо гледајући филмове са Запада, Бродски је пожелео да напусти земљу:

«Я понял что хочу уехать после первого западного фильма».⁴⁶⁵

Ипак, то није била толико озбиљна жеља да оде из земље, колико жеља да путује и види свет:

«Хотелось просто уехать, оглядеться в мире. Пожить жизнью...».⁴⁶⁶

Осим филмова, на располагању су били западна музика, амерички цез, грамофонске плоче... Генерација Бродског гајила је посебно интересовање за цез и

⁴⁶¹ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 14

⁴⁶² Исто, стр. 14.

⁴⁶³ Исто, стр. 15.

⁴⁶⁴ Исто, стр. 18.

⁴⁶⁵ Иосиф Бродский, *Большая книга интервью*. Москва, Захаров, 2000, стр. 657.

⁴⁶⁶ Исто, стр. 657.

америчку музику. Вероватно да није било градског дечака, каже он, који није имао своју колекцију грамофонских плоча.

Америчка музика и филмови су за генерацију Бродског симболизовали потпуно нови, до тада непознати стил живота, доста другачији од оног којим су живели у совјетском систему. Многима од њих ни имена познатих америчких џез певача нису била страна. Бродски се сећао како је једног летњег дана са спрата неке совјетске стамбене зграде зачуо глас Еле Фицџералд (A-tisket, a-tasket),⁴⁶⁷ па је у неверици размишљао како је до тог забаченог дела света успела да дође једна америчка грамофонска плоча:

«Боже мой, -- помню, подумал я,- сколько пластинок нужно напечатать, чтобы одна из них закончила свой путь здесь, в этом кирпично-цементном нигде...».⁴⁶⁸

Потреба да се удаљи од сивила свакодневице, па макар то било само ментално, враћала је наду у живот и будућност. Опсесивно слушајући америчку музику, могао је да се у потпуности препусти машти.

Раних шездесетих година на одшкринута врата у СССР је ушла страна, западна књижевност. Бродски се често у есејима сећао књига Анри де Рењија (Herni de Regnier), које је, - како каже, прочитао неколико пута. Што их је више читао, појам Запад му је постајао све јаснији. Радња у књигама Рењија одвијала се у зимско доба у Венецији, граду који у то време обилује одсуством боја и општим мраком. Његову машту су још више подстакле илустрације из књиге о Венецији из периода пре Првог светског рата, коју је давно добио на поклон. Тада је први пут формирао слику о идеалном граду Запада - Венецији, тада је по први пут пожелео да види Венецију и у њој заувек остане.

Бродски на крају закључује да човек на крају идентификује само оно што воли. Волети нешто јако и страшно, временом постаје део човека, његова реалност.

⁴⁶⁷ *Сочинения Иосифа Бродского*, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, Том VI, 2001, стр. 19.

⁴⁶⁸ Исто, стр. 10.

ПОГЛАВЉЕ IV

РЕЦЕПЦИЈА ЕСЕЈИСТИКЕ БРОДСКОГ У СВЕТУ И КОД НАС

Пријем есеја Бродског на Западу

На Западу, а највише у Америци, есејистика Јосифа Бродског изазвала је велико интересовање већ са појавом његове прве збирке есеја, под насловом *Мање од јединице* («Less than One», 1986). Есеји су, због изузетног занимања публике, исте те године преведени на многобројне језике: фински, шпански, пољски, француски, италијански, немачки, корејски итд. У ову збирку ушли су најзначајнији есеји Бродског, од оних аутобиографског карактера, преко политичких, па до есеја о великим руским и неруским песницима и прозним писцима.

Књига есеја, *«Мање од јединице»*, која покрива период између 1972. и 1986. године, најпре је објављена у САД, 1986. године у Њујорку, у издању Ferrar, Straus & Giroux. Потом у Канади (Ontario: Penguin Books), Аустралији (Ringwood: Penguin Books), Новом Зеланду (Auckland: Penguin Books) итд.⁴⁶⁹

По објављивању овог зборника популарност Бродског је, у најмању руку, удвостручена. Разлози за тако високе оцене су многобројни, мада је скоро свима била изненађујућа чињеница да је Бродски све есеје, осим неколико, написао на енглеском језику. Он је својим есејима успео да западној критици и читаоцима уопште приближи и учини доступном богату традицију руске књижевности. Оно што неруски читалац није могао да разуме и досегне у његовој поезији, често не тако успешно превођеној, есеји су то у потпуности остварили.

Реакције на овај зборник уследиле су скоро одмах након његовог објављивања: награђен је једном од престижних награда - «The National Book Critics Circle Award», а три есеја из ове збирке ушла су у избор најбољих америчких есеја (The Best American Essays). Многотиражни «New York Times» је 6. маја 1986.

⁴⁶⁹ Полухина, Валентина, *Евтрена и Клио Иосифа Бродског: хронологија жизни и творчества*. Томск, 2012. стр. 296.

објавио критички приказ Џона Гроса (John Gross), у коме овај аутор сумира и валоризује свих осамнаест есеја објављених у зборнику. Грос примећује да се тема Лењинграда провлачи кроз готово целу књигу, стављајући у опозицију Петербург у односу на Лењинград. Он истиче да Бродски не скрива своју оријентисаност према Западу, што се види из есеја *Путовање у Истамбул*, па даље тврди да ће га многи кривити због не баш ласкавог мишљења о Оријенту. Грос је добро оценио да већина есеја за тему има поезију и песнике, те да «у неким од његових најважнијих есеја - о Ани Ахматовој, Осипу Манделштаму, Марини Цветајевој – читалац који се не служи руским мора да му верује на реч». Бродски је, - сматра Грос, због своје храбрости и отворености говорио о злу и добру у животу, не либећи се при том ни да буде брутално искрен, ни када су у питању представници младих генерација, као што су студенти-дипломци, што је критичарева алузија на песникове есеје-беседе на универзитетима и колеџима. Према Гросу то «су само неки од квалитета, захваљујући којима је у последњих неколико година постигао високу репутацију не само када је реч о прози, већ и поезији, репутацију коју је његов први зборник есеја само потврдио».⁴⁷⁰

Дејвид Бетеа (David Bethea), универзитетски професор, иначе велики познавалац и поштовалац Бродског, о коме је доста писао, у свом критичком приказу, објављеном 13. јула 1986. године у «Њујорк Тајмсу» много је детаљнији од Гроса. Он већ на почетку свог приказа поздравља есеје Бродског као дуго очекивани догађај, при томе закључујући «да оно што чини прозу Бродског добродошлом јесте не само чињеница да је написана на енглеском, већ и зато што је одликује изузетно богата стилска палета».⁴⁷¹ Он каже да на Западу «руска књижевност није могла добити бољег амбасадора», упоређујући његов допринос књижевности са доприносом Набокова. Професор енглеског језика на универзитету у Јелу, Едвард Менделсон (Edward Mendelson), објавио је у «Вашингтон посту» рецензију зборника *Мањи од јединице*, за коју каже да «садржи неке од најелоквентнијих и најлепших књижевних есеја који су написани на енглеском

⁴⁷⁰ John Gross, *Books of The Times*. "The New York Times", New York, May 6, 1986.

⁴⁷¹ Bethea David, *Conjurer in Exile*. The New York Times, New York, July 13, 1986.

језику у последњих десет година». ⁴⁷² Попут многих других који су писали о Бродском, Менделсон га упоређује са Јозефом Конрадом, због лакоће и јасноће којом је писао на енглеском језику. У његовим есејима Менделсон види Бродског као «снажног критичара» способног да елоквентно полемисе на било коју тему.

Џон Бејли (John Bayley) придружио се осталима, својим веома инспиративним чланком о есејима из горепоменуте збирке свој текст је насловио *Мајсторско приповедање* («Mastering Speech»), стављајући Бродског у исту раван са Вистаном Одном, једним од централних ауторових узора Бродског и Онда он назива «јединим цивилизованим великим песницима», зато што су само они били способни да задрже хумор, који «је, једино у стварним дослуху са духом цивилизације...». ⁴⁷³ Када је 1992. године изашла из штампе, књига са само једним есејом посвећеним Венецији, критика се поново позитивно одговорила. Публика је већ доста знала о љубави Бродског према лепотама Венеције, захваљујући његовој лирици. Његова следећа збирка есеја - *Туга и разум* («Less and Reason») која је штампана 1995, у исто време са још две књиге поезије такође је изазвала велику пажњу критике и читалаца. Бродски је, због погоршања здравља, журио што пре изда зборник тако да није стигао да га уобличи како је намеравао.

Џон Куци (John Coetzee) у чланку посвећеном овом зборнику есеја, насловљеном *Говор о језику* («Speaking of Language»), сматра да се ови есеји могу по квалитету упоредити са оним из претходне збирке. Куци, међутим, сугерише, да неке од њих, нарочито оне који су настали од предавања, «није требало објављивати у дословном облику, без ревизије», ⁴⁷⁴ или их је бар требало скратити за неколико страница. Он ипак посебно хвали есеј о Марку Аурелију, за који тврди да је «један од најамбициознијих». ⁴⁷⁵ Критике Куција узнемириле су и наљутиле Бродског, најпре зато што је он прилично хладно оценио ову збирку есеја, а посебно зато што га је као критичара изузетно ценио. Наиме, Бродски га је у истом зборнику чак и споменуо у есеју о Стивену Спендеру. Елен Батерсби (Ellen

⁴⁷² Edward Mendelson, *Against the Limits of Language*. "Washington Post", Washington DC, 25 may, 1986.

⁴⁷³ Bayley John, *Mastering Speech*, The New York Review of Books, New York, June 12, 1986.

⁴⁷⁴ J. M. Coetzee, *Speaking for Language*, The New York Review of Books, New York, February 1. 1996, pp. 45.

⁴⁷⁵ Исто.

Battersby) назива есеје из дате књиге «хипнотичком прозом која је написана на енглеском језику», указујући при томе да енглески није његов матерњи језик.⁴⁷⁶ Она сматра да се «његови критички есеји могу уврстити међу најлепше есеје XX века», те да су чак «супериорнији и од (есеја) још једног руског генија у егзилу, Набокова».⁴⁷⁷

За разлику од есеја, поезија Бродског и њени преводи са руског на енглески, а посебно поезија писана на енглеском језику, наишли су на неразумевање од стране англоамеричке критике и читалачке публике. Неким америчким и енглеским читаоцима и критичарима енглески језик којим се у својој поезији служио Бродски, није био јасан. Британски критичари су му посебно замерали на претераној употреби сленга и колоквијализама, као и граматичким грешкама. Валентина Полухина узрок овом налази у томе што је «Бродски на енглеском вршио, као што је познато, три функције: функцију енглеског есејисте, аутора својих стихова на енглеском и њихових превода на руски».⁴⁷⁸ Она сматра да је Бродски због свог «претераног уплитања» у послове преводилаца, често са њима долазио у сукоб, било да је реч о превођењу његових сопствених, или када је реч о превођењу туђих текстова. Претерани перфекционизам, као и жеља да скоро на свим нивоима - стилском, ритмичком, звучном и сл. - дође до савршенства, како би оно што је преведено било што ближе оригиналу, често је изазивало неразумевање и неодобравање критике. Један од жучних критичара Бродског, Кристофер Рејд (Christopher Reid), у свом чланку под насловом «Велика америчка катастрофа», овако је окарактерисао Бродсково граматичко познавање енглеског језика:

«Brodsky clearly has trouble, not just with tenses, but with prepositions, with conjunctions, with word order, with the formation of the genitive, and with many other small matters that may not fit neatly under the headings of the grammar-book, but that nonetheless serve in practice to indicate the level proficiency attained by the speaker or wither».

«Бродски очигледно има проблем не само са временима, већ и са предлозима, везницима, редом речи, са генитивом, као и многим другим мањим стварима, које се не могу ставити ни под

⁴⁷⁶ Ellen Battersby, A poet who was more than one. «Irish Times» December, 7, 1996. pg. 8.

⁴⁷⁷ Исто, стр. 8.

⁴⁷⁸ Валентина Полухина, *Английский Бродский*, Звезда, Санкт-Петербург, 1998. стр. 49.

један наслов у граматичици, али које, ипак, у пракси служе у одређивању нивоа знања говорника или писца». ⁴⁷⁹ (Превела, Ј.Ф.Л.)

Крејг Рејн (Craig Raine) сматра да је Бродски лично одговоран за лоше прихватање његових песама, како у преводу, тако написаних у оригиналу на енглеском језику. Као пример он наводи збирку песама «So forth» у којој је Бродски сам, без помоћи других, писао и преводио своје стихове. Рејн каже да је Бродски био «већ довољно сигуран у себе или је журио, па је преводио сам и без ичије помоћи, пишући директно на енглеском језику», што је на крају учинило његову поезију «неприродном и искривљеном». ⁴⁸⁰

Рејн даље у тексту истиче да су и збирка песама на енглеском језику «So forth», као и његова последња збирка есеја *Туга и разум* само докази да «Бродски није био у стању да постигне више од основне компетенције у новоусвојеном језику», те да због тога «не може конкурисати Набокову, нити му бити ривал». ⁴⁸¹ Нагомиланост и претерана употреба истих речи су греси којима је, по мишљењу Рејна, Бродски веома склон, а које је требало избегавати по сваку цену. Он такође нема високо мишљење ни о Бродском као мислиоцу, већ сматра да је Бродски «као философ - бесмислен и баналан», а «као критичар - некомпетентан». ⁴⁸² По мишљењу Доналда Дејвија (Donald Davie), аутора чланка *Засићен стих* («The Saturated Line»), једна од најдоминантнијих, најупечатљивијих карактеристика поезије Бродског на енглеском језику јесу «хиперактивне метафоре» и «презасићени тропи». ⁴⁸³ Он то сматра неспособношћу песника да спозна разлику између «руског метра, који може бити строг» и енглеског, који се у том смислу никада не може упоредити са руским. На крају он ипак закључује, да је «Бродски веома талентован песник» и да баш зато и треба да буде «објективно оцењен и искрено посаветован». ⁴⁸⁴

⁴⁷⁹ Reid Christopher, *Great American Disaster*, London Book Review, London, December 8, 1988. pp. 17.

⁴⁸⁰ Craig Raine, *A reputation subject to inflation*, The Financial Times, London, November 16, 1996. pp. 21.

⁴⁸¹ Исто, стр. 21.

⁴⁸² Исто, стр. 21.

⁴⁸³ Donald Davie, *The Sturated Line*, TLS, London, December 23-29, 1988. pg. 1415.

⁴⁸⁴ Исто, стр. 1415.

Пријем есеја Бродског у Русији

Пријем есејистике Бродског у Русији ваља нам сагледавати у оквирима целокупне рецепције његовог дела у отаџбини.

У Русији Бродски никада није престајао да буде песник, истина никада «није постао омиљен», као што је био у егзилу, где је представљао «снажну појаву».⁴⁸⁵ Генерално узев, руски сународници Бродског доживљавали су га пре као културног амбасадора, него као песника или есејисту. Гиганте као што су класици – Пушкин, Љермонтов, Фет, Тјутчев, Њеќрасов, или новији – Блок, Мајаковски, Јесењин, Ахматова, Манделштам, Цветајева, Пастернак и др., тешко је потиснути из свести руског читаоца. Осим титуле почасног грађанина Санкт-Петербурга, Бродски у Русији никада није био награђен за свој књижевни рад. Одлазак из Русије за њега је било горко искуство. У писму које је написао тадашњем совјетском лидеру – Брежњеву,⁴⁸⁶ пред сам чин одласка у егзил, Бродски каже:

«Тешко ми је да одем из Русије. Овде сам се родио, одрастао, и овде сам живео и све што знам и памтим дугујем њој. Све рђаво што ми је судбина доделила обилато се надокнађивало добрим, и никада нисам осећао да ме је Отаџбина повредила. Не осећам то ни данас. Јер иако престајем да будем држављанин СССР, не престајем да будем руски писац. Верујем да ћу се вратити; песници се увек враћају: лично или на хартији».⁴⁸⁷

И био је у праву, веза са Русијом, руском културом, језиком и историјом провејава кроз читаво његово стваралаштво. Иако се никада није физички вратио у Русију, он је у њој данас итекако присутан. Она мисија коју је започео у отаџбини само је настављена, у другачијем виду, у Америци. Већ је било доста речи о томе како је Бродски приближио руску књижевност западном читаоцу. Међутим, његова је заслуга и у томе што је руском читаоцу приближавао не само западноевропску и америчку књижевност, него и добар део светске књижевности, и то највише преко својих есеја. Руска поезија је традиционално више била окренута француској, немачкој и италијанској поезији, него поезији енглеског говорног

⁴⁸⁵ Куци Џ.М., *Есеји Јосифа Бродског*. Са енглеског превео Игор Цвијановић. Нови Сад, Поља, бр. 492, март 2015. стр. 179.

⁴⁸⁶ Положај генералног секретара КП СССР је све до Михаила Горбачова (1991-1992) практично био корелатив председника државе у другим земљама.

⁴⁸⁷ Јосиф Бродски, *Писмо Л.Н. Брежњеву*. Са руског превела Неда Николић Бобић. Нови Сад, Поља, бр. 492, март 2015. стр. 58.

подручја. Када је реч о новијој америчкој књижевности и њеној присутности, слободно можемо рећи да су њена дела била слабије заступљена у руској културној јавности – све до перестројке.

Многобројни руски песници - савременици Бродског, али и они из млађих генерација, коментарисали су у својим разговорима са Валентином Полухином улогу и присуство Бродског у руској поезији. Тако, на пример, Јелена Шварц, песникиња млађе генерације, сматра да је управо Бродски «започео нову еру у руској поезији са приближавањем јој западноевропских узора».⁴⁸⁸ Она даље каже да је Бродски «створио нови поетски калем»,⁴⁸⁹ што је по њеном мишљењу једно од његових најзначајнијих постигнућа. Петар Вајл сматра да у Русији «Бродски није тек сада откривени песник»,⁴⁹⁰ те да је његово присуство и те како осетно у савременој руској поезији.

Већ смо видели (у првом поглављу) да је интересовање за Бродског у Русији нагло порасло у 90-тим годинама, после «перестројке». О њему се писало у периодичним публикацијама, превођене су његове песме, али и неки есеји, појавила су се и прва издања Изабраних дела. У складу са тим расло је и интересовање руске културне јавности за његове есеје. Они у превођени и објављивани широм земље, у разним часописима. Некад су се у превођењу истог текста огледали различити преводиоци

Данас су сви есеји Бродског доступни руској читалачкој публици. Посебно су популарни у новим масовним средствима комуникације – пре свега на Интернету. Запажа се да се на многим форумима воде живе дискусије о питањима које је покренула проза Бродског. Као круна свега, есејистика овог руско-јеврејско-америчког писца комплетно је критички издата у три тома његових Сабраних дела.⁴⁹¹

Они са обе стране Атлантика који су познавали Бродског, добро су схватили његову мисију у промовисању руске културе, књижевности и руског језика, а у

⁴⁸⁸ Polukhina Valentina, *Brodsky through the Eyes of Contemporaries*, Boston, Academic studies Press, 2010, pp. 128.

⁴⁸⁹ Исто, стр. 258.

⁴⁹⁰ Исто, стр. 220

⁴⁹¹ Вид. Бродский И. А., *Собрание сочинений в семи томах*, т. V-VII, Санкт-Петербург, Пушкинский фонд, 2001.

Русији, његову улогу у васпостављању континуитета са прекинутим везама са западноевропском и америчком културном традицијом.

Шта се знало и писало о Бродском у Југославији?

Наша читалачка публика имала је прилику да се упозна са Бродским још раних шездесетих година, тачније 1969. године када су у часопису «Дело» објављене две песме Бродског у преводу Милице Николић. Убрзо потом, 1970. године, у «Књижевним новинама» објављени су стихови *Романса љубавника* (делови из романсе «Шествие»), у преводу Милована Данојлића. Те исте године у часопису «Књижевност» објављени су стихови песме *Исак и Аврам*, такође у преводу Милована Данојлића. Следеће, 1971. године изашла је из штампе збирка стихова Бродског под насловом *Станица у пустињи*, у преводу Милована Данојлића, са предговором Милице Николић. У то време Бродски је још увек живео у Лењинграду. Након иселења из земље у Сједињене Америчке Државе код нас се скоро ништа није писало о Јосифу Бродском, све до 1981. године, када су у «Књижевној речи» објављени стихови Бродског у преводу Срђана Ђурђева Рашковића. Неколико година касније, поново је у «Књижевној речи», 1985. године, објављено неколико песама Бродског, у преводу Милована Данојлића.

Новинар «Данаса», Хамдија Демитровић, имао је прилику да 1985. године разговара са Јосифом Бродским, «након његова врло темпераментног и бурно поздрављеног наступа на *Milano-poesia*, једном од највећих светских фестивала поезије. У том интервјуу, упитан да ли је задовољан српским преводима његове поезије, а посебно преводима Милована Данојлића који је «по суду многих, учинио то генијално»,⁴⁹² Бродски је одговорио:

«Мићине? Наравно да јесам! Он је то врло добро урадио. Изузетан човјек. Колико ја знам, он је и сјајан прозни писац».⁴⁹³

Оваква изјава могла је само да импонује нашем преводиоцу Данојлићу, с обзиром на то да је Бродски имао репутацију перфекционисте, који је према

⁴⁹² Демидовић Хамдија, *Интервју са Бродским*, Данас, 1985, стр. 47-49.

⁴⁹³ Исто. стр. 49.

сведочењу многих који су са њим радили на превођењу (или његових дела или дела других писаца), увек инсистирао на проверавању и читању материјала и по неколико пута пре објављивања.

Вест да је још један Рус, емигрант, пети по реду у истом веку, добио Нобелову награду за књижевност, забележена је и код нас, у тада најзначајнијим југословенским дневним листовима као што су «Политика», «Вечерње новости», «Вјесник» итд.

Интересантан је податак да је 22. октобра 1987. године, «Политика» унапред објавила вест да ће се 23. октобра 1987. године тачно знати ко је добитник Нобелове награде за књижевност. Тако на страни број 17. у малом чланку, под насловом *Данас додела Нобелове награде за књижевност*, аутор спекулише да је врло вероватно да ће Нобелова награда за књижевност овога пута припасти жени. У чланку се каже да се према «крugовима блиским Академији сматра да би ове године могла бити одабрана нека жена-писац, јер већ двадесет и једну годину награду добијају само мушкарци. Као најозбиљнији кандидат се спомиње америчка књижевница Џојс Керол Отс (Joyce Carol Oates)».⁴⁹⁴ Од осталих кандидата који су ушли у ужи избор, аутор наводи совјетског песника Андреја Вознесенског, затим руско-америчког песника Јосифа Бродског, па даље Октавија Пазе (Octavio Paz) и Карлоса Фуентеса (Carlos Fuentes), обојица из Мексика, као и Марија Варгас Љосу (Mario Vargas Llosa) из Перуа.

Већ следећег дана, на сам дан проглашења добитника Нобелове награде за књижевност, «Политика», је у још мањем чланку само укратко објавила име добитника са белешком о његовом животу. «Политика» је поново следећег дана, те, 24. октобра, објавила вест о томе да ће се у Совјетском Савезу ипак објавити песме Бродског те да су у току преговори са песником и совјетским властима да се његове песме објаве у часопису «Новый мир».

Загребачки «Вјесник» је, за разлику од «Политике», ову вест објавио на насловној страни. Истина био је то веома мали чланак у левом доњем углу стране, али довољно видљив, под насловом *Нобелова награда за књижевност, добитник Ј. Бродски*. У чланку се наводи:

⁴⁹⁴ *Данас додела Нобелове награде за књижевност*, «Политика», Београд, 22. октобар 1987. стр. 17.

«Пјесник Josif Brodski dobitnik je ovogodišnje Nobelove nagrade za književnost, saopćila je Švedska akademija za književnost. Nagrada 47. godišnjem pjesniku pripala je, kako se navodi u službenom saopćenju za «sveobuhvatni autorski pristup prožet janoćom misli i poetskim intenzitetom».⁴⁹⁵

На крају чланка, након неколико биографских информација о животу Бродског, аутор закључује:

«U našoj zemlji objavljen je izbor iz poezije Josifa Brodskog 1971. pod naslovom *Stanica u pustinji* u izdanju „Nolita“ u Beogradu».⁴⁹⁶

Неколико дана касније, тачније 31. октобра 1987. године, у «Вјесниковом» додатку «Панорама суботом», објављен је на страни број 13. чланак под насловом *Један капетан и много бродских малих*, ауторке Божице Јелушић, која каже: «О Brodskom će se uskoro znati sve što se propustilo znati do sada».⁴⁹⁷

Истим поводом огласио се и загребачки часопис за књижевност, културу и политику «Данас». У свом прилично инспиративном есеју, под насловом *Јосиф Сениор: Јосиф Бродски највећи је живи пјесник руског језика* аутора Здравка Зиме, који веома елоквентно, зналачки и детаљно говори о Јосифу Бродском. Из ставова и изјава Зиме евидентно је да је он не само прочитао поезију и есеје Бродског, већ и да је знао много тога о писцу, његовим етичко-естетичким полазиштима, одређујући га као «руског Жида са америчким пасошем». Он спомиње и зборник есеја Бродског назива «најзначајнијим лирским пјесником и творцем», који осим поезије пише и драме и прозне текстове, од којих спомиње збирку есеја, објављених у Њујорку 1986. године, за које наводи погрешан назив *Више (sic!) од једнога*. Осврћући се на податке о томе колико се зна и пише о Бродском у Југославији, он каже да се у Југославији зна и пише веома мало. При томе истиче: да је «истина да је Милован Данојлић, добри пријатељ Бродског, превео његову књигу *Станица у пустињи*, али да је то било пре 16 година». Али упркос свему томе «те књиге, као ни многих других, нема ни за лијек, а бројне домаће и свјетске енциклопедије (па чак и повјести светске књижевности!), не доносе о Бродском ни једног јединог слова».⁴⁹⁸

⁴⁹⁵ Nobelova nagrada za književnost, dobitnik J. Brodski, «Vjesnik», Zagreb, 22. oktobra 1987. str. 1.

⁴⁹⁶ Исто., стр.1

⁴⁹⁷ Jelušić Božica, *Jedan kapetan i mnogo brodskih malih*, «Vjesnik», Zagreb, 31. oktobra 1987. str.. 13.

⁴⁹⁸ Zima Zdravko, *Josif Senior: Josif Brodski najveći je živi pjesnik ruskog jezika* «Danas», Zagreb, Novembra 11, 1987. str. 43-44.

У овом случају се морамо до извесне границе сложити са аутором чланка, јер се код нас заиста јако мало знало и писало о Бродском. Његова се поезија, а потом и проза, спорадично и неуједначено појављивала у штампи. Међутим, када говоримо о Бродском у теоријама и историји књижевности, он је још увек био прилично млад да би био уврштен лексиконе и књижевнотеоријске уџбенике и приручнике. Иако је књига есеја *Мањи од јединице* објављена јуна 1986. године у Америци и доживела велику популарност, па је, као што смо већ раније споменули, преведена на многе европске и неевропске језике, - код нас су есеји Јосифа Бродског објављивани углавном спорадично, неки у целини а неки у фрагментима, често у неколико наставака, због дужине текста. На нашем у тлу «Књижевне новине» предњачиле у објављивању поезије и есеја Бродског. У њима се могло наићи на неке преводе есеја Бродског, још и пре но што он постао нобеловац. Тако је, на пример, у двоброју овог периодика из јула 1986. године у неколико наставака објављен превод есеја *У соби и по* у преводу са енглеског Љубице Стрнчевић. Есеј о Петербургу - *Водич за град са два имена*, такође у преводу Љубице Стрнчевић, објављен је у «Књижевним новинама» марта 1988. године. Септембра исте године, у истом листу, штампан је есеј *Дете цивилизације*, који је са енглеског језика превела Неда Николић-Бобић. У истом броју у рубрици *Из преводилачке радионице* објављени су и стихови Бродског *Живот у дифузном светлу*, у избору и преводу са руског Данила Киша, са његовом кратком белешком.

Наша, у то време југословенска, публика имала је част да се и лично упозна са тада већ добитником Нобелове награде за књижевност, октобра 1988. године, када је Бродски допутовао у Београд, на позив ПЕН-клуба Југославије, да присуствује форуму под насловом «Књижевност у прогонству». Књижевној вечери, која је одржана у згради Југословенског драмског позоришта, присуствовало је више од 1200 људи. Бродски је своје стихове читао на енглеском језику, а по завршетку те спектакуларне вечери, био је позван на вечеру организовану од стране америчког амбасадора у Београду. То је била једна врло кратка, једина, али изузетно успешна посета Јосифа Бродског нашој земљи. Убрзо након ове посете Бродског, његови радови су се све више почели објављивати на нашим просторима.

На том пољу, као што смо већ раније споменули, изузетну ангажованост показале су «Књижевне новине. Готово један цео број, објављен 1. новембра 1988. године био је посвећен изгнанству, а на страни број 6. овог часописа објављен је чланак Милована Данојлића *Бродски међу нама*. Тај чланак је у ствари био његов поздравни говор, прочитан на књижевној вечери у част Јосифа Бродског. Ораћајући се госту, на крају говора Данојлић је рекао:

«Као грађанину света, отворене су ти све земље и сви градови. Кључеве овог града одавно имаш у својим рукама. Томе сам, у почетку и сам понешто допринео. У међувремену, јавили су се нови, даровити преводиоци Твоје поезије и есејистике. Наша најстарија издавачка кућа, «Српска књижевна задруга» објавиће до године, у *Плавом колу*, избор из Твог песништва. На том ће подухвату радити група врских песника-преводаца.

Ако је језик једина песничка домовина, онда знај да си у овом, старом словенском језику, добио братски азил и топло уточиште».⁴⁹⁹

На истој страни «Књижевних новина» нашао се и мали чланак, под насловом *Библијски песник*, који је написао Матија Бећковић, као и разговор Маје Херман-Секулић са Јосифом Бродским, насловљен као *Песник је стваралац језика*. У истом броју објављено је и пет песама Бродског из циклуса *Успаванка бакаларског рта* (1975) у препеву М. Станисављевић.

Колики је одјек посета Бродског имала на нашем тлу, говори и писмо преводиоца Неде Бобић, које је она написала и послала директно на адресу Јосифа Бродског, у име Удружења књижевних преводаца Србије, датираном 5.1.1990, а писмо је било написано руком и на руском језику. У писму (које преносимо у целости, са свим језичко-стилским и синтаксичким грешкама), она каже:

Дорогой Йосиф Александрович,

Наконец посылаю Вам Вашу книгу эссе, может быть вы её еще получили. Книга вышла во второй половине сентября '89. но интерес всё ещё огромный, отклики печатаются в литературных газетах и журналах до сих пор. (Вчера вышла статья в газете «Књижевне новине») это значит, что наши переводческие усилия передали читателям Бродского – мыслителя. Я думаю, что книга только что разошлась. Специалисты ожидают продолжения, издательства так же. Вы обещали присылать нам Ваши новейшие работы – можно надеяться?

⁴⁹⁹ Милован Данојлић, *Бродски међу нама*, «Књижевне новине», Београд, број 763., новембар 1, 1988. стр. 6.

Книга «Разговори и беседе» разошлась. Издательство собирается к концу года повторить издание, допуская возможность дополнить его новыми разговорами. Очень большая к Вам просьба: не трудно ли было бы Вам выбрать еще подходящего материала и прислать мне, или разрешить мне обратиться к Волкову и прислать мне его адрес.

На днях я собираюсь перевести Вашу драму «Демократия». У нас такие обстоятельства, что демократия вызывает общий инерес. Тоже прошу разрешения для постановки на сцене (югославского драматического театра?)

Нечего и говорить об интересе к Вам после Вашего пребывания в Белграде. И опять вопрос: можно надеяться на встречу с Вами по поводу выхода сборника Ваших стихов и выхода «Урании» в переводе Злате Коцич?

В ожидании Вашего ответа с дружеским приветом,

Нада Бобич⁵⁰⁰

Интересовање за Бродског порастао је и на нашем тлу, његове су се песме и есеји почели више преводити и објављивати, тако је 1988. године објављена књига *Разговори и беседе: Јосиф Бродски*, у избору и преводу Неде Николић-Бобић.

Већ 1989. године објављен је зборник есеја под насловом *Удовољити сенци* у преводу Неде Николић-Бобић, Јасмине Тешановић и Љубице Стрнчевић, у издању «Дечијих новина» у Горњем Милановцу, као и књига *Разговори и беседе*, у издању «Књижевних новина».

Дринка Гојковић је тим поводом објавила и свој есеј под насловом *Естетичко-етичка спирала Јосифа Бродског* у коме изражава захвалност «књижевној интуицији Милице Николић и Миће Данојлића», захваљујући чијем ангажману смо «добили правовремено, и пре него што је за Бродског знао остали свет», његову књигу поезије из 1971. године. Она сматра да је есејистика Бродског «код нас очекивана и као изгнаничка, другим речима дисидентска».⁵⁰¹ То само по себи подразумева, закључује она, да «у великом делу есеја Бродски говори о свом животу под једним врло специфичним политичким режимом».⁵⁰² Ипак, она се уздржава од тога да Бродског прогласи политички ангажованим писцем и тврди да

⁵⁰⁰ Brodsky Joseph, *Papers. Beinecke Rare Book and Manuscript Library*, Yale University. Correspondence, Box 2, Folder 33.

⁵⁰¹ Гојковић Дринка, *Естетичко-етичка спирала Бродског*, «Књижевне новине», Београд, 15 јули 1989. стр.20.

⁵⁰² Исто, стр. 20.

је он «истински писац и да политички аспект код њега није целина, него део целине».⁵⁰³ Бродског назива «писцем изузетно кондензоване мисли», који успева да заокружи свој «интелектуално-емоционални доживљај».⁵⁰⁴

Већ 1990. године изашле су из штампе *Изабране песме* у избору Миливоја Јовановића и са његовим инструктивним предговором и *Уранија*, у преводу Злате Коцић, са њеним поговором.

Након само две године, тачније 1994, од појаве есеја о Венецији, и код нас је у издању «Матице српске» објављен овај есеј под насловом *Водени жиг*, који је са енглеског језика превела Неда Николић-Бобић. Годину дана касније, појавила се и хрватска верзија овог есеја, у преводу Смиљке Малинар. Крајем деведесетих, а нарочито у првој и другој деценији XXI века, наша је читалачка публика имала прилику да се упозна и са другим делима Бродског, оним која до тада нису објављивана код нас (на пример, *Божјиће песме*, *Туга и разум*, *Посвећено кичми* итд.). У Београду је 2006. године одржано и књижевно вече посвећено Јосифу Бродском, на коме су излагали многобројни угледни књижевници и преводиоци Србије. Године 2015, у пролећном издању часописа «Поља» из Новог Сада обележено је 75. година од рођења Јосифа Бродског. У «Београдском књижевном часопису» Корнелија Ичин објавила је приказ књиге интервјуа Соломона Волкова *Разговори са Јосифом Бродским* који је са руског језика превела Неда Николић Бобић 2014. године. У овом кратком, али веома сажетом и елоквентном приказу, Ичин само употпуњује слику књиге Волкова. Она запажа да се у својој књизи Волков «изазива на интелектуални мегдан», а песник се у њој «појављује онакав какав јесте».⁵⁰⁵ У «Београдском књижевном часопису» недавно је објављен део из књиге: Лава Лосева, *Јосиф Бродски, Покушај књижевне биографије*. Текст је са руског језика превела Неда Николић-Бобић. Књига ће се појавити у издању «Russike» у оквиру Изабраних дела Јосифа Бродског.

⁵⁰³ Исто, стр. 20.

⁵⁰⁴ Исто, стр. 20.

⁵⁰⁵ «Београдски књижевни часопис», бр. 39-41 стр. 164.

ЗАКЉУЧАК

У дисертацији смо истраживали есеје Јосифа Бродског, једног од најистакнутијих књижевних посленика у целокупној светској књижевности друге половине XX века, са циљем да на једном месту сагледамо и расветлимо његову есејистику. Показали смо да је од свих тема Бродски је најчешће писао о писцима, како руским тако и страним, о својим савременицима, претходницима, претечама и сл., као и на саму тему књижевности. Од друге, мање заступљене проблематике, присутни су есеји на тему политике, историје, уметности, општих друштвених појава, путовања и аутобиографских сећања.

Ваља имати на уму да је Јосиф Бродски своју каријеру градио не само као песник, већ се остварио и као прозни писац, драматург, преводилац, предавач поезије, књижевни критичар и публициста.

За време свог не тако дугог живота, понео је мноштво етикета и титула, од оних врло увредљивих и понижавајућих, као што су атрибути *паразита*, *робијаша*, *самозваног песника*, *Жидова*, и томе слично, па све до оних најпрестижнијих признања, од којих ћемо сада набројати само најважније. Године 1978. Бродски је проглашен за почасног доктора наука Универзитета у Јелу; следеће године постао је члан Америчке академије за уметност; 1981. добио је награду Фондације Џона и Катарине Мекартур (John D. and Catherine T. MacArthur Foundation); 1986. титулу почасног доктора науке о књижевности универзитета у Оксфорду; за збирку есеја *Мањи од јединице* (1986. године) награђен је једном од најпрестижнијих награда у Америци – Националном наградом за књижевну критику (The National Book Critic Circle Award); 1987. године награђен је Нобеловом наградом за књижевност; 1991. године изабран је од стране Конгресне библиотеке за песника-лауреата; 1993. године проглашен је почасним доктором наука Шљонског универзитета у Катовицама (Пољска), итд. Ако је судити према броју награда које је овај, без сумње изузетно талентовани писац, добио управо на енглеском говорном подручју, није тешко закључити да се Јосиф Бродски високо пласирао највише у англоамеричким књижевним круговима.

Анализом есеја покушали смо да укажемо на значај који Бродски придаје различитим темама на које је писао. У том процесу настојали смо да допринесемо бољем увиду у целокупан прозни опус стваралаштва Бродског.

Прикупљена, класификована, коментарисана и анализирана дела есејистичке активности Бродског могли бисмо сажето и квантитативно представити у табели која следи. Напомињемо да су у њој есеји подељени према намени - на следеће категорије: предговори и поговори, рецензије, реферати / предавања, чланци, беседе, путописи, аутобиографски записи и писма.

Предговори и поговори:

Назив Есеја	Година објављивања	Језик на коме је написан	Назив издавача
Послесловие к «Котловану» А. Платонова	1973 (Е) 1973 (Р)	Руски	Објављен за двојезично издање: «Platonov A. The Foundation Pit/Kotlovan (Ann Arbor, Ardis) Есеј је објављен на руском и енглеском истовремено. (ССПФ VII)
Сын цивилизации	1977 (Е) 2001 (Р)	Енглески	Објављен је на енглеском језику под насловом «Osip Mandelstam: 50 poems» (Persea Books) New York, да би касније под промењеним именом « The Child of Civilization» био уврштен у МЕ На руском језику објављен је зборнику «Набережная неисцелимых» (ССПФ V)
Поэт и проза	1979 (Р) 1981 (Е)	Руски	Објављен је у књизи «Марина Цветаева. Избранная проза в двух томах» и New York, Russica Publishers. «A Poet and Prose» Parnassus 1981 Енглеска верзија објављена је под насловом « A Poet and Prose» у “Parnassus” Есеј уврштен у МЕ (ССПФ V)
Об одном стихотворении	1980 (Р) 1981 (Е)	Руски	Објављен је на руском језику као предговор књизи: Марина Цветаева. «Стихотворения и поэмы в пяти томах» New York, Russica 1980-1983. Енглески превод објављен је под насловом «Footnote to a Poem» у МЕ (ССПФ V)
Надежда Мандельштам (1899-1980). Некролог	1981 (Е) 1981 (Р)	Енглески	Објављен на енглеском језику у «The New York Review of Books», на руском језику објављен први пут у алманаху «Часть речи» Уврштен у МЕ. (ССПФ VII)
Муза плача	1983 (Е) 1989 (Р)	Енглески	Објављен на енглеском језику као предговор књизи «Anna Akhmatova: Poems. Selected and translated by Lyn Coffin. New York, Norton Објављен је у збирци МЕ под насловом «The Keening Muse» на руском објављен под насловом «Скорбная муза» в журнале «Юность» (ССПФ V)
Шум прибоја	1983 (Е) 1993 (Р)	Енглески	Објављен први пут на енглеском језику у «New York Review of Books» и као предговор књизи Дерека Валкота под насловом «Poems of the Caribbea» Уврштен је у MJ, а објављен под насловом «The Sound of the Tide». Руски превод «Шум прибоја» објављен у журналу «Иностранная литература». МЕ (ССПФ V)
Предисловие к антологии русской поэзии XIX века	1986 (Е) 1998 (Р)	Енглески	Есеј објављен на енглеском као предговор антологији « «An Age Ago: A Selection of Nineteenth Century Russian Poetry.» Ferrar Straus and Giroux. На руском језику објављен је часопису «Независимая газета» (ССПФ VII)

Поэзия как форма сопротивления реальности	1989 (П) 1990 (Р) 1990 (Е)	Руски	Објављен на пољском језику за зборник стихова Томаса Венцлове «Rozmowa w zimie», На руском језику објављен је у часопису «Русская мысль» Енглески превод објављен је у «PMLA» Vol. 107 No.2 (ССПФ VII)
Трагически елегик	1991 (Р)	Руски	Објављен као предговор књизи Е. Рејна «Против часовой стрелки» Tenaflly, N.J. Hermitage. Поново објављен на руском у часопису «Знамя» (ССПФ VII)
О Дерекџе Уолкотте	1991 (Е) 2001 (Р)	Енглески	Енглески оригинал есеја није објављен чува се у архиви песника у Њујорку. На руском објављен у ССПФ VII
О Јузе Алешковском	1995 (Е) 1996 (Р)	Руски	Предговор написан специјално за издање «Алешковски Јуз» Сабрана дела у три тома – објављен после смрти Бродског. На руском језику први пут је објављен у ССПФ VII
Писатељ в тюрме The Writer in Prison Песник у тамници	1995 (Е) 1996 (Р)	Енглески	Објављен је на енглеском језику у «The New York Times Book Review», и поново објављен као предговор антологији Пен-клуба: The Prison Where I Live: The Pen Anthology of Imprisoned Writers”.Први пут је на руском објављен у «Старое литературное обозрение» ССПФ VII

Рецензије:

Назив Есеја	Година објављивања	Језик на коме је написан	Назив издавача
Песнь маятника	1977 (Е) 1978 (Р)	Енглески	Објављен је на енглеском језику у «The New York Review of Books» под насловом «On Cavafy's side» Превод на руски – Лосева « На стороне Кавафиса» објављен у «Эхо». Верзија под насловом «Pendulum's song» «Песнь маятника» уврштена је у збирку ME (ССПФ V)
В тени Данте	1977 (Е) 1991 (Р)	Енглески	Објављен је на енглеском језику под насловом «The Art of Montale» у «The New York Review of Books». Есеј је касније уврштен у збирку (ME) под насловом « In The Shadow of Dante». На руском језику под насловом « В тени Данте» објављен је у часопису «Иностранная литература» (ССПФ V)

Реферати:

Назив Есеја	Година објављивања	Језик на коме је написан	Назив издавача
Состояние, которые мы называем изгнанием	1987 (Е) 1997 (Р)	Енглески	Есеј је требао бити прочитан на конференцији Ветландског Фонда у Бечу 1987. Објављен је на енглеском језику под насловом «The Condition We Call Exile» у «The New York Review of Books» под истим насловом ушао у збирку (CP). Објављен је на руском језику у часопису « Иностранная литература» (ССПФ VI)
По ком звонит осыпающаяся колокольня	1991 (Е) 2000 (Р)	Енглески	Објављен на енглеском језику у зборнику: The Situation of High-Quality Literature. На руском у часопису «Иностранная литература» (ССПФ VII)
С миром державным...	1991 (Е) 2001 (Р)	Енглески	Објављен је у зборнику под насловом «Mandelstam Centenary Conference: Materials for the Mandelstam Centenary Conference. На руском објављен у ССПФ VII
Примечание к комментарию	1992 (Е) 1995 (Р)	Енглески	Објављен је у зборнику под насловом: Marina Tsvetaeva: One Hundred Years: Papers from the Tsvetaeva Centenary Symposium». На руском објављен прво под насловом «Вершины великого треугольника» в «Независимой газете» (ССПФ VII)

Чланци:

Назив Есеја	Година објављивања	Језик на коме је написан	Назив издавача
Заметка о Соловьеве	1971 (Е) 2001 (Р)	Руски	Објављен на енглеском језику у «Russian Literature Triquarterly». На руском језику објављен први пут у ССПФ VII
Размышления об исчади Ада	1973 (Е) 2000 (Р)	Руски	Објављен на енглеском језику у «The New York Times Magazine». На руском језику објављен је у часопису «Новое литературное обозрение» (ССПФ VII)
После путешествия, или посвящается позвончику	1978 (Е) 1990 (Р)	Енглески	Енглеска верзија је објављена под насловом «After a Journey, or Homage to Verterbrae» Објављен је на руском језику у часопису «Континенту» Париз (СР) (ССПФ VI)
Путеводитель по переименованному городу	1979 (Е) 1980 (Р)	Енглески	Објављен је у журналу «Vogue» под насловом «Leningrad: The City of Mystery» док је касније под промењеним насловом «A Guide to a Renamed City» уврштен је у збирку есеја МЕ. На руском језику објављен је у часопису «Ленинград» и у «Часть речи» (поводом четрдесетог рођендана Бродског) (ССПФ V)
Власть стихий	1980 (Е) 1982 (Р)	Енглески	Објављен је под насловом «Dostoevsky: A Petit-Bourgeois Writer» у часопису «Stand» Под насловом «The Power of the Elements» уврштен је у збирку МЕ На руском језику објављен је под насловом «О Достоевском», у зборнику «Russica». (ССПФ V)
Вергилий	1981 (Е) 2001 (Р)	Енглески	Есеј је на енглеском језику објављен у часопису «Vogue». На руском језику у часопису «Старое литературное обозрение» (ССПФ VII)
Поклониться тени	1983 (Е) 1997 (Р)	Енглески	Објављен је у часопису «Vanity Fair» Руски превод објављен у специјалном издању «Иосиф Бродски. Неизданное в России.» журнал Звезда.(МЕ) (ССПФ V)
Почему Милан Кундера несправедлив к Достоевскому	1985 (Е) 1986 (Р)	Енглески	Есеј објављен на енглеском језику у «The New York Times Book Review». На руском језику објављен је у часопису «Континент» (ССПФ VII)
Трофейное	1986 (Е) 1997 (Р)	Енглески	Овај есеј иако написан на енглеском језику, по први пут био је објављен на француском језику (превод Вероника Шилц) под насловом «Les Trophées» у журналу «Vogue» на енглеском је објављен у збирци СР Туга и разум. Руски превод објављен у зборнику «Портфель». (ССПФ VI)
Место не хуже любого	1986 (Е) 1997 (Р)	Енглески	Есеј је објављен у «The Tanner Lectures on Human Values IX» Salt Lake, University of Utah Press, објављен на руском у специјалном издању «Иосиф Бродский. Неизданное в России» «Звезда». (СР) (ССПФ VI)
Исайя Берлин в восемьдесят лет	1989 (Е) 2001 (Р)	Енглески	Објављен на енглеском језику у «The New York Review of Books» На руском објављен у Набережная неисцелимых (ССПФ VII)
Взгляд с карусели	1990 (Р) 1990 (Е)	Руски	Есеј је објављен прво на руском језику у часопису «Курьер» Юнеско. Енглеска верзија објављена је прво под насловом «View from Merry-Go-Round» у «UNESCO Courier» (ССПФ VII)
О Сереже Довлатове	1990 (Е) 1991 (Р)	Руски	Објављен на енглеском језику у часопису «Word»у Њујорку, на руском језику објављен је у часопису «Независимая Газета» (ССПФ VII)
Коллекционный экземпляр	1991 (Е) 1995 (Р)	Енглески	Објављен на енглеском језику у «New Republic». Уврштен у СР. На руском језику објављен је у часопису «Новый Журнал» и у часопису «Звезда». (ССПФ VI)
Что видит луна	1992 (Е) 2001 (Р)	Енглески	Објављен на енглеском језику у «Yale Review» На руском објављен «Старое литературное обозрение» (ССПФ VII)

О скорби и разуме	1994 (E) 1997 (P)	Енглески	Есеј је објављен под насловом «On Grief and Reason» у часопису «New Yorker». На руском објављен је у часопису «Иностранная литература» (CP) (ССПФ VI)
Дань Марку Аврелию	1994 (E) 1995 (P)	Енглески	Објављен је у «Artes», и поново у књизи Александра Либермана «Campidoglio: Michelangelo's Roman Capitol» New York и у «The Best American Essays of 1995». Овај есеј је уврштен у збирку CP. Руски превод објављен је у часопису «Иностранная литература». (ССПФ VI)
Девяносто лет спустя	1994 (E) 1997 (P)	Енглески	Есеј под оригиналним насловом «Ninety Years Later» уврштен је у зборник CP, а на руском је објављен за специјално издање «Иосиф Бродский. Неизданное в России» Звезда. (ССПФ VI)
Памяти Стевена Спендера	1995 (E) 1998 (P)	Енглески	Објављен под насловом «In Memory of Stephen Spender» уврштен у CP. На руском «Письмо Горацию» објављен је у «Знамя» (ССПФ VI)

Беседе:

Назив Есеја	Година објављивања	Језик на коме је написан	Назив издавача
Актовај реч	1984 (E) 1991 (P)	Енглески	Беседа је објављена под насловом «Misquoted Verse» у брошури Вилијамс Колеца «Williams College Hundred and Ninety-Fifth Commencement Address» Уврштен у ME под насловом «Commencement Address» На руском под насловом «Актовај реч» по први пут објављен у часопису «Юность». (ССПФ V)
Марк Стрэнд	1986 (E) 1996 (P)	Енглески	Беседа са књижевне вечери посвећене М. Стрэнду и х. Мосу у музеју Гугенхајма у Њујорку. На енглеском објављен је у часопису «Word». Објављен на руском језику у журналу «Иностранная Литература». (ССПФ VII)
Лица с необщим выражением. Нобеловская лекција	1987 (E) 2000 (P)	Руски	Објављен је у двојезичном издању Нобеловског комитета као «Нобеловская лекција 1987» енглески превод «Uncommon Visage» ушао у збирку CP У преводу на руски језик објављен је у ССПФ VI
Речь в Шведской Королевской Академии при получении Нобеловской премии	1987 (E) 1997 (P)	Енглески	Беседа са доделе Нобелове награде за књижевност 10. децембра 1987. у Стокхолму. Објављен је под насловом «Acceptance Speech» у New York Review of Books. На руском језику објављен је у «Общей газете», и поново за специјално издање «Иосиф Бродский. Неизданное в России» «Звезда». (CP) (ССПФ VI)
Как читать книгу	1988 (E) 1996 (P)	Енглески	Есеј написан на енглеском језику под насловом «How to Read a Book» текст је беседе са сајма књига у Торину Објављен је у «The New York Review of Books» ушао у CP. Превод на руски објављен у «Знамя» (ССПФ VI)
Речь на стадионе	1988 (E) 1997 (P)	Енглески	Беседа прочитана пред генерацијом дипломаца универзитета у Мичигену Анн-Арбор. Први пут на енглеском објављен под насловом «Some Tips» у «Michigan Today» Објављена на руском језику у часопису «Звезда». (CP) (ССПФ VI)
Похвала скуке	1989 (E) 1996 (P)	Енглески	Беседа коју је Бродски прочитао пред генерацијом студента 1989. Дартмунд Колеца. Објављен је под насловом «Boredom's Uses» у «Dartmouth Alumni Magazine» под насловом «In Praise of The Boredom» ушао у CP. На руском објављен је у журналу «Знамя» (ССПФ VI)

Кошачье «Мяу»	1995 (E) 1997 (P)	Енглески	Овај есеј, беседа, под насловом «A Cats Meow» Бродски је прочитао на симпозијуму организованом од стране Фонда за издаваштво и управљање у Цермату, Швајцарска. Ушао је у састав збирке СР. На руском објављен у часопису «Иностранная литература». (ССПФ VI)
---------------	----------------------	----------	---

Путописи:

Назив Есеја	Година објављивања	Језик на коме је написан	Назив издавача
После путешествия, или посвящается позвончику	1978 (E) 1990 (P)	Енглески	Енглеска верзија је објављена под насловом «After a Journey, or Homage to Vertebrates» СР на руском језику први пут објављен у часопису «Континент», Париз. (ССПФ VI)
Путешествие в Стамбул	1985 (E) 1985 (P)	Руски	Објављен је у часопису «Континент», Париз, на руском језику. Превод на енглески под насловом «Flight to Byzantium» објављен је у «The New Yorker» (ME) (ССПФ V)
Набережная нецелимых	1989 (И) 1992 (E, P)	Енглески	Објављен је у преводу на италијански по први пут под насловом «Iosif Brodsky: Fondament degli Incurabili». На енглеском објављен је у «The New York Review of Books», На руском објављен је у часопису «Октябрь» (ССПФ VII)

Аутобиографски записи:

Назив Есеја	Година објављивања	Језик на коме је написан	Назив издавача
Меньше единицы	1976 (E) 1980 (P)	Енглески	Објављен је први пут у «The New York Review of Books» На руском језику први пут је објављен у париском журналу «Эхо». (ME) (ССПФ V)
Полуторы комнаты	1985 (E) 1995 (P)	Енглески	Објављен на енглеском језику под насловом «In a Room an the Half» у «The New York Review». На руском језику објављен је у часопису «Новый мир» (ME) (ССПФ V)
Трофейное	1986 (Ф) 1995 (E) 1996 (P)	Енглески	Овај есеј је по први пут објављен на француском језику под насловом «Les Trophées» у журналу «Vogue» на енглеском је објављен у збирци On Grief and Reason. Руски превод објављен у зборнику «Портфель». (ССПФ VI)

Предавања:

Назив Есеја	Година објављивања	Језик на коме је написан	Назив издавача
Катастрофы в воздухе	1984 (E) 2001 (P)	Енглески	Беседа прочитана у Музеју Гугенхајма у Њујорку, ушао у збирку ME. На руском језику објављен први пут у ССПФ V
«1 сентября 1939. года» У.Х. Одна	1984 (E) 2001 (P)	Енглески	Беседу је Бродски прочитао у оквиру курса савремене поезије на универзитету Колумбија у Њујорку. Објављен у ME први пут, на руском по први пут у издању ССПФ
Altra Ego	1990 (E) 1997 (P)	Енглески	Текст предавања у Британској академији. Објављен у «Times Literary Supplement» 1990. на енглеском под насловом «The poet, the loved one and the Muse» Под насловом «Altra Ego» ушао у СР. На руском објављен је у часопису «Слово» (ССПФ VI)
Профиль Клио	1993 (E) 2000 (P)	Енглески	Текст предавања Бродског на Универзитету Лејдена а објављен је у «New Republic», 1993. Превод на руски објављен је у часопису «Звезда». (СР) (ССПФ VI)

Нескромное предложение	1991 (Е) 1999 (Р)	Енглески	Објављен је под насловом «An Immodest Proposal» (ушао у СР под истим непромењеним насловом) текст је предавања Бродског у Конгресној библиотеци као песник лауреат. Објављен у «The New Republic» На руском је објављен у часопису «Знамя» (ССПФ VI)
С любовью к неодушевленному. Четыре стихотворения Т. Гарди	1994 (Е) 2000 (Р)	Енглески	Есеј под насловом «Wooing the Inanimate. Four poems by Thomas Hardy» је текст са предавања студентима Маунт'Холиок колеџа у оквиру курса „Теме савремене лирске поезије.» Објављен је као предговор књизи «The Essentials of Thomas Hardy». На руском објављен у журналу «Звезда» (СР) (ССПФ VI)

Писма:

Назив Есеја	Година објављивања	Језик на коме је написан	Назив издавача
Писатель одинокий путешественик	1972 (Е) 2000 (Р)	Руски	The New York Times (енглески) Први пут на руском језику објављен у часопису «Звезда» 2000 СБПФ на руском језику 2001. (ССПФ VII)
Письмо президенту	1993 (Е) 1996 (Р)	Енглески	Објављен у «The New York Review of Books». Под насловом «Letter to a President» објављен у (СР) Руска верзија објављена је у часопису «Знамя» (ССПФ VII)
Письмо Горацию	1995 (Е) 1997 (Р)	Енглески	Есеј је објављен у «The Boston Review» (СР). На руском објављен је у часопису «Иностранная литература» 1997. (ССПФ VI)

Скраћенице:

МЕ (Меньше единицы) збирка есеја из 1986. године

СР (О скорби и разуме) збирка есеја из 1995. године

ССПФ (Собрание сочинений, Пушкинский фонд) том V, VI, VII

(Е) – енглески језик

(Р) – руски језик

(Ф) – француски језик

(И) – италијански језик

* * *

У Русији је Бродски још увек мање познат и значајан као есејиста, мада се његови есеји читају и преводе, али они нису толико пресудни у одређивању песникове улоге у руској књижевности. Ни сам Бродски није себе видео као «енглеског или америчког писца», он се радије декларисао као «руски песник, и амерички грађанин».⁵⁰⁶ У време када је есеј био у процвату у Западној Европи и Америци, овај књижевни жанр слабо је био заступљен у совјетској књижевности, где се углавном више форсирала «књижевна скица» (рус. *очерк*), што је, у ствари, специфична врста жанра руске књижевности, конституисаног на граници

⁵⁰⁶ Loseff Lev, *Joseph Brodsky: A Literary Life*. Translated by Jane Ann Miller, Yale University Press, New Haven and London, 2011. pp. 221.

књижевноуметничких и публицистичких постулата. Тек у другој половини осамдесетих година прошлог века, када је «перестројка» била у замаху, почеле су се обилније појављивати форме есеја, нарочито у часописима, као што су «Аргументы и факты», «Огонек», «Знамя» - у којима су објављивали Лав Аненски, Наталија Иванова и многи други. Данас, у новом посткомунистичком друштву, есеј се проширио на књижевну критику, религију, економију и друге области живота и рада. Но и поред тога, Бродски у Русији остаје пре свега песник, па тек онда есејиста.

Својом прозом, есејима, Бродски је Западу приближио Совјетски Савез и руске теме, које су до тада биле недовољно истражене и слабо познате англоамеричком читаоцу. Да није било есеја, Бродски можда никада не би ни доживео у Америци славу гигантских размера. Својим есејима он је западној, али и светској књижевној критици и читаоцима, отворио нове видике и уклонио многе баријере у поимању руске књижевности у целини, и то баш у оно време када се у Совјетском Савезу, са једне стране, све што је долазило са Запада посматрало са неповерењем и «кроз микроскоп». А опет, са друге стране, на Западу, је све што је долазило са Истока, односно из Совјетског Савеза, било посматрано критички и углавном кроз призму кршења људских права и непоштовања демократије.

Иако се, како каже Валентина Полухина, «репутација Бродског у Русији градила углавном на песничкој основи, на Западу су његови есеји одиграли главну улогу у изграђивању његовог песничког статуса».⁵⁰⁷ Бродски је својим есејима о својим руским претечама, али и савременим му колегама, њиховим утицајима на његово лично стваралаштво, сасвим спонтано заинтригирао западноевропску књижевну јавност. Тако је есејима о Мандељштаму, Цветајевој, Ахматовој, Достојевском и другим писцима, о којима се у Русији много писало и знало и који су уживали посебан статус, успео и да изван граница Русије оживи и прошири интересовање за њих, али и да оствари један самосвојан приступ. И баш зато су западни критичари у својим рецензијама хвалили Бродског, пре свега због његових књижевних портрета горепоменутих песника. Бродском је некад требало много више простора да у есејима на енглеском језику појасни основне појмове из руске

⁵⁰⁷ Полухина Валентина, *Больше самого себя: О Бродском*. Томск, ИД СК-С, 2009, стр. 133.

књижевности, историје и културе, које просечном руском читаоцу није требало посебно објашњавати. Као илустрацију за ово можемо узети есеј о Манделштаму, или – још боље - путопис са путовања у Истамбул, где је енглеска верзија састављена од четрдесет и шест поглавља, док је руска верзија нешто краћа - са само четрдесет и три. Жеља да неруском читаоцу што више и што прецизније приближи руску књижевност захтевала је од њега да понекад у својим есејима иде у најситније детаље, како би био у потпуности сигуран да ће оно о чему говори бити јасно.

У својим многобројним интервјуима и разговорима са новинарима, песницима, писцима, како неруским, тако и руским, када је говорио о есејима, Бродски је увек био недвосмислен: *есеје је писао на енглеском језику за англоамеричког читаоца*. Он се непрестано трудио да «објасни Западу шта је то руски песник, шта значи бити песник у Русији, зашто у Русији, за разлику од целог света, песник има посебну улогу».⁵⁰⁸ У једном таквом разговору из 1992. године, Бродски каже:

«Роль поэта в России, на мой взгляд, навязана с одной стороны, историей, а с другой – суетностью самых поэтов. В России на протяжении столетий не существовало официальной оппозиции; роль оппозиции и критиков общества играли там писатели. (...) Здесь, в США, ничего подобного не происходило. Здесь вполне укоренились институты критикующие общество. Это главным образом оппозиционные партии. На самом деле у поэта никакой роли нет, кроме одной: писать хорошо».⁵⁰⁹

Бити песник или писац у Русији није исто што и у Америци, песник или писац у Русији ужива посебан статус, док је у Америци то само професија, као и свака друга. Да би преживео, он мора да пише и одговара на захтеве издавача.

Бродски је често добијао поруџбине од америчких издавачких кућа да нешто напише на одређену тему. После својих првих есеја написаних на руском језику, Бродски је пожелео да се окуша и на енглеском језику, првенствено из разлога што је могао да сам контролише садржај, без потребе за превођењем. Он се за жанр есеја се определио из потребе и на захтев издавача. Како смо већ рекли, есеје је наменио углавном англоамеричком читаоцу, коме се често експлицитно обраћао.

⁵⁰⁸ Полухина Валентина, *Язык владел им в совершенстве*.
<http://www.rg.ru/2009/01/29/brodsky.html>. 4/2/15.

⁵⁰⁹ «Америка: Иллюстрированный журнал», май 1992. № 426, стр. 36.

Тако, на пример, пишући о Манделштаму, он каже: «Никто не ожидает от англоязычного читателя бормотанья стихов русского поэта в эту минуту...». И даље: «...англоязычному миру только предстоит услышать этот нервный, высокий, чистый голос...» Дакле, у својим есејима, Бродски је увек имао у виду неруског читаоца, а у том смислу и издавача и потенцијалне критичаре. Како је своје есеје издавао у најелитнијим и најпрестижнијим издавачким кућама и часописима (*The New York Review of Books*, *The New York Times Book Review* и *Washington Post Book World*) у време када је жеђ за информацијама из Совјетског Савеза била у зениту, Бродски се нашао раме уз раме са најелитнијим америчким писцима и есејистима тога доба, таквим као што су: Сузан Зонтак (Susan Sontag), Ричард Вилбур (Richard Wilbur), Антони Хект (Anthony Hecht) и други. У поменутим периодицима руска књижевност уживала је посебан статус, док је Бродски као есејиста, по мишљењу издавача, био «најнефективнији у премошћавању разлика између руске књижевности и америчке и енглеске књижевности».⁵¹⁰ Многи амерички критичари су Бродског сматрали генијем, «који је успео да савлада традицију енглеске и америчке књижевности, тако да његово књижевно стваралаштво има посебно интензиван квалитет за људе из овдашњег књижевног света».⁵¹¹ Најчешће су упоређивали есеје Бродског са есејима Џорџа Орвела. Пријатељ и биограф Бродског, Лав Лосев сматра да је «Бродски био есејиста и политички и критички полемичар пре енглеске, него руске традиције», а да се «утицај Орвела може осетити у есејима на тему историје и политике...».⁵¹²

По сведочењу многобројних англосаксонских писаца и критичара, који су били упознати са његовим прозним делом, његовим есејима, Бродски је био један од најоригиналнијих прозних писаца XX века на енглеском језику. Џонатан Арон (Jonathan Aaron), професор књижевности на Емерсон колеџу у Бостону, за Бродског каже:

«He is the writer with an essential identity in two languages and two literary cultures. The only other remotely comparable example-to my mind, anyway – is Conrad, and perhaps Milosz. Surely, his

⁵¹⁰ *The Third Wave, Russian Literature in Emigration*. Edited by Olga Matich with Michael Heim, Ardis, Ann Arbor, 1984, pp. 155.

⁵¹¹ Исто, стр. 155.

⁵¹² Loseff Lev, *Joseph Brodsky: A Literary Life*. Translated by Jane Ann Miller, Yale University Press, New Haven and London, 2011. pp. 228.

Russian-ness informs the essays he wrote in English – essays that are among the most original written by anyone in my language in the last 50 years».⁵¹³

Управо тај двојезични идентитет омогућио је Бродском да прошири своје културне хоризонте. Ниједан руски песник у егзилу није доживео толику популарност као Бродски. Једино је још Солжењицину пошло за руком да скрене пажњу англоамеричких медија. Међутим, након све помпе и прашине која се око њега створила, Солжењицин је почео да измиче фокусу медија, због немогућности да комуницира на енглеском језику. Он је, супротно Бродском, који се свим силама трудио да свој енглески што више усаврши, јавно критиковао америчко друштво за културно и верско посрнуће, глорификујући при томе Русију. Насупрот Солжењицину, Бродски је сматрао да је за сво зло у свету искључиво крив појединац, који по његовом мишљењу и треба да преузме одговорност за сва зла у друштву. Не може бити друштво у целини, које је по својој природи апстрактно. Овога се придржавао и приликом третирања многих друштвених питања, укључујући и политичка, социјална, геополитичка и многа друга.

Нека нам овде буде допуштено да изрекнемо свој став о Јосифу Бродском као критичару руске књижевности и руских друштвених прилика. Са становишта богате руске (и не само руске) књижевне и историјске науке могло би се закључити да се његови есеји не одликују толико дубоким, «академским» понорима у технику стваралаца о којима пише, односно историософским промишљањима догађаја, нити пак иновантним приступима – стратегијама анализе, или значајнијим открићима. У складу са већ овде наглашаваним «пригодничарским» наменама његових текстова, о којима се првенствено морало водити рачуна, он је успевао да упозна и заинтересује мање осведоченог (првенствено англоамеричког) читаоца са проблематиком о којој му је предложено да пише. То је радио савесно, добро обавештено. У интерпретацији је редовно исказивао свој таленат поете по вокацији, те и субјективно-импресионистички однос симпатија, ређе антипатија, према писцима о којима пише, а редовно критички однос према поретку ствари, догађајима и личностима са којима је био у раскораку.

⁵¹³ Цит. према: Polukhina Valentina, *Brodsky through the Eyes of his Contemporaries*. Boston, Academic Studies Press, 2010, Vol. 2, pp. 458.

Бродски је у англоамеричкој књижевности покушао, а биће да је у томе и успео, да својим есејима, скрене пажњу на помало незаслужено потиснуте западноевропске песнике: Вистана Одна, Роберта Ловела, Томаса Хардија и друге. Истицао је Одна као једног од најзначајнијих песника XX века. У време када је Бродски стигао у Америку, песник Одн је сматран старомодним и превазиђеним. Међутим, Бродски је пољуљао то мишљење. Његова намера била је да скрене пажњу, пре свега својим студентима, на Фроста, Хардија и Одна - као три врхунска ауторитета англосаксонске поезије - слична Цветајевој, Ахматовој и Манделштаму у руској поезији.

Када је реч о политици, Бродски се по правилу трудио да раздвоји књижевност од политичких тема, или да их, колико је то могуће, заобиђе. Политика Бродском служи само као основа за сагледавање углавном етичких проблема у друштву, односа добра и зла у свету и у човеку, као индивидууму. Човек је, према Бродском, онако како га он види, независан, аутентичан и посебан, и као такав требало би да се наслања на своје сопствене снаге и изграђује своју личност. Човек, који зависи од свог сопственог мишљења ослобођеног од масовног, колективног, само тако може опстати као индивидуа. Бродски се на тај начин приближавао философији стоицизма, увек дајући предност рационалном, логичном расуђивању над емоционалним. Проблеми добра и зла у друштву највише су окупирали пажњу Бродског. Своје виђење ова два дуалитета он је заснивао на схватању Достојевског, према коме човек није априорно ни добар ни зао, већ се као клатно непрестано клати између добра и зла. Друштвене системе засноване на диктатури, која масовним потчињавањем гуши индивидуализам, сузбија или лишава човека његове духовне и физичке слободе, укључујући и слободу речи, Бродски сматра најнижим обликом егзистенције за човека. Зато је Бродски заклето противник стаљинизма, али и сваког другог –изма, не само у друштву, него и у књижевности.

Ако је судити према темама о којима је писао у својим есејима, са сигурношћу можемо рећи да је Бродски био писац изузетне ерудиције, те да се његова жеђ за стицањем и проширивањем знања са годинама још више повећавала, а у томе су му помогла и многобројна путовања. Његова вечита инспирација био је

његов родни град, а када га више није могао видети, њега је заменила Венеција, која је својом лепотом очаравала Бродског. Венеција је за Бродског град у коме историја живи у презенту, где се будућност осећа на сваком кораку, у сваком таласу мора, у мрачном ноћном небу прекривеном звездама.

У последњем, IV поглављу, који смо посветили рецепцији есеја Јосифа Бродског у књижевној критици, - англосаксонској, руској и нашој, указали смо на позитивне и негативне реакције и оцене критике, како на Западу тако и у Русији. На Западу, Бродски је управо захваљујући есејима, изградио своју поетску каријеру. У есејима он је промовисао руску културу, руски језик и књижевност, који су за западног читаоца били прилично непозната територија. Својим неуморним радом промовисао је руски језик и руску културу. Важна и непобитна је чињеница да је у њему и у Набокову руска књижевност имала своје добре амбасадоре на Западу.

У раду смо нагласили значај и утицај који је на рецепцију дела Бродског имала тадашња политичка клима у Совјетском Савезу, која се највише испољила 1987. године, када је добио Нобелову награду за књижевност. Иако је то било време отопљавања односа између Совјетског Савеза и Запада, рестрикције око објављивања дела Бродског у овој земљи још увек су биле осетне.

Сагледавањем материјала и литературе у којој се писало о Јосифу Бродском, долазимо до закључка да је Србија, у односу на друге републике СФРЈ, предњачила по броју објављених дела Бродског. Сама чињеница да се о њему код нас писало још крајем шездесетих година прошлог века, говори много. Захваљујући ангажману књижевних часописа, а пре свега ангажману часописа «Књижевна реч», наш је читалац имао шансу и да се сусретне са неким од његових раних есеја у преводу Милована Данојлића, Наде Бобић и других.

У својим есејима, Бродски је покушао да да нове одговоре на стара питања, а при томе је показао изузетну снагу свог интелекта, необичну моћ опсервације и профињеност стилског израза. Он је био један од оних руских аутора који су, после Манделштама и Цветајеве, одиграли значајну улогу у обнављању и редефинисању жанра есеја у руској књижевности.

У руској књижевној критици прозни рад Бродског углавном је послужио као својеврсна платформа у истраживању његовог песништва, а у односу на његову поезију је био много мање истраживан. То се може оправдати и чињеницом што је скоро све своје есеје Бродски управо и наменио неруском читаоцу.

Настојећи да одредимо место и укажемо на значај Јосифа Бродског у књижевности XX века, дошли смо до закључка да је Бродски-есејиста пише у англоамеричком духу, о чему сведоче многобројни текстови – есеји, чланци, предговори и интервјуи.

Јосиф Бродски је један од ретких руских писаца новијег доба који је успео да приближи културу и традицију Истока и Запада. За њега се може рећи да је био и руски и амерички писац. Или можда боље: у правом смислу грађанин света и светски писац. Јер биће да су у праву они који пишу да је умро *неприсвојен*, те да је симболично што му се гроб налази *на острву* Сан Микеле, код Венеције,⁵¹⁴ поред друга два велика руска уметника светског гласа – Дјагиљева и Стравинског. На овом месту би, чини се, упутно било присетити се речи Дмитрија Лихачова о *културном јединству света*:

«Требамо бити свесни да културне вредности, које су акумулирале различити народи, не припадају никаквом муниципалитету, музеју, надлештву, или чак некој држави појединачно. Оне припадају читавом човечанству».

Познати руски културолог даље истиче да у баштињењу тековина човечанства велики значај има управо књижевност, као «савест друштва».⁵¹⁵

На прочељу скромног надгробног споменика поете о коме је реч утиснут је натпис: ИОСИФ БРОДСКИЙ / JOSEPH BRODSKY, 24.V 1940 – 28. I 1996. На задњој страни споменика уклесане су речи Пропорција, песника кога је Бродски изузетно ценио: *Letum non omnia finit*.

⁵¹⁴ Вид. Лепский Юрий; *Сохранить как*, «Российская газета», 21. января 2013, № 10, стр. 12.

⁵¹⁵ Лихачев Д. С., *Избранное: Мысли о жизни, истории, культуре*. Москва, 2006. Российский фонд культуры, стр. 92-93.

ИЗВОРИ

А) Латиница

Brodsky Joseph, *Beyond Consolation* (review), translated by Barry Rubin, The New York Review of Books, 21:1 (February 7, 1974) <http://www.nybooks.com/articles/9613>
Pristupljeno 24/4/13

Brodsky Joseph, *Carl R. Proffer: In Memoriam A lecture given on 1 April 1985* (unpublished), Brodsky Papers, Bienecke, Box 43 Folder 12.

Brodsky Joseph, *Conversations*. Edited by Cynthia L. Haven. Jackson: University Press of Mississippi, 1991, p. 60.

Brodsky Joseph, *Exiled Poet Makes Plea to Brezhnev*. Washington Post, August 7. 1972.

Brodsky Joseph, *In a room and a half* in *Less Than One: essays*. New York: Ferrar, Straus & Giroux, 1986, p. 447-501.

Brodsky Joseph, *In Memory of Stephen Spender* in *On Grief and Reason: essays*. New York: Ferrar, Straus and Giroux, 1996, p. 495-484.

Brodsky Joseph (), *Less Than One: Selected Essays*. New York: Ferrar, Straus & Giroux, 1986.

Brodsky, Joseph, *On Derek Walcott*. The New York Review of Books. Vol. XXX, No. 17, November 10, 1983: 39-41.

Brodsky Joseph, *On Grief and Reason: Essays*. New York: Ferrar, Straus & Giroux. 1995.

Brodsky Joseph, *On Richard Wilbur: review*. The American Poetry Review, 2:1, Jan/Feb 1973, p.12-18.

Brodsky, Joseph. *Translating Akhmatova*. The New York Review of Books. 20:13, August 9, 1973, <http://www.nybooks.com/articles/9770>. Pristupljeno 9/6/13

Brodsky, Joseph, *Uncommon Visage* (Nobel Lecture) in *On Grief and Reason: essays*. New York: Ferrar, Straus & Giroux, 1987, p.44-58

Brodski, Josif , *Vodeni žig*. S engleskog prevela Neda Nikolić-Bobić. Beograd: Paideia, 1997

Brodsky, Joseph, *Watermark*. New York: Noonday, 1992.

Brodsky Joseph, *Why Milan Kundera was wrong about Dostoyevsky*. New York Times Book Review, 17 February 1985.

Brodsky, Joseph. *Writer is a lonely traveler, and no one is his helper*. New York Times Magazine, 8:5, October 1, 1972, p. 1-2.

Б) Тирилица

Бродский Иосиф (1990) *Азиатские максимы. (Из записной книжки 1970 г.)*. In *Иосиф Бродский размером подлинника*. Сборник, посвященный 50- летию И. Бродского. Сост. Г.Ф. Комаров. Таллинн, 1990: 8-9.

Бродский Иосиф, *Бродский: книга интервью*. Москва: Захаров, 2005.

Бродский Иосиф, *Большая книга интервью*. Москва: Захаров, 2000.

Бродский, Иосиф, *В тени Данте*. Перевод с английского Б. Голышева. Санкт-Петербург: Азбука, 2012.

Бродский, Иосиф, *Изгнание из рая: Избранные переводы*. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2010.

Бродски Јосиф, *Исаија Берлин у осамдесетој*. Превод Неда Николић. Београд: Књижевни магазин, број 103-105, 2010.

Бродский Иосиф, *Мрамор: пьеса*, Санкт-Петербург: Азбука, 2008.

Бродский, Иосиф, *Набережная неисцелимых. Тринадцать эссе*. Составитель В. П. Голышев. Москва, Слово, 1990.

Бродский, Иосиф. *Сочинения Иосифа Бродского I-VII*. Пушкинский фонд, СПб, 1997 (I-III), 1998 (IV), 1999 (VI), 2001 (VII).

Бродский, Иосиф (1995) *Пересеченная местность. Путешествия с комментариями*. Составитель и автор послесловия Петр Вайль. Москва: Независимая газета.

Бродский Иосиф, *Полдень в комнате*. Вестник русского христианского движения (Le Messenger) No. 126, III-1978: 47-52.

Бродский, Иосиф: *Проблемы поэтики. Сборник научных трудов*. Москва: Новое литературное обозрение.

Бродский Иосиф, *Форма времени: Стихотворения, эссе, пьесы*. В двух томах. Минск: Еридан, 1992.

РЕФЕРЕНТНА ЛИТЕРАТУРА

А) Тирилица

Адорно Теодор, *Есеј о есеју*, Београд: Реч, 1996.

Аллој Рада, *Веселый спутник: воспоминания о Иосифе Бродском*. Санкт-Петербург: Звезда, 2008.

Ахматова Анна, *Сочинения в двух томах*. Том 1: Стихотворения и поэмы. Том 2: Проза. Переводы. Москва: Художественная литература, 1986

Бабић Драган, *Беседе дидактике и упозорења: Јосиф Бродски у обраћању студентима*. Нови Сад, Поља, 2015, број 492.

Бахтин Михаил, *Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет*. Москва: Художественная литература, 1975.

Бахтин Михаил, *Проблемы поэтики Достоевского. Издание четвертое*. Москва: Советская Россия, 1979.

Беньямин Вальтер, *Маски времени: эссе о культуре и литературе*. Санкт-Петербург: Symposium, 2004.

Бобров, Александр, *Иосиф Бродский. Вечный скиталец*. Москва, Алгоритм, 2014.

Божич Јадранка, *Есеј – Фикција унутар истине*. Београд, Научна библиотека Србије, 2005

Большая литературная энциклопедия. Под ред. В. Е. Кросовского. Москва: Эксмо-Слово, 2006.

Брикетс Свен, *Поезија као антрополошки циљ*. Са енглеског превео Предраг Шапоња. Нови Сад: Поља, 2015, Бр. 492. стр. 47.

Вайль Петр, *Босфорское время: Стамбул-Байрон, Стамбул-Бродский*. Иностранная литература, 1998, № 2. <http://magazines.russ.ru/inostran/1998/2/vail-pr.html> Pristupljeno 12/12/12

Вайль Петр, *Бродский о Довлатове (к 10-ти летию со дня смерти Сергея Довлатова)*. Звезда, 2000, №. 8. <http://magazines.russ.ru/zvezda/2000/8/br-pr.html> Pristupljeno 4/21/13.

Вайл, Петер, *Бродский о Довлатове*. Russian Literature, North Holland, 2000. pp. 383-387.

- Венцлова Томас, *Бродский о Менделѣвѣ*. Russian Literature, XLVII, 2000, pp.357-367.
- Венцлова Томас, *Статьи о Бродском*. Москва, Новое Издательство, 2004.
- Верхейл, Кейс, *Спуститься ниже мира живых*. В: *Иосиф Бродский: Творчество, личность, судьба. Итоги трех конференций*, Журнал Звезда.СПб, 1998, стр., 30-31.
- Винокурова Ирина, *Иосиф Бродский и русская поэтическая традиция*, В: *Иосиф Бродский: Творчество, личность, судьба. Итоги трех конференций*, Журнал Звезда.СПб, 1998, стр. 124-128.
- Волков Соломон, *Диалоги с Иосифом Бродским. Литературные биографии*. Москва: Независимая газета, 1998.
- Волков Соломон, *О Марине Цветаевой: диалог с Иосифом Бродским*, Звезда, 1997, №.1.
- Волков Соломон, *Разговоры с Иосифом Бродским. Детство и юность в Ленинграде. Аресты, психушки, суд. Диалоги*. Звезда, 1998, № 5.
- Гојковић Дринка, *Эстетичко-етичка спирала Бродског*. Београд, Књижевне новине, 15. јули 1989.
- Гордин Яков, *Рыцарь и смерть или жизнь как замисел. О судьбе Иосифа Бродского*. Москва, Время, 2010.
- Данас додела Нобелове награде за књижевност*, Београд: Политика, 22. октобар 1987, стр. 17.
- Данојлић, Милован, *Бродски међу нама*. Београд, Књижевне новине, бр. 763, 1. новембар. 1988.
- Дмитровский Андрей, *Жанр эссе: очерк теории жанра монография*. Орел, Орловский Государственный Университет, 2006.
- Ђерић, Зоран, *Словенска читанка: огледи и преводи из словенских књижевности XX века*. Нови Сад, Библиотека Матице српске, 2013, стр. 51.
- Епштајн Михаил, *В России*. Екатеринбург, У-Факторија, 2005.
- Есенски Иван, *Определение на забравата: Иосиф Бродски –съчинителят на света, поет*. Словото днес. XIII.25. 2007, стр. 14.
- Ефимов Игорь, *Нобеловский туняец: о Иосифе Бродском*. Москва, Захаров. 2009.

Живковић Живан, *Бродски о себи, савременицима и поезији*. Избор и превод Неда Николић-Бобић. Београд, Књижевне новине, 1988.

Жолковский Александр, *Бродский и инфинитивное письмо: материалы к теме. Новое Литературное Обозрение*, 2000, № 45, с. 187-198.

Жолковский Александр, *Эссе Иностранная литература*, № 12, 2008,
<http://magazines.russ.ru/inostran/2008/12> Приступљено 3/3/2015

Зубова Людмила, *Марина Цветаева в восприятии Иосифа Бродского. (Проза, интервью)*, *Russian Literature*, Vol. 47, 2000, № 3, стр. 369-382.

Ичин Корнелија, *Интелектуални «мегдани» у славу поезије*, Београд, Београдски књижевни часопис, 2015, бр. 39-41, стр. 164.

Јаус Ханс Роберт, *Теорија рецепције у науци о књижевности*. Београд: Нолит, 1978.

Јовановић Миливоје, *Руски песници двадесетог века: дијалози и монолози*. Београд, Српска књижевна задруга, 1990.

Јованович Миливоје: *Јосиф Бродски или певање столећа*, Пред. књизи Јосиф Бродски, *Изабране песме*, Београд, Српска књижевна задруга, 1990, стр. 7-72.

Келебай Евгений, *Второй свет: к филологии творчества Иосифа Бродского*. Москва, МАКС Пресс. 2007.

Кириченко Елена, *Жанр эссе в русской литературе*. Клуб Слава Фонда, 2011.
<http://www.proza.ru> Приступљено 12/7/13.

Косанович Богдан, *Русско-сербские темы*. Белград, Славистическое общество Сербии, 2010.

Кожемяко Виктор, *Мы все Россия*. Москва, Правда, 1999, №. 86 (20048), стр. 2.

Кривулин Виктор, *Завещание о занавешенном зеркале (к третьей годовщине смерти Иосифа Бродского)*. Независимый филологический журнал, 1999, № 37.

Кривулин Виктор, *Литературные портреты в эссеистике Иосифа Бродского*. *Russian Literature*, North Holland. 1995, стр. 264.

Кривулин Виктор, *Слово о нобелитете Иосифа Бродского*. *Русская мысль*, Литературное приложение, № 7, (3750), 11 ноября 1988, II.

Кудрова Ирма, *Это ошеломляет: Иосиф Бродский о Марине Цветаевой*. Санкт – Петербург: Звезда. 1998.

Куллэ, Виктор, *Поэтический дневник. И. Бродского 1961 года*. В: *Иосиф Бродский: Творчество, личность, судьба. Итоги трех конференций*. Журнал Звезда. СПб 1998: 97-107.

Куллэ Виктор, *Путеводитель по переименованной поэзии: Заметки о прозе Иосифа Бродского*, В: *Мир Иосифа Бродского: Путеводитель*. СПб, 2003. стр.. 55-87.

Кучнев Божидар, *Защото не съм варварин: 70 години от рождението на Йосиф Бродски*. Литературен вестник. 2010, №.19, с. 6.

Куци Ц. М., *Есеји Јосифа Бродског*. Превео са енглеског Игор Ивановић, Нови Сад, Поља, 2015, бр. 492. стр. 174.

Лебедева М. Н., *Ахматова и Бродский*. Йошкар-Ола, МГП, 2004, стр. 19.

Лекманов Олег, *Что же пишут в газетах: Смерть Иосифа Бродского в зеркале московской пресс*, Новое литературное обозрение, 2004, №. 67.
<http://magazines.russ.ru/nlo/2004/67/lek13.html> Pristupljeno 2/27/14.

Лепский Юрий, *В поисках Бродского*. Москва, Российская газета, 2010.

Лепский Юрий, *Сохранить как*, Российская газета, 21. января 2013, № 10, стр. 12.

Лимонов Эдуард, *Книга мертвых*. Санкт-Петербург, Лимбус. 2000.

Литературный энциклопедический словарь. Под ред. В.М. Кожевникова и П.А. Николаева. Москва: Советская энциклопедия, 1987.

Лосев Алексей, *Английский Бродский. Часть речи*. Альманах литературы и искусства 1. Серебряный век, Нью-Йорк, 1980, стр. 53-60.

Лосев Лев, *Иосиф Бродский: опыт литературной биографии*, Москва, Молодая Гвардия. 2006.

Лосев Лев, *Иосиф Бродский. Жизнь замечательных людей*, Москва, Молодая Гвардия. 2010.

Лосев Лав, *Јосиф Бродски: покушај литерарне биографије*. С руског из рукописа превела Ирена Лукшић. Загреб: Хрватско филолошко друштво, 2012.

Лосев Лев, *Про Иосифа. Мемуарная проза*, Москва, Новое издательство, 2010.

Лосев, Лев, *Солженицын и Бродский как соседы*. Санкт-Петербург, Иван Лимбах, 2010.

Лосев, Лев, *Реальность зазеркалья: Венеция Иосифа Бродского*. Иностранная литература, 1996, № 5 224-237. <http://magazines.russ.ru/inostan/1996/5/losev-pr.html> 9/19/2013.

Лотман Юрий, *О поэтах и поэзии: анализ поэтического текста*. Санкт-Петербург, Искусство, 1996.

Метрополь: Литературный альманах, Ann Arbor, 1979.

Михайловска Елена, *Йосиф Бродски и кошето 'мяу'*. Литературен форум, 1996, VI, 6, стр.. 4.

Михъик Адам, *Јосиф Бродски: са обе стране океана. Интервју*, Београд, Књижевност, 1-2, 1996, стр. 1712.

Московские новости, №. 47, 22 ноября 1987.

Муравьева Ирина, *Автографы и библиотека Иосифа Бродского в собрании музея Анны Ахматовой (Фонтанный дом)*. In Иосиф Бродский: *Творчество, личность, судьба*, Итоги трех конференций, Журнал, Звезда, СПб, 1998: 252-256.

Паван Стефания, *Бродский по-итальянски*, Вестник Томского государственного университета Филология. 2008, №.2. <http://cyberleninka.ru/article/n/brodskiy-po-italyanski> Pristupljeno 1/14/14

Павловска, Яна, *През Бродски до Истамбул, Алтера*, 5. 2007, с. 34-43.

Пастернак, Борис, *Собрание сочинений в пяти томах*, Москва, Художественная литература, 1989.

Платонов, Андрей, *Повести и рассказы*, Ленинград, Лениздат, 1985.

Платонов, Андрей, *В сторону заката солнца: рассказы*, Москва: Советский писатель, 1945.

Платонов, Андрей, *Котлован: текст, материалы творческой истории*. Редакционная коллегия Н.А. Грознова. Санкт-Петербург, Наука, 2000.

Платонов, Андрей, *Записные книжки: материалы к биографии*, Москва, Наследие, 2000.

Полухина, Валентина, *Ахматова и Бродский: к проблеме притяжений и отталкиваний*. Ахматовский сборник, 1. Париж, Институт славяноведения. 198, 9 стр. 180.

Полухина, Валентина, *Больше самого себя. О Бродском*, Москва: ИД СК-С, 2009.

Полухина, Валентина (2001), *Бродский как критик*,. Russian Literature, Vol.47, issue 3, p. 337-346.

Полухина, Валентина, *Бродский о своих современниках*, Russian Literature, North Holland, 2000, стр. 397- 407.

Полухина, Валентина, *Иосиф Бродский. Жизнь, труды, эпоха*. Санкт-Петербург, Звезда, 2008.

Полухина, Валентина, *Иосиф Бродский глазами современников (2006-2009)*.. Brodsky Through the Eyes of His Contemporaries, The Prose of Joseph Brodsky: A Continuation of Poetry by Other Means, Санкт-Петербург: Звезда, 2012

Полухина Валентина, *Жанровая клавиатура Бродского* , (Joseph Brodsky: Special Issue). *Russian Literature*, North-Holland, Vol. XXXVII-II/III, 1995, p. 145-155.

Полухина, Валентина, *Эвтерна и Клио Иосифа Бродского: хронология жизни и творчества*, Томск, ИД СК-С, 2012

Поля, [тематски број], март 2015, бр. 492,.

Поэтика Бродского. Сборник статей под редакцией Л.В. Лосева. Эрмитаж, 1986.

Поэтика Иосифа Бродского. Сборник научных трудов. Тверской государственный университет, Тверь, 2003.

Пьецух, Вячеслав, *Русская тема: эссе о русской литературе и русских классиках*, Москва, Глобулус, 2008.

Радинска Валентина, *Йосиф Бродски: триумфът на блудния син*, Европа, 2001, VIII, 5, с. 45-46.

Раичевић, Горана, *Други свет: историја, теорија, критика*. Београд, Службени гласник, 2010.

Ранчин, Андрей, *На пиру мнемозины. Интертексты Бродского*, Москва, Новое литературное обозрение. 2001.

Речник књижевних термина, Институт за књижевност и уметност, Београд, Нолит. 1992.

Россия: Полный Энциклопедический иллюстрированный справочник, Авт.-сост. П. Г. Дейниченко, Москва, Олма-пресс, 2005, стр. 245-322.

Скорбные дни Русской поэзии, Литературная газета. 31. января 1996, стр. 3.

Словарь литературоведческих терминов. Под ред. Л.И. Тимофеева и С. В. Тураева, Москва, Просвещение, 1974.

Смирнов Игор, *С оне стране себе: стојицизам у лирици Бродског*, са руског превела Радмила Мечанин, Нови Сад, Поља, 2015,бр. 492. стр. 332.

Советский Энциклопедический Словарь, Издание четвертое, Главный редактор А.М. Прохоров, Москва, Советская Энциклопедия, 1989.

Солар Миливој, *Есеји о фрагментима*,. Београд, Просвета, 1985.

Соловьев Владимир, *Судьба Пушкина*,. Санкт-Петербург, Типография М.М. Стасюлевича, 1898, стр. 18.

Сухих Игорь Николаевич, *Русская литература для всех: от Блока до Бродского*, Санкт-Петербург, Лениздат Команда А, 2013.

Томашевский, Борис, *Теория литературы: Поэтика*, Москва, Государственное Издательство, 1928.

Топоров В. Н., *Петербургский текст русской литературы*, Санкт-Петербург, Искусство, 2003.

Турома Санна, *Поэт как одинокий турист: Бродский, Венеция и путевые заметки*. Новое литературное обозрение, 2004, №. 67.

Хайров Шамиль, *Если Бог для меня и существует, это для именно язык': языковая рефлексия и лингвистическое мифотворчество Иосифа Бродского*. Новое литературное обозрение, 2004, № 67. <http://magazines.russ.ru/nlo/2004/67/> Pristupljeno 2/2/14

Цветаева Марина, *В завтра речь держу – автобиографическая проза 1925-1937*. (издание подготовили А.А. Саакянц и Л.А. Инухин), Москва, Вагриус. 2004.

Цветаева Марина, *Записные книжки и дневниковая проза*. (редактор-составитель Игорь Захаров) Москва, Захаров. 2002.

Цветаева Марина, *Избранная проза в двух томах: 1917-1939*. (предисловие Иосифа Бродского). New York: Russian Publishers. 1979.

Цветаева Марина, *Сочинения в двух томах*, Минск, Народная Асвета, 1988.

Цветаева Марина, *Избранная проза в двух томах 1917-1937*, Составление и подготовка А. Сумеркина, предисловие Иосифа Бродского, New York: Russica Publishers, 1979.

Шарлокс Божена, *Стратегије настајања*. Са енглеског превела Аријана Лубурић Цвијановић и Игор Цвијановић. Нови Сад: *Поља*, 2015, бр. 492. стр. 244

Штерн, Людмила (2005), *Бродский, Ося, Иосиф, Joseph*. Санкт-Петербург: Дом Ретро.

Штерн Людмила, *Поэт без пьедестала: воспоминания о Иосифе Бродском*,. Москва, Время, 2010.

Щебелыкин, Олег, *Поэт в закрытом горизонте*, Санкт-Петербург, Звезда, 2008.

Эпштейн, Михаил, *Амероссия: избранная эссеистика*,. Москва: Серебряные пути. 2007

Эпштейн Михаил, *Все эссе: 1977-1990. В двух томах*, Екатеринбург, У-Фактория, 2005.

Эпштейн Михаил, *Законы свободного жанра: Эссеистика и эссеизм в культуре Нового времени*, Вопросы литературы, 1987, № 7. стр. 12-152.

Эпштейн Михаил, *Парадоксы новизны*, Москва, Прогресс, 1988.

Эпштейн Михаил, *Постмодерн в России: литература и теория*, Москва, Р. Элинина, 2000.

Эпштейн Михаил, *Эссе об эссе*, Опыты, Санкт-Петербург, Журнал эссеистики, публикации, рецензии, хроники, 1994, № 1, стр. 23-26.

Янгфельдт Бенгт, *Заметки о Иосифе Бродском*, Звезда, 2010, №.5.

http://magazines.russ.ru/zvezda/2010/5/Pristupljeno_11/3/13

Янгфельдт, Бен, *Свободный человек не винит никого*, Санкт-Петербург, Звезда, 1998.

Б) Латиница

- Akhmatova Anna, *My Half Century, Selected Prose*. Ed. Ronald Meyer, Ann Arbor, Ardis, 1992.
- Adorno Theodor, *Filozofsko-sociološki eseji o književnosti*. Zagreb, Školska knjiga. 1985.
- Auden Whystan Hugh, *The Dyer's hand and other essays*, London, Faber & Faber, 1963.
- Auden, Whystan Hugh, *Forewords & Afterwords*, New York, Random House, 1973.
- Auden Whystan Hugh, *A Certain World*, London, Faber & Faber, 1970.
- Bayley John, *Mastering Speech*. The New York Review of Books, New York, June 12. 1986.
- Battersby Ellen, *A poet who was more than one*, Irish Times, December 7. 1996.
- Berlin Isaiah, *The Hedgehog and the Fox*, Chicago, An Elephant Paperback, 1953.
- Bethea David, *Conjurer in Exile*, The New York Times, New York, July 13. 1986
- Bethea David, *Exile, Elegy, and Auden in Brodsky's 'Verses on the Death of T.S. Eliot'*, PMLA, Vol. 107, 1992, № 2, pp. 242.
- Bethea David, *Joseph Brodsky and the creation of exile*, Princenton, Princenton University Press, 1994.
- Berlin, Isaiah, *Personal Impressions*, New York, Viking Press, 1981, pp. 193.
- Brik Osip Maksimovic, *Two Essays on Poetic Language*, Michigan, Ann Arbor, 1964.
- Cavanagh Clare, *Osip Mandelstam: Modernist Creation of Tradition*, New Jersey: Princeton University Press, 1995, pp.63.
- Czerwinski E.J., *For Whom the Nobel Tolls: The Nationless*. World Literature Today. Vol. 62, 1988, № 2.
- Coetzee J.M., *Speaking for Language*. The New York Review of Books. New York, February 1. 1996
- Davie Donald, *The Saturated Line*, TLS. London, December 23-29. 1988.
- Demidović Hamdija, *Intervju sa Brodskim*. Danas, 1987Str. 47-49
- Diment Galya, *English as Sanctuary: Nabokov's and Brodsky's Autobiographical Writings*, The Slavic and East European Journal, 37.3, 1993, pp.346-361.

Diment Galya, *Tolstoy or Dostoevsky” and the Modernists: Polemic with Joseph Brodsky*, Conference paper presented at the Irish Slavic Conference held at Trinity College, Dublin, July 19-21, 1990. pp. 76.

Drury Donald, *Varieties of the Essay. Traditional and modern*. Belmont. 1968.

Eliot, T. E., *The Sacred Wood: Essays on Poetry and Criticism*. London: Methuen, Sixth edition, 1948.

Encyclopedia of the Essay, Editor Tracy Chevalier, London and Chicago, Fitzroy Dearborn Publishers, 1997.

Epštejn Mihail, *Esej*. Beograd, Narodna knjiga-Alfa, 1997.

Etkind Efim, *Proza o stikhakh*. St. Peterburg: Znanie. 2001.

Flaker Aleksandar, *Stilske Formacije*. Zagreb, SNL. 1986

Frenzel Elisabeth, *Vom Inhalt der Literatur: Stoff, Motiv, Thema*. Freiburg, Herder, 1980.

Frost Robert (1995), *Collected Poems, Prose and Plays*. New York, The Library of America.

Hanford, Robin, *Joseph Brodsky as Critic of Derek Walcott: Vision and the Sea*, Russian Literature, North Holland, 2000, pp. 345.

Givens John, *The Anxiety of a Dedication: ‘Joseph Brodski’s Kvintet/Sextet’ and Mark Strend*, Russian Literature, North Holland, 1995, стр. 211.

Gross John, Books of The Times. The New York Times, New York, May 6. 1986.

Grudzińska-Gross Irena, *Miłosz i Brodski: pole magnetyczne*, Kraków: Wydawnictwo Znak, 2007.

Grudzińska-Gross Irena, *Czesław Miłosz and Joseph Brodsky: Fellowship of Poets*. New Havel Vaclav, *Odgovor Vaclava Havela na otvoreno pismo Josifa Brodskog*, Prevela sa engleskog Đurđina Toporaš-Dragić, U: Letopis Matice srpske, 1994, str. 650-653.

Havel Vaclav, *The Post-Communist Nightmare*, Washington DC, The George Washington University, April 22, 1993.

[http:// www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val](http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val) 2/3/2015

Haven and London, Yale University Press, 2009.

Heaney Seamus, *Brodsky's Nobel: What the Applause Was All About*, New York Times Review, (8 November 1987) p. 18.

Hecht, Anthony, *Joseph Brodsky*. The Wilson Quarterly, 1996, Vol. 20, No.3.

Hepburn James, *Robert Frost and his Critics*, New England Quarterly, Vol. 35, 1962, No. 3. pp. 367-376.

Hofmeister Timothy, *Joseph Brodsky's Roman Body*. International Journal of the Classical Tradition, 2005, Vol. 12, No. 1. pp. 81-93.

Hristić Jovan, *Anatomija eseja*, Letopis Matice Srpske, 1957, str. 8-14.

Hristić Jovan, *Eseji*. Novi Sad, Matica srpska, 1994,

Hristić Jovan, *Sudbina eseja: Oblici moderne književnosti*. Beograd, Nolit, 1968.

Introduction to Mark Strand, Brodsky Papers, Beinecke Rare Book and manuscript Library, Yale University, 1987.

Jaus Hans Robert, *Estetika recepcije*. Beograd, Nolit, 1978.

Jelušić Božica, *Jedan kapetan i mnogo Brodskih malih*. Zagreb, Vjesnik, 31. oktobra 1987, str. 13.

Jörg Natalia, *Schreiben Im Exil-Exil Im Schreiben: zur narrativen vermittlung von Exilerfahrungen bei Vladimir Nabokov und Josif Brodskij*, München, Berlin, Sanger, Slavischtsche Beiträge, 2012, Bd. 483.

Karwowska Bożena, *Miłosz i Brodski: recepcja krytyczna twórczości w krajach anglojęzycznych*. Warszawa, Institut Badań Literackich, 2000.

Knapp Liza, *Tsvetaeva's Marine Mary Magdalene*, The Slavic and European Journal, Vol. 43, 1999, No. 4. pp. 597-620.

Kosanović, Bogdan, *Komparativne slavističke teme*. Novi Sad: Old comerce. 2001.

Kosanović Bogdan, *Nove komparativne teme*, Novi Sad, Filozofski fakultet, 2010.

Kosanović, Bogdan, *Ruske teme*, Novi Sad, Filozofski fakultet, 2009.

Kosanović Marija-Magdalena, *Neka razmišljanja na temu „kultura i jezik”*. Susret kultura. Novi Sad, 2006, str. 523-529.

Kundera Milan, *An Introduction to a Variation*, New York Times Book Review, January 6. 1985.

Lotman Michail, *Pistriku talvekarje: esseid Joseph Brodsky poetikast ja surmast*. Tallinn, Varrak, 2005.

Losev Lev, *The poetics of Brodsky: collections of essays*, Tenafly: N.J Hermitage, 1986.

Losev Lev, *Joseph Brodsky: A Literary Life*, Translated by Jane Ann Miller. New Haven & London: Yale University Press. 2006.

Lotman Yury, *Analysis of the Poetic Text*, Ann Arbor, Ardis, 1976.

Lukač Đerđ, *O suštini i obliku eseja: Duša i oblici*, Beograd, Nolit, 1973.

MacFadyen David, *Joseph Brodsky and the Soviet Muse*. Quebec City, McGillQueen's, 2000.

MacFadyen, David, *Joseph Brodsky and the Barocque*. Liverpool, UnivesityPress, 1998.

Mandelstam Nadezhda, *Hope Abandoned*. Trans. Max Hayward, New York, Athenium, 1974.

Mandelstam Osip, *Critical Prose and Letters*. Ed., Trans. Jane Gary Harris Ann Arbor, Ardis Publishers, 1979.

Mandelstam Osip, *Selected Essays*. Translated by Sidney Monas. Austin & London: University of Texas Press, 1977.

Mendelson Edward, *Against the Limits of Language*. Washington Post, Washington DC, May 25. 1986.

Miłosz, Czesław, *A Struggle Against Suffocation: review of A Part of Speech by Joseph Brodsky*, The New York Review of Books, 27: 13, August 14, 1980, pp. 4-12.

Miłosz, Czesław, *Zdobycie władzy*, Paryż, Instytut Literacki, 1955.

Monas, Sydney, *Introduction to Osip Mandelstam's Essays*, New Literary History, 1975, Vol. 6, No. 3. pp. 629-632.

Monas, Sidney, *Osip Mandelstam: About the Nature of the Word*, A Journal of Humanities and Classics, New Series, 1975, Vol. 2, No. 4, pp. 506-526.

Montenj, Mišel de, *Ogledi*. Beograd, Rad, 1977.

Navrozov Andrei, *Russia's greatest poet prosed*, The Spectator, October 11. 1986.

Nobelova nagrada za književnost, dobitnik J. Brodski, Zagreb, Vjesnik, 22 oktobar, 1987, str. 1.

- Oliensis Ellen, *Horace and the Rhetoric of Authority*, Cambridge and New York, Cambridge University Press, 1998, pp. 113-114.
- Polukhina, Valentina, *Brodsky Through the Eyes of His Contemporaries*, New York, St. Martin Press, 1992.
- Polukhina Valentina, *Joseph Brodsky a Poet for our Time*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.
- Polukhina Valentina, *The Prose of Joseph Brodsky: A Continuation of Poetry by Other Means*. Russian Literature, 41, 1997, No. 2, p.223-240.
- Radojčić Saša, *Josif Brodski: udovoljiti senci*, Prikaz knjige. Gornji Milanovac: Polja, 1989.
- Raičević Gorana, *Eseji Miloša Crnjanskog*. Sremski Karlovci-Noví Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2005.
- Rečnik književnih termina*, уред. Dragiša Živković, Beograd, Nolit, 1985.
- Reid Christopher, *Great American Disaster*, London Book Review, December 8. 1988
- Reid, Craig, *A reputation subject to inflation*, The Financial Times. London, November 16. 1988.
- Rich Elisabeth, *Joseph Brodsky in Memoriam: The Russian Perspective*. South Central Review, 14.1.1997, pp. 10-31.
- Richman Robert, *Unlike everyone else (review of Less Than One by Joseph Brodsky*, The New Criterion, 1986, Vol. 5, No 1.
- Seamus, Heaney, *Bookend: The Singer of Tales: On Joseph Brodsky*. The New York, Times, March 3. 1996.
- Scholes Robert and Klaus, Carl, *Elements of the Essay*, New York, University Press, 1969.
- Shohl Rosen, Margo, *Anna Akhmatova in Poems by Brodsky and Naiman*, Ulbandus Review, 2005, Vol. 9. The 60s. pp. 48-68.
- Sinyavsky Andrei, *Tikos Laszlo and Ellert Frederic (1966)*, «On Robert Frost's Poems». The Massachusetts Review, 1987, Vol. 7, No. 3. pp. 431-441.
- Solar Milivoj , *Teorija književnosti*, Zagreb, Školska knjiga, 1976.

- Solar Milivoj, *Esej o eseju*, Književnost, Beograd, 4-5, 1973, str. 632-642.
- Solar Milivoj, *Eseji o fragmentima*. Beograd, Prosveta, 1985.
- Sontag Susan, *Joseph Brodsky in Where the Stress Falls: essays*. New York, Ferrar, Straus and Giroux, 2001.
- Steiner, George, *Tolstoy or Dostoyevsky: An Essay in the Old Criticism*. New York, Alfred A. Knopf, 1959, pp. 374.
- Sthern Ludmila, *Brodsky: A Personal Memoir*. Forth Worth: Baskerville Publishers, Inc. 2001, pp. 208.
- Štajger, Emil, *Umeće tumačenja*. Prevela Drinka Gojković, Beograd, Prosveta, 1978.
- Szymak-Reiferowa Jadwiga, *Czytając Brodskiego*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 1998.
- Szymak-Reiferowa Jadwiga, *Josif Brodski*. Seria: Sylwetki pisarzy XX wieku. Katowice, Śląsk, 1993.
- Teorija recepcije u nauci i književnosti*, Institut za književnost, Beograd, Nolit, 1978.
- Trilling Lionel, *A Speech on Robert Frost: A Cultural Episode*. New York, Partisan Review, 1954, Vol. 26. No.3, pp. 451.
- Tsvetaeva Marina, *Art in the light of conscience: eight essays on poetry*. Translated by Angela Livingstone, Cambridge, Harvard University Press, 1992.
- Tsvetaeva Marina, *A captive spirit: selected prose*. Edited by J. Marin King, Ann Arbor, Ardis Publishers, 1994.
- Weisbort Daniel, *Staying Afloat: Thomas Hardy and Joseph Brodsky*, Russian Literature, North Holland, 2000, pp. 251-260.
- Venclova, Thomas, *Eseje: publicystyka*, Sejny, Pogranicze, 2001.
- Whitmore Charles, *The Field of the Essay*, PMLA, 1921, Vol. XXXVI, No.1.
- Volkov Solomon, *Conversations with Joseph Brodsky: A Poets Journey through the Twentieth Century*, New York, The Free Press, 1998.
- Zima, Zdravko, *Josif Senior: Josif Brodski najveći je živi pjesnik ruskog jezika*. Zagreb, Danas, 11. Novembar 1987.

